ARTYOM VESZJOLIJ

Véráztatta Oroszország

ARTYOM VESZJOLIJ

Véráztatta Oroszország

ARTYOM VESZJOLIJ
Véráztatta Oroszország

FORDÍTOTTA
BALOGH JÓZSEF

AZ UTÓSZÓT
BALOGH JÓZSEF
ÍRTA

ARTYOM VESZJOLIJ

Véráztatta Oroszország

Regénytöredék

2603/81
EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS TANSZÉK
Bölcsészettudományi Kar
1053

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 1985

АРТЕМ ВЕСЕЛЫЙ
РОССИЯ, КРОВЬЮ УМЫТАЯ
ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ МОСКВА 1958
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

HUNGARIAN TRANSLATION
© Balogh József, 1979

Halált halállal tiporva

Oroszországban forradalom van –
megrendült a nyirkos anyaföld,
elborult a fényes napvilág...

Rengette a háború förgetege, ingott a vértől részegült világ.

A tengereken, óceánokon dörgő cirkálók és sorhajók bukdácsoltak tüzet okádva. A hadihajók nyomában tengeralattjárók és aknarakók lopakodtak, és a vízsivatagokat sűrűn teleültették a halál magvaival.

Aeroplánok és zeppelinek szálltak keletre és nyugatra, délre és északra. A pilóták a felhők magasából zsarátnokot szórtak az emberkaptárak sűrűjébe, a tüzet fogó városokra.

Szíria és Mezopotámia homokjában, Champagne és Voguez lövészárok szabdalta mezőin tankok kúsztak, és minden élőt eltiportak útjukban.

A Baltikumtól a Fekete-tengerig és Trapezunttól Bagdadig szünet nélkül dübörgött a háború pörölye.

A Rajna és a Marne, a Duna és a Nyeman vize zavaros volt a csatázó népek vérétől.

Belgiumot, Szerbiát, Romániát, Galíciát, Bukovinát és török Örményországot elborította az égő falvak, városok lángja. Utak... A könnyáztatta és vérmosta utakon mentek, dübörögtek a seregek, a tüzérség, a trének, a tábori kórházak, a menekültek.

Félelmetesen – bíborvörös tűzpalástban – hanyatlott le az ezerkilencszáztizenhatos esztendő.

A háború sarlója aratta az élet kalászait.

A templomokat és a mecseteket, a dómokat és az imahá-

zakat megtöltötték a sírók, gyászolók, nyögők, földön fetrengők.

Csattogtak a kenyeret, húst, romlott konzervet, keshedt csizmát, ágyút, lövedéket szállító szerelvények... És mindezt felfalta, elhordta, szétszaggatta, szétlőtte a front.

Az éhség és a fagy harapófogóiban vonaglottak a városok, égig csapott a falvak jajszava, ám szüntelen dörögtek a harci dobok, bőszen bömböltek az ágyúk, és elnyomták a pusztuló gyerekek sírását, az anyák és feleségek jajveszékelését.

Gyász vendégeskedett és nyomor vert tanyát a csecsenek auljaiban és az ukrán kunyhók eresze alatt, a kozák sztanyicákban és a munkáskülvárosok vityillóiban. Sírva botorkált a parasztasszony az eke mögött a mezőn. Sírt a városi nő, fejét a gyászos lapra ejtve, amelyen – a drága név előtt – a kegyetlen szó lobogott: „Elesett". Zokogott a flamand halászlány, és szomorúan leste a hajóst elnyelő tengert. A menekültek táboraiban – a kordé alatt – galíciai anya zokogott csecsemője hűlő tetemén. Nem csillapodva kavargott a jajszó a sorozóhelyeken, a kaszárnyák körül, Toulon, Kurszk, Lipcse, Budapest és Nápoly állomásain.

A világ fölött a gyász lobogója úszott, és mint hatalmas tűzvész fénye tornyosodott a nyögés, szálltak a kétségbeesés nehéz, szívet marcangoló kiáltásai...

Csupán Moszkva, Párizs és Bécs aranyozott palotáiban szórta hangsziporkáit a zene, lobogott a részeg vidámság és ujjongott diadallal a tivornyás zűllés.

– Háború a győzelemig!

A főtisztek és bankcápák derűsen csendítették össze pezsgőspoharaikat.

– Háború a győzelemig!

A harcmezőkön pedig, mintha csak szemét volna, tűzseprűk söpörték a tömegsírba a hamburgi rakodómunkásokat és a Don-medence bányászait, Arábia nomádjait és a

Gangesz-parti kertészeket, Liverpool kikötőmunkásait és a magyar pásztorokat, a különböző fajok, törzsek és nyelvjárások proletárjait és a kenyerüket apáik, nagyapáik földjén arcuk verejtékével kereső szántóvetőket.

Keresztek és hantok, hantok és keresztek.

Balkán, Kurdisztán, a Kárpátok völgyei, a lengyel föld öle, Verdun erődítményei és a Maas árkai degeszre tömve ágyútöltelék-katonákkal.

A Ruhr-vidék és Krivoj Rog bányáiban, Szibéria érclelőhelyein, Németország vegyi üzemeiben – a legnehezebb munkahelyeken – hadifoglyok dolgoztak. Hadifoglyok sínylődtek a lágerek szögesdrótja mögött, a schutzmann és a káplár korbácsütése alatt számoltak le életükkel; a honvágy, az éhség, a tífusz végzett velük a barakkokban.

Kórházak... A gyász menhelyei, a szenvedés fedezékei... A megcsonkítottak, megfagyottak, légnyomástól sújtottak, gázmérgezésesek – zúzott csontokkal, bűzlő sebekkel – önkívületben hánykolódtak kórházi ágyakon és műtőasztalokon, ahol a vér gennyel keveredett, a zokogás átkokkal, a jajszó árvákért rebegett imával, a nekikeseredés füstté vált reménységgel!

Láb nélküliek, kar nélküliek, vakok, süketek és némák, háborodottak és félholtak koptatták a kincstári hivatalok és jótékonysági intézmények küszöbét, vagy kéregetve kúsztak, tántorogtak és gurultak tolókocsikban Berlin és Pétervár, Marseille és Konstantinápoly utcáin.

Az ország megrészegedett a bánattól.

A halál árnyéka körözött éhes városok és koldusszegény falvak fölött. Csókolatlan hűlt a hajadonok keble, zavaros és nyugtalan volt az asszonyok álma, a magukat rekedtre síró gyerekek kiapadt anyamelleken szunnyadtak el.

A háború felfalt embert, kenyeret, jószágot.

A sztyeppen megritkultak a ménesek és a nyájak.

A gyom felverte az elhagyott mezőket, hófúvás lepte el az őszi szelektől ledöntött, betakarítatlan gabonát.

Az utakon megjelentek az első csavargó gyerekek, vánszorogtak, utaztak, maguk sem tudták, hová.

Megszűnt az ipar – nem volt üzemanyag, nyersanyag, munkaerő –, gyárak, üzemek csukták be kapuikat.

Megszűnt a szállítás – Szibéria és Turkesztán hombárai tömve gabonával, a gabona ott rothadt, de nem volt mivel elszállítani; a kalmük és a kazah sztyeppen a hadsereg számára fölvásárolt húshegyek magasodtak a szabad ég alatt, a hús megnyüvesedett, a kóbor kutyák vackot rágtak maguknak a húsba, és kölykeztek.

Harctéri levelek...

Drága kincsem, feleségem!

Először is üdvözletem küldöm neked, és üdvözlöm az egész rokonságot. Én mind ez idáig, hála istennek, ép és egészséges vagyok. Vaszilij Rjazancev elesett Bejburt török erődnél. Ivan Prohorovics súlyosan megsebesült, az állkapcsa szétment, aligha marad életben. Smaroga elesett. Iljuska Koszticsev elesett, menj ki a tanyára, mondd meg az anyjának, Feonának. Grigorij Szaveljics sógorral együtt mentünk támadásba, a combjából kiszakadt két fontnyi hús, mind irigyeljük, messze a hátországba vitték gyógyulni, vetésre talán már hazakeveredik a sztanyicába.

Egyedül Polikaskának van táncolhatnékja, újabb keresztet kapott, meg őrmesteri sávot: „Még száz évig fogok harcolni" – mondja. Jöjjön csak az első ütközet, móresre tanítjuk a szukafit.

Vigyázz magadra, Marfinykám, távollétemben ki ne rúgj a hámból, őrizd a férjed becsületét, viselkedj rendesen. Leveledet óránként, percenként olvasom. Ha leszerszámozom a lovat, lemászok a fedezékbe, le-

fekszem – olvasom. Éjjel a vágy kikezdi szívemet, előveszem zsebemből leveled, olvasom.

Nálatok ott Kubanyban semmi hír a békéről? A katonák keserű búval faggatják egymást: „Miért hullatjuk vérünket, apasztjuk egészségünket, és vesztjük fiatal életünket ebben az átkozott Törökországban? Semmi értelme...”

Mindezt én írom
Makszim Kuzsel

Az asszonyok könnye szétmázolta a frontról érkező levelek ákombákomait, és reszkető kezek gyújtottak gyertyát az ikon előtt, menekvést esdekelve a hozzátartozóknak és a pusztulóknak.

És ott a távoli mezőkön fergeteg fedte hótakaróval a fiatalságot!

Forróságban és fagyban, kötésig hóban, nyakig sárban katonák támadtak, katonák vonultak vissza, földbe vájt üregekben laktak, fagyoskodtak lövészárkokban a szabad ég alatt. A repeszdarabok és golyók harcban, pihenőn, álmukban, latrinán terítették le a frontharcosokat. Valahol a törzskar falai között tábornoki kéz rótta a sorokat: „A szumi lövészezred parancsnokának. Megparancsolom, hogy ma, január 5-én, éjféli tizenkettőkor az egész ezreddel támadja meg az ellenséget az önre bízott szakaszon. A vállalkozás kimeneteléről azonnal jelentést kérek.” S lám, a néma éjszakában a lövészárkokon és fedezéken végigvonult a riadt suttogással továbbított parancs: „Támadásra készülj!” Az emberek felvették fegyvereiket, szorosabbra vonták a tölténytáskák lehúzta derékszíjat. Volt, aki sebtében keresztet vetett, volt, aki imát mormolt, és volt, aki összeszorított foggal ádáz káromkodást morzsolt. A keskeny futóárkokon az ezred az első lövészárokba húzódott, és a vezényszóra:

„Isten nevében, előre!", az emberek felmásztak a mellvédre, és kúszni kezdtek a tölcsérekkel teletűzdelt havas mezőn. Szemből ólomzápor és robbanó acél forgataga szakadt jégesőként a támadó ezredre. Nyögött és dübörgött alattuk a föld. A kék zuhatagként hulló rakéták kísérteties fényében rémülettől eltorzult arcok kúsztak, rohantak, buktak, hulltak... Forró golyó csókolt a szeme közé Osztap Kalajda halásznak, és fehérre meszelt tengerparti házikója elárvult Taganrog alatt... Felbukott és hörgött, rángatózott Ignat Liszacsenko, a szoromovói lakatos; megkeseredik a menyecskéje meg a három gyereke leveskéje. Az ifjú önkéntes, Petya Kakurin az ágyúgolyó robbanása a fagyos földdel együtt földobta, és elégett gyufaszálként hullt az árokba; lesz bánat a távoli Barnaulban, amikor öreg szüleihez eljut fiuk halálhíre. Fejével zsombékba fúródott, s úgy is maradt fekve Juhan, a volgai óriás; nem suhint többet szekercéje, és nem veri fel dala az erdőt. Juhan mellett esett el Andrijevszkij főhadnagy, századparancsnok; valaki őt is szerette, ő is anyai gyöngédségben nőtt fel. A szibériai vadász, Alekszej Szedih lába alá sistergő gránát gurult, s a robbanás kévéje a gyomrába hasított; felordított, hanyatt esett Alekszej Szedih, szétvetette erőtlen karját, amely valaha széttépte a medve száját. Géppuskasorozat kaszálta le őket, s fennakadt a szögesdrót pókhálójában a két földi, Nagy Karp és Kis Karp; eljön a tavasz, kék füstöt ereget majd a sztyepp, de a közös sírban mély álomban alszanak majd a szántóvetők... Szunyókált a törzs tábornoka, és nem hallotta a félelemtől megtört szívek dobbanását, sem a csatamezőt megtöltő nyöszörgést.

Tűz és acél mosta el a hadseregek szárazföldjeit.

A mozgósítási parancsokat a kerítésekre ragasztották; falvakon a templomokban olvasták fel, meg a vásártereken.

Bevonultak a nehéz testi munkások és a kistisztviselők, a körorvosok és a néptanítók; mentek a gyorstalpaló tanfo-

lyamok zászlóaljai, és megszakították tanulmányaikat az egyetemisták, gyülekeztek a mező és a külváros gyermekei; bevonultak a kisiparosok és a mesterek, a divatcsarnokok segédei és az útonállók; bevonultak a szakállasok – családfők; bevonultak a fiatalok – egyenesen az iskolapadokból; bevonultak az egészségesek, erősek, nagyhangúak; visszatértek a frontra a rokkantak; a háború kitépte a vőlegényt a menyasszony öleléséből, testvért elszakított a testvértől, anyától elorozta gyermekét, feleségtől férjét, gyerektől az apát és kenyérkeresőt.

Háború, háború...
Üvöltő, sikoltó harmonikaszóra
forrtak a szívek,
forrtak a hangok;

Nyírfácska, hej, nyírfácska,
Nem hajt többé rajtad ág,
Sirass, sirass, leányka,
Vonulnak a regruták...

Eszeveszetten, tépetten, csoportokba verődve ordítottak, csatangoltak az utcákon, kidöntötték a sövényeket, kerítéseket, beverték az ablakokat, táncoltak, sírtak, gajdolták a reménytelen dalokat...

Fejem fölött mérce csörren,
Lenyírják a frizurám,
A kedvesem sírva fakadt,
Jobban bőg, mint jó anyám...

– Mulassunk, legények, ezek a végnapjaink... Mulassatok, a cár, a hit és a haza védelmezői!

– A cáré?... A hazáé?... Te, ne halljam még egyszer

ezeket a szavakat... Én már jártam ott... Ittam az ürömből... úgy kell a cárod, mint ebnek a karó!

– Cimboráim, igyunk, a keserűségit!

– Igyunk, testvér...

Egymásra néz a két testvér,
Meresztik a szemüket,
Hej, otthagyjuk a harctéren
Mindketten a fejünket...

Petruha lerázta karjába csimpaszkodó asszonyát, kettétépte a harmonikát, és az egyik felét a kunyhó sarkába vágva, járni kezdte a guggolóst.

– Fölszántjuk egész Németországot!

– Nyughass – kérlelte a sírástól mit sem látó feleség. – Nyughass már, te szeszfazék.

Petruha paripaként ficánkolt:

– Ne zavarj, asszony, én már kincstári ember vagyok!

Egy öregasszony – arca olyan, mint a férges dióbél – kitárta földszínű karját.

– Grisenyka, hadd öleljelek meg utoljára.

– Ne búsulj, nyanyókám, a háborúban sem ölnek le mindenkit.

– Keserű a szívem... Grisenyka, szeretett kisunokám, mondj imát a templom előtt, angyalkám.

– Ég veled, sógor!

– Isten áldjon.

– Háború...

– Jaj, nem várjuk ki a szenvedések végét.

– Nem a vinkótól, a keserűségtől támolygok.

– Te meg, Grisutka, ne szopd le magad a szolgálatban. Tiszteld a parancsnokokat.

– Meglesz, meglesz, nagyanyó.

Utolsó ölelések, utolsó csókok.

És messze a kertek alatt, a néma földeken apránként elül a szilaj ének, a kurjongatás, a sopánkodás.

Hóbuckára roskadva még sokáig zokogott a falu határában egy koros édesanya:

– Az utolsót... Az utolsót... Jaj... inkább követ szültem volna, az otthon heverne. Jaj, istenem! Aljosenyka, virágszálam, te, hát nincs a cárnak tenélküled is épp elég embere?

A szél csapkodta fekete szoknyáját, szétzilálta a fejkendő alól kibukó ősz fürtöket.

– Az utolsót vitték el... Még fel sem cseperedett... Az utolsót! Jaj, jaj... Drága gyermekeim, árvá lelkeim...

De nem hallották őt édes gyermekei, és vonítására csak a farkasvonítás válaszolt a távoli vízmosásból.

A kubanyi és a doni, a vlagyimiri és a rjazanyi földek széles útjain és keskeny dűlőin, Karélia folyóin, az Altaj és a Kaukázus hegyi ösvényein, Szibéria elhagyott tajgai csapásain – mindenütt ezer mérföldre, forróságban és fagyban, sárban és porfelhőben – gyalogoltak, utaztak, úsztak, ügettek, vasúton döcögtek a városokba, a sorozóhelyekre.

A termekben – szenvedély és remegés, sziklányi szomorúság, féktelen virtus és részeg szitok.

A meztelenre vetkőzött regrutáktól a helyőrség írnokai kérdezgettek ezt-azt, kutyafuttában vizsgálták őket az orvosok.

– Alkalmas. Következő.

A regruták sorszámot húztak.

– Homlokot!

És a továbbszolgáló altiszt lenyisszantott az ollóval a regruta homlokáról egy tincset.

– Homlokot!

A kitaposott padlón mindenféle színű hajfürtök hevertek, tegnap még szerető kéz simogatta, fésülgette őket.

A teremből rohanva jöttek ki, akárha fürdő volna, vörösen, izzadtan, sapkájukra ferdén feltűzött sorozószámmal. Marokkal tömték szájukba, harapták a piszkos havat.

– Besoroztak... édesapám, kifacsarták a lelkem.

– Hallottad, Petrovan kijárta a fiának, Ljonykának...

– Nekik, apám, sok a pénzük... kijárhatták.

– Mit is tehetnél... Isten akarata... Leszolgálod – nem te vagy az első, nem is az utolsó.

– Vaszka – asszony nyomult át a sokaságon –, ki látta az én Vaszenykámat? Hadd nézzem még egyszer...

– Berúgott, leverte az ital... a fogadó mögött az árokban hever, hahaha, csupa olaj.

– Ó, én szerencsétlen... Hányszor mondtam: ne igyál, Vaszenyka... Hát megint leszopta magát.

– Ég veled, Volga! Ég veled, erdő!

Kaszárnya
gyors kiképzés
szentmise
pályaudvar.

...A vasútállomás hulló vakolatú falánál anyjától elsodródott ötéves gyerek álldogált takaros bekecsben, fején apjának minduntalan szemére csúszó sapkájával. Egyfolytában hangosan zokogott, vigasztalanul, rekedt hangon ismételgette:

– Drága apukám... drága apukám...

Elbődült a mozdony, mindenkinek elszorult a szíve.

A tömeg megbolydult.

Csörömpöltek az ütközők, a szerelvény lassan elindult.

Új erővel tört fel az asszonysírás.

Az elkeseredés kiáltásai egyetlen hatalmas üvöltéssé dagadtak, amelytől csaknem meghasadt a föld.

A bekecses gyerkőc egyre keservesebben zokogott. Baljá-

val a szemére csúszó sapkát tolta vissza, jobbját, markában az elázott mézeskaláccsal, az előtte elvillanó vagonok felé nyújtotta, és mintha késsel fenyegetnék, szüntelenül kiáltozott:

– Drága apukám... drága apukám...

A kerekek falták a versztákat, pályaszakaszt pályaszakasz után.

Riga és Polock
Kijev és Tiraszpol
Tiflisz és Jereván felé
gurultak a szerelvények.

Oly messze volt az otthon, bánatukban a katonák megittak mindent, amitől tompulhat a vágy: kölnivizet, politúrt, lakkot. Ropták a táncot a rövid megállókon, fényképen örökítették meg magukat az állomás környéki fotográfusoknál, nagy városokban konflison hajtattak a bordélyházakba.

Szamarában és Kalugában, Vologdában és Szmolenszkben, a kozák sztanyicákban és a nyomorúságos vjatkai falucskákban egyfolytában dünnyögött az állandóan kapatos-álmos sekrestyés:

– Emlékezz meg, Uram Isten, elhunyt szolgáidnak, Krisztust félő katonáidnak – Ivannak, Szemjonnak, Jevsztafijnak, Pjotrnak, Matvejnak, Nyikolajnak, Makszimnak, Jevszejnek, Tarasznak, Andrejnak, Gyenyisznek, Tyimifejnek, Ivannak, Pantyelejnek, Lukának, Joszifnak, Pavelnek, Kornyejnek, Grigorijnak, Alekszejnek, Fomának, Vaszilijnak, Konsztantyinnak, Jermolajnak, Nyikitának, Mihailnak, Naumnak, Fjodornak, Danyiilnak, Szavvatyejnek – a lelkéről emlékezz meg, Uram Isten, róluk, akik életüket áldozták a harc mezején, és elnyerték a mártírok koszo-

rúját... Fogadd, Uram Isten, a megholtakat az igazak lakába, ahol nincs betegség, nincs szomorúság, sóhaj, panasz, csak az öröklét... Örök dicsőség nékik!

A paroszláv sekrestyéshez hasonlóan imádkozott a lutheránus lelkipásztor, a katolikus tisztelendő, a tunguz sámán és a mohamedán mollah.

Gyászénekek lengtek a világ fölött.

S a vérrel itatott földben érlelődtek a harag és a bosszú magvai.

Fojtottan nyugtalankodott Pityer, és az első kövek már bezúzták a rendőrőrsök ablakait.

1934

Makszim Kuzsel közkatona beszél

Oroszországban forradalom van –
megrendült a nyirkos anyaföld,
elborult a fényes napvilág...

Amikor kitört a forradalom, és II. Miklós cárt megfosztották trónjától, a mi ezredünk Törökországban állomásozott.

Ámuldoztak a frontkatonák.

Eleinte a régiek közül senki sem hitte el igazában, de csak nem csitult a hír, erősödött, mint a szél: du-du-du, du-du-du... Megéljük, megérjük, és valóban befut a hadosztályról a parancs – államcsíny, az uralkodó lemondott a trónjáról, lett Duma, lett Ideiglenes Kormány, nyomás, fiúk, jöhet a hálaadó istentisztelet.

– Igenis, parancsára!

A kürtös sorakozót fújt. Az ezred felállt háromszögben.

– Jobbra igazodj!... Vigyázz! Sapkát le!

Lengeti a naplopó a füstölőt, lebeg a bő köpenyujj.

– Áldott legyen az Úr...

Hajunk égnek áll, hátunkon futkos a hideg... Lélegzetvisszafojtva állunk, valahogy olyan megindító az egész, már-már kicsordulnak a könnyek.

– Békével dicsérjük az Urat...

Keresztet vetünk, térdre ereszkedünk, homlokunk a földet érinti... „Uram Istenünk, te mosdatlan, fésületlen bakaisten... Hogy azt a szeplőtlen, bántatlan, hágatlan szűzanyádat... hova bújtál, és miért hagytál magunkra minket, mint rossz pásztor a nyájat? Miért vetettél minket a sors kegyetlen, marcangoló karmaiba, és miért nem esik meg raj-

tunk, a mi közkatona-életünkön a szíved, te tetves bakaisten?"

Lengette a bátyuska a füstölőt, még a haja is lobogott a szélben...

A nekividámodott katonák derűsen bámulták egymást, és kidüllesztették mellüket.

Imádkoztunk, rendbe szedtük magunkat, várjuk, mi lesz.

Elrúgtat az ezred előtt a hadosztálytábornok – szakálla ősz, mellén csillog a sok kereszt, hangja reszket. Felállt a kengyelben, és meglobogtatott egy táviratot.

– Testvérek, uralkodónk, cárunk őfelsége, Nyikolaj Alekszandrovics nincs többé...

Meglobogtatta a tábornok a táviratot, és sírva fakadt.

A katonák megijedtek és hallgattak.

Egyedül Pimonyenko tűzszerész nem gyulladt be, és bátran kigöngyölítette az előre elkészített vörös lobogót:

LE A CÁRRAL! ÉLJEN A NÉP!

Elállt a lélegzetünk!

Rázendített a zenekar!

Az érzékenyebbek valójában sírva fakadtak. Álltunk, és nem tudtuk, a zászlót nézzük, avagy a tábornokot hallgassuk...

– Testvérek, a régi rendszer kimúlt... Vége a rangkórságnak... Nincs többé kegyelmes uram, tekintetes uram... csak tábornok úr, őrnagy úr, szakaszparancsnok úr. Megértük a szabadságot, mindenki egyenlő... De bárhogy is legyen, ne feledkezzetek meg az esküről. Vessétek eszetekbe, testvérek, Oroszország az anyánk, mi meg fiai vagyunk...

Kiszakadt belőlünk:

– Hurrá!

– Hurrá-á-á!

– Hurrá-á-á!

A zene elnyomta az éljenzést.

A tábornok megtörölte kendőjével a nyakát, megköszörülte a torkát, és már nyomta a szöveget:

– Ne feledkezzetek meg a szolgálati szabályzatról, szolgáljatok odaadással, ne feledjétek a hazát, a hitet... Szürke sasok vagytok, az orosz fegyver becsülete és dicsősége... Odaadó hősiességetekre figyel az egész világ...

Megint kitört az éljenzés, és végighullámzott az ezreden:

– Hurrá!

– Hurrá-á!

– Hurrá-ááá... ááá... ááááá...

– Szenvedtünk.

– Vérünket ontottuk...

– Háromszáz éve.

– Elég volt!

– Bravó!

– Fel a füstre a cárral!

Meghatódtunk az öreg szelíd szavaitól. Az alantasokkal a vastag pálca beszélt századok óta, és most őkegyelmessége a lelkünkhöz szólt, kiderült, hogy mindannyian egyenlőek vagyunk, dicsőség, szürke sasok... Megindította a szíveket, megmozgatta a bakavért, még vadabbul hurráztunk, néhány fiatal tiszt gyengéden lehúzta a tábornokot a nyeregből, és fel-feldobták a levegőbe.

Az ezred zenekara egyre fújta.

Kiszuszogta magát az öreg, lesimította szakállát, fiatalos testtartással, könnyedén, lábujjhegyen lépkedve hozzánk jött:

– Csókolózzunk össze, testvér!

És a hadosztálytábornok mindenki szeme láttára megcsókolta az első század sorelsőjét, Alekszej Mitrohin közlegényt.

Az ezred megdöbbent.

Álltunk kővé meredten, és csak most hittük el végérvé-

nyesen, hogy a régi rend kimúlt, és megszületett a fiatal szabadság, minden előírásnak megfelelően.

A sorok felbomlottak, összegabalyodtunk... Sírunk, csókolózunk. Úgy tűnt, mindenki egyetért – katonák, tisztek, írnokok –, csupán egyetlen zupás, Fomenko őrmester hallgatott, hallgatta szavainkat, dohogott, füstölgött, és végül is, a pisze kutyája, nem engedelmeskedett, kidüllesztette szemét, és ahogy csak torkán kifért, úgy ordította:

– Nem igaz!... Van cárunk és van istenünk is!... Cárunk őfelsége volt, és mindig lesz, most és örökkön örökké! Velünk az Isten és a hit hatalma! – Keresztet vetett, köpött egy nagyot, és előrelendítve kezét a derékszíj csatjáig, meg hátra, ameddig tudta, díszlépésben vonult el a kurafi.

Senkit se érdekelt.

Késő estig egymást érték a szónoklatok, beszéltek a parancsnokok, beszéltek a katonák is, botladozó nyelvvel.

Mintha mindenki ittas lett volna.

Az ezred felesküdött írásban. Megcsókolta a keresztet, forradalmi esküt tett az Ideiglenes Kormánynak.

Emlékszem, mindez nagyböjt táján történt.

Vörös zászlót tűztünk a lövészárkok fölé: isten veled, háború!

Elmúlt egy hónap, majd egy másik, elmúlt a nagyhét, pünkösd napja, nem háborúzunk, de jónak sincs nyoma. Mint a medvék, úgy hevertünk a fedezékben, kifeküdtük az agyagpriccseket, őrséget álltunk előírás szerint, járőrbe mentünk, elvégeztünk nyögve mindenféle munkát, és elűzhetetlen vágy gyötört az otthon után. S akárcsak a régi rendszerben, bőrünket rágták a tetvek, szomorúságtól sajgott még a csontunk is, de a közkatonák semmit sem tudtak, és a szolgálati szabályzatnak megfelelően tűrtünk éhséget, hideget, teljesítettük a frontszolgálatot.

A forradalom alkalmából tökéletesen kirámoltuk a hadosztály raktárát. Nekem négy gombolyag zsineg jutott, meg

vászon tölténytáskák, értéktelen holmi, de gondoltam, ha hazaérek, otthon jól jöhet még. Két poltavai a kilencedik századból az ezred pénzesládáját fújta meg. A fene a két ördögét, alighanem a sátán segítette őket, mert másként hogy vihették volna el, szinte érthetetlen, megvan az a láda tíz pud is, de lehet, hogy ötven.

Rengeteg lett a bizottság, rengeteg bennük a vita.

Minden ezredben bizottság, minden században bizottság, beszélik, a hadtestben is megalakult, miért is ne. Minden altiszt bizottságnak nevezheti ki magát, csak győzze tüdővel. Ami engem illet, nem dicsekvésképpen mondom, van sütnivalóm, jó iskola a harctér, és a két György-keresztet sem a szép szememért tűzték a mellemre. A második század egy emberként döntött:

– Hűséges társunk voltál, Makszim Kuzsel, légy hát képviselőnk, és kérges kezeddel támogasd közlegényi érdekeinket.

Az örömtől vagy a félelemtől, de reszket a kezem, persze nem mutatom, sodrom a cigarettát, és rágyújtva válaszolok:

– Szolgáltam a cárt, kiszolgálom a szolgát is... Iskolám nincs, de megállok a lábamon, s a bakáért nem kímélem az életemet.

– Rajta, Kuzsel.

– Nem hagyunk cserben.

– Csak szívvel-lélekkel.

Hegyesre pödörtem a bajuszom, és mentem a bizottságba.

A bizottság a szellős tiszti sátorban ülésezett. Hajdan ezt a sátrat négy lépésre sem közelíthetted meg. Állj! Kihúzod magad, majd hogy ki nem hasad a bőröd: „Vauvauvau, engedelmet kérek, hogy..." Most, nem tréfa, az állíthat be a bizottsághoz, aki akar, úgy, mintha hazajönne. Beugrik egy szürke baka, és kezet ráz tiszt urammal: „Hogy méltózta-

tott aludni?" S ez még semmi, kényelembe vágja magát a baka, akár a basa, rágyújt a török dohányra, és hidegvérrel a tiszt orra alá füstöl, a nagyságos úr meg mintha észre sem venné.

Muris, meg csudás is...

Visszatérek a századhoz, lefestem a helyzetet, röhögnek a fiúk, mint a pihent csikók, és nagyokat fújnak.

Belemelegedtünk a beszélgetésbe, szóba került az otthon.

– Hamarosan vajon?

– De hogyan?

– Ideje már...

– Csak ülünk itt, mint az elátkozottak.

– Megfeledkeztek rólunk.

– Védelmezők, szótlan barmok.

A közlegények képviselői alkalomadtán a bizottságban is bedobnak egy-egy kérdést.

– Mi hírlik?

– Várjatok, testvérek. Úgy írják a lapok, maholnap kámpec a németeknek, megkötik a békét, s akkor mi világhírű hősökként békésen felkerekedünk, és ki-ki hazamegy.

– A lapok már három éve mennyországgal kecsegtetnek, nagyságos uram, de még a csücskét se láttuk.

– Ne feledkezz meg a szolgálati kötelességről.

– Hosszúra sikerült kötelesség, nem látni a végét.

– Vártunk eleget, várjunk még egy keveset.

A beszélgetés itt mélyebbre szántott.

– Nem szórakoztattuk már eddig eleget a burzsujokat, nagyságos uram? Ami nekünk baj, az nekik öröm.

– Isten meghálálja az imát, a haza a szolgálatot.

– Unjuk már ezt a nótát. A baka nem akar többet verekedni. Elég volt. Haza.

A parancsnokok a magukét:

– Oroszország a mi anyánk.

Mi:

– Haza.

Ők verklizik:

– Hősiesség, babérok, kötelesség...

Mi:

– Haza.

Ők:

– Az orosz fegyver becsülete.

Mi rávágjuk:

– Egye meg a fene azt a becsületet. Haza, haza és megint csak: haza.

– Felesküdtetek?

– Hm. Ami igaz, az igaz... Ki volt az a lator, aki vesztünkre kigondolta ezt az esküt?

Nincs ugyan mivel letorkolnunk őket, de apránként elhidegültünk tisztjeinktől.

Bosszúságunkban, keserűségünkben elhatároztuk, hogy felvesszük a kapcsolatot a szomszédos egységekkel. Összeverődtünk jó páran, és átmentünk a 132-es lövészezredhez. Forróság, émelyítő levegő. A katonák itt is zubbony nélkül ténferegtek, sokan mezítláb, fedetlen fővel.

– Hol itt a bizottság, földi?

– Fürödni mentek, de az elnök a törzsnél van, ügyeletes.

Benyomulunk a törzshöz.

Jan Szeromah, a bizottság elnöke könyökéig nekigyűrkőzve, üvegdarabbal borotválkozik egy vaksi tükör előtt, a szilánkot téglán fenegeti.

– Meséld el te, elnök, mi a helyzet nálatok?

– Tökéletes tökély... – mondja.

Így folyt a vidám társalgás, amíg Szeromah meg nem borotválkozott. A megmaradt üvegszilánkot becsavarta egy rongyba, s bedugta a fal repedésébe, majd lemosta tisztára vakart arcát, kezet rázott velünk.

– Látom, egy irányban forog az eszünk, dörzsöltek vagytok, és nem dőltök be sem az ördögfiókának, sem a sátánnak... Gyertek a fedezékbe, főzök teát.

A rozskenyér héjából főzött teát cukor helyett szárított bogyóval ízesítettük, a bogyót Szeromah felderítésben szedte. Az elnök elmesélte, hogy küldték el az ezredparancsnokukat galádságért, kegyetlenkedésért a tábori konyhára kását főzni, hogy menesztettek a hadtestbizottsághoz küldöttséget, s követelték, vigyék pihenni a hátországba az ezredet, hogyan határozták el az ezredgyűlésen: csak egy rang marad, a katona, de tartják a frontot, ameddig futja a türelemből, s akkor majd mindannyian felkerekednek, és gyerünk haza.

– Ha haza, úgy csak együtt – mondjuk –, eszünkbe sincs itt telelni.

– Ami igaz, az igaz, még a pokolban is kellemesebb együtt.

Szeromah elkísért bennünket, újfent tréfálkozott:

– Gyöngyélet ez, fiúk: megvan a szabadság, kaptunk Keringszkit, csak ölelgetnünk nincs kit...

Egész úton Szeromah bemondásain röhögtünk.

Tengünk-lengünk már ötödik, tizedik hónapja, s még semmi jele, hogy kifelé tartanánk a szenvedésből.

Kimászunk este a fedezékből – erdő, hegyek, bogáncs, nyomorúságos vidék... Mennyire más otthon, Kubanyban! Csendes folyók hömpölyögnek ott, selymes füvek nőnek, s a sztyepp! Micsoda sztyepp, sem a szem, sem a gondolat nem képes befogni...

Ülünk, csüggedünk...

A töröktől áthozza a szél a müezzin imáját:

– Allah var... Allah szahih... Allah rahman, rahim... La ilaha illa-l-lahu... Ve Muhammed resszulu-l-lahi...

Az unalom átvert bennünket a törökhöz látogatóba, s

hozzánk is elhoztuk, hetvenkedtünk, borsccsal vendégeltük meg őket. Feketék, füstösek, mintha sohasem fürödtek volna, míg hozzá nem szoksz, rosszullét környékez. Dohányt hoznak, kecskesajtot. Ülünk a gyepen nyáriasan, füstölünk, és jelbeszéddel tereferélünk.

– Kardas, nem akartok hazamenni? – kérdezi az orosz.

– Csok, iszter csok! – villogtatták fogukat, ingatják fejüket, tehát nagyon is akarnának.

– Mi a fenének őrizzük itt egymást? Kiszórakoztuk magunkat, ideje szétszéledni... A miénk leugrott a trónról, lökdössétek le ti is a tiéteket.

Megint karattyolnak, villogtatják a fogukat, ingatják borotvált fejüket, hunyorítanak, s az orosz érti: nekik, feketeképűeknek sincs ínyükre a háború, s őket is úgy vezetik a tisztek, mint a horogra akadt halat.

– Jaman oficer? Szekim baska?

– Uu, csakir jaman.

– A jüzbasi kutya?

– Köpek jüzbasi... Jaman... Bizim karnim her vakit adzsir.

Így beszélgettünk egyszer, Makarka Szicsov, a szabólegény az ágyún feszített, mintha lovagolna. Szedi kebeléből a tetveket, felfűzi őket tűvel, sorba, egy vékony cérnára, és kiáltozik:

– Versenyparipa... ügető... harci mén.

Röhögtek az oroszok, röhögtek a törökök is. Aznap este ünnepük volt, az urucs-bájrám, átgurítottak egy hordócska savanyú szőlőbort, áthurcoltak egy bárányt. A bárány izzó zsarátnokra került, a hordócska körbejárt, előkerültek a nótások, táncosok, mulatság kerekedett, elszállt a bú, a fájdalom, mintha nem is gyűlölködtünk volna sohasem.

Magához intett egy Oszmánt a hetyke szabócska, bedugta a mancsát a sliccén, kitapogat és kihúz egy tetűt. S sajátjával párban sétára engedi a tenyerén, és kérdezi Oszmánt:

– Látod?

– Látom.

– Tied is rovar, enyém is rovar, az enyém keresztény, a tied pogány... Találd ki, milyen fajták?

– Mindkettő katonafajta – mondja Oszmán törökül. – Hep szibir aszkerlü...

– Helyes – rikoltja Makarka Szicsov –, akkor miért acsarkodunk egymásra, és minek ontjuk ártatlan vérünket?... Hát nem ugyanaz a tetű rág bennünket, nem ugyanazt a kenyérhéjat faljuk mind a ketten?

– Kardas, csok jaksi, csok! – kiáltották a törökök, és miután kinevették magukat a tréfán, kórusban kezdték szidni a tiszt urakat. Hogyan merészelik elrejteni a katona elől a szabadságot.

Hallgattunk mi török dalokat is, egy hangra, két szólamban, meg kórust is. Elég szívhez szóló, de a táncban, úgy vélem, az orosz katonát egyetlen ország sem múlja felül. Kiállt a mi Osztap Dudánk, megigazította nadrágját, sapkáját a fülére csapta, vállát kifeszítette – gyerünk. A balalajkák belevágtak, topog, topog Osztap Duda, nyög-zokog belé a föld, s a szív hívja a távoli szülőföldet...

Egyszer az egész raj átment látogatóba a törökhöz.

Beállítunk.

– Szalem alejkum.

– Junaput, junaput.

Rongyosok, éhesek, sütkéreznek a napon, és tetvészkednek.

– Mit fogtál, barátom? – kérdi az orosz.

– Bolhát.

– Bolhát? Ez tetű.

– Bolha.

– Miért fehér?

– Fiatal.

– Miért nem ugrik?

– Ostopa.

Nevetünk, cigarettázunk, erről-arról beszélgetünk. Lerí a pofájukról, hogy ők is halálosan kívánkoznak haza, de nem engedik őket.

– Jaman a helyzet?

– Jaman, jaman.

A török fedezékek a mieinknél is rosszabbak. A gerendák nem illeszkednek szorosan egymáshoz, mint nálunk, hanem keresztbe-kasul... látunk kuckót, amit kőlapokból raktak, a réseket földdel meg tevetrágyával tömték be, a falon penész meg gomba nő. A barlangban sem felállni, sem fekve kinyújtózni nem lehet. A tisztek fedezékében tisztaság, nyoma sincs a nyiroknak, a padlót finom tengeri fövénnyel szórták be, van ott virág, van ott szőnyeg, nagy halomra párna. Ezek tűrhetnek, ezek még száz évig elháborúznak, és oda se neki.

Kukoricakenyerünket kecskesajtra, dohányra, illatos szappanra cseréltük, valamelyik enyveskezű bajtársunk megfújta az egyik tiszt szattyánbőr csizmáját, és visszakúsztunk.

Ahogy állásainkba értünk, látjuk a nagy nyüzsgést, az ezredbéliek futva rángatják magukra a köpenyeket, az ezred kutyája, Balkan, ugat és úgy ugrál, mintha leforrázták volna. A zenészek kürtöket, dobokat cipelnek.

– Hova rohantok?

– A hadosztálytörzshöz.

– Mi van ott?

– Rohanjon mindenki... Bizottság érkezett.

– Vajon nem a béke ügyében?

– Nincs kizárva.

– Hát a lövészárok, a hadállás?

– Őrizze Balkan.

A hadosztálytörzs nyolc versztára van tőlünk.

Futunk, füstöl bele a sarkunk.

– Béke.

– Hazamegyünk.

– Add, Uram Isten.

Lógott a nyelvünk, mire megérkeztünk.

Mi ember szaladt össze...

Lobognak az ezredzászlók meg a vörös lobogók. A zenekarok a *Marseillaise*-t játsszák.

– Ki érkezett?

– Civil bizottság, az Alkotmányozó Gyűlésbe választunk.

– Hál' istennek.

– Halkabban, halkabban.

Előügetett a hadtestparancsnok, és az ezredek elcsendesedtek.

Valamit makogott az öreg, de untuk a dumáját.

Kiállt egy posztókabátos, levette hódprém kucsmáját, és hajlongott mindenfelé:

– Katona polgártársak és drága testvérek!... A szabad haza, a hatalmas szülőföld, Oroszország üdvözletét hozom nektek!

Felordított örömében az egész hadosztály, ég-föld rengett belé.

Forgolódott a szónok: rázta fürtjeit... Hallgatták az első századok, de a hátrább álló ezrek a keze járásából igyekeztek kitalálni, miről beszél.

Századunkhoz, ha nem is minden szó, de valami csak eljutott.

– ...Katona polgártársak... Hősies nemzedék... Az Állami Duma... Emberi jogok védelme... Forradalom... Harctér... Forradalom... Hátország... Dicsőséges szövetségeseink... A régi fegyelem... A régi rend szolgái... Öntudatos katona... A szociálforradalmárok pártja... Szabadság, egyenlőség, testvériség... Saját kezünkkel... Még egy csapás... Forradalom... Ellenforradalom... Háború a végső győzelemig... Hurrá!

Mintha vihar ringatná a hadosztályt.

– Hurrá!

– Á-á-á-á-...

– Á-á-á-á–á-á-á-á-á-...

Volt, aki semmit sem értett, de úgy üvöltött, hogy a homlokán kidagadtak az erek, volt, aki azért ordított, mert a többiek is ordítottak, a hadosztály megszokta, hogy mindent egy emberként végezzen, volt, aki annak örült, hogy eleven orosz embert látott, lám, nem feledkeznek meg rólunk.

Abban az időben a közlegények keveset értettek a politikához. Nekünk minden olyan párt jó lett volna, amelyik szívélyes szóval fordult a katonához, amelyik megmelengette volna kebelén a szerencsétlent.

A bizottság tagjával, Osztap Dudával együtt hurráztunk a többiekkel, aztán összenéztünk és elgondolkoztunk...

– „Háború a győzelemig" – mondom –, az ilyen szavak rosszabbak számunkra a méregnél.

Osztap Duda a fogát csikorgatta.

– Akármilyen szépen is kérlelnek bennünket, nem harcolunk többet.

– Micsoda felvilágosítás az a katona számára, ha tulajdon tisztjeinkre uszítanak? – Ezt Pavljucsenko rajparancsnok mondja a hátam megett. – Mi magunk is szidjuk őket, de te, hátországi tetű, ne marj beléjük. Ha nem is túlságosan jók, de velünk járták végig a háborút, ugyanazt a cibakot rágtuk, egyazon szögesdrót alatt kúsztunk, ugyanolyan golyó öldösött bennünket. Sokat elföldeltek közülük, akárcsak közülünk, szürkék közül, sokan meg nyomorékon hevernek a hadikórházakban...

Fellángolt a vita:

– Így igaz.

– Hazugság.

– Le a fehérgallérosokkal.

Osztap Duda Pavljucsenkóhoz fordul, és sötéten ingatja a fejét.

– Hej, te vásári paprikajancsi, az ördög tudja, mit össze nem hordasz... Eltaláltad, kit kell sajnálni! Nincs mit kímélni rajtuk, többségük a saját akaratából harcol, de minket korbáccsal hajtanak a támadásba... Első számú ellenségeink az intendánsok, akik elzsebelik a baka pénzét. Szabad polgárnak titulálnak, és arra kényszerítenek, hogy füstölnivaló nélkül havi hetvenöt kopejkáért szolgálj, de a hadtestparancsnok – az írnoktól tudjuk – háromezer rubelt kap havonta. Ezek a tábornokok szintén első számú ellenségeink... A törököknek nem fáj a mi szabadságunk, csak azoknak nincs ínyükre, akik a puha diványokon heverésznek... A nyáron Tifliszben voltam szabadságon... Negyvenfokos hőség... Téli sapkában és téli nadrágban járom az utcákat... A burzsujok kocsiban feszítenek, selyemben, bársonyban, teleaggatva briliánssal, arannyal... A tisztek a fogadókban dőzsölnek, zubbonyuk kigombolva, szivaroznak, szopogatják a bort, és la-la-a, la-la, la-la-la-la, la-la, la-la-la, la-a-la-la-la-la... Ez nem mese, elmehettek Tifliszbe, magatok is meggyőződhettek. Ideje már véget vetni a mulatozásuknak!

Beszéltek a civil képviselők és a tisztjeink, beszélt a hadosztályparancsnok és egy hadseregbiztos. Akármennyi igaz szót is ejtettek, számunkra egytől egyig mind hamisnak tűnt; bármennyi méz volt is a szavaikban, mi csak ürmöt éreztünk; akárhogy is puhítottak bennünket, mi kitartottunk:

– A papokat a frontra!

– A gyárosokat a frontra!

– A földbirtokosokat a frontra!

– A rendőröket a frontra!

Valaki bekiáltotta:

– Hová dugtátok Nyikolaskát, a cárt?

A posztókabátos válaszol:

– Bíróság elé akarjuk állítani.

– Sokáig gondolkoztok. Gyorsított eljárást... A cárt és minden pereputtyát huszonnégy óra alatt kell elítélni, úgy, ahogy ők ítélkeztek rajtunk.

– Küldjétek ide a csendőröket meg a földesurakat – nevet Pimonyenko tűzszerész –, mi magunk tépjük szét őket, nem engedjük a törökök közelébe.

– Beszélj, Osztap, mondd el a tifliszi históriát, meg a szürke macskákat...

– Beszélj... Mi meghallgattuk őket, hallgassanak meg ők is bennünket.

Osztap Duda a vállunkra állt és rákezdett. Jó torka van, messzire elhallatszott:

– Képviselő urak – cseng Duda kiáltása –, ti börtönökben, száműzetésben szenvedtetek, tisztelettel adózunk érte. Ti harcosok vagytok, legyőztétek Nyikolkát, a véres kezű cárt, földig hajlunk, köszönet érte, örökké áldani fogunk, fiainknak, unokáinknak, dédunokáinknak is meghagyjuk, hogy hálálkodjanak... Sínylődtetek értünk, nem kíméltétek sem egészségeteket, sem életeteket, börtönökben és nyirkos bányákban hulltatok, ahogy a dal is mondja. Még egy erőfeszítésre kérünk: szabadítsátok ki kezünket a háború bilincséből, és vezessetek ki a sáros dűlőkről a nagy köves útra... Keserű volt a sorotok a kényszermunkán? Nekünk itt minden kényszermunkánál rosszabb... Hárman vagyunk testvérek, mindhárman bevonultunk. Az egyik láb nélkül tért haza, a másik elesett. Én huszonöt éves vagyok, de annyit sem érek, mint egy százesztendős aggastyán: rossz a lábam, nyilall a hátam, nem vagyok jó már semmire... Nézzetek szét, képviselő urak, és ne feledjétek: ezek a völgyek és hegyek jóllaktak a vérünkkel... Kérünk titeket, első gondotok legyen: vessetek véget a háborúnak; második gondotok: javítsátok meg a zsoldunkat; harmadik gondo-

tok: jobbítsátok meg a kosztot. Földig hajlunk, és tisztelettel kérünk, képviselő urak, szárítsátok fel feleségeink és gyermekeink könnyeit. Ti azt parancsoljátok: „Támadni!" Otthonról azt írják: „Jöjjetek haza minél hamarabb, éhezünk." Kire hallgassunk, min törjük a fejünket – a támadáson vagy a családon, amely már negyedik esztendeje nem tud jóllakni kenyérrel? Benneteket azért küldtek vajon, hogy meggyőzzetek, ontsuk újfent a vérünket? Nincs elég lőszer, nincs elég géppuska, akkor látunk mi győzelmet, amikor a hátunk közepét, csak felhecceljük az ellenséget, és megint kitör a háború. Levágnak minket, és a hátországban éhen vész a család... A tábornokok majd kicsattannak az egészségtől, a burzsujok virágban fürdenek, Nyikolaskának, a cárnak kutya baja, de bennünket a vágóhídra zavartok?... Elvesztjük a türelmünket, s aztán csak a szabad akaratra hallgatunk, de akkor kösd fel a gatyád, Oroszország... Itt hagyjuk a harcteret, és hadosztályostul, hadtestestül elindulunk, és szétverjük a hátországot. Beállítunk az irodáitokba, és mindannyiótokat, párttag miniszteréket és párton kívüli szocialistákat szuronyhegyre tűzünk... Ha netalán nem jól fejeztem ki magam, ne nehezteljetek, elvtársak, kiszakadt belőlem... Vessetek véget gyorsan a háborúnak, minél hamarabb!...

Mi:

– Hurrá! Hurrá! Hurrá!

A képviselők összesúgtak, sebtiben elmagyarázták, hogy kire szavazzunk, be a kocsiba, és tütütüüü...

De mi utánuk üvöltjük:

– Bé-kéé-éét!

Ezredünk három álló napig szavazott egyenlő és általános és titkos szavazással. Az urnát teletömtük szavazócédulákkal. Díszőrséget állítottunk az urnákhoz, és elhatároztuk, hogy a felsőbb parancsnak megfelelően szavazatainkat az újabb utasításig az ezredbizottságban őrizzük.

Élünk, a békéről semmi hír.

A tisztek kaptak újságot Oroszországból, de nekünk semmit sem meséltek: minek, úgymond, a baka birkaeszű, nem érti meg a miniszterek beszédét.

A fronton ritkán kaptunk otthonról levelet. A leveleket nyilvánosan felolvastuk, mint a kiáltványokat. Odahaza mindenki családja egyforma helyzetbe került. Szeretteink otthoni vigasztalan életüket mesélték el. Mi a fronton szenvedünk, ők a hátországban szenvednek. Hallgatod ezeket a leveleket, a düh áramlik ereidben, s hogy kire zúdítsd, nehéz okosan eldönteni. Még inkább serkent a vágy: minél gyorsabban haza, viszontlátni a családot, a gazdaságot.

Így éltünk, epekedtünk, vártunk valamilyen parancsot az általános leszerelésre, nem gyakorlatoztunk, nem öltük magunkat a munkával, a kártyát verni meguntuk, füstölnivalónk meg nem volt.

A cimborák kiderítették: Trapezunt városában, állítólag, a tömeggyűléseken alaposan felvilágosítanak, hogy is állunk a szabadságolással. Az ezredbizottság önkéntes jelentkezőket keres. Hárman jelentkeztünk – Osztap Duda, Szabarov géppuskás meg én –, és elindultunk felderítésre, Trapezuntba.

Esős idő – nyakig érő sárban, több mint száz versztát gyúrtunk le pihenés nélkül, féltünk, le ne késsünk a nagygyűlésről. Aggályunk fölöslegesnek bizonyult, gyűlések éjjel-nappal, csak győzd figyelemmel; a piacokon, fogadókban és minden sarkon – gyűlés.

A gyűlésen feltárult előttünk a titok:

– Üsd a burzsujt, le a háborúval!

Igazságos szavak!

Reszkettem a dühtől, mintha rozsdás késsel kapirgálták volna csordultig telt szívemet.

– Felesleges itt vesztegetnünk az időt, fiúk, akármennyit is hallgattunk, jobbat nem hallunk. Mindenkinek eljött a szabadság, megadatott, hogy szabadon szuszoghass, de te,

rongyos baka, rohanj a lövészárokba, és vicsorgasd a fogad. Kerekedjen fel az egész ezred, és isten áldja meg kendteket.

Bajtársaim csillapítanak.

– Várj, Makszim, ne rohanj.

– Teázzunk, faljunk valamit, ahogy szabad emberhez illik.

– Ahogy akarjátok – mondom.

Bemegyünk egy fogadóba, tele katonával.

Teáznak, cseburekit* esznek, s van, aki megszokásból kenyérrel tömi magát. Akinek van pénze, fizet, s ha nincs, hát megtörli a száját és lelép. Nem titok, nehéz élet a bakaélet, a fizetés kevés. Tizenhét végén már hét és felet kaptunk, előfordult, hogy egy hónap alatt összevakarsz vagy hetvenöt kopejkát, de nem tudod, mire költsd: suvickot végy vagy dohányt, az utolsó ing is leszakad rólad, eltetvesedtél, szappanocska is kéne. Ficánkol a hit, a cár és a haza védelmezője, akár a keszeg a serpenyőben. A zsebe tiltja a bakának a nagyvonalúságot.

Annyit beszélnek, de annyit, lyukat beszélnek a hasunkba.

– Milyen hatalom van Oroszországban?

– Nincs Oroszországban hatalom.

– A Duma, az Ideiglenes Kormány?

– Minden politikusunkat – kicsiben és nagyban – megvette a burzsoázia.

– És Kerenszkij?

– Fütyülnek rá.

Szidják a bolsevikokat, egy vagon aranyért eladták a hazát a németeknek.

A disznó Griska Raszputyint pocskondiázzák, nem állt ki a bakáért a gazember. Az uralkodóról még a keresztvizet is leszedik.

*Darált juhhússal toltott tészta.

Egy ittas őrvezetőcske hangoskodik:

– Levágni sorra mindenkit: a bolsevikokat, a mensevikeket, az aranyhasú burzsujokat! A katona szenvedett, a katona halt meg, a katonának kell kezébe venni a hatalmat az utolsó kopejkáig és elosztani egyenlően magunk között!

Szenvedélyesen papolt a kurafi, s miután teleszívta magát teával, elcsente egy tyereki kozák ezüstveretű kardját, és kereket oldott.

– Oroszország elárvult hatalom nélkül.

– Ne lógasd az orrod, földi, legyen csak ülep, kerül majd pálca is...

– Csuda.

– Az igazi csuda még hátravan.

– Hol a fej, amelyik mindegyiknél főbb?

– Mindenki saját magának a legfőbb.

– Hát az Alkotmányozó Gyűlés?

– Arra keresztet vethettek – nevet fel fekete sapkája alól egy szibériai lövész. Köpenye kézelőjéből kivesz és ideád egy papírlapot. – Mi sem a falvédőről léptünk le, az anyjuk keservit... Olvassátok, földik, hangosan, itt vagyok előttetek testestől-lelkestől: a szibériai ezred büntetőszázadának obuhovi egységétől...

Ezt a papírt a századbizottság állította ki neki, és mindenkinek parancsba adta: először is, Ivan Szavosztyjanov forradalmár katona a török frontról szülőföldjére, az irkutszki kormányzóságba, a köztársaság számlájára különvonattal hazaszállítassék; másodszor, mindenütt, ahol átszáll, az állomásparancsnokok lássák el nevezett Ivant mindenféle meleg étellel és teával; harmadszor, mint szenvedélyes vadásznak, engedtessék meg neki, hogy hazavigyen öt pudnyi éles töltényt és egy fegyvert; negyedszer, ötödször és tizedszer... csupa kedvezmény, előny!

Ez aztán a menetlevél! Fél nap mind olvasd.

– Hol szerezted? – kezdtük faggatni.

– Ott, ahol már nincs belőle.
– Mégis?
– Találjátok ki.
Irigyeltük, közrefogtuk a szibériait, és szorongattuk: mondd meg.
– Egy hármasért vettem a század írnokától.
– Viccelsz.
– A Szűzanyára – mondja, és elneveti magát.
De hogy nevetett a kurafi. Mi meg pukkadoztunk az irigységtől.
Van, akibe csak úgy belebotlik a szerencse...
Ivan Szavosztyjanov kézelőjébe rejtette a menetlevelet, majd hátára vetve a töltényzsákot, büszkén végigmért bennünket, és elindult a különvonatjához.
Trapezunt városában találkoztam Jakov Blinov kozákkal, sztanyicabeli komámmal, tehát ha úgy vesszük, kétszeres rokonommal. Hajdan nem barátkoztunk túlságosan, született kozák volt, s énrám, a muzsikra görbén nézett, de itt szerfelett megörültünk egymásnak.
– Adj' isten, Jakov Fjodorovics.
– Adj' isten, vitéz.
Megöleltük egymást, összecsókolóztunk.
– Messzire?
– Haza.
– Mi járatban?
– Istenemre mondom, hazatartok.
– Hát a parancs?
– Magamnak én parancsolok.
– Nem lódítasz?
– Igazat szólok.
– Hát ez meg hogy van?
– Hát úgy.
– Hát lehet?
– Miért ne lehetne? – és nevet.

Vele a fegyvere, hímzett posztóátalvetője s az otthoni kézmíves műhelyéből kikerült, niellóval díszített, ezüstveretes nyereg.

– Lépjünk haza, Makszim, Kubanyba, derelyére, a zöld sztyeppre, derék asszonyainkhoz. Ördög vigye a háborúját, pusztuljon mindenestül, átkozott sátánja, meguntam.

– Jól mondod, Jasa, meguntuk, nekem is vérzik a szívem, de hogy jutsz haza? Nem olyan egyszerű az, leugrani a kemencéről.

– Hajóra ülünk, elindulunk. Mindenki utazik, mindenki fut. A mi negyedik gyalogos kozákzászlóaljunk is ott hagyta a frontot. Idejöttünk, lefoglaltunk egy hajót, estére beszállunk: gépész, indítsd a masinát!

Látom, igazat mond, tarajokat kerget a szél a tengeren, Jakovot várja a mólónál a hajó.

Vívódni kezdtem. Menjek vagy maradjak? Az ezred miatt furdal a lelkiismeret, ők küldtek ide engem mint tapasztaltat, és én meglógjak? És sajnáltam – bevallom – a zsineget is.

– Nem, Jasa, nem megyek.

– Kár.

– Ki tudja, mi sülhet még ki belőle... Nem volt soha szökevény a fajtánkban. Nyikita nagyapó huszonöt évet húzott le, de nem szaladt el.

– Hogy mi volt a Kopasz király idejében, azt most fölösleges emlegetni. És megbánod, ha nem jössz velem. Jusson eszedbe, megbánod.

– Köszöntsd az otthoni vidéket... Keresd fel az én Marfámat, a rokonokat, üdvözletem küldöm, egész tarisznyával. Ne szomorkodjanak, hamarosan hazatérek. Nyugtasd meg az asszonyt: többé nincsenek csaták a fronton, aki életben maradt, az élni fog. S mondd meg azt is nagy szigorúan, vigyázzon a házra, és ne adja el az utolsó lovat. Hazatérek, szükség lesz lóra.

Hallgatja Jakov, meg nem is. Pödri a bajszát, somolyog.

– Fizess egy üveg bort, s kitanítlak, hogyan szabadulj meg a frontról, mert ha nem, hát még ítéletnapig itt ücsörögsz...

– Megtanítasz fogdába kerülni.

– Nem tréfálok.

– Taníts hát, rajtam ne múljon, állom a flaskót.

– Iratkozzék be az egész ezred a bolsevikokhoz, és utazzék mindenki, ahová akar.

A sztanyicás szavaiból gúnyt véltem kicsengeni, kérdem tőle:

– Hallottad, hogy mi hír járja a bolsevikokról? Elárultak, hallottad?

– Hazugság.

– Tényleg?

– A kutya a püspököt is megugatja.

– És kik azok a bolsevikok?

– Párt. Le a háborúval, békét feltétel nélkül. Számunkra nagyon is megfelelő párt.

– Tényleg, koma?

– Szentnél is szentebb ügy.

– Te magad is bolsevik vagy?

– Ahá.

– Tehát haza?

– Az út egyenes, a szél kedvező.

Belenyillalt a szívem...

Hazatér a kozák a szülőföldjére, én meg száz mérföldön át dagasztom a sarat, újfent az átkozott lövészárok... Aztán eszembe jutottak a bajtársak, akikkel nemegyszer a halál torkából szabadultunk. Határozottan mondom:

– Nem, Jasa, nem tartok veled. Karácsonykor beállítok hozzád, vágj le egy kövér hízót, főzz jó erős kisüstit, vendéged leszek.

– Hosszú mese.

Kiittuk az üveg bort, lementünk a tengerpartra. A kozák eddigi szolgálatáról beszélt:

– Két télen át Erzerum alatt taposott a zászlóaljunk gyászos ösvényeket... Két télen át éheztek, fáztak a kozákok, Istenhez fohászkodtak és átkozták, gyarapodtak nyomunkban a sírok meg a keresztek... Eszedbe jut a házad, földed be nem fogja a pillantás, jószággal teli az udvar, a baromfinak számát sem tudod, az asszony, mintha csak napsugárban fürdött volna, most meg az ablakban búsul, keserű könnyeket hullat... Te meg, a fenébe is, idegen földön, az átkozott Törökországban kallódsz, fojtogat, senyveszt a vágy, s még egy lyukas garasod sincs... Ránk mosolygott a hegy mögül a szabadság, elpattantak a pányvák, a béklyók, s mind csak a hazatérés jár az eszünkben. Vége a türelemnek, haza. Volt a zászlóaljban egy könyvet bújó kozákocska, tudta a politikát, azt mondja: „Így meg úgy, ideje, hogy mi is előszedjük a jobbik eszünket." Meghánytuk-vetettük a kozákdolgainkat, felidéztük kutya életünket, és elhatároztuk, hogy az egész zászlóalj átáll a bolsevikokhoz.

– Helyén volt az eszetek.

– Hát nem?

A kikötő nyüzsgött a katonáktól, annyi a katona, mint a muslica.

Mindegyiknél fegyver, csajka és kulacs zörög. Zajjal, zúgással tömegesen mind újabbak jöttek a városból, taposták egymást, bőgtek, akár a felfúvódott ökrök, tolakodtak, a rakpart hídjai hajladoztak alattuk, mindegyik üvöltötte a magáét, igyekeztek feljutni a hajóra, a hajón már nem volt hely, már a kéményre is felkapaszkodtak vagy tízen.

A kikötőiroda tetejéről egy Jakovlev nevű, Novorosszijszkból érkezett junker szónokolt, paszományos sapkája fülére csapva, köpenye nyitva. Szidta a burzsujokat, dicsérte a bolsevikokat, válogatott jelzőkkel illette az Ideiglenes Kormányt, és magasztalta a bolsevik tanácsokat, arra

biztatott, lépjenek be a Vörös Gárdába, és hogy a felesleges fegyvert adják oda valamiféle katonai bizottságnak.

Volt, aki megállt és hallgatta, volt, aki továbbment.

Komám befáslizta egészséges kezét, és kiáltozott:

– Félre, testvérek, nyissatok utat a sebesültnek.

Félrehúzódtak a bakák, utat engedtek a kozáknak. Felért a hajóra, és a fedélzetről a kucsmájával integetett nekem.

– Isten veled, Makszim, de azért gondold meg.

– Gondolkodni könnyű...

Felbődült a gőzös, megingott, úszni kezdett, úszott, mint a fehér lúd.

A parton rekedtek dühükben készek voltak a földet harapni, káromolták az atyát, fiút, a kapufélfát meg a nagydiófát.

Távolodik
távolodik
a hajó
ali-i-g hal-la-ni:

Messzi délnek forró mezejéről,
Török tájról száll az üzenet.
Rád gondolva édes anyaföldünk,
Köszönt téged sok hű gyermeked...

Igyekeztem meggyőzni bajtársaimat, ne vesztegessük az időt, térjünk vissza mihamarabb az ezredhez. Elmeséltem nekik találkozásomat Jakov Blinovval, kozák furfangjait és legényes virtusát.

Álltunk, csendesen beszélgettünk. A városra és a tengerre leszállt az éjszaka, az utcákon katonák kószáltak, s mit sem törődve azzal, hogy menetszázadba dughatják őket, teli torokkal orosz dalokat gajdoltak. Aztán hallani lehetett: Hurrá! Segítség! Allah, Allah! A bazárban a tüzérek megtámadták az ázsiaiakat, felborogatták bódéikat, sátraikat,

mindenféle áru ott hevert szabadon, azt vihetsz el, amit akarsz.

Szabarov, a géppuskás elsodródott tőlünk és a városban maradt, mi Osztap Dudával rágyújtottunk, és megindultunk hadállásaink felé.

Az egész ezred összeszaladt meghallgatni minket.

Összepréselődtek, váll váll és fej fej mellett.

Felmászom egy szekérre, jó hangosan beszélek, hogy mindenki hallja.

– Bajtársak, véreim... Elmondom nektek, milyen titok tárult fel előttünk Trapezuntban.

Az ezred fölé magasodom.

Ezer szempár fúródik belém, ezer váll a támaszom... Sem a lábamat, sem a fejemet nem érzem... Megrészegülten hadonászok, és őszintén beszámolok trapezunti kalandjainkról, kit láttunk, mit hallottunk, hogy milyen vétkekért hullatjuk a vérünket, hol a csalás, az ámítás, hol van a kutya eltemetve... Hétszer vert ki a veríték, míg beszéltem.

– Jól mondja – kiáltják egyesek; mások: – Igaza van – megint mások meg dühösen morognak.

Éreztem, beszélnem kell, beszélnem mindaddig, amíg mindenki, a legutolsó rongyos katona is megérti, hol itt a bökkenő, mi a dolog lényege.

Osztap Duda szintén nekibőszült, végső elkeseredésében teljesen megvadult. Félretolt engemet, s üvöltötte:

– Oroszország!... Hát mi is ez az Oroszország?... Oroszország a burzsujok lebuja... Elég volt a háborúból... Dobjuk el a fegyvert!

A katona torka – ágyútorok.

Ezer torok – ezer ágyú.

Minden torokból – dörgés, üvöltés.

– Elástuk magunkat...

– Elég volt.

– Mongyad még, mongyad.

– Lerongyolódtunk, kimerültünk...
– Harcoljon, aki megunta az életét.
– Háromszázhét éve tűrünk.
– Vesszen a háború!
– Dobjuk el a fegyvert!
– Haza!

Sokáig kergették egymást a kiáltások, a szitkok gránátként pukkantak, azután

csendesedtek
csendesedtek
és elhallgattak.

Hátranéztem.

Osztap Duda is hátranézett.

Vészesen, mint a halál, Polovcev állt mögöttünk a szekéren, ezredünk parancsnoka... Rángatja a bajszát, bőszen néz ránk, bocskorpofája lángba borult.

Az ezred félt Polovcev lobbanékony természetétől – verekedős volt a nagyságos úr –, de a tiszti bátorságáért szerette. Kevés vakmerő akadt a tisztek között, többnyire a bakák bőrén verték a diadalmenetek indulóit, de ő együtt verekedte végig katonáival a háborút. Ezerdzsan alatt kétszer indult velünk a csatárlánc élén szuronyrohamra, aprította a törököket, golyó ütötte át a vállát, egy másik a lábába fúródott, de nem akart a hátországban feküdni, és az ezred tábori kórházában gyógyíttatta magát. Szeretett felderítésbe menni, Mamahutun alatt két kurdot ejtett foglyul, lovastól.

– Katonák – rikkantotta a parancsnok, de senki sem emelte rá a tekintetét, és senki – nem úgy, mint hajdanán – nem emelte fel szavára a fejét. – Katonák, hová lett belőletek a becsület, a lelkiismeret, és hová lett a bátorság?

Mi cseppet sem voltunk már oda hajdani bátorságunkért. Tekintetünket a földre szegezve álltunk.

A parancsnok az ezred egykori hősiességéről beszélt, a szolgálati kötelességről, majd olyan lelki malasztot zúdított ránk, hogy fájdalom volt hallgatni: haza, a szégyen örvénye, világméretű küzdelem, etyepetye, mese habbal meg egyebek...

Lekonyultak, lehorgadtak a katonafejek.

Ő mondja a magáét, mi gondoljuk a magunkét... Ki a sliccében vájkál, ki meg a mellét vakarja.

Véletlenül valahogy a parancsnok szőrös öklére sandítottam – ujját a derékszíjba akasztotta –, és rögtön elszállt fejemből sokat dicsért bátorsága és legénykedése, más emlék nyilallt belém...

Amikor még a hátországban ténferegtünk, volt a században egy vjatkai legény, Ványa Hudonmov. A katonák, ügyefogyottsága okán, gyakran csúfolódtak vele: „Vanyka, ijeszd el a verebet az árbocról, elsüllyed az uszály." Kelekótya, teddide-teddoda legény volt, egy rakás szerencsétlenség. Fegyverrel, teljes felszereléssel – megvolt jó harminckilónyi – óraszám állt vigyázzban, kenyéren-vízen tartották a fogdában, díszlépésben járatták, verték irgalmatlanul, mégsem ragadt rá semmi a nem éppen bonyolult bakatudományból, és gyakran összetévesztette a jobb lábát a ballal. „Ettykettő-három... verd a lábad, kart lendíccs!" Néha kora reggeltől éjfélig tartott a játék. Köröztek a századok a kaszárnyaudvaron, mintha megkergültek volna. A hófergeteg vakított, ujjaink meggémberedtek a fagytól, de nem volt miben válogatni. A legkomiszabb az volt, amikor a századparancsnoknak – Polovcev még százados volt akkortájt – rossz hangulata volt. Ki máson tölthette ki a nagyságos úr a mérgét, mint a katonán? Üsd-vágd, még csak kezét sem emeli, hogy védekezzen. Ránk ront a százados, és öklével csépeli a pofánkat: „Fel a fejjel! Be a pocakkal! Vigyorogj!" Egy ilyen elátkozott órában a vadállat Vanykára rohant, s az, mint kétbalkezes katona, örökké a bal szár-

nyon lődörgött. „Még sorakozni sem tudsz!" Fültövön vágta. Amannak zöld taknya kirepült az orrából a százados úr kifényesített csizmájára. Zsupsz a másik fülére is. „Pusztulj a szemem elől, hitvány fattyú!" A vjatkai csak átnézett a tiszten, és csendesen mosolygott, mintha kolbásszal álmodna. Aztán felbukott, füléből szivárgott a vér; felfektettük egy köpenyre, és elvittük a laktanyakórházba. Mindkét fülére megsiketült, még sorvadt-senyvedett ott egy darabig, aztán bekerült a szerencsétlen a fekete sírgödörbe...

Szánakozva gondoltam Vanykára, önmagamra, egész nyomorúságos, árva paraszti életünkre... Születtél – magadra vess; élsz – félj mindenkitől; felfordulsz – újfent a te hibád... Állok, mindenem reszket a dühtől, és ő, a jóságos parancsnok, galléron ragad minket Osztappal, és megemel a kocsiról.

– Íme – kiáltja –, a képviselőitek... Megérdemlik, hogy fejüket vegyék a fegyelem aláaknázásáért... Egyik ostobább, mint a másik, de az is lehet, hogy német kémek.

Meglódultak
gyúródtak
hevesebben szuszogtak...

– Ké-me-eek?

– Na-naaa.

– Ezredes urunk, ne vájkálj a sebeinkben... Ezek pedig, ha hitványak is, de közülünk valók.

– Vadállat, a régi rendet akarja.

– Még hogy kémek, hallod?

– Kuzsel, húzz be neki! Tanítsd meg kesztyűbe dudálni. Taposd ki a belét. Ne sajnáld, nem apád, verd szét a pofáját, második Miklós aranyördöge ficánkol benne!...

Kalapált a szívem veszettül.

Letéptem mellemről a kitüntetéseimet posztóstól, és fel-

mutattam az ezrednek, majd a parancsnoknak, aki ezeket a kereszteket a mellemre tűzte.

– Ez mi?

Remeg, nyög körülöttünk minden:

– Húzz be neki!

– Üsd már!

Én:

– Ez mi?

Polovcev hallgatott.

– Nézd meg jól, parancsnok urunk, édesapánk! Nézzed, ne pislogj, mert a szemed bogarába verem ezeket a bádogokat.

S önuralmamat elvesztve, a keresztekkel szájon vágtam a parancsnokot.

Polocev
zuhanásában
sarkantyújával fennakadt
és felborította

a szekeret, de a tumultusban nem ért földet. Az öklök felfogták és továbbadták...

A pohár betelt, kicsordult...

– Hadd üssek én is egyet – üvöltötték a távolabb állók.

Sokuknak nem jutott belőle.

Kicsontoltuk a parancsnokot, kitapostuk a belét, s csak nőtt bennünk a vadság, csak dagadt bennünk, táncolt a szívünk veszettül, az öklöknek ütni akaródzott...

Elindultunk elkapni Zugyilovicsot, a gazdasági hivatal parancsnokát, akit a katonák, alacsony termetéért „Két arsin meg egy sapká"-nak csúfoltak. Látta, hogy nem menekülhet, kezét csípőre téve elénk jött irodájából a szörnyű végelszámolásra. Meghuttyant a semmirekellő, még kisebb lett a termete, tolvaj zöld szeme ide-oda futkos...

Tavasz óta az ezred törökországi vízen meg dohos lencsén élt. Régebben az ilyen lencsét a lovaknak sem adták, elhullt tőle a szőrük, most meg felétették az emberekkel. Körbeüljük a csajkát, ne tátogj, csak a kanál csörög, csak az állkapcsunk csikorog. Zabálod, zabálod, feszül a bendőd, mint a dob, ám folyton csak ennél, de nincs mit. Egy-egy nekikeseredett menet közben gombolja ki a nadrágját, lekuporodik a bokorban, és a politikáról elmélkedik: „Szolgáltad, te szürke szamár, a cárokat, szolgáltad a királyokat, szolgálod a kiskirályokat, de egyik sátánfajzatnak sem jut eszébe, hogy jóllakasson legalább..." Nyögdécsel, erőlködik, de semmi érdemleges sem jut eszébe... Harcolj hűségesen, ne búslakodj, de enni kérj.

Vallatóra fogtuk a parancsnokot, hova lesz a bakák morzsányi élelme, ki falja fel a baka kenyerét, ki füstöli el a baka mahorkáját, ki szürcsölgeti a baka édes teáját?

– Nem vagyok hibás – pergett-forgott „Két arsin meg egy sapka", mintha nyárson lenne. – A szállítással van baj, nagy a távolság.

– Pakolj ki, szukafi, ki issza a vérünket, ki rágja a májunkat?

– Én nem vagyok ezért hibás, a hadosztálybeliek lopnak, a rendelést már rég elküldtük, maholnap várjuk a szállítmányt.

– Miért rothadt a kása? Mit keres a kásában a szalmatörek, a keserű nád és más disznóság?

– A kása egészen jó.

– Rothadt.

– Jó az!

– Rothadt! – kiáltjuk.

– Kiváló kása – szajkózza Zugyilovics.

Eléje raktunk egy teli bödönt kukoricakásával, hat személyre valót. Kapott egy nagy kanalat. Egyik tréfamesternek az jutott az eszébe, hogy fegyverolajat kever a kásába.

– Egyél.

Várjuk, mi lesz.

– Egyél, zabálj.

Leguggolt a parancsnokunk a bödön mellé, és nekilátott a kásának.

Hallgattunk. Száz pillantás kísért a szájáig minden kanalat...

Evett, amit evett, csuklott, és sírva fakadt.

– Nem megy tovább, uraim.

Elkaptuk a bajszát.

– Zabálj.

– Zabálj, édesapánk, lakjál jól... Mi már három éve faljuk, nem tudunk betelni vele.

Megeresztette a derékszíjat, újból nekilátott.

A felcser meg az írnok fogadtak: kipukkad Zugyilovics vagy sem.

– Az orvostudomány szerint ki kell pukkadnia – mondja Buhtyejarov, a felcser. Nemcsak az ezredben, de messze földön hírhedt volt a seblobbantó tudományáról, amelynek segítségével a dörzsöltek rövidebb vagy hosszabb időre szóló szabadságos leveleket szereztek.

– Nem, nem hasad ki – tamáskodott Koroljkov, az írnok, és elmesélte, hogy náluk a törzsnél Szevrjugin küldönc fogadásból bevert öt kiló kolbászt és egy kenyeret, még csak nem is szusszantott, hempergett néhányat a gyepen, és kutya baja.

– Mese habbal.

– Mii, én hazudok neked?

– Lehet, hogy úgy volt – mondja a felcser –, de az Szevrjugin volt, ez meg iskolázott ember, ez kákabélű, ahogy túlerőlteti, máris kampec.

Fogadtak egy fél rubelbe.

Fulladozik „Két arsin meg egy sapka", de pakolja befelé,

dühünk már elpárolgott, szellemeskedünk, röhögünk, be nem áll a szánk.

– Irtó finom lehet.

– Merítsd meg jól a kanalat.

– Áss fenékig.

– Evezz, bátyó, a kanállal, közel a part.

– Nagykanállal eszik.

Beverte a parancsnok a kását, lenyalta a kanalat.

– Kiváló? – kérdjük. – Kérsz még?

– Nem kása ez, de sár – feleli, és kicsordulnak a könnyei.

– Ne feledd a leckét.

– Szánom-bánom, testvérek.

Karon fogták, és szitkok kíséretében a fogdába vitték.

Egy füst alatt Dunyát, a raktárnokot is móresre akartuk tanítani, de megszagolta, és olajra lépett.

Szétszóródtunk a fedezékekbe.

– Az egységekben mindenütt mozgolódnak – mondja Vaszilij Brovko, a felderítő –, ideje már véget vetni a háborúnak.

– Ideje már, ideje...

– A minap, így mondják, a szamurszki ezred otthagyta a tűzvonalat, és önkényesen hazaindult.

– Az asztrahanyiak is lázonganak...

– Meglásd, télre nem lesz itt egyetlen oroszfia lélek.

– Nem tartunk össze, olyan a torkunk, mint a tűzifecskendő szája. Sok hűhó, de sehol semmi. Ha jobban összetartanánk, már rég asszonyainkkal hálhatnánk otthon.

– A te fenekeddel, Kuzja, szeget húzhatni a deszkából.

– Ha mindannyian szétfutunk, ki tartja a frontot? – kérdi Zarubalov, a zupás.

– Bízzuk Allahra a frontot.

– És Oroszország?

– Ezt nem a mi eszünkre szabták. Lesz, aki megszánja Oroszországot, bujkál belőlük éppen elég a hátországban.

– Kisebb gondjuk is nagyobb ennél.

– Kár a Kaukázusért... mennyi katonánk fölé emeltünk itt keresztet szanaszét...

– A holtakat úgysem támasztod fel; a grúzokat meg az örményeket nincs mit sajnálni, ha nincs ínyükre a török, hadakozzanak vele ők.

– Minek ülünk itt? A holtakat őrizzük?

– Kémeket kéne küldeni Oroszországba és megtudni, ki kiabálja: „Háborút a végsőkig" – elkapni az üstökét, ide vele a lövészárokba... Vagy a katonák fele itt marad, és harcol a többi helyett is, s a másik fele fegyveresen végigjárja az országot határtól határig, szúrjuk, vágjuk, lőjük és felkötjük mindazokat, akik egy követ fújnak a cárizmussal, és becsületesen elosztva a földeket meg az erdőket, gyárakat, üzemeket, visszatérünk ide, váltásra...

– Hej, Misa, ha te ülnél Kerenszkij helyén a karszékben, és te írnád a rendeleteket, a hegyeket is elmozdítanánk.

Jeliszejev szakaszparancsnoknak eszébe jutott Polovcev, és keresztet vetett.

– Jó parancsnok volt, az örök világosság fényeskedjék neki.

– Mind jók ezek a kutyák – mondom –, bár sose ismertük volna őket...

Tocsilkin, az elcsigázott, apró termetű őrvezető riadtan körülnézett, és azt mondta:

– Kinyírni kinyírtuk, testvérek, de nehogy valami visszafelé süljön el.

Amikor a parancsnokot ölték, Tocsilkin elszaladt; egyszer részt vett egy szuronyrohamban, s azóta rosszul lesz, ha vért lát.

– A szemünk állandóan rajtuk legyen.

– Nem hagyjuk magunkat.

– Nem mondanád meg, mire várunk... Már rég csajkára kellett volna fogni őket.

– A csajkával nem sokat érsz el, alaposan el kell látni a nagyságos urak baját...

Onufrienko, a pergő nyelvű zászlós futva jött a bizottság sátrába és jelentette, hogy a tisztek titokban gyűléseznek, nagyon bőszek Polovcev miatt, azt tervezik, hogy kozákokat uszítanak az ezredre, ők maguk meg szétszóródnak a hátországban, és sorsára hagyják az ezredet.

A baka nem esett a feje lágyára; ők titokban szervezkednek, gyűléseznek; nekünk is vannak titkaink, minden áldott nap harci készültségben van valamelyik századunk.

– Ma melyik a szolgálatos? – kérdem Szemjom Kapirzint, a bizottság tagját.

– A tizenkettedik a szolgálatos – feleli Kapirzin, és rántva egyet a záváron, csőre tölti a fegyvert.

Felzúdultunk.

– Nyisd ki a szemed, cimbora.

– Amikor a halál leskődik, nyitva az magától.

– Kifele, fiúk, ne csapjatok zajt.

Átfutunk a második erődítményvonalba, és hangosan kiadom a parancsot.

– Tizenkettedik század fegyverbe!

Kirepülnek kuckóikból a tizenkettedik század katonái, ki felöltözve, ki mezítláb, ki meg sapka nélkül, de mindegyiknél fegyver.

Mi, a bizottság tagjai, röviden elmondjuk, miért a riadó, és csatárláncba fejlődve a század gyors léptekkel megindul az erdő felé.

Körülzárjuk a bombabiztos tiszti fedezéket, ahol a gyűlés folyik, és hárman lemegyünk.

– Jó napot, tiszt urak! – mondom bátran, és zsebre dugom a kezem, a gránátra.

– Jó napot, sintérek! – feleli Ignatyjev főhadnagy, a második zászlóalj parancsnoka, feláll az asztal mögül, és egye-

nesen felénk tart. – Gazemberek! Hogy mertetek bejönni a szolgálatos tiszt engedélye nélkül?

Záporoznak ránk mindenfelől a sértő kifejezések.

Látom, hogy Osztap Duda elsápad, és odanyomul a zászlóaljparancsnokhoz.

– Nem lehetne tisztességesebben beszélni?... Mi küldöttség vagyunk... Gyüttünk megtudni, mit forralnak ellenünk.

– Micsoda-a-a-a?? – üvölt Ignatyjev kidülledt szemmel. – Hej, ti börtöntöltelékek!

Nem emlékszem rá, hogy kerültem én is előbbre.

– Lassan a testtel, könnyen hasra lehet esni... Elég volt a becstelenkedésből! Nem hagyjuk magunkat tovább nyúzni!

– Velünk a tizenkettedik század! – süvölti a hátam mögül Kapirzin. – Velünk az ezred, velünk a katonák áradata, nem gyulladunk be a kozákoktól, ez már nem a régi rendszer...

– Pofa be!... Árulók!... A haza... Árulás... – A zászlóaljparancsnok kirántotta forgópisztolyát. – Nem bírom... Én főbe lövöm magam! – és halántékához emelte a fegyvert.

– Csak rajta... Egyedül fordulsz fel, mi, a többség, megmaradunk – mondta Kapirzin.

Meggondolta magát. Leengedte a kezét a forgópisztollyal, és halkan mondta:

– Szukafiak vagytok.

A többiek körülfogták, a sarokba tuszkolták, és kezdték csillapítani.

– Küldött urak – fordult hozzánk a fiatal, tiszta, frissen vasaltnak ható Jermolov, a segédtiszt. – Uraim, véleményem szerint itt valami félreértés történt... Nem forralunk semmit, és nincs semmiféle titkunk... Pusztán csak összejöttünk, mint egy nagy család, teázni, tereferélni... Higgyenek szavamnak, sosem érdeklődtünk a politika iránt...

Nem vagyunk az Ideiglenes Kormány ellen sem... a forradalom ellen sem, de... – és hátrapillantott az övéire – de...

– Nem engedjük meg – kiáltotta Ignatyjev –, hogy akármilyen csirkefogó beszennyezze az ezredzászló becsületét, amely alatt maga Szuvorov vezette rohamra ezredünket Izmail és Rîmnic alatt... A zászlónkat... – és hadarta, hadarta az ezred érdemeit.

Erővel hallgattatták el.

Újból hozzánk sompolygott a segédtisztecske, és azt súgta:

– Ne haragudjanak rá, uraim. Csodálatos lelkületű ember... De... de... nem tudja féken tartani a nyelvét... A forradalom, tudják, ez olyan...

– Azt mi maga nélkül is tudjuk, főhadnagy úr, hogy milyen a forradalom – mondja Kapirzin. – Inkább azt mesélje el nekünk, hogyan is tartják a bakát a fronton, maguk meg szökésre esküsznek össze.

– Hazugság, egy szó se igaz... több bizalmat közvetlen parancsnokuknak... A katonának nem kell a szóbeszédre ügyelnie, jöttment agitátorokat hallgatnia... Minden hírt a parancsnokától kell megtudnia... És minden panaszoddal fordulj a parancsnokhoz... Hát nem együtt vagyunk az állásokban a háború első napjától?

– Maguk nem ülnek – mondta Osztap Duda –, nem ülnek a lövészárkokban... a vízben... Maguk – tiszták és szárazok – székeken pihennek...

– Hát nem szolgáltunk együtt becsülettel, hát nem kell együtt is halnunk becsülettel ezekben az állásokban? A hazáért, a szabadságért, a...

– Nincs kedvünk meghalni – mondom. – Hál' istennek megértük a forradalmat, és nem kívánjuk a halált.

– Elég volt a halálból – fűzte a szót Kapirzin. – Három

éven át farkasszemet néztünk a halállal, elég volt... Most aztán csalás nélkül, területrablás nélkül és feltétel nélkül.

– Ejha, bolsevik duma?

– Nekünk mindegy, kinek a dumája. Mi minél hamarabb haza szeretnénk kerülni, de önök, tiszt urak, béklyóba vernek bennünket. Három éve...

– Három éve! – újból előugrott a sarokból Ignatyjev zászlóaljparancsnok. – Én meg ti-zen-öt éve szolgálok... Se családom, se otthonom... Minden vagyonom egy váltás alsónemű meg a kincstári köpeny... Most aztán mindent nektek, s nekünk, öreg parancsnokoknak kutyagumi? Ti kapjátok a szabadságot, mi meg az önbíráskodást? Bitangok, szukafiak!... Ne örüljetek, ne ficánkoljatok... Az új kormány fegyelme még szilárdabb lesz, s jöttök ti még, gazemberek, és földig hajoltok előttünk!...

– Menjünk! – bökött oldalba könyökével Osztap Duda –, így átdumáljuk az éjszakát, a század meg kint ázik az esőben...

Megfordulunk és kimegyünk.

A század körénk gyűl.

– Na, mivel vendégeltek, kínáltak meg titeket?

– Begyulladtunk tőlük – röhög Kapirzin –, ők meg mitőlünk. Megugattuk egymást, aztán szétváltunk.

– Kár, hogy nem lett verekedés. Nem ártott volna, úgy ijesztésképpen, egyik-másik nagyságos úrnak kiporolni az irháját.

– Előbb-utóbb összeakaszkodunk velük.

– Amíg bent civakodtatok, lecibáltunk az erdőben minden telefonhuzalt.

– Hegyezzétek a fületeket, fiúk. A géppuskások ne hagyják el a helyüket. Az üteghez őrséget állítani. Az utakra járőröket küldeni. Riadó esetén mindenki legyen készen.

Reggel gyűlésre hívtuk össze az ezredet.

Hosszasan hánytuk-vetettük a helyzetet. Végül is elhatároztuk, hogy Ignatyjev zászlóaljparancsnokot letartóztatjuk, és azonnal küldötteket menesztettünk a kozákokhoz és a 132-es lövészezredbe. A zászlóaljparancsnok nem hagyta magát letartóztatni, golyót röpített a fejébe, a küldöttek útra keltek.

Szét sem oszoltunk, befut a hadtest küldönce az utasítással, azonnal vigyük az urnát a katonák szavazatával Tifliszbe, ahol a török front összhadsereg-bizottsága székel.

– Makszim Kuzselt küldjük.

– Pimonyenkót!

– Trofimovot!

Mindegyikünk szerette volna megjárni a hátországot, kitapasztalni a szabad életet, közelebb kerülni az otthonhoz.

Palozerov tüzér kimondta mindannyiunk gondolatát.

– Ne tépjük fölösen a szánkat, testvérek. Megbízható ember kell ide. Lehet, hogy ezeknek a lapoknak köszönhetően kisikeredik valami leszerelésféle. Küldjünk valakit a bizottságból. Jobbat úgyse találunk.

Hallgattunk a szavára.

Az ezred színe előtt húztunk sorsot.

Egyik húz – semmi. Másik húz – semmi. Harmadik – semmi.

Rám mosolygott a szerencse. Én húztam a bevágott petákot, madarat tudtak volna fogatni velem.

Begyúrtam a cókmókomat egy tarisznyába, a másikba a katonák szavazatait, és fel a fogatra.

– Isten veletek, földik!

– Jó utat!

– Igyekezz vissza ám.

– Talán itt felejtett valamit?

– Add le, Kuzsel, a szavazatokat, írd meg, mi a helyzet a hátországban, és menj haza Kubanyba, jövünk mi is utánad.

Ki csókolózni törleszkedik, ki meg a mahorkájából szór útravalót, ki meg levelet bíz rám.

Kibogozta a fogatos a gyeplőt, rikkantott, s a két ló megindult.

A hágóról utoljára visszanéztem...

Lent a távolban feketélltek a lövészárkok, láttam a fedezékeket, a géppuskafészkeket, a kiserdőben az üteget, s a széles völgy tele volt szórva katonával, mint a tenyerem mahorkával.

– Isten veled, átkozott föld.

Három évig nem sírtam – káromkodtam, imádkoztam folyvást –, de most elővett a sírás...

1925–1926

Tombol, terjed a tűzvész

Oroszországban forradalom van,
egész Oroszország ölre ment.

Hegyek, erdők, kitaposott utak...

Járt utakon és zergecsapáson katonák sodródtak, mint tavaszi patakokban a szemét.

Katonák lepték el rajokban az állomásokat, a pályaudvarokat. Éjszakánként az égig ért a tábortüzek fénye. Mindenki fel akart szállni, de nem volt hova.

A daltól, füttytől, kurjongatástól hangos vonatok északra gurultak. A remegő vagonok úgy meg voltak tömve emberrel, mint a gabonászsákok.

– Vegyetek fel, földik!

– Nincs hely.

– Haza kell utaznunk, két hete várunk.

– Utazzatok, nem tartunk vissza.

– Valahol csak akad...

– Tömve.

– Bajtársak!

– Dugig.

– A turkesztáni ezred...

– Hova furakodsz?... Afonya, nyomd az égő hasábot a szakállába.

– Küldött vagyok, a szavazatokat viszem – kiabált Makszim rekedten, s úgy tartotta maga előtt az urnát a katonák szavazatával, mintha ikon lenne.

Rá se bagózott senki.

Nyögés, üvöltés, kiabálás...

Füst- és porfelhőben robogtak a vonatok.

Sok ezer sziv versenyre kelt a kerekekkel és csatt-csatt-tog-tog-ta:

...ha-za...
...ha-za...
...ha-za...

Makszim kiszedte a tarisznyából az utolsó s mint a föld, olyan fekete és súlyos kenyérdarabot, és az elfutó vagonok előtt hadonászott vele.

– He-hej!

Egy ragyás arcú, behemót kozák menet közben elkapta a kenyeret, Makszim tarisznyáit, és magát Makszimot is, s az ablakon át a vagonba rántotta.

– Kész a kocsi!

A zsúfoltság nagy, de utazni lehet.

– Tedd be az ajtót, hideg van! – üvölti valaki a pad alól, de az ajtót már rég kitépték sarkaiból és eltüzelték, az ablakokat pedig kiverték.

– Tűrj, testvér. Nem akárhova, haza utazunk.

A felső polcról egy nagy homlokú lógatta le lépcsősen megnyírt fejét, és csúfondáros szemét villogtatva, kapkodva mesélt Raszputyinról:

– ...Bemegy Griska a cárné buduárjába, lehúzza bársonynadrágját, gyerünk, kezdi a favágást!

Önfeledten, az oldalukat fogva nevettek. Könnycsordulásig. Felhalmozódott a három év alatt, a tüzelőállásokban nem tréfára állt az eszük, aki járt ott, az tudja.

– Ez semmi – mászik ki a pad alól az, aki a „Tedd be az ajtót, hideg van"-t üvöltötte. – Elmondok egy történetet, nem ilyen dajkamesét...

Jó órát tartott a történet a szabadságos katona hihetetlen kalandjairól: hány ügyefogyottat ejtett át, mi drága jószágot lopkodott össze, mennyi kisüstit eresztett le a torkán, és hány szűznek vette el az ártatlanságát...

Ugyanabban a kocsiban utazott egy kék-zöldre vert koros ezredes, akit a katonák kifosztottak. Mezítelen lábát sáros, piszkos nemezdarabokba göngyölte, és zsineggel kötözte át: vállán szakadozott kincstári bekecs. Horpadt rézcsajkába szedegette a padlóról az ételhulladékot, és azt szopogatta. Piros szegélyű sapkája alól kilógtak csapzott, ősz fürtjei. Akár a többiek, ő is állva vagy a padlóra kucorodva aludt, nem volt hova feküdni. Ha dolgát akarja végezni, nem engedik az ajtóhoz.

– Mássz az ablakba – kiáltozzák –, úgy, ahogy mi mászunk.

Makszim megsajnálta az öreget, arrább húzódott, és maga mellé szólította a padra.

– Köszönet a jó szóért, testvér. De érdemtelen vagyok arra, hogy is mondjam, hogy a bakácskák mellett üljek... Megkaptam a jutalmat szolgálati éveimért... – és nem ült le, de borostás arcán szaporán könnyek patakzottak.

Mint a hasábfákat, vágták feléje mindenfelől a szitkot.

– Embernyúzó. Már rég föl köllött volna fordulnod. Lejárt az időd.

– Nézd, laskára verték a pofáját...

– Lehet, hogy csak úgy, kedvtelésből látták el a baját?

– Csak úgy semmiért nem döngetik el.

– Ki kéne dobni az ablakon, és el van intézve... Kutyagoltunk mi is eleget, most rajtuk a sor.

– Hagyjátok, fiúk – avatkozott közbe Makszim –, miért kínozzátok az öreget. Nem foglalja senki helyét, miért ne utazhatna. Mindenki haza akar térni.

– Igaza van – csatlakozott hozzá a nagy homlokú mesélő a felső polcról –, akinek ártott, az megfizetett neki, nem a

mi dolgunk... Közöttük is volt olyan, aki megértő volt a bakával...

Az ezredes a csendes Don melléki Cimljanszkaja sztanyicába utazott a lányához. Tifliszig Makszim megosztotta vele harapnivalóját, és búcsúzóul megajándékozta az öreget egy pár gyapjúharisnyával.

– Nesze, viseld.

Minden egyes állomáson mintha a földből nőttek volna ki a katonák.

Ordítva, üvöltve másztak az ablakokba, lógtak a lépcsőkön, rohamozták az ütközőket – már a tetőn sem akadt ülőhely –, a fogantyúkba kapaszkodtak, fürtökben lepték el a mozdonyt. Szűköltek a kenetlen kerekek, hajladoztak a vágányok a szerelvények alatt.

– Ülj az ütközőre, kapaszkodj a rúdba!

Tiflisz alatt torlódás.

Az elágazás tömve szerelvényekkel.

Az éhes katonák már második, harmadik napja ültek a vagonokban és szidalmazták a burzsoáziát, a forradalmat, az ellenforradalmat, a kerek világot; volt, aki hátizsákkal, batyuval, katonaládával elindult a talpfákon a város irányába; de a sietők többségét megijesztette a rémhírek áradata, visszatértek, és az első szerelvény körül csoportokba verődve gyűléseztek.

Minden csoportnak megvolt a maga szónoka, és tehetségtelenségében mindegyik szónok összehordott hetet-havat, ami épp eszébe jutott. Egyik azt hajtogatta, hogy küldjenek a grúz kormányhoz békeküldöttséget; a másik azt tanácsolta, előbb zúdítsanak fergeteges ágyútüzet a városra, s csak azután menesszék a küldöttséget; egy alaposan becsípett kozák őrmester az öklére tekerte a bajszát – dús volt, mint a rókafarok –, és mély hordóhangon dörmögte.

– Katonatestvérek, hallgassatok rám, öreg vagyok, sokat láttam... A küldöttség – döglött lovon patkó... Ezzel az

ázsiai népséggel nincs mit enyelegni... Bár fordulna fel valamennyi!... Engedjetek engem előre a kozákjaimmal! Tűzsepruvel seprem végig az utat, és rendre felkoncolom ezeket az új vezetőket Tiflisztől egészen Kagalnyickaja sztanyicáig, ahol a világra jöttem... Úgy ám, katonák, testvérek... – Észrevéve néhány hallgatója arcán a kaján mosolyt, az őrmester megsértődött, elkomorodott, átdobta vállán a bajszát, öklével megdöngette a mellét, hogy keresztjei és érmei összecsörrentek, és még nagyobb szenvedéllyel folytatta: – Mit vihogtok, mit vigyorogtok, mint a pap kutyája a forró kására? Coki, ördögfajzatok! Mi vagyok én nektek, hercegnő?! 1906-ban, tényleges koromban, magam is párttag voltam. Parancsnokunk, Taranuha zászlós – jó kozák volt, isten nyugosztalja, egy ültében megevett egy bárányt – felsorakoztatta századunkat a téren, és így szólt: „Sztanyicások, nehéz idők jöttek Oroszországra, mindenfelé zsidók meg diákok lázadoznak... Rövidesen a mi ezredünket is abba az átkozott Odesszába viszik rendet csinálni... Gondoljatok eskünkre és pravoszláv hitünkre, és lépjetek be mindannyian a pártba vagy Mihály arkangyal szövetségébe." – „Igenis, parancsára – feleljük mi –, nekünk mindegy..." – Még sokáig szónokolt volna a bőbeszédű őrmester, de íme átfurakodott a tömegen két kozák, és szemrehányóan így szólt hozzá: „Elég volt, Szemjon Nyikitovics, egyszerre kirukkolni ennyi hülyeséggel, hagyjon valamit holnapra is" – karon fogták és elcipelték a szerelvényükhöz.

Egy kopár dombon „fej vagy írás"-t játszottak, magasra pörgetve a fényesre kopott rézötösöket. Odább ketten birkózóversenyt rendeztek, a nagyszámú nézők mindegyike biztatta, tanáccsal látta el egyik vagy másik küzdőt... Néhányan leterített köpeny köré telepedtek, és vágták a huszonegyet. Egy kísérőcsoport nyalka őrmestere, aki már Tifliszben is, Bakuban is megfordult, adta a bankot, és közben be nem állt a szája:

– Grúzia, tudott dolog, elszakadt Oroszországtól. Megunták a grúzok, hogy az oroszok széles háta mögött lapuljanak, a maguk akarata szerint szeretnének élni... Most van saját pénzük, saját törvényük, saját parancsolóik, tisztára gyöngyélet!

– Milyen pártban vannak? Miért harcolnak? – kérdi szaggatottan egy veres képű, csontra aszott katona.

– Kicsodák? A grúzok?... Annyi a párt náluk, mint kutyában a bolha. És mindegyik cáfolja a másikat, nem ismerik el egymást, és hogy ki miért harcol, kinek van igaza, ki hazudik, annak csak a püspök a megmondhatója... Láttam egyik miniszterüket a városi parkban a népgyűlésen, mit mondhatnék, kiöltözve tisztán, zsebórával, sétapálcával. Nem értettem a szavát, nem oroszul, az anyanyelvén beszélt. Olvastam a tifliszi lapokat, nem lettem tőlük okosabb, annyit tudok, amit a piacon egy zászlóstól hallottam: „Grúzia a mensevikekkel tart, átadta nekik a hatalmat, a mensevikek korábban a bolsevikok alárendeltjei voltak, ahogy az apostolok Krisztusnak; most úgy néz ki, az apostolok megvadultak, nem kell nekik sem cár, sem bojár, magát Krisztust is torkon ragadták... A tifliszi börtönök dugig vannak tömve."

– Az ázsiai az csak ázsiai – sóhajtotta a kártyázók egyike –, vért iszik limonádé helyett.

– Fürgék, találékonyak – mesélt tovább az őrmester a mensevikekről –, de félnek mindenkitől, akár a nyulak: félnek a munkásoktól, félnek a katonáktól, félnek az orosz tábornokoktól, félnek a töröktől, de mindennél jobban félnek a bolsevikoktól.

– Az ilyen vezetők fabatkát sem érnek. Ideiglenesek ezek az első fagyig – mondta tompa, síron túli hangján a veres katona, és kiválasztott a markában szorongatott gyűrött papírpénzek közül egy rubelt. – Lapot adj. Még adj – izgulva, lassan vette az utolsó kártyát, s mintha megégette volna, el-

rántotta a kezét. – Fuccs! Negyven évet szolgált le nálunk Kimrában Mamajev, a sztanyica rendőrparancsnoka. Ez volt ám a vezető! Mikor józanon átügetett a falun, még az oktondi kutyák sem merték megugatni. Ha meg leitta magát, ne kerülj a szeme elé, mert széttép. Hallják a muzsikok a csengőt, tudják, Mamajev üget, s szétrebbennek, ki a ház alá mászik, ki a kazalban keres menedéket, ki ahol lel. Amíg a reggeli misének vagy a vecsernyének vége nem volt, részegen senki sem mutatkozott az utcán, hallgatott a harmonika is. Nagy rabló volt. Még a fű is kisárgult előtte félelmében. De ő is megjárta. Három hónappal a forradalom kitörése előtt a muzsikok villahegyre kapták. És hány ilyen Mamajeve volt a cárnak? Hova lettek? Felfordultak, mint a svábbogarak a forró vízben. Elkeseredésében megvadult a nép. Senki emberfia parancsolót nem enged a nyakára ülni.

Egy darabig hallgatták, elmerültek a játékban, majd újra felvették a beszéd fonalát.

– A vendégeskedésbe is bele lehet unni – szólt elgondolkozva a kártyajátékot figyelő Makszim. – Az emberek már javítják az ekét, boronát, mi meg, hazátlan lelkek, idegen földön bolyongunk. Hát ne öntse el az embert a keserűség?

– Csak tudnám, mi a fenének ülünk itt! – kiáltott fel a beszélgetésbe minduntalan bekapcsolódni akaró ifjú önkéntes, aki mind gyakrabban pillantott aggódva a mellén fityegő újdonatúj György-keresztre, mintha meg akarna győződni: megvan-e még? — Móresre tanítottuk a németeket, a törököket, ezeket a semmirekellőket is szét lehetne ugrasztani egykettőre. Szerintem, ha felfejlesztenénk egy harci ezredet, s a szárnyaknak megfelelő mennyiségű géppuskát adnánk, s ellátnánk minden századot...

Az öreg katonák kirobbanó kacaja úgy megzavarta az önkéntest, hogy cigányútra ment a tulajdon szava, könnyesre köhögte magát, aztán elhallgatott.

– Tűzről pattant! – kacsintott az őrmester. – Told csak oda a képed, majd megtudod, hol lakik az Isten.

– Ugyan miért?

– Azért bizony, mert még rajtad a tojáshéj. – A bankos jelentőségteljesen felhúzta bozontos szemöldökét, kiosztotta a felismerhetetlenségig kopott kártyát, és tovább mesélt: – A grúzok nemzeti zászló alá saját hadsereget gyűjtenek, a tatárok szintén, az örmények úgyszintén. Nem titok, hogy nincs elég fegyverük. S lám, a mensevik urak kiparancsoltak a gjandzsai körzetbe egy páncélvonatot, hogy lefegyverezzék a szerelvényeket. Nem sok embert fegyvereztek le, de a samhori állomáson rajtaütésszerűen tüzet nyitottak, rengeteg katonánkat géppuskáztak le. Szentséges anyánk! Hogy mi volt ott! Annyi volt a sebesült, mint a sáska, a holtakat két napig hordtuk a temetőbe. Tetézte a bajt, hogy egy kiürített tábori kórház súlyos sebesültjei egytől egyig bennégtek a szerelvényben. Mondanom sem kell, a katonák megvadultak. Ha valahol elkapnak egy grúzt, örményt vagy tatárt, ott helyben ellátják a baját, karddal széthasítják a fejét, nyakába dróthurkot vetnek, és fel a távíróoszlopra, még köveket is akasztanak a lábára, énnekem csak a gyomrom fordult fel, de te, öcskös, a lelked is kiadtad volna! Egyik tisztjüket, saját szememmel láttam, szuronnyal szegezték a kerítéshez, egy másikat a kőolajtartályba fojtották...

Makszim feje kóválygott ezektől a történetektől. Nehéz szívvel tért vissza félig megüresedett vagonjába, és ledőlt aludni.

Lábak dobogása, vad kiáltozás ébresztette fel, álomtól leragadt szemébe a vagon ablakain besütő villanykörték éles fénye tűzött, a szerelvény – váltókon bukdácsolt, ütközői csörömpöltek – Tifliszhez közeledett. Jelzőlámpák villogtak, raktárépületek maradtak el, és sötét csúcsaikkal egészen a csillagos égig felnyúló jegenyék. A szerelvény elhagyta az állomást, és a sötétben egy tartalék vágányra gurult. A

katonák menet közben ugráltak le a vagonból. Cókmókját fölkapva, Makszim is leugrott.

Az állomáson megkereste az útszakasz parancsnokát. Az alezredes egyedül ült az irodájában, s mintha félrebeszélne, valamit mormogott.

– Mit akarsz? Melyik ezredből vagy? Hol a derékszíjad? – faggatta Makszimot a kokainisták eszelős, tévelygő pillantásával.

Makszim átadta menetlevelét és igazolványát. Amaz futólag belepillantott, és visszalökte őket a küldöttnek.

– Nincs kenyerem, nincs mahorkám, nincs cukrom, kotródj az ördögbe!... – Egy pillanatra elhallgatott, majd újból motyogni, hebegni kezdett, s irtózva nézett valahová Makszim mellé, a sarokba: – Törvényesség, rend, eszmék, mindent elnyelt a pokol... Ó, Nyinocska, Nyinocska, elkeserítettél, nagyon elkeserítettél!... Mit akarsz, közlegény? Melyik ezredből? Melyik hülye a parancsnokotok? Miért nem öltözöl előírás szerint? Na igen... Hát ide figyelj, galambocskám, a török front összhadsereg-bizottsága átköltözött Jekatyerinodarba. Oda utazz a szavazataiddal, bár teljesen hiábavaló... Ezek a gazemberek már szétzavarták az Alkotmányozó Gyűlést, szétrombolták Oroszország bölcsőjét, a moszkvai Kremlt. Minden elveszett, pusztul az ország, pusztul a kultúra... Te barom vagy, nem vagy képes ezt megérteni... Kubanyi vagy? Örülsz, ugye, csirkefogó? Most indítok egy szerelvényt az ötödik vágányról. Kapsz egy pakli cigarettát is, utazz a fészkes fenébe. Minden omlik... Istenem... Az évszázados alapelvek... Jaj nektek, oroszok, jaj... „Száguldj, trojka, porzik a hó, fenyegető fagyos az éjszaka" – zendített rá a dalra, és tenyerébe temetve arcát, felzokogott.

„Leszopta magát" – gondolta Makszim, és kiment.

Az állomáson nem volt sem étkezde, sem kenyérüzlet. Nyögve, vicsorogva bolyongtak az éhes katonák. A grúziai

néphadsereg ezrede zárta körül az állomás környékét: a frontharcosokat nem engedték be a városba – pogromoktól tartottak –, továbbirányították őket csoportosan Bakuba. Rövid időközökkel, egymás után futottak ki a szerelvények, valamennyi keletnek.

– Hej – sóhajtott keserűen a vagon nyitott ajtajában álló káplár, és fegyverével megfenyegette a tovatűnő várost, ahonnan a kora reggeli idő ellenére még egyre hallatszott a zenekarok játéka –, a frontra virággal kísértetek, s keserűlapuval fogadtok? Sajnáltok egy darab kenyeret?... Megállj, tatár, nehogy valahol egy szűk utcában összetalálkozzunk.

– Ne bosszankodj, földi, epeömlést kapsz – ütött a vállára Makszim. – Megismertük a mensevikeket, jó párt ez, tartsa meg őket az Isten. Továbbutazunk, s előfordulhat, hogy még közelebbről megismerkedünk velük.

– Ez már felháborító... Az újságban az áll: „Egyenlőség, testvériség", de azon mesterkednek, hogy elkapják a nyakad, és egy morzsányi kenyeret sem látsz tőlük.

– Hadd csak el – szólalt meg ismét Makszim –, ha egy göndörhajú a kezünkbe kerül, hiába kér majd kegyelmet.

– Élve nem szabadul.

– A legfontosabb, hogy ne adjátok ki a kezetekből egy percre se a fegyvert – szólalt meg egy másik a priccs alól. – Halálodig veled legyen, tartsd készenlétben az édest, s egyetlen kutya sem közelít meg, mert ha szeret is harapni, feje az mindössze csak egy van.

Tiflisz után ott várt a háború.

A hegyi lakók kisebb-nagyobb csapatokba verődve támadták meg a szerelvényeket, s ha sikerült, kisiklatták és kirabolták azokat.

Az utakon az emberek éheztek, hulltak a lovak.

A vonatok hosszú szalagként nyúltak, szorosan egyik a másik után. A szerelvényeken éjjelente se tűzvilág, se hangos beszéd. Őrséget állítva, állandó harci készültségben vá-

rakoztak. Ki egyedül utazott, ki a századával vagy ezredével, a tüzérséggel, hadtáppal, a törzzsel. Félreseperve útjukból a bandákat, hadirendben vonultak a negyedik és ötödik lövészhadtest alakulatai.

Aksztafa, Gjandzsa, Jevlah – minden állomáson tűzharc, zűrzavar, felfordulás. Égett a jelizavetpoli állomás, égett a kürakcsajszki petróleumvezeték szivattyúháza. A vasútvonal mentén végig égtek az apró állomások. A vasúti tisztviselők, a pályaőrök, a pályamunkások családjukkal, motyójukkal Baku felé menekültek. Égtek az elhagyott lakóhelyek, bakterházak és munkásszállások. Égtek a tatár aulok és az orosz szektások falvai. Az örmény hegyek lábánál dörögtek az ágyúk. Grúzia, Dagesztán és Azerbajdzsán határán dörögtek az ágyúk. Jajkiáltás, nyögés és tűzvészek füstje borította az egész Kaukázuson túli területet.

Bulga.

Minden mellékvágány a váltókig zsúfolva vonatokkal, és Tiflisz irányából mind újabbak jöttek; már nem jutott számukra hely, a szemaforok előtt vesztegeltek a nyílt mezőn, ahonnan az állomás felé libasorban vonultak a hangosan beszélgető küldöttek:

– Ki tart itt bennünket?

– A mozdonyokból, hallod, elillant a lélek, leálltak.

– Ki kell nyírni minden fehérgallérost.

Az állomás körül és a töltéseken, a földön és a csupasz köveken szakadt csizmás, bocskoros, bakancsos szétvetett lábak, fölrepedezett, piszkos kezek, condra, festett, ütöttkopott katonaládák, zsákok, a zsákokon és ládákon borzas fejek, kimerült, agyoncsigázott arcok s a tartós álmatlanságtól vagy éppen a sok alvástól felpuffadt pofák.

Nem messzire, a hegyekben, reguláris kozákezred verekedett a tatárokkal, akik hol visszavonultak egészen az aulokig, hol meg kurjongatva, ordítozva rohamoztak. Át akar-

ták vágni magukat a hágón, hogy más osztagokkal egyesüljenek. Sortüzek visszhangja hullámzott a hegyek között. A zsenge reggelek csöndjét ágyúk hasogatták. A tisztán kivehető robbanásokból a frontkatonák megállapíthatták az ágyúk űrméretét:

– Háromhüvelykes...

– Szintén...

– Hallod, hegyiágyú... Bizonyára az övék.

– Azoknak nincs ágyújuk.

– Csak nem vagy ellenőr? Átvizsgáltad, mijük van?

– Ohó, ez a varangy! (Aknavető.)

– Ha ez tarkón vág, hát nem állsz meg a lábadon.

A szemafor közelében becsapódott egy eltévedt lövedék:

zzz bumm!
sarat és pánikot fröccsentett.

Ki keresztet vetett, ki meg fegyverét kapta fel, mások a cuccot, és – futás.

– Lőnek a kurvák!

– Bekerítettek!

– Húzzuk fel a nyúlcipőt!

– Ganyka, végünk van! Ganyka, hol a hátizsákom?

– Megálljatok, testvérek! Megállj, ne fuss! A kozákokkal verekednek, minket nem bántanak.

– Nem is, dédelgetni fognak.

– Juj, öregem, kifulladtam... Így időnap előtt a padlásra kerül a csizmád.

– Küldöttséget kellene meneszteni, fraternizálni, mint a fronton. Így meg úgy, elvtársak...

– Húzd le a nadrágod, jobb, ha lefekszel... Úgy megfraternizálnak, hogy többet ki sem nyitod a szemed. Nézd csak, ott hevernek a szerencsétlenek, megjutalmazták őket a példás szolgálatért.

A kirabolt raktár ajtajában újdonatúj gyékényen feküdt a gunyibi ezred két felkoncolt, köpennyel betakart gyalogosa. A rövid köpeny alól kilátszott sáros, élettelen lábuk – összezárt sarok, szétálló lábfej. A szerelvényük küldte ki őket tegnap, hogy a tatárokkal tárgyaljanak: a töltés alatti árokban találtak rájuk. Most odajöttek néhányan a gunyibiak közül – egyiküknek vállán fényes lapát –, pár szót váltottak, s a gyékényen a közeli horpadásba húzták a két felkoncoltat, oda, ahol puhább a föld. Sebtében közös gödörbe földelik el őket, visszatérnek vagonjaikba, továbbutaznak. Hullnak majd az esők, susognak a füvek, csendes hajnalok hasadnak, s egyetlen rokon sem jön, hogy könnyet ejtsen a sztyeppbe vesző katonasírra...

A szélben tábortüzek imbolyogtak.

Meleget árasztva lágoltak a szurkos talpfák, deszkadarabok, jól égett a vagonok faburkolata, gyöngyözött rajta a festék. Minden oldalról csajkák nyomultak a tűzhöz, a csajkákban fortyogott a puliszka, főtt a kukorica.

Hatalmas termetű, fekete szakállas katona tarka tyúkot húzott ki hátizsákjából, s még mielőtt az egyet is kodácsolhatott volna, leharapta a fejét, és a gyér ágyúszóra figyelve, felsóhajtott:

– Lőnek, egyre lőnek... Uram Isten, a te akaratod... Miért nem ülnek otthon az átkozottak? Mit akarhat a kutyafejű tatár?

– Mi meguntuk a háborút, földi, nekik meg harcolhatnékjuk támadt.

Lángok nyaldosták a szürke szuronyra húzott tyúkot. Egy betegség apasztotta legényke dideregve burkolózott köpenyébe, karba tett kezét könyökig az ujjakba dugta, gennyes-gyulladásos szemmel pislogott, orrlika mohón kitágult az égett tyúktoll szagára, és hízelegve egyetértett a feketével:

– Gazember népség, Szila Nufrics, a kutyánál is rosszabb, istenuccse... De odaég a tyúkocska...

– Ne izgulj, nem ég oda... Futni kell...

– Futni, futni, Szila Nufrics, itt semmi jóra nem számíthatunk... De ügyelj, a tyúkocska oda ne égjen.

– Ha a tatárok egyedül lennének – szólalt meg egy bűzös rongyokba burkolódzó tartalékos –, alaposan megtáncoltatnánk őket, de egy tisztünk a vezetőjük, az égetnivaló!

– Komolyan mondod?

– Úgy éljek.

– Hát ez meg hogy lehet?

– Elmondom én... Tegnap, túl a Kurán, felderítőink elkaptak két ázsiait, s velük egy orosz tisztecskét. Na jó. Az állomásra vezették őket. Szorongatni, faggatni kezdik, melyik istent imádják. Na jó. A tatárokkal nem tudsz zöld ágra vergődni, belme, belme, sopánkodnak, a combjukat verik, cuppogtatnak: „Sok bárányka voltak, sok lovacska voltak, sok fiatal feleség voltak. Háború jött – bárányka elment. Szabottság jött – lovacska elment. Balsavik jött, ordít: Burzsuj! Burzsuj! – maradék elvitt, feleségről fátyol levesz. Báránykák nincs, lovacskák nincs, fiatal feleség nincs. Aj-jajaj, rossz rend bejött!" Halálra nevettük magunkat a két ázsiain, de a tiszttel kurtán-furcsán bántunk. Na jó. „Milyen párti vagy?" – kérdezzük tőle. Feleli: „Pártonkívüli vagyok." – „Hazudsz, az anyád hétszálát" – mondja az egyik bizottságbeli. – „A pártonkívülieknek, mint a svábbogaraknak, kemencén a helyük, nem pedig a tatárok közt, összeszűrni velük a levet." Na jó. Kérdjük tőle, hol szolgál, mikor jött el a frontról. Hallgat. Megint kérdeztünk valamit. Hallgat. Akkor aztán a bizottságbeli nekidurálta magát, zsupsz, képen törölte a nagyságos urat, zsupsz még egyszer, rögtön megeredt a nyelve: Oroszország, szövetségesek, így meg úgy, úgymond meg akarjuk állítani szégyenteljes futásotokat, s visszairányítani a hadsereget a frontra.

– Világos.

– Vált az eszük... Minket lőttek ott is, lőnek itt is, szédítettek ott is, szédítenek itt is.

A tyúk elkészült. A feketeszakállas letépte az égett szárnyat, maga ette volna, de megégette a száját, és a legénynek dobta.

– Nesze, Fegyunka, ne unatkozz.

Pár lépéssel odább, egy kőkerítés mögött, nádkévére dőlve egy kövér örmény nő fűnek-fának engedett.

Az állomás kertjében három csoportosulás. Az egyikben „fej vagy írás"-t játszottak, a másikban az állomásfőnököt gyilkolták, a harmadikban, a legnagyobb csoport közepén egy kínai siheder mutatványozott:

– Hókusz-pókusz, itt a gulyó, hol a gulyó? Egy, kettű, hájom, nincsen gulyó. Nem tutot, kelesni kel. – Csizmaszárfekete arcával grimaszt vágott, és huncutkodva sugdolózni kezdett fából faragott bálványával, majd boldogan felkiáltott: – Tuttom mál, hol a gulyó, jó istenke mekmondta.

A nézők elragadtatott beszéde:

– Tyűh, az ördög vigye el!

– Nagy lókötő.

– Az ám... A mi oroszunkat rég megette volna a fene, ez a jég hátán is megél!

A nagy termetű, fekete szakállas katona, az utolsó tyúkcombot rágva, utat tört magának a tömegben, ragadozóként sietett megadni a kegyelemdöfést az állomásfőnöknek: azt beszélték, még mozog.

A peronon ittas tyerekiek vidám társasága ténfergett; tréfálkoztak, röhögtek, szívből élvezték saját csínyjeiket. Egyikük, a legfiatalabb és legféktelenebb, amennyire csak bírta, visszafordította fejét, és félig lehunyt szemmel, elégedetten azzal szórakozott, hogy kanalával veszettül verte rézcsajkája fenekét, s ennek ütemére szinte lélegzetvétel nélkül, válogatott trágárságokat sorjázott; másikuk minduntalan rákez-

dett egy tyereki dalra, de hangja mindannyiszor megcsuklott, ketten meg azzal szórakoztak, ki köp magasabbra – már teleharákolták az állomás homlokzatát, de a vita még nem dőlt el. A peronon megjelent Foka, a századparancsnok csicskása, első látásra ostoba fickó, valójában minden hájjal megkent csirkefogó, amilyet még nem hordott hátán a föld. Ment, s minden figyelmét arra összpontosította, hogy a színültig telt edényből, amelyet kinyújtott kezében vitt, ki ne loccsanjon a tejfel. A szórakozók körülfogták, s faggatni kezdték: „Merre jártál? Hol fejted a tejet? De hisz ez tejfel! – kiáltott fel egyikük, s ujját az edénybe dugta, majd lenyalta. – Tyűh, de finom... Mennyiért vetted? Meséld el, Foka, hogy szappanoztad a jereváni fürdőben azt a tatár nőt." Most másik mártotta a tejfelbe ujját, mind az ötöt, az pedig, akinek torkán akadt a dal, a tejfelbe dobta a cigarettavéget, s ezen az egész társaság vad hahotára fakadt. Foka a lába elé tette az edényt, befedte köpenye aljával, s rimánkodni kezdett:

– Sztanyicások...

De a sztynyicások nem hagyták abba. Egyikük szemére rántotta a sapkát, másik a tejfelesköcsögöt húzta ki alóla, s az, amelyik az üres csajkán dobolt a kanállal, bökdöste:

– Foka, Foka, hazudj valamit, de kapásból...

– Nincs most időm veled koptatni a nyelvem, te ostoba. Hordd el magad! – üvöltötte a dühbe gurult Foka. – Mind csak heherésztek, röhögtök, s amott a zaba, ott... de felesleges rátok pazarolni a szót...

– Hol a kaja? Milyen kaja? – kérdezte egyszerre a két versenyző, akik alaposan összeköpdösték szakállukat.

Foka lopva körülpillantott, és súgta:

– Nyomás, fiúk, nincs isten, nem látja... A távírószobában az a szélső ajtó, ott ni, amin a retesz van, most fogják osztani a zsákmányolt egyenruhákat... Másfél ezer

öltöny... A saját szememmel láttam... Ha lehetne... foglaljatok nekem is helyet a sorban...

A sztanyicások összenéztek, összekacsintottak, békében hagyták Fokát meg a tejfölét, az ajtó felé zúdultak, amely mögül valóban észlelhető volt némi mozgás.

A távírószobában a frontharcosok ostromolták a távírászt, mozdonyt követeltek tőle, hátulról pedig a tyerekiek, kubanyiak és az ide-oda csellengők nyomultak befelé, akik valamilyen úton-módon szintén hallottak a zsákmányolt egyenruhákról.

– Testvérek... Itt osztják?

– Állj sorba.

– Egyenruhák?

– Úgy? Szjomka, rikkantsd a mieinket!

– Ne tolakodj.

– Hol adják az egyenruhát?

– Sorba, sorba! Mindenki egyenlő!

– Hová tolakszol, sátánfajzat?

– Ne sátánozz, mert úgy képen töröllek, hogy lábbal előre visznek ki innét... Velem, testvér, ne viccelődj... Engem nem hat meg a paszományod.

– Mi bajod a paszományommal, talán nem tetszik?

– Szarok rá.

– Pofa be!

– Egyenruha?

– Frá-á-ászt – húzta el csalódottan a száját amaz, akinek mindig megcsuklott a hangja –, itt a mozdonyokról vitatkoznak...

A sor, amely az egyenruháért tülekedett, egy káromkodás-sortűz után szétszéledt.

– Nagy zsivány ez a Foka – szólt az egyik tyereki elragadtatással, és sapkájával letörölte arcáról a verítéket. – Azóta már jóllakatta Jakov Lukicsot derelyével, s ő is bevert a tejfölből. Nesze neked „füllents valamit kapásból".

A sarokba szorított távirász mintha részeg lett volna, vagy álmából költötték volna fel, szánalmasan hebegett... Bakák borostás álla, piszkos bajszok, izzadt, eszelős arcok és üvöltő, tátogó szájak táncoltak a félelemtől kitágult szeme előtt... A szószóló mancsa a távirász torkához közeledett.

– Mondd, utoljára mondd, lesz mozdony, vagy sem?

– Cafatostól szedjük ki belőled!

– Mindenképpen tovább kell mennünk.

– Kötelet a fehér lelkének.

A keményített gallérból lúdnyak emelkedett, elfehéredett ajka reszketett.

– Elvtársak... Kedveseim... Uram Isten... Magam is az új rendszer híve vagyok... Még harcoltam is, ezt a papírokkal igazolhatom... A mozdonyok nem tőlem függnek.

Reccsennek a hangok:

– Meséld a nénikédnek!

– Ne hints port a szemünkbe!

– Add elő a mozdonyokat!

– Válassz: élet vagy halál?

– Tenned kell valamit a muzsikért. A muzsik kenyerét eszed, nem akarsz segíteni rajta?

– A térzene jobban tetszik?

– Eladtátok magatokat a burzsujoknak!

– Öt nap alatt két versztát utaztunk... Rossz vége lesz.

– Mit bajmolódunk vele? Rázzátok ki belőle a mozdonyt...

– Testvérek... Úri becsületszavamra...

A bakák szemében szikrázott a düh. Kezek nyúltak feléje, hogy kiszorítsák belőle a távirászlelket, egyenruhájáról pattogtak a fényes gombok.

– Beszélj, adsz mozdonyt?

– Testvérek...

– Kopogd, eblelkűje, Bakuba a táviratot!... Rendelj ide a Murze-készülékkel Bakuból mozdonyokat.

Ha a tyereki Foka lett volna a távirász helyén, a legnagyobb készséggel ugrik a Murzéhoz, és annak ellenére, hogy a vezetéket mindenfele szétvágták, teljes erejéből rázza, forgatja a készüléket; majd észbe kapva ráveti magát a rég elnémult telefonra, arcát felfúva, vadul forgatva szemét, szedi a keresztvizet a bakui főnökökről, és követeli, hogy azonnal bocsássanak a rendelkezésére negyvenezer mozdonyt. A bizakodó frontharcosok megkínálják mahorkával, elkesergik neki nehéz sorsukat, békével szétszélednek, és valahogy eloszlanak a felhők... De az együgyű távirász nem volt mestere a furfangnak, és a követelésre, „kopogjon táviratot Bakuba", tehetetlenül széttárta karját, amit a felajzott katonák kérésük elutasításának, a segítség megtagadásának értelmeztek.

– Lukin! – kiáltotta egy elkeseredéstől remegő hang. – Lukin, húzz be neki!

– Hej! – köpött Lukin a markába. – Hazaffy, háború a győzelemig! – És behúzott neki, hogy a távirász tarkójával a falnak vágódott, amelyet a „szabadság-kölcsön" plakátjai díszítettek.

Ebben a percben
robbanás
dördült
fröccsent az ablak
az állomás falai beleremegtek.

Feledve a távirászt, kirohantak. Először senki sem értett semmit. A peront füst borította, a füstben nyögés, riadt jajkiáltás és kemény parancsszó:

– Harmadik szakasz, csatárláncba!

– Szanitécek ide!...

– Szá-á-zad, ló-ó-ra!

– Kirjuha, hol vannak a mieink?

Apránként szétoszlott a füst.

A peronon itt is, ott is, hason vagy hanyatt testek hevertek, kúsztak, nyögtek a sebesültek, a légnyomássújtottak. A szanitécek hordággyal szaladgáltak. A robbanás néhány kocsit lesepert a vágányról.

A karszki erőd alacsony, köpcös tüzére a robbanástól megpörkölt villanyoszlopnak támaszkodott, kerek arcán szétmázolta a vért, és csodálkozva nézve a cafatokká tépett kötött sapkát, mormogott:

– Hát ez is lehet?... Uram Istenem... De hisz ez annak a szerencsétlennek a szürke sapkája... – Miután valamelyest magához tért, a tüzér már összefüggőbben mesélte az őt körülálló katonáknak: – Krisztusra mondom, a mi tüzérünk, Panycso robbant fel... Szalonnáért jártunk oda a faluba, de nem kaptunk egy falatot sem... Hát kiittunk egy csutora bort... Békésen visszaindultunk, csendesen beszélgettünk az otthoniakról, a Panycso hátán, tudjátok meg, tömve a hátizsák gránáttal meg dinamittal, vitte haza, szegény feje, pokolra küldeni vele a burzsujokat... Szalonnára nem akadtunk, megkívántuk a kolbászt, de kolbászt sem kaptunk... S jártunkban megittunk még egy csutorával, de csak úgy félig rúgtunk be. Elérjük az állomást, nyugodtan beszélgetünk, senki se zavar bennünket, mi sem mást. Nézzük – hát ez meg mi! –, nincs a vagonunk. Keressük, kutatjuk, a vagonnak hűlt helye. „Kiszúrtak velünk – mondja Panycso –, itt állt a kocsi, s nincs itt a kocsi." – „Ez kitolás – mondom én is –, menjünk a szolgálatos tiszthez, csendben, illedelmesen elmondjuk neki." Alighogy Panycsóval, Isten legyen irgalmas hozzá, idáig érünk, épp hogy kérdezni kezdjük, hol találjuk a szolgálatost, az ég tudja, honnan, előttünk termett egy izgága legény. „Az ördög csapjon belétek, mit álltok az utamba?" – és a kurafi ráütött a teáskan-

nával a barátom púpjára; Panycso sisteregni kezdett és felrobbant... Ez a sapka maradt meg belőle, pedig édes egy istenem, áldott jó legény volt... Amikor végigmentünk kettesben a falunkon, tyűh, de sírt kezünkben a harmonika...

Hüledeztek, kézről kézre járt a véres, kincstári kötött sapka a hozzá tapadó vörös hajtinccsel.

A hegyekben elhallgattak a fegyverek.

Dallal, tábori dob ütemére tértek haza a harcból a kozákok. Kutyaprém kucsmák, kurd sapkák, szélcserzett, szigorú arcok, egészséges fogak, a riadótól s a harci szenvedélytől parázsló szemek.

Vitézi portyáról
Hazatérnek a kozákok,
Hej, ez a gyöngyélet,
Hazatérnek a kozákok...

Hajnalkönnyű tatár lovakat zsákmányoltak – fogjaikat útközben kardélre hányták –, a katonák fergeteges hurrával fogadták a kozákokat.

Azok a szerelvények, amelyeknek volt mozdonyuk, nekilódultak, és fémes csörömpöléssel gurultak keletnek. A mozdony nélküliek ott maradtak éhezni a szétvert állomáson.

Baladzsariban torlódás.

Százezres száskahad gyűlt össze – mintha a különböző kormányzóságok és alakulatok búcsújáróhelye lenne –, nem volt min utazni, féltek utazni, de muszáj utazni.

A vagonokban bárányből bekecsbe és nemezköpenybe burkolódzó, Mezopotámia perzselő napja alatt lebarnult kozákok és türkmének aludtak vagy hevertek. Csak a lószerszámot és a nyeregtakarókat hozták magukkal, lovaik a homokba fúltak, elhulltak a harcban. A tábortüzeknél Ba-

ratov tábornok expedíciós hadtestének katonái szunyókáltak vagy szárítkoztak. Három hosszú, keserű esztendő alatt bejártak minden utat és farkascsapást a Kaukázustól a moszul-dial-i hadállásokig meg vissza. A menetelések alatt sokan közülük még csak messziről sem láttak kenyeret, és elfelejtették a jó ivóvíz ízét, skorbutos fogínyük elgennyesedett, erős csontjaikba fészket vert a trópusi malária, elnyúzott bőrüket ótvar meg fekély verte ki... Mögöttük az urmiai nagy vendégmarasztaló sarak, Kurdisztán éles kövei, Sarifhan mély homoksivatagai... nehéz emlékek felhőzték a beszélgetést. A tábortüzek fénye hol egy puskatus fémveretét, hol egy sebesült bambusznád mankóját, hol meg az elvadult, éhes arcokba metszett szemeket ragadja ki a sötétből.

A szerelvényeken hahotáztak és zokogtak a harmonikák, lobogtak a dalok. A vágányok között ropták az orosz guggolóst és az ukrán hopákot. A napégette, fagymarta arcokban vidám nyugtalansággal ragyogtak a szemek; dobogással, kurjantással, kemény tenyerek tapsával ölték el magukban a bút, az éhséget, a félelmet és az elkeseredést...

A látóhatáron Baku sűrű fényei villóztak, de Baladzsariban hideg volt, éhség és zűrzavar. Tömegesen lepték el a várost, de ott sem volt kenyér.

A tengerről pászmákban dübörgött a szél, és gyászos nyögéssel rohamozta a hegyeket.

A városból éjjel-nappal – bérkocsikon és autókon – érkeztek a különböző pártok agitátorai.

A katonák mindent érdeklődéssel hallgattak, de a szónoki ékesszólás és szitkok áradatából inkább az otthonról szóló híreket vadászták mohón: Oroszországban szétugrasztották az Alkotmányozó Gyűlést, Oroszországban a muzsikok szorongatják a földesurakat, Oroszországban fellángolt a harc a hatalomért a két áramlat, a bolsevikok és a burzsujok között. „Vesszenek a gyaurok" – kiabálják a kaukázusi hegyi

lakók, Csecsenföldön minden gazdagnak és minden rablónak saját pártja van, mészárolják egymást, az ingusok kitűzték a megadás fehér zászlaját, Dagesztánban az iszlám és a török lesz az úr...

A mozdonyok füttyentettek, és a katonák nem hallgatták végig a bolsevikok támogatásáról szóló hosszú határozatot, hanem „Helyes! Helyes! Le a háborúval!" kiáltásokkal szétszaladtak.

A vonatok kikecmeregtek a síkságra.

Minden egyes szerelvényen át kötelet húztak a mozdonyig, csengővel a végén. Csak fél szemmel aludtak. A legapróbb riadóra rángatták a csengőt, lövöldöztek, a mozdony sípolt. Visszaverték a támadást, és továbbrobogtak.

Csattogtak a kerekek
állomások
arcok
nappalok
éjszakák
morzsolódtak...

A seregek zsiványbandához hasonlítottak, olyan zajt csaptak, mintha mindenki berúgott volna.

– Milyen ezredből?

– Tizenötös lövészek. Hát ti?

– Kettes zaporozsjei.

– Haza?

– Ühüm.

– Melyik sztanyicából?

– Platnyirovszkajából.

– Mi meg oroszok vagyunk, bácsikám, a kurszki kormányzóság grajvoronszki járásából... Megyünk, kicsináljuk a burzsujokat.

– Adja Isten.

Balról a dagesztáni hegyek meredtek, jobbról a Kaspi-tenger futó, kékes hullámai ragyogtak...

Haszav-Jurtnál tanyasiak várták a frontharcosokat. Bundáikba botladozva szaladtak a vagonok mellett, és kiabálták, ahogy a torkukon kifért.

– Jó katonák, testvérek, védjetek meg!

– Mi bajotok?

– Nincs nyugtunk a csecsenektől, rabolnak, gyilkolnak...

Gyűlést hívtak össze, és elhatározták, megsegítik őket a csecsenekkel szemben. Éjjel volt. Anélkül, hogy az ágyúkat levették volna a pőre kocsikról, tüzet zúdítottak a hegyek irányába. Önkéntesek csapata rohamozta meg a legközelebbi ault. Ég az aul, ropog, szállnak a szikrák, üvöltenek a nők meg a gyerekek. Lőnek a csecsenek az utolsó golyóig.

Kenyérért fegyvert adtak a muzsikoknak és továbbutaztak.

Az öntöttvas kályha oldala kivörösödött. A vagon füstös falain fénynyalábok táncoltak. Az emberek ülve, állva aludtak, ki hogyan tudott magának helyet szorítani. A melegtől ellágyult Makszim tarisznyáit átölelve aludt a felső priccsen. A kerekek zakatolására a szérűn képzelte magát: kévéket falva egyenletesen kattog a cséplőgép, surrogva patakzik az öblös zsákokba a búza, a szérű kesernyés porában kévét ölelve lebeg Marfa; perzsel a nap, Maximba mélyen hasít a fájdalom, egész belseje reszket...

Reggelre a Kaukázus kiengedte kőkarjainak szorításából a szerelvényt, elmaradoztak a hegyek, és felragyogott előttük a deres mozdoki sztyepp...

Hu-hú
uu
u
úúú...

– Kiszabadultunk az átokból, ez már Oroszország!

Fergetegesen és vadul száguldottak a napok.

Por... Füst... Robaj...

Ahogy távolodtak a fronttól, egyre szilajkodtak a katonák. A szétdúlt állomásokon maguk forralták a teavizet, csengették az indulást, percnyi késedelem nélkül indították a szerelvényeket minden irányba – guruljatok!

A Haszav-Jurt–Mozdok–Groznij szakaszon sok helyen felszedték a vágányt. A töltés mindkét felén tótágast fordulva, kerekeikkel az égnek, összevissza hevertek a szétroncsolt mozdonyok, tartálykocsik, vagonok, akár a gyermekjátékok. A vágányokat helyreállító mozgóbrigádok és utászcsapatok nyomában sakálok módjára lopakodtak a rablóbandák, és újból föltépték a síneket, szétdobálták a talpfákat. A vonatok hol nekilódultak és röpültek, nem fékezve sem kanyarban, sem lejtőn, a vagonok dülöngéltek, hánykolódtak, falhoz verődtek a katonák, lehulltak a tetőkről, ütközőkről, hol meg hörögve és erőlködve, bágyadtan vonszolták a mozdonyok a végeláthatatlan szerelvényeket, gyakran megálltak, és hosszasan vesztegeltek a derékig érő hóban. Egyes kozákegységek lovasrendben vonultak; mások menetalakzatban haladtak, betartva minden elővigyázatossági rendszabályt; voltak olyanok is, akik a talpfákon lépegetve húzták maguk után az üres vagonokat, abban a reményben, hogy valahol majd csak szereznek mozdonyt; ezek főleg szibériaiak voltak vagy a központi és északi kormányzóságok szülöttei, akik okosan úgy vélekedtek, hogy mindenképpen utazniok kell, s nincs értelme megválni a vagonoktól.

Éjjelente a szurkos füstfelhőkön áttört a fél eget bevilágító félelmetes tűzcsóva: nyár óta égett már a grozniji kőolajmező.

Az egész Kaukázusban fellángolt ropogva az osztályok, nemzetiségek és kasztok háborúja. A feledés füve alól kitörtek a régi sérelmek. Az éhező keze a jóllakott torkát kereste.

A hegyi ösvényeken és utakon özönlöttek a lovas tömegek. Tyerek, Oszetföld, Ingusföld, Csecsenföld, Karacsaj, Nagy- és Kiskabard puskaporfüstben – tűznyelvek és kardpengék villogtak a füstből –, vadság láza szállta meg e földek népeit. Már hevesen forrongtak a sztanyicák, sandán néztek a városra, és karddal fenyegették a régi ellenséget, a hegyi lakót.

Viharos gyűlések az aulokban.

A frontról hazatérő Vad Hadosztály lovasai az állomásokon, piacokon, tereken, tőreiket szorongatva üvöltötték:

– Cár kurva! Nem kell cár, föld kell!... Kazah kurva! Nem kell kazah, háború kell!... Föld mienk, víz mienk, Kaukázus mienk!...

A kozákok, akárha békeidőben, kihajtották a marhát a legelőre, de erős őrizet alatt, a kurgánokra és a folyók gázlóihoz őrszemeket állítottak, a földjeiken elfogott hegyi lakókat felkoncolták, néha meg kötéllel nyakukban a birtokhatárig hajtották őket, itt félholtra verve szabadon engedték, útravalóval:

– Éhenkórász... a jó édesanyádat... Vésd eszedbe, ne feledjék sem a fiaid, sem az unokáid, itt a határ. Földemre többé ne tedd lábad – levágom!

Karaulov – a tyereki kozáksereg atamánja, az Állami Duma tagja – bedobta a jelszót:

– A kozákok és a hegyi lakók testvérek. A kozákok és a hegyi lakók a Kaukázus urai. A muzsikot meg a mindenfajta városi csőcseléket korbáccsal verjük ki a Kaukázusból.

A frontharcosok Prohladnaja állomáson találkoztak Karaulovval – mozdonyhoz csatolt egyetlen vagonból állt a szerelvénye –, és káromkodva nekiestek.

– Mi dolog ez, atamán úr, dédelgeti a kozákokat, a burzsujok a cárért tépik a szájukat, de velünk, a muzsikkal ki törődik?

– Félre innen, fattyúk! – förmedt rájuk az atamán hajdú-

ja. – Ne zajongjatok a vagon körül, őméltósága pihenni méltóztatik.

A katonák fülük botját sem mozdították, sőt felemelték hangjukat:

– Mi dolog az, atamán úr, hogy az ázsiait az oroszra, a kozákot a munkásra, a parasztot meg a kozákra uszítja? Mikor lesz már vége ennek a disznóságnak?

Közben egy kötegnyi különböző színű távirattal a markában befutott egy másik hajdú, menet közben odavetette a mozdonyvezetőnek: „Indíts!" – és eltűnt a kocsiban.

A mozdony indulásra készen füttyentett, sziszegett, de a katonák falként állták útját, s eszük ágában sem volt félrehúzódni.

– Hogy van az, atamán úr, hogy ide-oda cocókázik a mozdonnyal, nekünk pedig, akiket a szükség hajt, nincs mivel továbbutaznunk? Hogy kend hízik, zsírosodik a hátországban, mi meg keserűségünkben, éhségünkben a hitvány bőrünkből is kivetkőztünk?

Botladozva, átlőtt lábára sántítva egy rokkant furakodott előre, és mankójával irgalmatlanul verte a vagon lakkozott oldalát.

– Bújj ki, bitang! – Elgyötört arcát düh torzította. – Bújj ki, kurva!

– Bújj ki! – követelték kórusban. – Bújj ki, mi is utazni akarunk.

Az ablakban megjelent az alvástól felpuffadt képű, rosszkedvű atamán. Egy darabig szótlanul bámulta a dühöngő katonákat, majd elfordult, szólt valamit a hajdújainak és...

– Géppuska! – üvöltötte vadul a rokkant, és felkapva mankóit eltántorgott.

Úgy volt, sokan észrevették a vagon ablakából meredő géppuska csövét... És akkor, ahány frontharcos csak volt az állomáson, mind lekapta válláról a fegyvert, és sortüzet

adott a kékre lakkozott vagonra. Így végezték ki Karaulov atamánt. Már ki is lökték hajdúival együtt a peronra, s a rostává lőtt vagon zsúfolásig megtelt katonákkal, még a tetejét is ellepték.

A mozdonyfülkéről fiatal kozák szónokol:

– Katona urak... Ti is megelégeltétek a háborút, mi is megelégeltük... Ti is pucoltok a frontról, a mi első volgai ezredünk is Pjatyigorszból mindenestől olajra lépett. A ti tábornokaitok is gazemberek, a mi atamánjaink is gazemberek, és a városi komisszárok is gazemberek. Nem akarnak tudni bajainkról, nem akarják felszárítani a könnyeinket! Mától fogva örök időkig többé nem engedelmeskedünk nekik, leshetik, hogy még egyszer fölénk kerekedjenek! Fondorkodnak, egymásra uszítanak bennünket, a nép vérével akarják feldúsítani a földet. Ebből nem esznek! Ők kevesen vannak, mi sokan! Tépjük le rangjukat, kitüntetéseiket, verjük őket agyon mind egy szálig; térjünk haza fészkeinkbe szántani, borozgatni, asszonyainkat ölelni...

Mindenkinek kedvére volt a beszéd, a bakák fraternizáltak a kozákokkal.

...Közvetlen közelben az ágyúkkal megrakott pőrekocsik körül tornyos sapkájú, lovaglóostoros kabardok ólálkodtak. Bátortalanul pillantgattak az ágyúk fényesre pucolt csövébe, tétován tapogatták a závárzatot, a talpakat, a pajzsot.

– Add el, orosz.

– Vedd meg.

– Mennyit kérsz?

– Amennyi a bőrödbe fér.

– Minek te viccelsz?

Körbe guggoltak a kabardok, tanakodtak, mindegyikük egyszerre mormogott, csettintgetett. Majd újból megnézték az ágyúkat, és újból kérdezték:

– Lű a zágyú, katona? Lenni puskapor?

– Töltve van. Állj csak elé a kobakoddal, kipróbálhatjuk...

– Egy kobakom van, kár lenne kobakért... Lűj a zágyúval, kérlegszép, a hegyre.

– Van, kuvasz, sütnivalód.

– Eladni a zágyú?

– Minek az néked?

– Kell, nadjun kell a zágyú, ingus kutya, csecsen kutya, adige kutya, natuháj kutya... Jaj, jaj, sok lenni köröskörül kutya, verekedni fokok, add el!

– Vedd meg.

– Mennyit kérni?

– Fontjáért egy rubelt.

– Te minek engem nevetsz?

Éjfélig alkudoztak... Éjfélkor a tüzérek megkötözött bárányokat hordtak a vagonokba, meg hatalmas juhsajtokat, majd számolták és káromkodva osztották el a cári ezüstöt. Hogy ne csapjanak fölös zajt, a kabardok karjukon cipelték le a vagonokról az ágyúkat, és szívós lovakat fogtak eléjük. Elindultak a fogatok, megcsörrentek a lövegpajzsok, sötétségbe, szélbe fúrva magukat, vágtattak a hegyekbe.

Makszim lökdöstette magát a tömegben, hallgatta, mit beszélnek az emberek, és visszatért vagonjába: tarisznyája a ruhaneművel eltűnt, csak a dobozt találta a katonák szavazatával.

– A fene enné meg – fakadt ki bosszúsan, és ráült a szavazatokra –, kiveszett az emberekből a tisztesség, képesek az orrod elől lopni.

– Hol van ma tisztesség – felelt rá egy szalonnát majszoló tartalékos –, tegnapelőtt Derbent alatt még saját sebesültjeiket sem szedték össze.

– Gyalázat – szólt újra Makszim –, ha így megy, lelopjuk

egymás fejéről a sapkát, így nem válik se hasznunkra, se becsületünkre a szabadság, cigányokká leszünk.

– Pontosan – értett vele egyet a tartalékos. – Mit cipelsz? – sandított az urnára.

– Szavazatokat.

– Mi fenét?

– A katonák szavazatait.

– Ha nénémasszonynak kereke volna, de szép hintó volna.

– Szapora móka, meddő okosság.

– Én meg azt gondoltam, kereskedsz valamivel... Mi hasznod belőle?

– Képviselő vagyok. Az Alkotmányozó Gyűlésnek viszem.

– Megkéstél vele, atyafi. Nem hallottad, Groznijban mit mesélt az a nagy orrú legény: szélnek eresztették az Alkotmányozót, oda van az már... Most a bolsevikok kerekedtek felül egész Oroszországban, ezek olyanok, de olyanok... Téged sem dicsérnek meg, amiért elhagytad a lövészárkot, nem esnek hasra a vörös bajuszodtól.

– Coki! – pattant fel az éhes Makszim, és bőszen rámeredt a szájától füléig szalonnás tartalékosra. – Elküldöm én a bolsevikokat és a mensevikeket is az édes anyjukba, s velük együtt téged is, te fajankó! Nekem ne gyere a lövészárkokkal. Az ezred küldött engem, az ezred rám bízta szavazatait, és én hiánytalanul eljuttatom oda, ahova kell.

– Megvadultál! – hőkölt vissza a tartalékos. – Semmi közöm az egészhez, felőlem akár...

A padokon
prr...
A padok alatt
prr...

A sötét sarokból vidám hang:

– Üteg, tüzelj!

Nagy muri támadt.

– Nyiss ajtót, az ördögbe, megfulladunk.

A tartalékos elmormolta esti imáját, majd a vackába bújt aludni. Rövidesen több szólamban horkolt az egész vagon. Egyik megállóban Makszim felvett egy fiatal harmonikást, aki azt ígérte, ingyen fog játszani egészen Armavirig.

– Gyerünk, kezdd rá – kérte Makszim, és kényelmesebben elhelyezkedett a priccsen. – Legénykoromban én is játszottam. Szaratovi háromsoros, csengős harmonikám volt... Ha rázendítettem, nem tudtak betelni vele!

A harmonikás kigöngyölte az abroszból a hangszert, vállára dobta a szíjat, s megeresztett egy vidám futamot.

A kályha kihűlt, a harmonikaszó felébresztette a hidegtől forgolódó embereket. Ásítva, krákogva, harákolva ültek fel, cigarettát sodortak, és szótlanul, leplezetlen megelégedéssel hallgatták. Az elnyűtt, sarkain megkopott harmonika Razin atamánról mesélt, a hajóvontatók nehéz sorsáról. A harmonikás eljátszott minden egyveleget és keringőt, amit csak tudott, elénekelt minden eszébe jutó dalt, és félretéve a harmonikát, hozzálátott a tűz élesztéséhez. A nyirkos, szürke füstben fellobbant a tűz, felbőgött a kályhacsőben, és feloldotta a hallgatást. Egy csípős nyelvű szeplős őrmesterecske rákiáltott a harmonikásra:

– Hej, te, folt hátán folt, ki fia-borja vagy?

– Én?... Én armaviri vagyok.

– Muzsikálsz, tücsök, mulattatod a népet?

– Mi, festők egy napot mázolunk, hét napig szárítjuk.

– Merre jártál, te?... – és vaskos kifejezéssel fejezte be a mondatot.

Egyesek nevettek, de a legény sem maradt adós:

– Ejnye, bátyó, ha már ilyen nagy ügyes vagy, fogj a nad-

rágodban egy tetűt vagy bolhát, húzd nyársra, s addig forgasd, míg fütyülni nem kezd...

Váltottak még néhány gonosz tréfát, de aztán az őrmesterecske, kimerítvén ékesszólását, takarodót fújt.

A harmonikás térdére tette hangszerét, és halk futamokat játszva mesélni kezdte nővére lakodalmát, ahonnan most van visszatérőben. Irigységgel és rejtett nehezteléssel átitatott hangok szakították félbe:

– S még harcoljon az ember...

– A hátország, az hátország. Mi csatázunk, ők meg híznak...

Az emlékek hatása alatt a harmonikás felhajtotta kabátja szárnyát, és vadul toppantott szakadozott lakkcsizmájával, mintha azt jelezné, hogy akár most is hajlandó ropni a táncot.

– Hej, földik, telik az idő, száguld az idő, ki a bort, a nőt nem szereti, az életet nem érdemli! Tovább táncoltam minden ottani táncosnál, még most is sajog belé a sarkam... Fiatal vagyok, nőtlen vagyok, a gyárat becsukták, most a legalkalmasabb szórakozni meg fegyveresen cserkészni hegyen-völgyön...

– Mentél volna a törökre, ott eleget cserkészhetnél.

– A törökök hidegen hagynak. Izgalmasabb az ellenforradalmárocskákat felhajtani és ledurrantani őket. Már harmadik hónapja enyelgünk velük.

– Kivel, kivel enyelegtek, fiacskám?

– A kozákokkal, a tiszt urakkal... Hol dicsőséges ellenforradalmi fölkelést robbantanak ki, hol meg az állomásokon sztrájkolnak, és morzsányi kenyeret sem engednek a városba, nekünk meg semmi kedvünk éhen halni.

– Szóval te vörösgárdista vagy?

– Igenis.

– Mondd már el, mifélék vagytok, és mi a célotok? Egész úton csupa mendemonda járja, nem tudunk eligazodni...

– Egyszerű, mint a pofon... Mi a szovjetekért meg a bolsevikokért harcolunk... A mi programunk, elvtársak, a legigazibb, a leggyökeresebb...

– Szóval úgy...

– Az ám.

– Mennyi kenyeret kaptok?

– Mienk a tejfel és a fácán, meg minden a kerek világon... Lenin elvtárs kimondta nyíltan: rabold, amit összeraboltak, kergesd a sírba a burzsuj cápákat... Na igen... Kenyeret nyolcvan dekát kapunk per kopoltyú, cukrot tíz dekát, parancsnoknak és közlegénynek is egyforma zsold, egyforma becsület.

Egy idős katona, akinek kerek, himlőhelyes arca szitára hasonlított, odalépett a vörösgárdistához, és szétterpesztett ujjakkal hadonászva a szeme előtt, oktatólag mondta:

– Nem program szerint, hanem igazság szerint kell élni, fiam.

Apránként mindenki bekapcsolódott a beszélgetésbe, arról vitatkoztak, hogy melyik párt jobb. Volt, aki olyan pártért szállt síkra, amely az egyszerű embernek lehetőséget ad arra, hogy magasra nézzen a világban; mások először a földön akarták megtanulni a járást; megint mások semmiféle pártot nem akartak, nem kívántak semmit, csak azt, hogy mihamarabb hazakerüljenek, mellükre szorítsák gyerekeiket, és rádűljenek hites feleségükre... Egyik egyet mondott, a másik mást bizonygatott, a harmonikás pedig fújta a magáét:

– A pártok – mondja – mind hajlanak a forradalomra... de mindegyiknek más a fogása, más a figurája... A here eszerek jó párt; a disznó mensevikek se rosszak, de a fene bolsevikok a legjobbak... Az eszerek meg a mensevikek egyet fújnak, mint az üveges: „Óvatosan, elvtársak, óvatosan" – mi meg azt rikkantjuk: „Gőzt, fiúk, gyorsabban!" Ez a mi jelszavunk, egész Oroszországot lángba borította – a

munkás a burzsujjal verekszik, a paraszt a földesurakat döngeti, de ti... ti megbontottátok a frontot, és trappoltok haza... A mi bolsevik pártunk sokat ér. Nálunk nincs a pártban egyetlen zsírosképű sem, nálunk nincs semmi hókuszpókusz; a munkások, katonák és a földhözragadt parasztok pártja. Elvtársak, felszólítlak benneteket, hogy...

– A front mögött mind nagy hősök vagytok – kiáltott fel vinnyogva az izgága őrmesterecske, miután egy jókora tubákadag után kitüsszentette magát. – Befészkeltétek magatokat a gyárakba meg az üzemekbe, mint a veréb a málnásba, és onnan csipogjátok: „Háború a győzelemig!" Három évig a frontnak dolgoztatok, kuruglyával kapartátok a koncot halomba, s most, hogy szorul a kapca, fordítotok a köpenyen: „elvtársak jobbról, elvtársak balról." De hogy fagyoskodtunk mind a hágókon és a kurdisztáni hegyekben, azt láttátok?... Hogy fordultunk fel a tífusztól meg a skorbuttól, azt láttátok?... Sírásunkat, jajunkat hallottátok?

– Nincs miért tüzet okádnunk egymásra – szólt Makszim –, olyan idők járnak...

– De még milyen idők! – kapott a szón a harmonikás. – Magához tért a nép, megérezte az erejét. Nálatok tegnap volt harctér, nálunk most van harctér. Hullattátok ott a véreteket, de mink most itt több vért hullatunk: minden város harctér, minden falu harctér, minden hasadékból ellenforradalmárok másznak elő... Titeket bottal hajtottak a frontra, nálunk az üzem munkásainak fele beállt önkéntesnek, és a gyűlésről, nótázva, egyenesen a tüzelőállásokba mentünk. Mások is csatlakoztak az osztagunkhoz, de a külterepiek közül sokakat nem az eszme érdekelte, hanem a harácsolás... Elfoglaltuk, Isten segedelmével, az első sztanyicát, lövöldözés kerekedett, mindenki fut, az ijedelemtől egy tehén megdöglött, az emberek sírnak, jajveszékelnek, azt hiszik, itt a világ vége... Elindultunk összeszedni a fegyvereket, házkutatást tartani. Itt ért bennünket Krilenko paran-

csa: főbe lőni a martalócokat. Falhoz állítottunk egy zsiványt, rimánkodott: „Adjátok meg a halál előtti utolsó szót." Megadtuk neki. De az ijedtségtől meg sem nyikkant, főbe lőttük. Ezután becsületes házkutatás folyt, sehol semmi baklövés. A sztanyicában aludtunk, reggel jön a parancs: „Befogni az üteget, és elfoglalni az előre kijelölt hadállást!" Felszedelőzködtünk, és vidáman vonultunk vissza. Még aznap két bajtársunk halt meg a sztrichnines kenyértől, így állapították meg az orvosok. Azzal a kenyérrel a kozákok vengédeltek meg minket, a gyalázatosak...

– Megint háború – sóhajtott valaki –, nagyon rákaptunk a háborúra, nem tudjuk abbahagyni... Mondd csak, fiam, nem irtózatos érzés, hogy orosz öli az oroszt?

– Eleinte valóban kínos valahogy – válaszolt a vörösgárdista –, aztán később, mikor tűzbe jön az ember, már nem érzi... Nehéz a kozákokkal verekedni, kölyökkoruk óta hozzászoktak a fegyverhez, de a mi gyárfüsttől kormos fajtánk inkább az öklében bízik. Otvazsnaja sztanyica alatt egy kozák gyalogszázad támadt ránk. Fekszünk a lövészárokban, tüzelünk, azok meg kiegyenesedve közelednek. És mi csak lövöldözünk, azok meg sértetlenek. Szakad rólunk patakokban a veríték, tüzelünk, de azok csak jönnek! Már egészen közel vannak, hadonásznak a karddal, hurrát kiáltanak. Látjuk, így nem sokra megyünk, kimászunk a lövészárokból, megragadjuk a fegyvert átforrósodott csövénél, megyünk eléjük, elkezdjük a puskatussal főbe kólintani őket... Hatan megsebesültek közülünk akkor, Kolka Muhin lakatost levágták, de alaposan elláttuk a bajukat. Nem felejtik el egyhamar.

A mesélőt körbefogták, és egymás szavába vágva Oroszországról faggatták: lehet-e ebbe vagy abba a kormányzóságba utazni, hol, kitől kapják meg a zsoldhátralékot, ki és miért fegyverezi le a frontharcosokat.

– Mi fegyverezzük le őket.

Kiabálás, káromkodás:

– Jókat mondasz... Hát tán ti fegyvereztetek fel?

– Hogy meritek elvenni tőlem a fegyvert, amikor én, meglehet, magam is burzsujokkal akarok verekedni? Én aztán...

– Ne pattogjatok, földik. Azonnal elmagyarázom, miről van szó... A fegyvert átadjuk szeretett forradalmi csapatainknak, és zeneszóval indítjuk őket a rosztovi frontra. A Donnál fellázadtak a forradalom ellen a tábornokok, tisztek, junkerek. A Donnál javában áll a bál. Ha nem adjátok le nekünk a fegyvert, és továbbutaztok Kubanyba, ott úgyis elszedi tőletek Filimonov ezredes.

– Kiféle-miféle ezredes? Az anyja keservit. Nem egynek befűtöttünk már...

– Az ügy világos – nálunk szovjethatalom van, a kozákoknál meg kadéthatalom... A Don, a Kubany, a Tyerek nem ismeri el a bolsevikokat... Nálunk szovjet küldöttek vannak, náluk kozák kör és független rada. Ők a maguk szemétdombján reszketnek, mi meg tele tüdővel kiáltjuk: „Egész Oroszország a mienk..." Filimonov a kubanyi kozákság vezératamánja. Ő egyesíti a kozák kört a radával, a Kubanyi Rada gyanús tárgyalásokat folytat az Ukrán Radával, de mi egyszer s mindenkorra ellene vagyunk ennek a boltnak... Mindenképpen összeakaszkodunk velük. Most, ha nem is látjuk, de mindenütt folyik a harc: Tamanyban, Kubanyban, a Donnál... Milyen nálatok a megszólítás? – kérdezte a vörösgárdista.

– Úr – válaszolták kórusban a katonák.

– Le az urakkal... A határozat alapján elvtársnak kell szólítani egymást.

– Mindegy nekünk, ha elvtárs, hát legyen elvtárs, csak az ezred zsoldhátralékát adnák ki, meg kenyeret az útra...

Makszim begörbített ujjával dobolt egy sort a katonák

szavazatát tartalmazó dobozon, és megkérdezte a vöröskatonát:

– Ezek szerint hiába szavaztunk?

– Hiába, földi.

– Lehetetlen... Nem foghatott mellé egy egész ezred.

– Egész Oroszország melléfogott, testvér... Nekünk már rég...

A mozdony nyerített, a beszélgetés megszakadt. A vagonok ajtajait kitárták, közeledtek a városhoz.

A házak fölött srapnel robbant, valahol a közelben géppuskák kelepeltek: a folyó magas partjáról Procsnookopszkaja sztanyica fellázadt kozákjai lőtték a várost.

A peronon szedett-vedett öltözetű fegyveres vörösgárdisták tolongtak.

A szerelvény lassan közeledett az állomáshoz.

A füstös-poros vagonok, kiszikkadt bordáikkal, csörgő láncaikkal, csörömpölő vasaikkal messziről gyalogló, halálosan fáradt, kényszermunkára ítélt rabok menetoszlopára emlékeztetett. A még mozgó vagonokból néhány katona leugrott, és csajkájával hadonászva forró vízért szaladt.

– Gránátok! Gránátok! – üvöltötte egy vörösgárdista, aki a csajkákat kézigránátoknak nézte, és futásnak eredt... Fegyvereiket, derékszíjukat elhajigálva, társai is utánaeredtek. Nyomukban kőzuhatagként dübörgött a kacaj... A szégyenkező vörösgárdisták visszatértek, újra magukra aggatták az eldobott fegyvereiket és a tölténytáskákat, megkeresték elveszett sárcipőiket.

Az állomásfőnök kigombolt köpenyben, pisztollyal a kezében szaladt ki fogadni a befutott szerelvényt.

– Köszöntelek benneteket! – kiáltotta az erőlködéstől kivörösödve. – Köszöntelek benneteket az... az armaviri munkás-, paraszt- és katonatanács nevében... Az erzerumi magaslat hőseit!... A drága szülőföld védelmezőit... Le a vállpántokkal! Adjátok le a fegyvert!

Körös-körül
szürke szürkeség. Gyerünk, Oroszország!
ordítás, füttyszó:

– Tépd a vállpántokat!
– Add le a fegyvert!
– Rangjelzéseket, vállpántokat a vagon alá vá-á-ágni!
Az oszlopok, kerítések, falak sűrűn teleragasztva plakátokkal, rendeletekkel s a világ dolgozó népeihez szóló kiáltványokkal.

Mindenkinek, mindenkinek, mindenkinek!
Olvasd és hallgasd!

Minden rangjelzés megszűnik.
Minden rang és cím eltöröltetik.
A kitüntetések érvénytelenek.
A tiszti szervezetek felszámoltatnak.
Tisztiszolga nincs többé.
A vörösgárdisták választják parancsnokaikat.
Béke a kunyhóknak! Háború a palotáknak!

Elvtársak! –

testvéreink hullahegyei fölött,
a vér és könnytenger fölött,
a városok és falvak romjai fölött –
nyújtsatok kezet, elvtársak!

Földbe a szuronyokat!
Üssétek a cárokat!
Üssétek a királyokat!
Tépjétek le koronáikat meg a fejüket!
Világ proletárjai, egyesüljetek!

A frontharcosok nekiálltak levagdosni vállpántjaikat meg rangjelzéseiket, jóllehet sokan sajnálták: sajnálta az altiszt, sajnálta az őrmester, sajnálta, akinek keresztje és érme volt, mindegyikük teljes díszben szeretett volna hazaállítani.

A vagonokban kozákok ültek, és nem akarták leadni fegyverüket. Néhány vörösgárdista, aki értette a dörgést, géppuskákat gurított a hídra, és ultimátumot intézett a kozákokhoz: „Adjátok le a fegyvert!"

Riadót sípolnak a mozdonyok
szalad a nép
a kozákok meginogtak
és megadták magukat.

„Hurrá! Hurrá!" – hallatszott a város felől. Katonaköpenyeken sebesülteket cipeltek valahonnan.

– Na, mi van?

– Visszavertük.

– Veszteség?

– Háromnapos ütközet volt, mint a török fronton, megszakítás nélkül, géppuskákkal, ágyútűzzel. Legyenek átkozottak!

Makszim elindult kenyeret felhajtani.

A hadtáp élelmiszerboltjait kifosztották. Az ellátószolgálat bedeszkázott bódéja előtt, kezükben fejadagcédulával, frontharcosok ácsorogtak. Keserűen káromkodtak, szedték a keresztvizet az új rendről, és a cserére hozott inget meg lábravalót lobogtatva, sűrű rajokban indultak a piacra.

De kenyér nem volt sem a piacon, sem a városban. A kifosztott kofák elkerülték a piacot, a városi szatócsok meg bezárkóztak vastag tölgyfa ajtóik mögé, és teát szürcsölve a világ végét megjósló fejezeteket böngészték a szentírásban.

A piacon akkora volt a vidámság, mint a Luna-parkban.

Az üres kenyeresládákon kora reggel óta katonák süttették magukat a nappal, tetvészkedtek, és nyálukat nyelve a vodkáról beszélgettek: mindenki tudta már, hogy Kavkazszkaja állomáson a szerencsések a borlerakatokat rabolják.

Egy szakállas vörösgárdista tört magának utat a tömegben, vállra vetett fegyverének szuronyán egy darab szalonna és egy köteg perec. A fiatal kozákok megállították és körülfogták a szakállast.

– Bátyó, nem veszel egy tisztet?

– Miféle tisztet?

– Jó tiszt, második századunk tisztje, de a legszegényebb réteg számára ártalmas. Egyelőre letartóztattuk és a szerelvényben tartjuk őrizet alatt.

– Minek nekem a tisztetek?

– Főbe lövöd.

– Miért nem ti?

– Nekünk semmi bajunk vele.

Amíg beszélgettek, az egyik kozák levágta a szalonnát a szakállas szuronyáról és leszedte a perecet is, egy másik meg kivette fegyveréből a záródugattyút.

– Szóval nem veszed meg a tisztet?

– Nem... Mi vásárolatlan is megfojtjuk őket, nem lógnak meg előlünk.

– Hát isten áldjon... De hol a záródugattyúd? Elittad?

Amaz odanéz, hát nincs a záródugattyú.

– Adjátok vissza, fiúk...

Jót derülve a szakállason, tulajdon záródugattyúját elcserélték vele egy pakli mahorkáért.

A piaci bíróság elé egy gyereket vonszoltak, ellopott egy kenyérzsákot, egy daloskönyv és egy rongyos ing volt benne. Azon a reggelen már kettőt kivégeztek, egy hamiskártyást és egy zászlóst. A félelemtől megdermedt gyerekre senki sem akart kezet emelni. Kiabáltak egy sort, majd meghozták az ítéletet:

– Késő estig a piac közepén énekeljen és táncoljon.

Egy tréfamester hozzátette:

– Éjjel lophatsz megint, de ne fogasd el magad.

Felvillantak a meleg gyerekszemek. Fogait villogtatva fújta:

A kaszárnya udvarában
kiskatonák dalolgatnak,
fiatalok, szépek, bátrak,
szabadságukért harcolnak.

Valahonnan megint sebesülteket cipeltek, a járni tudókat két oldalról támogatták. Az éhségtől szédelgő, elgyötört Makszim letépte az urnáról a viaszpecsétet, és egy kofánál elcserélte a szavazólapokat egy rozscipóért. Leült egy csendesebb helyre, kettétörte a cipót, egyik darabot a zsebébe dugta, a másikat tenyere fölött majszolta, hogy morzsányi se menjen kárba.

A piaci pogrom egy semmiséggel kezdődött.

– Mennyi a hering?

– Huszonöt kopek.

– Csomagolj be egypárat, étvágygerjesztőnek.

– Parancsolj.

A katonák szavazócédulájába göngyölt hering eltűnt a köpeny ujjában.

– Mi lesz a pénzzel, közlegény?

– Milyen pénz?... Nénike, te megkergültél? Kifizettem már... Vagy talán kétszer akarod kifizettetni?

A kofa megragadta a katonát.

– Ide a pénzt, te rabló!

– Még hogy én vagyok a rabló? – sértődött meg a katona.

Nekilendült és
fültövön csapta a kofát.

Meghempergett a sárban a kofa, és torkaszakadtából rázendített, de a kebeléből, vesztére, kiesett két kenyér.

Fogcsikorgatás, majd fölhördült a katonatorok:

– Hijnye, te üzér népség... az emberek éheznek, neki meg dugiban ott egy egész szövetkezet.

Széttördelték és pillanatok alatt felfalták a kenyeret.

A puskatus lecsapott az első üzletre, majd sorra vették a többit.

A szurony minden zárat nyitott.

Percek alatt feltörték a piaci bódékat, és fölpakolták az árut – kolbász, cukorka, dohány, gyümölcs kevés jutott, három év alatt tengernyi vért hullattak, torkig laktak keserűséggel, a cukorka itt nem sokat segít... Gyűléseztek, szónokoltak, aztán csoportokba verődve ellepték a várost.

– Lennie kell kenyérnek.

– Hát persze... Hová lett... ejsze nem kapta fel a forgószél?

– Jó kifundálták, halálra éheztetni a katonát...

– Van itt kenyér rogyásig, egy öreg mondta az állomáson... A bolsevikok eladtak minden kenyeret a németeknek... Minden pince színig tömve kenyérrel.

– Csak hazudoznak, a baka elől úgysem lehet eldugni...

– Üssetek, fiúk, csak bajba ne jussunk...

Az éhesek feldúltak a városban néhány pékséget, és ezzel véget is ért a cirkusz.

Az állomáson tömeggyűlés.

A különböző pártok hívei szólaltak fel, meg aki akart. Akinek kedve volt hallgatni, az odafigyelt. Akik meg azért jöttek, hogy fedél alatt melegedjenek vagy aludjanak egyet, azok hátizsákjaikon ültek vagy feküdtek, és csendesen beszélgettek. Egy gyerkőc cikázott közöttük, és mint a zsonglőr a labdával, úgy játszott a szavakkal:

– Cimborák, itt a mahorka, a beleket kimossa, élesíti a látást, elveszi a fájást, szerelemre ébreszt, felforr tőle véred, jobb ez, mint a kása, húsz kopek az ára!...

A büfé pultján egy lobogó hajú, hadonászó szónok szaladgált:

– Elvtársak és polgártársak! A török front tízezer katonája választott engem a frontbizottság tagjának megtisztelő tisztségébe... Elvtársak és katonák! A szégyenletes és bűnös breszti béke szabad hazánkat a megsemmisülés szakadékába taszítja. Oroszország hajótörést szenvedett gőzhajó. Kötelességünk megmenteni a pusztuló országot és önmagunkat is. Elég volt a széthúzásból és az ellenségeskedésből. A bolsevikok a hozzátok hasonló oroszok ellen uszítanak titeket. Szégyen és ezerszer szégyen! A népnek nem háborúra, hanem közoktatásra és ésszerű társadalmi reformokra van szüksége. Elvtársak és polgártársak...

A katonák szorgosan ropogtatták a napraforgómagot, mintha csak darabbérért végeznék, és sötét farkaspillantásokkal mérték végig a kiszikkadt szónok alakját, szemügyre vették a tiszta, szoros lábszárvédőben rángatódzó lábat, és számos, csak nekik feltárulkozó ismertetőjel alapján eldöntötték: ez a dög a burzsoázia cinkosa.

Türelmét veszítve egy katona – alacsony, de erős, mint a kaptafa – felugrott a pultra. Határozottan félretolta a kiszikkadt alakot, és széttárta a karját.

– Testvérek! – szétnyílt meztelen testére öltött köpenye, elvakart mellén rézkereszt sötétlett. – Testvérek, hallottátok, hogy mit papol és mit forgat a fejében?... Ne törődjetek azzal, hogy valamilyen bizottságnak a tagja... Szépen veti az ágyát, de majd rútul alussza az álmát... Bárányбőrbe bújt rohadék... Szédíti a fejünket: rászolgáltatok a dicsőségre, hősök meg mifene...

Villámként csaptak össze a kiáltások:

– Kiérdemelte az eb a nyakörvet... Tele a sliccünk tetűvel.

– Fogadjunk, ez tisztecske... Nagyon szigorú és tiszta a pofája.

– Kerenszkij is ezt papolta...

– Polgártársak – fortyant fel a kiszikkadt –, nincs jogotok így beszélni... Kerenszkij az orosz forradalom fia.

– Szukafi – dühösen és öblösen, mintha hordóból beszélne, rikkantotta az új szónok.

Hahota
robbant...

Tapssal, egyetértő kiáltásokkal jutalmazták a hallgatók az odamondó szónokot; csengtek, rezegtek bele az állomás még ki nem vert széles ablakai.

A katona felrántotta lecsúszó vattásnadrágját, hátán összecsörrent a csajka a bádogcsészével, és folytatta. Hangosan és tagoltan beszélt, hogy mindenki hallja és értse.

– Testvérek... A kilences gyaloghadosztály derbenti ezredének vagyok a katonája. A mi hadosztályunk Sztavropolban és itt-ott még Kubanyban is a fiatal szovjethatalomért harcol... Ezredünk nem messzire innen, Romanovszkij-tanyán állomásozik... Összekötőnek küldte ide... Rosztov alatt valójában front van, Jekatyerinodar alatt megint csak front, nem tudunk hazautazni... Testvérek, mi értelme, hogy itt ücsörögjetek, kire várnátok? Aki beteg vagy berezelt, az adja le a fegyverét... A többiek egy emberként szervezkedjenek századokba, zászlóaljakba, ezredekbe... Hozzátok magatokkal bajtársaitokat, sógoraitokat, testvéreiteket... Válasszatok magatoknak parancsnokot, vegyétek fel a zsoldot, élelmiszer- és teaadagot, és hátra arc, indulj... ontsátok ki a burzsujok zsíros belét, támogassátok a fiatal szabadságot a népbiztosok határozatának megfelelően... Vagy ti talán hitványabbak vagytok másoknál? Vagy más kaparja ki nektek a gesztenyét? Vagy nektek nem drága a szabadság?

– Drága, drága.

– Induljunk, elvtársak... Ki tartson össze, ha nem mi, frontharcosok?

– Világos... Összefogásban az erő.

– De mikor kerülünk haza?

– Haza? Talán régen fejted meg az asszonyt?

– Oroszországban is van elég burzsuj. Ha sokat bajmolódunk itt, szétosztják nélkülünk a földet, és mi csak a lakoma végére érkezünk.

A jelentkezőket felírták... Kit a beszéd hatott meg, ki meg közelebb akart kerülni az otthonhoz, volt, aki aludt, és arról álmodott, hogyan is szerezhetne vodkát Kavkazszkaja állomáson.

Makszim is feliratkozott az osztagba.

Sokáig tartott a parancsnokok megválasztása, majd elhelyezkedtek a vagonokban, és zajt csaptak:

– Indíts!

– Nem helyőrségi szolgálatra jelentkeztünk!

Szétosztották az eleséget, elhangzottak a beszédek, a szerelvények zenével és hurrával, a levegőbe lövöldözve indultak útnak.

És újból felvillantak, kavarogtak a távíróoszlopok, a bakterházak, kurgánok, bokrok, vízmosások...

Katonák a vagonokban, katonák a kocsik tetején, katonák az ütközőkön, és csoportokban kutyagoltak a talpfákon is. Szekereken, fogatokon kozákok zötyögtek, tanyasiak, asszonyok, öregek, fiatalok – üvegekkel, flaskókkal, vödrökkel, kancsókkal, mintha a Jordán folyóra tartanának szenteltvízért.

Kavkazszkajában emberek, lovak, szerelvények verődtek össze. Nem lehetett továbbutazni: Rosztov alatt arcvonal húzódott. Jekatyerinodar felé meg a partizánok ásták a lövészárkokat, védővonal épült a Kubanyi Rada ellen.

Az állomás mögött, a szeszraktár körül éjjel-nappal sokezres, üvöltő, ittas tömeg őrjöngött. Katonák, kozákok és

civilek megszállottként törték fel a kapukat, másztak át a téglakerítésen. Akik leitták magukat, nem buktak fel az udvarban – az udvarban lehetetlen volt felbukni –, álltak, támasztották egymást, imbolyogtak, mint a csorda. Egyeseknek sikerült a földre rogyniuk; halálra taposták őket.

Bent a raktárban a részegek úgy zúgtak és nyüzsögtek, mint kosárban a rákok. Imbolygott a viaszgyertyák lángja, a falakon drótháló alatt csillogtak a hőmérők és a szűrők. A kádakban kékesen villózott az erjedő szesz. Merték csajkával, sapkával, tenyérrel, csizmával, egyesek meg nekiestek, és úgy vedeltek, mint a lovak az itatónál. A szeszben úsztak az elejtett sapkák, kesztyűk, cigarettavégek. A legnagyobb kád fenekén tisztán kivehető volt a Preobrazsenszkij-testőrezred belefúlt dragonyosa, köpenyben, csizmában, sarkantyúsan, vállán átvetett oldalzsákkal.

Az egyik tartály rézcsapját letörték, és az éltető nedű a cementpadlóra zuhogott.

Boldog kacaj, káromkodás, ölelkezés, könnyek...

Az udvarban oroszlánokként bömböltek a szomjazók, és dulakodva gyúródtak az ajtóhoz, ablakhoz.

– Jöjjön ki, aki már ivott... Teleszíttad magad, hagyj másoknak is.

– Időznek, mint a vendégségben.

– Engedd a disznót a moslékra, pukkadásig zabál...

A második emelet kitárt ablakában egy sapka nélküli öreg dülöngélt, kigombolt, szakadt bekecsben. Mindkét kezében egy-egy flaskót szorongatott, csókolta, keblére szorította őket, és úgy üvöltötte:

– Csakhogy az enyém lettél... Kókuszdió tejjel...

Az öreg az udvarban szorongók fejére zuhant, gerincét törte, de nem engedte ki markából a flaskókat, szorongatta az utolsó sóhajtásig.

A pinceablakon kimászott egy hahotázó, csurom szesz katona. Csak a füle meg a nyaka volt koszos, de szeszmarta

pofája vörösen fénylett, mint a nyers marhahús. A zsebeiből üvegeket ráncigált elő, leütötte nyakukat, jobbra-balra osztogatta, és mintha nyúznák, visítva rendelkezett:

– Igyatok... Igyatok... a foglyokért és értünk, katonákért... Üsd, vágd, nem apád... Hej, katona, katona, katonácska...

Elkapkodták a vodkáját, és szánakozva lökdösték kifelé az udvarról.

– Állj odább, földi, szikkadj... itt agyontaposnak...

– Nem vagyok... nem vagyok én részeg!

– Nem?... Próbálj csak sercenteni!

– Lásd... hehehe, nem megy.

Kituszkolták a tumultusból, és tántorogva elindult, reszketős hangon énekelt:

Az anyaszív mélységes keservét
Jaj de nehéz papírra leírni.

Verekedés lent, verekedés fent, itt egy letépett nadrágszár repült, ott egy köpeny ujja, amott piros takony... Forró fejjel a havas esőben a patakra mentek feredőzni és belefúltak. Sokan a vonat kerekei alá kerültek. A részegek szétzavarták a főnökséget meg a tisztviselőket, és három álló napig tartották kezükben az állomást.

Éjjel csillogó, ezüstös lángoszlop lövellt az égre a szeszraktár fölött. Robbanások az épületben... a részegek ordítottak... az elszabadult tűz lázadó, bőszült táncot lejtett.

Hatalmas tömeg állta körül a dühöngő tüzet, várták, földig ég-e minden vagy sem. Egy kozák nem tudta türtőztetni magát, és előreugrott.

– Hová rohansz? – kapták el cserkeszköpenye szárnyát. – Odaégsz...

– Az Istennek nincs rám szüksége, az ördöghöz meg én nem szegődök... Engedjetek, nem gyúlok meg, nem fából

faragtak... – Köpenyét a visszatartók kezében hagyta, és a tűzbe vetette magát. Sosem látták többet.

A lovak nyugtalan nyerítése ébresztette fel Makszimot. A vagonban aludt a lovak lábánál. Az állomás ablakain, a vagonok kipingált falán a tűzvész fényei villóztak. A másnapos Makszimnak sajgott minden porcikája, vacogott a foga... A kozákok kirángatták a vagonból lovaikat, tarisznyáikat, és irány – haza. A kubanyi katonák ellátták magukat vodkával az útra, csoportokba verődtek, és nekivágtak a sztyeppnek.

Egy ilyen csoporthoz csatlakozott Makszim is.

Törökországból és Perzsiából, Galícia csonttal és vassal sűrűn vetett mezőiről, az erdővidékek rothadó lövészárkaiból, a Kárpátok lejtőinek felperzselt falvaiból, az illukszti erődítményekből, a véráztatta rigai tüzelőállásokból – mindenfelől, mint a hegyekből a patakok, úgy iramodtak a lázongó ország belsejébe a sokmilliós orosz hadsereg maradványai. Szerelvényeken utaztak, gyalogoltak, odahagyva ágyút, géppuskát, ezredtrént, igavonó lovakon zötyögtek. Perzsia és Urmia sivatagjain, Kurdisztán és Adzsarisztán hegyi csapásain, Románia, Besszarábia és Belorusszia országútjain és dűlőútjain egész hadosztályok és hadtestek meneteltek, kisebb csoportokban és magánosan vánszorogtak, a táppontokon és vasúti csomópontokon összeverődtek, felhőként borították el a front melléki városokat.

Kijev és Szmolenszk
Kaluga és Moszkva
Pszkov, Vologda, Szizrany
Caricin és Cseljabinszk
Taskent és Krasznojarszk

felé zúdultak a katonavonatok, mint jégtáblák a diadalmas tavaszban!

Kubany

Oroszországban forradalom van,
Oroszhonban viharok villognak,
záporok zokognak.

Két tenger között párducként hever a Kaukázus.

Valamikor nomád hordák taposták a Kaukázus útjait: vad kőből pattintott barbár bunkó zúzta az iráni és a bizánci kultúrát, mongol paripa döntötte le a szügyével Kelet ezeréves isteneit. Tengertől tengerig lobogtak a perzsa uralkodók és despoták diadalmas lobogói. Timur hadai kőlavinaként sodorták magukkal a kis népeket, átrobajlottak a hegyláncokon. Arab kardok suhogtak a Transzkaukázus fényűző, szikrázó városai felé. Pogány próféták és fanatikusok tanai sújtották dühöngő járványként az országot, és földig rombolták az iszlám és a kereszténység százados bástyáit. Századokon át horpadt a föld, szikrázott a kő a lópaták alatt, egymást érték az üvöltő hordák, zúgtak a kőlövedékek, robajjal omlott az erődök fala, népeket sepert el, lakomázó királyságokat tiport el – hadirendben hömpölygött az elvakult vérfolyam.

A Kaukázus mellé odaverődött a kövér Kubany.

Hajdanában a Kuma és a Fekete-tenger melléki sztyeppek lakatlanok voltak. A zöld végtelenben kedvenc füvüket kutatták, nyerítve és nyihogva csatangoltak ménesekbe verődve a büszke vadlovak. A felhők fölött magányos szürke sasok lebegtek, a ragadozó gyorsabban zuhant a felhő mögül a zsákmányra, mint a penge az elítélt nyakára. A tavak és a folyók partján a rézarcú nomádok ritka táborhelyei füstöltek, akik egyik helyről a másikra terelték megszámlálhatat-

lan nyájaikat. Néha a széllel versenyt száguldó rablóbandák járták a vidéket. Máskor meg keleti kupec – arca kipirosítva, foga, körme kifestve, szakálla apró csigákba bodorítva – rabszolgakaravánja haladt, tábortűztől tábortűzig, álmosan rázva csengőit.

Száguldottak az évek, akár a vaddisznófalkák.

Hajdanában a Donnál és a Dnyeper zuhogóin féktelen kozákok kozákoskodtak. Szabad életet éltek, vetni nem vetettek, de nem éheztek, szőni nem szőttek, de nem voltak ruhátlanok, az öblökben és a holtágakon halásztak, a sztyeppen a vadat űzték, bort ittak, és csatákat vívtak. Sem a krími kánnak, sem a nogaj kiskirályoknak, sem a cserkeszek fejedelmének, sem a török szultánnak, de magának a moszkvai cárnak sem volt tőlük nyugalma. Könnyű sajkáikon – jó széllel – lerándultak Anatóliába és a távoli Perzsia partjaira, de a préda után járva lovaikat még az Amu-Darjában és a gyors Dunában is megitatták. A Volga alsó folyásánál élő pórnép elkapta a cár kupeceit és vajdáit, elsüllyesztették a címeres hajókat, rombolták az orosz meg a mohamedán városokat, minden zavargásban és fölkelésben ők voltak a bajkeverők.

De a hajlíthatatlan Moszkvában rettenetes cár trónolt.

Moszkva uralma erősödött, és gyarapította birodalmát. Az orosz cár lába elé hulltak az ellenséges városok és fejek. Megtörte a cár Pszkov és Novgorod, Kazany és Asztrahany hatalmát, megfékezte és alázatra kényszerítette a nogajokat és a finneket, a krímieket s a szibériaiakat és más földek számos népét. Csak a szabad kozákok nem hajtottak fejet Moszkva előtt. Apáik hite és törvénye szerint éltek, sem a bojárnak, sem a fejedelemnek nem fizettek adót, ügyes-bajos dolgaikat a kör oldotta meg. A kevély Moszkva nem tűrte ezt a szellemet, összeszedte erejét, és tűzzel-vassal csapott le a sasfészekre... Megrendült a Don, megrendült Zaporozsje, paták robajától, ágyúk dörejétől remegett a

sztyepp, keserű tűzvészek emésztették... Egyes atamánok nyers nyakasságának a hóhér bárdja vetett véget, mások térdre hullva esedeztek kegyelmet az uralkodótól: volt, aki lóra kötötte a betyárbútort, és kurjantva-könnyezve kiment Törökországba. A korbács és a deres elől a rémült kozákok a Tamany, a Kubany és a Tyerek partjára húzódtak, a Volgára, a Volgán túlra és a Jaikra. Bosszút állva Razin, Bulavin és Pugacsov lázadásáért, a cárok még hosszú ideig füstölték a kozákokat törzshelyeikről, és a távoli zapoljei sztyeppekre űzték őket, megparancsolva nekik, hogy erődítményeket építsenek, és a pogányokat keresztény hitre térítsék – kit kereszttel, kit karddal –, vegyék el földjüket, apasszák meg kincseiket.

Dübörgött és villogott az idő árja.

Az országot sanyargatta a német, fosztogatta a földbirtokos, szorongatta a pátriárka. Oroszországból a bujdosók útjain menekültek a szabad határ menti vidékre a jobbágyparasztok és a „krisztusi hit bűzlő eretnekségben megátalkodott harcosai". Csillogó keresztjükkel a távoli hegységeket fenyegetve települések és szakadár kolostorok jelentek meg a sztyeppen. Messze jutottak a kozákok, kitolva messzire az orosz határt, de a cár mindenható keze mindenütt elérte a szabadokat. Apránként lajstromba vették a kozákokat, egyenruhába bújtatták, kitüntetésekkel aggatták tele, esküt tétettek velük, és tábori szolgálatra kötelezték őket. Kegyes ajándéklevelekkel, halászvidékekkel meg földbirtokokkal halmozta el a cár a vezetőiket, a választott atamánokat kinevezettekkel cserélte fel, szentesítette a rendeket: a szabad kozákság így változott át hűséges kozáksereggé. A nomádok harcoltak minden egyes kőért, minden tenyérnyi legelőért. Lovak vad horkanása, kardvasak csattogása, gőzölgő vérmező. Az orosz szurony feldúlta az aulokat. Az orosz katona csizmája a félhold zöld lobogóit tapos-

ta, és a kozák magának dicsőséget, a cárnak gazdagságot szerezve, karddal vágott utat Ázsia szívébe.

Gyorsan, zavarosan, csobogva fut a Kubany, vad hegyi patakok vágtatnak és csendes csermelyek nyújtóznak mellette. Ricsajos sztanyicák meg jómódú tanyák megannyi jegenyéjükkel, százéves tölgyükkel és álmos ökreikkel a Kubany sebes vizében nézik magukat.

A kozák sztanyicákban évről évre gyarapodtak a templomok, kőházak, gőzmalmok, olajütő és gyapjúkártoló üzemek. Egymást érték a gazdag vásárok, az üzletek rogyadoztak az árutól, a hombárok és a gabonasilók torkig laktak gabonával, a kubanyi búza folyamként áradt Európa és Ázsia piacaira. Az őszi fagyoktól nagyböjtig nyikorogtak a Tamany és a Kaspi közötti széles utakon a teherfogatok: zsivaj, nótaszó, ostorpattogás, a járműkben nagy szarvú ökörfejek bólogattak, nyögtek a búzával, hallal, sóval, építőfával, csizmadiaáruval és faedénnyel megrakott nehéz szekerek.

Télen csattogott a hideg.

Havas zászlóit lobogtatta a sztyepp fölött a förgeteg. A hófúvásokkal betemetett sztanyicákban lakodalmat, névnapot ültek, kereszteltek, egyházi ünnepeket tartottak. A kifűtött, tiszta szobákban átmulatták az éjszakákat, ettek fulladásig, saját szüretelésű borokat ittak, ősrégi és vitézi dalokat énekeltek, és verítékezve ropták ükapáik fergeteges táncait a hajdani zaporozsjei időkből.

Majd beköszöntött a simogató, forró tavasz.

A kurgánok szabadultak ki először a tél rabságából. Az elöregedett hó szederjeskék lett, a bokrok alá lapult, a vízmosásokba bújt, ahol is a csörgő csermelyek végeztek vele. De összeszedve erejét, a tél még védekezett. Éjjelente bejárta a nyugtalan álomban alvó földet és ármánykodott: hol jégvirággal hímezi az ablakot, hol bebőrzi a pocsolyát, hol

bilincsbe veri a zajló jeget, hol sűrű dérrel dermeszti a mezőt, nyirkos hótakarót borít a mélyen alvó kuvaszra, amott fagyos leheletével megállítja a futó erecskét... De pitymallatkor, ahogy felsziporkáznak a hajnal szikrái, a tél vissza sem nézve futásnak ered; madárdal száll a nyomába, kakaskukorékolás, s villogó dárdáit veti a nap. A szikkadó kurgánokra mind gyakrabban szállnak rajokban pihenni a pacsirták, a közelgő meleg bátor felderítői. A mezsgyéken remegve nyújtózkodnak a zsenge fűszálak. A mező apró állatkái kiszabadultak a sötét rabságból, most üregeik körül sütkéreznek. A tél rettegve hátrált állandó lakhelyére, a hegyekbe, és innen, felverve a mély szakadékok aljáról a fagyot, és letépve a felhőkbe bújó csúcsokról a csillogó hósipkát, a hűséges, ködös márciusi fergetegek kíséretében üvöltve vetette magát a csatába, a síkságokra, ahol is tajtékos cafatokra szaggattatva, dicstelen halálát lelte a hideg hatalom. Riant a jég, roppant, torlódott a jég, zajlott a jég a tavaszi árban. S mikor végigfutott rajtuk az első nehéz fodor, a tavak és az öblök kitárulkoztak a tavasznak. A Kubany kilépett a medréből, marta, harapta a partokat, leseperte a zöld szigeteket, könnyedén hömpölygette dagadó vizét. A szabadon eresztett libák és kacsák felszálltak, repültek a nagy vízre, a szárnyasok gágogása, hápogása elnyomta az ember szavát. A télen át zsibbadó lábasjószág fölvágta farkát, s rohant a falu határába, a szabad mezőre; nyerítés, bőgés, mekegés, minden jószág a maga módján dicsérte a szép arcú tavaszt.

De szépek a tavaszban vágtató forróvérű lovak!

A sztyepp nyugalmát télűző szelek őrizték. Gőzölgött a kék, a szikkadó sztyepp. A sztanyicás fohászkodott, majd kihajtott szántani.

Egy-két hét, és tavaszi hajtások zöldjében pompázik az árvalányhajas sztyepp.

Boldogan nyíltak a kertek, zöld ruhát öltöttek a fák.

Folyókban, tavakban hemzsegett a hal, tömegüktől szakadoztak a hálók.

A gyerkőcök futás közben húzták le magukról az inget, nadrágot, és „Jöhet a hideg hátunkra púpnak" kiáltással vetették magukat a magas partokról a vízbe...

Régtől fogva, az első meleggel Oroszország mélyéről felkerekedtek, mint az éhes varjak, és nekivágtak a Donnak és Kubanynak az aratók meg a kaszások seregei. Rongyos daróckaftánban, bő vászonnadrágban, elnyűtt bocskorban porozva, és feltolva lebarnult homlokukról a sapkát, jöttek, csak jöttek, hulltak az utakon, ezerszámra haltak el a kolerás barakkokban, de az élők tántoríthatatlanok voltak, és amikor elérték a búzatermő vidéket, letelepedtek és gyökeret eresztettek, elszegődtek csikósoknak, pásztoroknak, az Azovi-tenger partján beléptek a halászszövetkezetekbe, az ideverődő ágrólszakadtak zsellérekké, kézművesekké, kereskedőkké, földművesekké váltak.

Családostól mentek ki aratni a sztanyicások, asszonyostól, gyerekestől együtt az elszegődött napszámosokkal. Körös-körül, ameddig csak ellát a szem, érő búzamezők meg embermagasságú fű. Két, néha három tajtékos ló húzta a fémesen kereplő kaszálógépeket. A fűben villantak a suhogó kaszák, a kifakult, nedves ingek a kaszások hátára tapadtak. Esténként a tüzek kesernyés füstje lebegett a sztyepp fölött, csillagokig szállt a fiatal nótaszó.

Péter-Pál napjára megsárgult a sztyepp. Falként emelkedett a tömött kalászú, érett szemű búza. A nap tűzzel öntözte a mezőt. Délibábot ringatott, nehezen lélegzett a forróságtól kókadt sztyepp.

A völgyek meleg csendességében érett a dohány.

A dinnyék úgy fénylettek a földeken, mint tar koponyák hajdani csatamezőkön.

A kertekben gyümölcstől rogyadoztak a fák.

A végtelen legelőkön barangoltak a ménesek és a finom gyapjas juhnyájak.

Korán gömbölyödtek, értek szerelemre a lányok.

Kenyeret adott a sztyepp.

Az asszonyok kemény húsú gyerekeket szültek.

Mézesőt hoztak a méhek, könnytiszta nedűt tároltak a szőlők, a vadászt vaddal várták a hegyek.

Gazdag vidék, határtalan ország...

A sztanyica meglovagolta a folyót: egyik partján éltek a kozákok, másikon a muzsikok.

A kozák részen piac, mozi, gimnázium, egy gyönyörűséges nagy templom, s a száraz, magas part, amelyen ünnepnapokon fúvószenekar játszott, esténként meg a szórakozó és danolászó fiatalok gyülekeztek. A fehér kunyhók és a cserepes, zsindelyes, bádogfedeles gazdag házak szigorú rendben sorakoztak, behúzódtak a cseresznyefák és akácok zöldjébe. A tavaszi nagy víz egészen a kozákok ablaka alá jött látogatóba.

A muzsik részt tavasszal elöntötték az áradó vizek, s emiatt az alsó utca lakói egészen nyárig fülig süppedtek a sárba. A nádsövénnyel hanyagul elkerített vaksi vályogkunyhók a dombra faroltak, kikúsztak a sztyeppre. Nyáron zúgó tengerként az udvarokig hullámzott a búzamező. A muzsikok nem műveltek kertet, urizálásnak tartották. A kunyhók előtt itt-ott árvállott egy-egy csenevész, megtépett fa, ágait letördelték seprűnek. Lábasjószága is apróbb volt a muzsiknak, disznóikon böjtösebb a szalonna, juhaikon durvább a gyapjú, asszonyaik szerényebben öltözködtek, kenyeret is durva őrlésből evett a muzsik, de abból sem jutott mindenkinek jóllakásig.

Drága könyvekből és az olcsó ponyvákból már régtől tudott dolog, hogy a kozákok őslakónak tartották magukat, és görbén néztek az Oroszországból idetelepedőkre, ritkán

házasodtak velük, a földek ügyében is meg-megrövidítették őket, és azok nem vehettek részt a vidék életének irányításában.

Ez volt a valóság.

Régtől folyt a gyűlölködés.

Az általunk leírt sztanyicában még temetőből is kettő volt: a kozáktemető, öntöttvas kerítéssel és kovácsolt vasból készített magas keresztekkel, amelyek tövében az atamánok, elöljárók, hősök csontjai porladoztak; az elkerítetlen muzsiktemetőben a jószág kódorgott, és mindössze két figyelemre méltó sírhant volt benne: a Mitraszov kupecé, a féktelen nagyevőé, aki tulajdon esküvőjén fulladt meg a torkán akadó marhacsonttól, és az ördöggel cimboráló Fomka Krivopuzé, a megfoghatatlan rablóé.

A Kubany magas partján állt Mihajla Csernojarov tősgyökeres kozák kőből rakott, bádoggal fedett, ablakaival a folyóra néző háza.

A Csernojarovok kemény fajtájukról, lovaikról, vitézségükről, gazdagságukról voltak híresek.

Mihajla már elmúlt hatvanéves, de szeme tűzben égett még, hatalmas erő feszült a testében. Széles, barnára cserzett arca gyűrött posztódarabhoz hasonlított. Sötétbe játszó szőke szakálla csaknem elfedte harangnyi mellét. Ha mosolygott, sárgára füstölt bajusza alól kivillant egészséges, ép fogsora. Magasra tartott fején – haját körben egyenesre nyíratta – kopott ellenzőjű egyensapkát viselt. Régi, zöldre fakult korcos kaftánjában, amelyet pitykés öv szorított a derekára, már kora reggel az udvart járta, nézte, mit művelnek a cselédei, menyei, unokái, mindenkinek talált valami tennivalót, és szapulta őket lassúságukért. Jelenlétében a házbeliek közül senki sem mert alkalmatlan időben kacagni vagy engedélye nélkül leülni. Szabad idejében Mihajla bezárkózott a homályos sarokszobácskába, ahová asszonynépség nem tehette be a lábát, és éneklő, halk hangon a Bib-

liát olvasta; hajdan cserkesz golyótól átlőtt, görbén összeforrt ujjával kísérte a sorokat. Néha súlyos gondolatok árnyéka lepte homlokát, és a megsárgult, ragyás lapra forró könnycsepp hullott. Salavárijának mély zsebéből az öreg kivette az ezüstgyűrűs pipát, megtömte a saját termésű, kedvére pácolt dohányból. Füstölt, olvasott, sóhajtozott, a katonáskodásra, a hadjáratokra, a fiatalságára emlékezett, és a kozákság meg az orosz föld során tépelődött.

Lóháton nőtt fel Mihajla, és lóháton töltötte legszebb éveit. Emlékezett a hívai hadjáratra és az utolsó, az 1877–1878-as török háborúra. A szobácskáját díszítő sötét tónusú afgán szőnyeg a hívai hadjárat emlékét őrzi. A török háború évében meg olyasmi történt vele, ami megérdemli, hogy ha röviden is, de szóljunk róla. Zlatarica alatt a kézitusa poklából Mihajla kiragadott egy arab mént, de olyat, amilyent sokan még álmukban sem látnak. A táborban a sztanyicások csoportba verődve gyönyörködtek a zsákmányban. Az ezred legidősebb kozákja, Tyerentyij Kolontar kötőféken vezetve megjáratta az arab mént, megnézte fogát, orrlikát, megtapogatta csűdjét, térdét, farát, s így szólt:

– Jó paripa.

Más öregek a csődör fülébe fújtak, bordáit méregették, meg a hátsó combjának hosszát, és egy emberként mondták:

– Jó, jó paripa.

És mikor Mihalja felpattant az arabs ló hátára, és elviharzott párszor a sztanyicások előtt, Tyerentyij Kolontar tűzbe jött, az elragadtatástól szikrázott a szeme.

– Hehehe! – kiáltotta –, egy ilyen lovat az atamán is megirigyelne.

Más öregek is jóváhagyólag bólogattak szürke tincseikkel:

– Hej, testvérek, nem volt még egy ilyen hátas a mi kubanyi seregünkben.

Az öregek dicsérete felvidította az ifjú kozákot, mert ha valamit, úgy lovakat azt láttak hosszú életükben. Termetéért, gyorsaságáért, merészségéért Berkutnak, királysasnak keresztelte Mihajla a csődört. A háború hamarosan véget ért, és az orosz sereg nótaszóval indult hazafelé. A besszarábiai falucskában, ahol a kozákok pihentek, ugyancsak megszállt a valahonnan Galíciából Tavrijába költöző dragonyosezred. Az ezred parancsnoka egy előkelő herceg volt, aki talán még a tárral is rokonságban állt. A kozákok és a dragonyosok a Dnyeszterben fürösztötték lovaikat, itt látta meg a herceg Berkutot.

– Hé, sztanyicás – szólította meg a kozákot –, hol loptad ezt a remek csődört?

Mihajla úgy, ahogy volt, meztelenül, kefével a kezében odarúgtatott Berkuttal a herceghez.

– Nem loptam én, kegyelmes...

– Tökfilkó, fenségnek szólíts, herceg vagyok.

– Nem loptam, fenség, harcban szereztem.

– Add el a csődört.

– Nem tehetem, fenség, magamnak is szükségem van rá. – És Mihajla már fordult volna vissza a folyóhoz, hogy véget vessen ennek az értelmetlen beszélgetésnek. De a herceg megállította:

– Kérj, amennyit akarsz, de add el.

– Nem tehetem, fenség, a csődör nélkül végem van.

A herceg a kozákot elképesztő könnyedséggel szemére dobta monokliját, és körbejárta a napsütésben selymesen csillogó, nedves szőrű csődört. Mihajla megint indult volna, táncolni kezdett a paripa, tüzes szemével a hercegre sandítva. De a herceg újból megállította a kozákot, és gazdagságáról kezdett beszélni, istállóiról, kurszki, rjazanyi, szaratovi birtokairól.

– Gazdagon megjutalmazlak, kozák.

De Mihajla összevonta szemöldökét, és mind azt hajto-

gatta: „nem tehetem", „lehetetlen". Már kezdtek köréjük gyülekezni a kozákok meg a dragonyosok.

– Akarod – szólt a herceg csendesen, hogy senki se hallja, és Mihajla látta, hogy elfehéredett ajka remeg –, akarod, te barom, hogy a csődörért az egész ezred előtt földig hajoljak előtted?

– Nem vagyok én isten, fenség, hogy földig hajlongjanak előttem – válaszolta hangosan Mihajla, és indított. A herceg, mintha csak hozzá lenne kötve, ment mellette. Az ezred legtapasztaltabb kozákja, Tyerentyij Kolontar már sejtette, hogy ennek nem lesz jó vége, és átkerülve a másik oldalra, észrevétlen Mihajla markába nyomott egy korbácsot. És újra kérdezte a herceg:

– Szóval nem adod el?

– Újfent felelte neki Mihajla:

– Nem tehetem.

– Akkor... akkor elveszem tőled! – És a herceg megragadta a kötőféket.

– Abból nem lesz semmi – kiáltott Mihajla dühösen, és próbálta kiszabadítani a kötőféket a herceg kesztyűs kezéből. Már a ló is idegesen rázta a fejét, de a herceg keményen fogta, nem eresztette a kötőféket. A sztanyicások mosolyán felbátorodva, Mihajla dühösen kiáltotta: – A töröknek sok szép lova volt, jobbak az enyémnél is, szerzett volna tőlük, de maga a front mögött derelyézett, meg a galíciai lányokat fogdosta. Ereszd el!

– Szállj le, kozák – szólt a herceg rekedten, és ráfüggeszkedett a már-már nekiiramodó Berkut kötőfékjére.

Ekkor Mihajla korbácsával a fenséges herceg homlokára vágott. Berkut felágaskodott, kitépte a kötőféket a herceg kezéből, az felbukott, de máris talpon termett, és felordított:

– Bíróságra vele! Bíróságra! Dragonyosok, fogjátok le!

De Mihajla nem ejtett foltot a kubanyi sereg becsületén,

pusztán a korbáccsal kivágta magát a rárohanó dragonyosok gyűrűjéből, és a magas partról bevetette magát a Dnyeszterbe, lova sörényébe kapaszkodva átúszta a folyót, és amint volt, anyaszült meztelenül nekivágott a sztyeppnek. Ötödik napra már a Kubanyban volt, a szülői fészekben. S a továbbiakban a kozák atamán közbenjárásának és a katonai előljáróknak juttatott busás összegeknek köszönhetően, elsimították az ügyet: a jekatyerinodari katonai parancsnokságról egy papírt indítottak útnak a szentpétervári felettes katonai hatósághoz, miszerint ez meg ez a kozák, ilyen meg ilyen napon, a cserkeszekkel vívott közelharcban a Kubanyon túl elesett. Ezzel az ügynek vége lett. Mihajla pedig vadászaival a Fekete-tenger mellékén s a Kubany mögött csatangolt lován, és a lázongó hegyi lakókat békítgette – igen rövid idő alatt teljesen elborították mellét az érmék meg a keresztek. Majd részt vett a ferganai felkelés leverésében, a koleralázadások elfojtásában, szolgált a varsói kormányzó kíséretében, szolgált Péterváron, és mikor hazatért a japán hadjáratból, szakállas fiai, felcseperedett unokái fogadták. Muratot, Berkut fiát Mihajla kicsapta a katonalovak ménesébe, és otthon ülő kozák lett belőle.

Az ablak alatt, a mart tövében csillogva rohant a folyó. Rohantak az évek, és úgy játszottak az öröm és a bánat napjaival, mint tarajukkal a hullámok. Meghalt az öregasszony, a lányok férjhez mentek, ki hova, szétszóródtak a fiúk is.

A legidősebbet, Jevszejt egy rabló golyója terítette le Mongóliában.

Korban az utána következő, Petro, nyomtalanul eltűnt a Kaukázusban, egy büntetőhadjárat során.

Harmadik fia, Kuzma, elherdálta jussát, és apjára hagyva két gyerekét, elment Ukrajnába, elszegődött határőrnek, s azóta mintha a föld nyelte volna el.

A középsőnek, Ignatnak egy gyalogos ezredes elcsábította és elvitte a menyasszonyát. A csendes, kora fiatalságától istenfélő Ignat nagy bánatában egy Volgán túli szakadár kolostorba vonult, és régóta semmi hír felőle.

A negyedik fiú, Vaszilij belehabarodott a kereskedésbe, és szintén leszakadt a kozák családfáról. Hosszú ideig lócsiszárkodott, gyűjtögetett, mint a hörcsög, és hordta, hordta a bankba a muzsikok verítékétől meg szuroktól koszos rubeljeit. A háború előtt az Azovi-tenger partján néhány kisebb halkonzervgyárat vásárolt, felhúzott a városban egy kétemeletes kőházat, üzletet nyitott, és nagy lábon élt. Egyszer befutott a sztanyicába a saját autóján. Mihajla elreteszelte a kaput, és szabadjára engedte a kutyákat. A meggazdagodott fiú topogott egy darabig a szülői ház ablaka alatt, majd vérig sértődve elhajtott.

Messze pattanó forgácsnak tekintette utolsó előtti gyermekét, Dmitrijt. Vézna puhányként nőtt, jobban félt apjától, mint a tűztől, már a hangjától sírva fakadt, és nyárfalevélként reszketett. Kiskorától szerette a templomi éneket, a sekrestyésnek segédkezett. Dicsérő oklevéllel végezte az iskolát, és a városba könyörögte magát. Az apja ráripakodott, és esztendőn át bezárva tartotta a házban, szoktatta a házi munkához. Elvégzett a fiú zokszó nélkül mindent, de munkájának valahogy nem volt szaporája.

– Nem lesz belőled se jó kozák, se hozzáértő gazda – vetette oda apja, amikor kikísérte. – Menj, gethes, tanulj.

Sok víz lefolyt a Kubanyon, a család lassan elfelejtkezett az elszakadt fiúról, de hazajött a fővárosból az éveit leszolgált Szergyagin huszár őrmester, tőle tudták meg a sztanyicában, hogy Mityka Csernojarov Péterváron ügyvédeskedik, nagyságát vett feleségül.

A legkisebb fiú, Ivan, jellemében, termetében szakasztott az apja. Ugyanolyan hajlíthatatlan, virtuskodó, nyugtalan. Már gyerekként folyton csatangolt, nem tanult meg

írni-olvasni. Csak télen volt otthon. Tavasszal kilógott a sztyeppre a juhászokhoz vagy az azovi halászokhoz, és csak a beköszöntő faggyal verődött haza, rongyosan, kicserzett bőrrel, kérges kézzel és vászonnadrágja zsebében csörgő rubelekkel. Napjainkban sem Kubanyban, sem Tamanyban nincsenek már vad vidékek. A hegyeket, mocsarakat utak szelik át, a folyók fölött hidak feszülnek, fölszántottak, megtapostak minden talpalatnyi helyet, a tenger is meghátrált az ember előtt, és ott, ahol az öregek emlékezetében még mindent nád borított, most tanyák, sztanyicák, halásztelepek sorakoznak. Kalandvágyában Vanyka olyan sűrűségekbe is bevetette magát, ahová még a tapasztalt vadászok is ritkán merészkedtek. A kanyargó, alig sejthető ösvények zsombékos mocsarakra, csendes öblök tágas tükréhez vezették. Az öblök fölött felhőnyi kárókatona és sirály, zörgő leveleivel susogott a szunnyadó nádas. Száraz zsombékokon aludt Vanyka, azt evett, amit talált. Tizenöt éves korára már értett a hálószövéshez, -vetéshez, a csillagok után tájékozódott, a szél járásából tudta, milyen idő jön, becserkészte a vadkan odúját, maga készítette dárdával leszúrta a malacokat, és a halásztanyára hurcolta. Tavasszal az ár apadása után tudta, melyik tóba milyen hal telepedett, hova rakja le a ponty az ikrát, kitanulta a hal viselkedését az álló- és folyó-, az édes- és sós vizekben. Nagy pontossággal meg tudta állapitani hangjukból a vadak korát, értette a madarak nyelvét, tudta, mikor melyik madár él a sztyeppen és melyik az erdőben. Olyan ügyesen és hangtalanul úszott, hogy sikerült megközelítenie a nádasban a fészkeket, és bottal verdeste le a kiskacsákat. Legénykorában átjárt a Kubanyon túlra, kitapasztalta a farkasok meg rókák csapásait, és cserkesz földön csapdázott, ami a kozákoknál nem mindennapi vakmerőségnek számított. Ott barátkozott meg Salimmal, akivel később tartósan összekapcsolta a sors. Nagyszerű lövész volt, száz lépésről eltalálta a tőr pengéjét. Remekül forgatta

a kardot, röptében szelte ketté az ezüstrubelt. A házi meg a mezei munkát gyermekkorától lebecsülte, de a táncban, verekedésben, lovaglásban mindig első volt. Hétközben meg ünnepnapokon is az utcákon kódorgott, nótázott, szédítette a lányokat. A sötét éjszaka a megmondhatója, hol szerezte a pénzt a mulatozásra. Beszélték, holmi lótolvajokkal állt össze, de nem érték tetten egyszer sem.

A háború szétcibálta Csernojarovék családját.

Behívták az unokákat, Ilját és Alekszejt. Vanyka is követte őket, nem várta meg, hogy sor kerüljön a korosztályára. Mihajla megtiltotta fiának a bevonulást, abban reménykedett, hogy megállapodik, s leveszi a válláról a gazdaság gondjának legalább egy részét.

– Add áldásod, apám – hullt Vanyka a lába elé.

– Verd ki a fejedből.

– Eressz!

– Hozd csak a korbácsot – dörögte az öreg, feldühödve fia csökönyösségén –, eresztek én rád ötvenet, hogy megemlegeted.

Ez az utolsó emlékezetes beszélgetés a csűrben zajlott le. A fiú elmosolyodott, és látszólag engedelmeskedve elhozta a korbácsot.

– Hasra, szukafi, told le a nadrágod.

Vanyka megmakacsolta magát. Az első ütés felszakította korcos kaftánját, ingét, bőrébe is belemart. Elvakította a fájdalom, feldöntötte apját, és rugdosva meghempergette a csűrben. Az öreg kiűzte a házból, és – ez fájt a legjobban – nem adott neki hátaslovat. Kijátszva apja akaratát, Vanyka szerzett magának lovat a Kubanyon túlról, elcsalta az aulból a vele egyívású Salimot, és egy kozák szerelvénnyel kiment a frontra.

A háború megrázta a sztanyicát, jajveszékelve vált meg a sztanyica a fiataloktól. Nem egy lányszív burukkolt fájdal-

masan, a feleségek és anyák szívét hasogató zokogás összekeveredett a részeg nótaszóval, a harmonikák bőgésével.

Aztán sor került a szakállasok korosztályára.

A lovak elvitték a kozákokat Perzsiába, Galíciába, Erzerum alá és az expedíciós sereggel – tengeren és óceánon túlra – messzi Franciaországba. A véráztatta, elvadult mezőkön sok fürtös fejet elgurított a szél.

Hirtelen-váratlan kitört a forradalom, és megkavarta, megforgatta a sztanyicát.

Rásütött a nap Csernojarovék portájára is.

Mintha csak összebeszéltek volna, egyazon napon érkezett két fia: Ivan meg Dmitrij, feleségestől.

– Adj' isten, kozákok – fogadta őket apjuk az udvaron.

– Erőt, egészséget, atamán – mosolygott fáradtan Ivan, levetve válláról hátizsákját.

Az öreg összecsókolózott a fiaival.

– Hol hagytad el Iljusát? – kérdezte Ivant. – Hol van Aljoska? A mieink azt írták, hogy... de én nem hittem.

– Elhiheted. Alekszej Przemyśl alatt esett el, Sztyopka Podluzsnij tüzér mondta személyesen.

– Volt kozák, nincs kozák.

– Ilja fogságba esett.

– Iljuska? Megadta magát? Szóval így állunk... Két testvér, két borda... – Az öreg keresztet vetett, beharapta a szakállát, és röpke időre bánatába merült, majd Dmitrij fiához fordult: – Hát te, voltál a háborúban?

– Nem voltam, apa, nem vettek be, gyenge a tüdőm.

– Eh, te rakás szerencsétlenség... A magasságos isten tudja, kire ütöttél. Szégyent hozol fajtánkra, nemzetségünkre. A te korodban hegynek fel elhagytam a lovat.

Dmitrij zavartan mormolta:

– Én mentem volna... De így alakult... Nem vagyok hibás... Most hazajöttem a szülőföldre pihenni és átvészelni ezt a cirkuszt... Ez itt a feleségem, Polina Szergejevna.

Mihajla rásandított az ezüstretikült babráló, hegyes orrú fiatalasszonyra, és közömbösen mondta:

– Lakjatok, nem sajnálom a falatot. Eszik itt annyi idegen, te meg, akárhogy is vesszük, a Csernojarovok fajtájához tartozol.

Bejárta fiaival az udvart.

Az udvar tisztára seperve. Erős építmények, nehéz lakatok, borjú nagyságú ebek. Érett ganéj és a napon átforrósodott zsíros föld szaga. Az eresz alatt, két fahorogra akasztott rúdon, csillogó ezüsttel és rézzel kivert, átható szagú kátránnyal vastagon bekent lószerszám lógott. A régihez képest minden megapadt, de volt még bőségesen baromfi, jószág és gabona. A pincében dézsákban vaj és házilag besózott tokhal, hordókban saját szüretelésű bor, a tető alatt dohánykötegek és eladásra váró gyapjúbálák.

Az öreg egy hasas hordóból tömjénillatú bort eresztett egy kupába, kortyintott belőle, majd Ivannak nyújtotta.

– Isten hozott, fiaim.

– Hogy s mint élsz, apám? Mi újság itthon?

– Hála legyen a Szűzanyának, enni- és innivalóban nem szűkölködünk. Egymagam kozákoskodom, de még bírom, gyűjtögetek. Ám mindez hiúságok hiúsága és lélek gyötrelme, hogy a próféta szavával szóljak. Meztelenül születik az ember a földre, meztelenül is távozik. Ti, szukakölykök, rá sem köptök majd a síromra. De ha én elmegyek, vége a ti jó sorotoknak. Nélkülem az utolsó patkószegig mindent elherdáltok, csórén hagyjátok itt a szülői házat. Jusson eszetekbe a szavam.

– Feleslegesen háborog, apám – rezzent fel Dmitrij. – Én Pétervárott nagy pénzeket kerestem. Saját fogatom volt, saját nyaralóm, készültem házat venni... Jó hideg ez a bor, belesajgott a fogamba.

– Nyaraló, fogat, milliomos... De az állomásról a hátadon cipelted a bőröndöt.

– Mi mást tehettem volna? Mindenemet elvették. Az úton meg a maradékot rabolták el. Maga itt ültében el sem tudja képzelni, hogy micsoda felfordulás van a fővárosban, a városokban, az utakon. Magam sem hittem, hogy élve megúszom.

– Anyámasszony katonája. Én aztán...

– Furán fordult a világ – szólt Ivan vidáman. – Aki volt valami, az semmi lett.

Az öreg teleeresztette a kupát, és egy szuszra kiitta.

– Fellazult a fegyelem, ezért tört ki a lázadás Oroszországban. Ostoba szellem kapott lábra. Nálunk úgy volt, hogy az őrmester havonta jelentette az atamánnak, mit forgat a fejében minden egyes kozák, és hál' istennek, csend volt. Adnának csak nekem egy régi kozákezredet, egykettőre letörném a lázadást egész Kubanyban. Megmutatnám én nekik.

Dmitrij legyintett.

– Ajajaaj, apám, amint látom, maga a tegnaphoz húz... Ez ma már nem bolt. A forradalomra, természetesen ha nem lép ki a józan megfontoltság medréből, nagy szüksége van a mi sötét Oroszországunknak. Európában már a múlt században átestek valami hasonlón. A franciák még a királyuk fejét is leütötték.

– A hitetlenek lázadása minket nem érdekel – mondta meggyőződéssel az öreg. Igen. Hajdanán a kubanyi seregben nem véletlenül énekelték: „Édesanyám, Oroszország, feje a világnak." Mindenkinek félelemben kell nálunk élnie. – Az öreg szétsimította bajszát, és nyomorék ujjával megfenyegette a láthatatlan ellenséget. – Adnának csak nekem egy reguláris kozákezredet, ha-a-ah! Szétmarçangolnám őket, úgy kiseperném Kubanyból a zendülést, hogy csak füstölne. Aztán nagy lakomát csapnék a kozákokkal, rogyásig innák magukat, és vége is lenne a mesének. Na, pakolj ki, Vanyka, hogyan szolgáltál, mire vitted a fronton.

Bátorságáért, talpraesettségéért Ivant nemegyszer kitüntették, de az érmek meg a keresztek nem maradtak meg a mellén. Tüzes, vad legény volt: hol megtréfált valakit, hol meg a parancsnokokkal pimaszkodott, elvették a kitüntetéseit, és megfosztották őrmesteri, főtörzsőrmesteri rangjától. Egyszer meg a századparancsnokát verte véresre, mert nem fizette meg kártyaadósságát. „Tiszti személy tettlegességgel párosuló megsértéséért" hadbíróság elé került. Főbelövés fenyegette. A forradalom szabadította ki a tarnopoli börtönből.

– Aztán az hogy van, hogy engedtetek a németeknek? – faggatta apja. – Szégyent hoztatok nagyapáitok ősi dicsőségére.

– Mi a németnek, ti meg a japánnak engedtetek, felesleges erről beszélni is. Kinyitotta szemünket a német, megleckéztette az ostoba fejünket. Elkorhadt, apám, a cári gyökér. Itt az ideje újraszántani Oroszországot, fel kell számolni a régi életet.

– Jó bot kéne a hátatokra.

– A veréshez nem kell nagy tudomány.

– Miben nem kedvedre való a régi rend, fiam? Talán csórén, meztélláb jártál, elorozta valaki tőled a falatot? Gyürkőzz neki, láss dologhoz. Meghalok, mit sem viszek magammal, minden rátok marad. Teli csupor a ház. Csak a szájatokhoz kell emelni, élhettek, akár egér a szuszékban.

– Mi vagyont nem gyarapítunk, mi a vagyon ellenségei vagyunk – szólt Ivan tompán. – A front megtört bennünket. Három év nem három nap. A kishitűek kidőltek, de a kemények is ráuntak. Még álmomban is gyötör: repülőgép száll, gránát röppen, felugrasz, üvöltesz.

– Sem a cár, sem én nem küldtelek a frontra, magad mentél.

– Generálisokat, burzsujokat, bolsevikokat, mensevike-

ket mind egy horogra! A rang meg az arany miatt patakzik a könny. Készülhetünk az újabb háborúra, apám.

– Miket beszélsz? Miféle háború és kivel?

– Ahová csak fordulsz, háború. Mindenki csatázik, a generálisok, a tanult emberek, a muzsikok. Láttam a rjazanyi falvakat, nyomorognak, szűkölködnek. Még ha muzsik is, sok a száj, enni meg inni akar. S maholnap az idegen ezzel áll elő: „Ami a tied – az az enyém, ide vele."

– Ez nem tartozik ránk, fiam. Itt kozák földön kozák jog uralkodik, a muzsikot meg kiseprűzzük, hogy a lába sem éri a földet. Hadakozzék csak a földesúrral, van ott föld elég. Oroszország tele erdővel, mi nem nyúlunk érte. Szibéria tele arannyal, nem kell nekünk az arany sem. A tisztviselők meg a mesterlegények fizetséget kapnak, ehhez nincs közünk. Mi itt vertünk gyökeret, ősidők óta élünk itt. Apáink, nagyapáink vérrel és harci vitézséggel szerezték meg ezt a földet, és senkinek oda nem adjuk.

– És mi legyen a hegyi lakókkal, apám?

– A pokolba az ázsiai fajzattal, feljebb zavarjuk őket a hegyekbe, a barlangokba. Még egy korty vizet se hörpintsen az ellen a Kubany vizéből.

– Ennek már befellegzett mindörökre. Minden ember egyforma...

– Mindenki gondoljon magára, nem elégíthetsz ki mindenkit. Minek is csépelném veled a szót. Mi, tősgyökeres kozákok, nem alszunk, nagy ügy van készülőben – mondta az öreg jelentőségteljesen.

– Milyen ügy?

– Korai még tudnod róla... Igyál, fiam, mosd le a szomorúságot – és kezébe nyomta a színig töltött boroskupát.

Ivan ivott belőle, majd átadta testvérének a kupát, és apjához fordult:

– Úgy kell élnünk, ahogy az egyszerű nép él.

– Vanyka, féld az Istent – rikkantott rá Mihajla. – Ha apáddal beszélsz, húzd ki magad, és ne elmélkedj itt nekem, hogy mi tetszik, mi nem tetszik!...

– Testvérkém – kapcsolódott a beszélgetésbe a bortól felbátorodó Dmitrij – ... te ... még fiatal vagy, tapasztalatlan, nem érted az életet... Apának igaza van: a Kubany a kubanyiaké, a Don a doniaké, a Tyerek a tyerekieké. Ivan, te nem érted a kozák lélek teljes nagyságát és szárnyalását... A régi legendák, a dalok, a zaporozsjei eleink dicsőséges története... Hogy mondja a dal: „Szálljatok be, fiúk, a sebes sajkába... Ágyút állítsatok mindenik orrába." Vanyka, ne gondolj azzal, hogy én úr vagyok... Testvérem, én a lelkem mélyén kozák vagyok... Elfog a kacagás, ha eszembe jut: egyszer felvettem a korcos kaftánt, feltettem a kozák kucsmát, és úgy mentem végig a Nyevszkij proszpekten...

– Gyerünk a házba, fiúk – instálta őket az apjuk –, ideje vacsorázni.

Egyhangúságban teltek a napok.

Mihajla nem bízott senkiben, és maga vezette a gazdaságot. Kora hajnalban kelt, és körüljárta az udvart, bepillantott a csűrbe, láncra kötötte az ebeket, Szultánt és Morgót, ébresztette a cselédeket, kiadta a tennivalót.

Az asszonyok mindenféle ürüggyel be-benéztek a Csernojarov-portára, de valójában a pétervári úriasszonyra voltak kíváncsiak, alaposan szemügyre vették, és egytől egyig kivetnivalót találtak rajta: szörnyen sovánka, elöl is, hátul is, mintha lapáttal lapították volna, a kalapja is nevetséges, a lába vékony, mint a kecskének.

Dmitrijt a muzsikok ostromolták.

– Magyarázza meg nekem, Dmitrij Mihajlovics, hiszen maga tanult ember, minden törvényt fejből tud, hát ez hogy lehet? Beszántottam a vőmmel őszi búza alá harminc gyeszjatyinát...

– Tudom, tudom... Már mesélted tegnap... Bácsikám, először is Oroszországot kell elrendezni, aztán majd beszélünk a te harminc gyeszjatyinádról... Az Alkotmányozó Gyűlés, amely...

– De hát lehetséges? Mit érek én Oroszországgal? Vettem én a lányomnak új csizmát? Vettem. Keresztelőkor beöntöttem egy szekér búzát a hombárjukba? Beöntöttem. Most meg azt mondja Gyenyisz, a vőm: „Én neked, te ilyenolyan, kiverem a szemed." Hát igazság ez?

– Érts meg, Fjodor bácsi, úgy mondom neked mint ügyvéd. A vitás földügyeket sem mi ketten, sem a sztanyica közössége nem tudja megoldani. Ha az Alkotmányozó Gyűlés vagy a mi Kubanyi Radánk elrendeli, hogy osszuk szét a földeket egyenlően mindenkinek, akkor nincs mit tenni, mi, kozákok alávetjük magunkat...

– És ha nem rendeli el?

– Akkor meglátjuk.

– Mit lássunk akkor? Minden szélhámosság...

– Látom, veled nem lehet szót érteni. Belefájdult a fejem is. Gyere el holnap, írok egy beadványt, panaszold be az atamánnak Gyenyiszt, a vődet.

Dmitrij kiment a feleségével a sztyeppre.

Végig a sztanyicán nyomukban a gyerekek. Mintha megkergültek volna, állandóan füttyögtek meg ordítoztak:

– Uraság, uraság, adj egy kopeket...

– Úrasszony, úrasszony, pálcavékony lábakon...

Még dermedten feküdt az utaktól szabdalt sztyepp, a mélyedésekben és a mezsgyékben még hó lapult, de mind jobban erőre kapott a nap, a dombokon már megjelent az áthatő illatú üröm. Dmitrij pálcájával csapkodta a tavalyi megfeketedett napraforgókórót, és zajosan örvendezett.

– Sztyepp... Gyönyörű végtelenség... Sztyepp... Még emlékezik a besenyő kardok csengésére, a kozák lovasok hadaira. Nézd, ott a Részeg-kurgán... jó ötven éve a kozák

őrség Szentháromság napján leitta magát, és a cserkeszek egytől egyig felkoncolták őket... Hány elfelejtett legenda, dicsőséges történet... A kozákság nemegyszer megmentette Oroszországot a nomádoktól és a lengyelektől, most a csőcseléktől és a bolsevikoktól fogja megmenteni. Az ősök szelleme él bennünk, és ha szükség lesz rá, kicsitől vénig, mindenki fegyvert ragad...

– Azt már nem – csókolta arcon Polina Szergejevna –, nem engedlek a golyózáporba. Óvnod kell magad.

Ivan sehogy sem lelte a helyét. Semmi nem derítette jókedvre, és saját házában idegennek érezte magát. Esténként a kertek alatt Marinkával, az írnokék lányával találkozott és panaszolta:

– Unom magamat, Marinuska.

– Nem vagy eszednél, mitől unnád magad?

– Ha én azt tudnám.

– Menj orvoshoz, ad valami patikaszert az unalomra. – Úgy nevetett, mintha tucatnyi csengőt ráztak volna. Félhold alakú szemöldöke ugrált, arcát sötét pír borította; ropogós testű leányzó volt. – Ej, fonnyadt pityóka, már egy tréfa, de még egy vidám pillantás sem telik ki tőled. Miért nem mész a fiatalsággal táncba, tombold ki magad.

Volt idő, amikor Ivan repesve ment a találkára, majd hogy fel nem vetette az öröm, de most semmiben nem lelte kedvét.

– Megszoktam a harcot. Itt nálatok olyan csend van.

– Jaj, Vanyka, de nyugtalan lettél. Alig tértél meg az egyikből, már a másik háborún jár az eszed. Nekem meg egy levélkét sem küldtél a frontról. Ha nem szeretsz, mondd meg, ne kertelj, futkosni nem fogok utánad.

– Szeretlek – nyúlt feléje Ivan, és gonoszul kemény keblébe csípett.

A lány felsikoltott, s kezét csapdosva a kendőbe kötött napraforgóval, sziszegte:

– Ne fogdoss, nem kapsz meg. Becsületes szülők gyermeke vagyok, és időnap előtt nem hagyom kirabolni magamat. Ha szeretsz, verj ki a fejedből minden butaságot, és küldd a kérőket. – A sötétben meg-megragyogott sólyomszeme, és mintha megborzongana, rándított egyet kerek vállán, alig hallhatóan hozzátette: – Minden a tied lesz.

– Boszorka!

Marinka kisiklott öleléséből, és nevetve elszaladt.

Ivan hazaténfergett.

Otthon apjába ütközött:

– Merre tekeregsz, te apaszomorító?

– A kutyákat hajkurásztam.

– Ne vigyél bűnbe. Ittál?

– Mi az, talán bevarrták a számat? Iszom. Vagy kimenőcédulát kell kérnem tőled. Elég volt a katonaság alatt...

Az öreg a szakállát simogatta, és felsóhajtott:

– Meg kéne házasítani téged, Vanyka.

– Nem akarom, apám. Az asszonyok megrontják fiatalságunkat. A kozákság az én házam és családom.

– Arany szavak, fiam... De mondd csak, az ördögnek akarsz kedvében járni, úgy látom, hogy nem vetsz keresztet. Templomba se mentél egyszer sem...

Ivan hallgatott.

– Istentelenje... Hogy nem szakad be alattad a föld? A Bibliában a Királyok könyvében egy hozzád hasonló fajankóról az vagyon megírva...

– Mit nekem a Biblia? Nem lehet egy könyv szerint élni ezer évig. Még a szolgálati szabályzat is változik.

– Az ilyen beszédért gyökerestől kéne kitépni a nyelvedet. Vigyázz csak, Vanyka, az Atyaisten majd elővesz egyszer, amiért nem tiszteled az apád.

– Menj már, apám, csak nem gondolod, hogy Isten beleüti az orrát a kettőnk dolgába?... Amikor először voltam támadásban, elvesztettem a hitemet. Az első támadás...

Még most is vért látok magam előtt. Se jóban, se rosszban, még a madárcsicsergésben sem hiszek többé. Senkitől, semmitől se félek. Megkövült a lelkem.

– S még akarjátok, hogy higgyek bennetek, fiatalokban, amikor ti magatok sem hisztek semmiben? Hadakoztunk mi is, de az Isten félelme megmaradt... Mindenben hinni balgaság, de semmiben hinni még százszorta rosszabb: a hit, fiam, fölbecsülhetetlen kincs.

A legények mulatozásain Ivan egész estéken át hallgatagon ült valamelyik sötét sarokban, és szívta a pipát. Mindaz, amin a legények meg a lányok nevetgéltek, számára egyáltalán nem volt mulatságos, és a parasztok vég nélküli beszélgetése a földről meg a gazdagságról halálos unalomba kergette.

Egyszer Salim behozott a piacra egy, a Kubany nádasaiban elejtett vaddisznót. Vásár után betért Csernojarovékhoz, és a kalmük cseléddel, Csulcsával kihívatta Ivant.

Elmentek a kocsmába.

– Mesélj, komám, hogy s mint vagy?

– Jaj, Vanyuska, lenni rosszul fagyok. Tehén megdöglött, anya megdöglött, házikó öreg, csurogni az eső, apa öreg, foga mind elment. Ló öreg, járni lassan, copp, copp. Bárány nincs, kenyír nincs, túró nincs, semmi sincs. Apa ostoba, szidni: „Salim, vagy szamár, hozz fa, Salim, vagy szamár, hozz víz."

Ivan gurult a nevetéstől.

Salim sokáig panaszkodott sorsára, és próbálta rávenni barátját, hogy szökjenek a hegyekbe. Sovány, vasfekete arca bátorságot sugárzott, mozdulatai hevesek voltak, pillantása gyors és átható. A hosszú katonaköpenyben és az otromba gyalogsági csizmában úgy bukdácsolt, mint a heves paripa a rövidre szabott kocsirudak között. Áthajolt az asztalon, és fehér fogsorát villogtatva, kihevülve sugdosott, anyanyelvével keverve az orosz beszédet:

– Gabukaj aulban lakik Szajda Muszejev, csinálunk vérbosszú, kiontjuk belit! Janaszina vollag! Sebsa folyónál kabard herceg lakja, gazdag-gazdag, vesszük vagyonát. Billagi zides anyjának keservit! Jaj, Vanuska, leszünk két rablók, nem elfognak, félni fognak mindenkik!

Szürcsölte Ivan a rizspálinkát, mosoly bujkált ködös pillantásában... Hallgatta meg nem is Salimot, el volt telve saját gondolataival, és ezek a gondolatok tűzvészek fényében, sortüzek ropogásában a Donhoz, Ukrajnába, faluról falura, tanyától tanyáig röpítették. Mint édes álomban, látta a végtelen sztyeppet, a lövések torkolattüzét, tőrök villanását, hallotta a vad kiáltásokat, a trombitaszót, a száguldó fogatok robaját, a lovak dobogását és feje fölött a kard éles füttyét... Megragadta Salim kezét:

– Salim!

– Megyünk?

– Hej, pajtás, nekem sincs itt maradásom. Megöl az unalom. Tovább kell állnunk.

Kicserélték tőrjeiket. Későig elültek a kocsmában, és gajdolva, összeölelkezve mentek el.

Új dalokat hoztak magukkal a frontharcosok. Elcsigázva, tetvesen szóródtak szét a tanyákon, sztanyicákban, és csaknem mindegyikük töltve volt, mint az ágyú, a régi rend elleni kérlelhetetlen gyűlölettel.

Hazatért – fél karja nélkül – Ignat Gorlenko. Hazatért, megszökött az osztrák fogságból Vaszjanyin kozák. Hazatért a vörös Bobir. Hazatért – mankón – Szavka Kurok. Hazatértek a Zvenyigorodcev testvérek. Megérkezett Finnországból Szerjoga Osztrouhov, a gárdista. Hazakúszott megcsonkított fenekével Prohor Szuhobrusz, az öreg gyalogos kozák. Hazatért ősz tinccsel Grigorij Smaroga, akinek lelki üdvéért már második esztendeje miséztetett a felesége. Hazatért köldökig teleaggatva kitüntetéssel Lazurko, a vete-

rán. Hazatért főhadnagyi rangban Kukszevics, az agronómus. Hazatért a török frontról Jakov Blinov. Más kozákok és katonák is hazatértek.

Hazatért Makszim Kuzsel is.

Marfa – mezítláb, feltűzött szoknyában a padlót súrolta – kiszaladt az udvarra, és a nyakába vetette magát. Sírt és nevetett egyszerre.

Makszim csókolta, nem tudta abbahagyni.

– Örülsz?

– Annyira örülök, Makszimuska, úgy érzem, megnyílt fölöttem az ég, és valami rám szállt onnan.

Befűtötte a fürdőt, lesikálta Makszimról a koszt, és kifésülve összegubancolódott haját, egyre csak hüledezett:

– Szentatyám, olyanok a tetveid, mint egy-egy farkas... Megsoványodtál, kiállnak a csontjaid, akár a lószerszámot is rájuk akaszthatni.

– A pokol tüze szikkasztott ki.

Friss kenyér illata töltötte meg a házat. A viaszsárgára sikált asztalon otthoni harapnivaló sorakozott, ragyogott a fényesre tisztított szamovár.

– Ülj le, Makszimuska, hisz álltál eleget a cári szolgálatban.

Nyikorgott az ajtósarok – jöttek a rokonok meg az ismerősök, a hadi életről, a forradalomról érdeklődtek. Volt, aki a ködmöne zsebéből előszedett egy zavaros kisüstivel telt üveget, és az asztalra állította. Be-be néztek a katonafeleségek is.

– Legyen zavartalan az örömöd, Marfinyka.

Nem egy közülük könnycseppet törölt ki lopva szeméből.

– Az én emberemet nem láttad? – faggatták Makszimot.

– Gondolkodhatsz már az ünnepi ebéden, itthon lesz hamarosan. Véget ért az átkozott háború. A front összeomlott.

Tiszta, kigombolt nyakú ingben, kékre borotváltan ült Makszim a tiszta szobában, és szürcsölte a teát. Kényszeredetten beszélt a háborúról, annál szenvedélyesebben a forradalomról. Rövid ujjaival a behajtásain kikopott bolsevik lap példányát bökdösve magyarázta, ki kivel tart, mit akar, hogyan.

Marfa nem vette le róla a szemét.

– A sztanyicában a forradalmi bizottság vagy a kozák igazgatás van uralmon? – kérdezte Makszim.

– Nem tudom – mosolygott Marfa –, beszéltek valamit a gyűlésen, de mire hazaértem, elfelejtettem.

– Te hígeszű, te – nevette el magát Makszim, és mélyen a ragyogó szemekbe nézett.

– Akárcsak régen, most is az atamán pöffeszkedik – mesélte Mikola sógor. – Az irodában még mindig ott a cár fényképe.

– S a nép miért tűri ezt?

– Félnek. Tudod, hogy agyongyötört, rémült nép ez! Van, aki örül a szabadságnak, de hallgat, ki meg visszavárja a cárt, sokan valami rendkívülit várnak...

– Többé fel nem támadnak...

– Isten irgalmas – értett egyet Mikola sógor, és a sztanyicásokra nézett.

– Én úgy vélem, muzsikok, ha jól meggondoljuk, nincs nekünk szükségünk a hatalomra. Vigye az ördög a hatalmat, nekünk földecske kéne. Itt a szántás ideje nemsokára, de föld, az nincs. Úgy néz ki, megint gyűrhetjük a sapkát a kozákok előtt.

– Ne gyulladj be, sógor, nem illik – szólt rá Makszim szigorúan –, talán nekik édesanyjuk, nekünk meg mostohánk a föld? Megműveljük, és nem a miénk? Rajta járunk, és nem a miénk?

– Bánj óvatosan az ilyen beszéddel, Makszim Larionics, amilyen vadak, fel is falhatnak.

– Ha megpróbálják, beletörik a foguk. Nem vagyunk már ügyefogyott Jézus Krisztusok, amióta a lövészárokban elteltünk mindazzal, amit a pokolbéli kárhozottak meg sem kóstolnak, semmitől sem félünk. Vízbe gázolunk, tűzbe gázolunk, de nem hagyjuk magunkat.

Végre elmentek a vendégek.

Marfa férje vállára csúsztatta erős karját, és nyögve sóhajtotta:

– Belefáradtam a várakozásba...

– Az én szívemet is mintha lúg marta volna. – Szikkadt, cserepes ajkát csókkal borította.

Az asszony elfújta a lámpát, és mintha részeg volna, a székeknek ütközve ment megvetni az ágyat.

...Makszim szétbontott, sűrű hajával játszadozott, és élete folyásáról kérdezgette.

– Éltem, nyeltem a könnyeimet... A mezőre magam, vízért magam, nádért magam, itt a házi munka, lásd el a tehenet, felsebeztem a boronában a lábam, a gyerek haldoklott. Mindent magam. Majd elemésztett a búbánat. A gondtól megkeseredett mellemben a tej, lehet, ettől szenvedett ki Petyenyka.

– Ne gyötörd magad, lesz még nekünk másik.

– Könnyű mondani: másik. – Sírva fakadt. – Olyan virgonc volt, okos, mászott mindenfelé, mindent megfogott.

Makszim elálmosodott, de zsongott, mind zsongott a fülében felesége egyenletes hangja:

– A cár elűzése után nagy félelemben éltünk... Majd szétrepedt az ember feje az aggodalomtól... Elsőnek azt híresztelték, hogy Kerenszkij negyven pud aranyért eladta Kubanyt lakosságával együtt a németeknek: majd azt beszélték, hogy jönnek a törökök, és mindenkit térítenek a saját hitükre. Vízkeresztkor hazatért a városból Miroha, a szatócs, és a gyűlésen elmondta: „Rosztovból vörössereg érkezik a sztanyicákba, bolsevikoknak hívják őket. Mindegyik-

nek szarva, farka meg patája van. Öreget, gyereket pikára szúrnak, az asszonyokból szappant főznek." Mekkora óbégatás, felfordulás támadt... Sírva, jajgatva rohantunk mi, asszonyok a templomba, kihoztuk az ikonokat, a zászlót. A pópa háromszor járta körbe kereszttel a sztanyicát, minden utat meg ösvényt beszórt szenteltvízzel, és legyen hála az ég királynéjának, elkerültek a bolsevikok.

– Ostoba liba vagy – mormolta félálomban a jóllakott Makszim.

– Mit tudok én? Ostoba vagyok, akár a flaskó. Amit az emberek beszélnek, azt tudom én is.

– Hogy megijesszék a népet, arra találják ki ezeket a hazugságokat a gyárosok, bankárok, tábornokok és Miklós trónjának hívei, akikben a régi rendszer szelleme lapul.

– Fordulnának fel valamennyien. Lovunk van, ellős a tehenünk, valahogy csak kihúzzuk, azután, meglehet, földet kapunk, vetünk, és vége a nyomorúságnak...

A tisztaszobában pislogott a zöld kristály örökmécses. A szentek besötétedett arcát bizonytalan árnyékok lepték. A megroggyant ablakokon beleskelődött az ősz fürtű téli reggel. Elbődült az istállóban a tehén, Makszimnak úgy tűnt, mintha trombitás fújt volna riadót, felugrott, körülnézett, majd újból ledőlt az átforrósodott Marfa mellé... Boldogan aludt el.

A sztanyica megbolydult, a sztanyicát elborították a hírek hullámai:

Egész Oroszországban győznek a bolsevikok.

A Don mentén háború. Ukrajnában háború.

Novorosszijszkban szovjethatalom.

Sztavropol vidékén a nép kiharcolta a szovjethatalmat.

A kozákok a néppel. A kozákok a nép ellen.

Enem sztanyica alatt a tisztek felkoncolták a novorosszijszki vörösgárda egyik osztagát.

Jekatyerinodarban a katonai kormány szétverte a végrehajtó bizottságot, és letartóztatta a bolsevik vezéreket. Rosztovot bevették a vörösök.
Krímszkaja sztanyicában, a forradalmi sztanyicák képviselőinek kongresszusán megválasztották a kubanyi tartományi forradalmi bizottságot.

Barátságtalan tavasz köszöntött rájuk. Egy-két napra kisüt, aztán újból hóesés, fergeteg. Csaknem Gyümölcsoltó Boldogasszony napjáig fagyott, havazgatott, de közeledett a szántás és a tavaszi vetés ideje: különösen frissen és messze hangzóan kukorékoltak a kakasok; a napsütötte sövények tövében már golyóztak a mezítlábas gyerekek, a kertekben, a veteményesekben szorgoskodtak az asszonyok, a gazda a vetőmagot válogatta, csávázta, vitte javítani az ekét, vetőgépet.

Hetente kétszer tompán zsongott a piac, a kovácsműhelyekben éjjel-nappal csengett az üllő, a sztanyica fölött lebegett, majd elhalt a nyirkos sztyeppi messzeségben a nagyböjti méla harangszó.

A kovácsműhelyben, a piacon, a malomban, a templomkertben – mindenütt, ahol csak emberek jöttek össze – elkerülhetetlenül heves vita támadt, felforrósodtak a haragos hangok, jobbra-balra fröccsent a gyűlölködés.

A frontharcosok estéről estére összejöttek Grigorov tanító házában, meghányták-vetették, milyen hatalmat létesítsenek. Eljöttek az öregek is, hogy meghallgassák a vakmerő beszédeket, de ritkán szóltak közbe, hallgatagon szívták a pipát, és a hegyi lakóktól eltanult szokás szerint késeikkel pálcákat faragtak, össze-összenéztek, fejüket ingatták. Egyszer betértek a katonafeleségek is. Abroszimics, az iskolaszolga, a török hadjáratok agg veteránja leszedte róluk a ke-

resztvizet, és kizavarta őket, nem a ti eszetekhez mérték, úgymond, ami itt folyik.

– Én úgy vélem – mondta Makszim, és bátran körbejáratta pillantását a jelenlevőkön –, ki kell tépni a méregfogat, tartóztassuk le az atamánt.

– Ballal indultál a táncba, Makszim. Ha letartóztatjuk az atamánt, a kozákok másnap valamennyiünket lelőnek, lekaszabolnak... Azok olyanok...

– Ostoba – hallgattatta el a beszélőt egy fiatal kozák. – Úgy kell nekem az atamán, mint üvegesnek a hanyatt esés. Elcsapni nem nehéz, de kit állítunk a sztanyica élére?

– Jemelkát – nevetett Szotnyicsenko kozák alhadnagy, és kilódította a középre Jemeljan Pereszvet zsellért. – Egy ilyen fejjel semmi gondunk nem lesz.

Pereszvet nagy zavarában ökör módjára forgatta borzas kobakját, valamit nyöszörgött, és visszahőkölt a sarokba, körülötte hangok dörögtek:

– Mars a lóca alá.

– Még a disznónak sem képes moslékot keverni.

– Azt nem fogjuk megengedni, mint más helyeken, hogy valamilyen ágrólszakadt kerekedjen fölibénk... Még hallani is szörnyű: ott őrmesterecske, amott halász, emitt meg matróz vezeti a sztanyicát.

– Krisztus is ács volt – jegyezte meg egy tisztes külsejű muzsik, Potapov, az evangélisták szektájának vezére.

– Ammá lehetetlen – tiltakozott Szotnyicsenko –, miféle ács? Munkavezető, az lehetett, vagy ilyesvalami... De hogy ács... ha leütöd a fejem, akkor se hiszem.

Olyan hahota támadt, akárha leomlott volna egy farakás.

De a sarokba szorított Szotnyicsenko nem hagyta magát:

– Született kozák vagyok. Kiérdemeltem két György-keresztet meg egy érmet. S nekem Jemelka parancsolgasson? Abból nem esztek.

Makszimnak a szívébe nyilallt, rátámadt a kozák alhadnagyra.

– Ugy látszik, testvér, még nem laktál jól a tábornok úr pálcájával. Ha eléd állítanak egy arany vállrojtos szalmabábut, az előtt is kihúzod magad, és tisztelegni fogsz. A generálisok meg az atamánok nagy pénzeket húztak, sokáig szívták a vérünket. Olcsóbb elöljárókra van szükségünk. A közösség apraja-nagyja rajtuk tartja majd a szemét. A választott komisszár, legyen akár az ördög, a szemünk előtt lesz. Ahogy észrevesszük, hogy nem azt csinálja, amit kell, útilaput a talpára, és másikat választunk...

– Felkérjük Grigorov urat, jó beszélőkéje van.

– Beszélőkéje van, de békés ám, a helyzet pedig... – Makszim bocsánatkérően a tanítóra mosolygott, és kutatóan a szemébe nézett – háborús. Békésekre nincs szükségünk.

Grigorov hevesen felugrott, és sokáig beszélt-beszélt Oroszország fényes jövőjéről, a forradalomról, a népi kormányzásról és valamennyi nemzet és réteg közeli megbékéléséről. A csendes, álmodozó természetű ember távoli ifjúságában lelkesedett a forradalmi eszmékért, de amikor a legjobbakat elítélték, a gyengék meghátráltak. Meghátrált, és elköltözött a városból Grigorov is. Több mint tíz esztendeje tanitóskodott a sztanyicában, verte a tanulók fejébe a helyesírás egyszerű szabályait és az elemi matematika megingathatatlan igazságait... A megszokott szenvedéllyel és hosszasan beszélt, rossz szokásához híven valamilyen tárggyal játszadozott, vagy gyors mozdulatokkal hol fel-, hol letekerte ujjairól csíptetője hosszú, fekete zsinórját. Volt, aki hallgatta és unta, s voltak, akiket elbűvöltek az érthetetlen, cikornyás szavak, amelyekkel a tanító, anélkül, hogy észrevette volna, teletűzdelte beszédét.

Mikor végre fáradtan és boldogan lehuppant a székre, a

városból idehurcolódott szokás szerint megtapsolták, és a helyeslő suttogás eljutott égő fülébe:

– Micsoda fej...

– Ez igen... Úgy beszél, mintha könyvből olvasná.

– Uram Isten, mi lesz velünk, csak te vagy a megmondhatója – Danyilo Szemibratov, a böllér, elképesztően zsíros batiszt zsebkendőjével megtörölte izzadt arcát, melle vörös szőrzetét, hónalját, és ritkán ejtve a szót, ezt nyekeregte: – Szerintem, ha már kell, hát válasszunk egy megbízható embert, és szolgáljon felibe: egyik nap legyen atamán, a másikon komisszár.

Makszim ráreccsent:

– Azt már nem, Danyilo Szemjonovics, nem kormányozunk az atamánokkal. Darabokra kell tépni őket, és nem fáj többé a fejünk.

– Figyeljetek, jóemberek, Kuzsel maga akar komisszár lenni, sokat akar a szarka, de nem bírja a farka!

– Nem illet, én tanulatlan vagyok... Nem tolakszom előre, de hátul kullogni sem fogok; mert érdekel, mi lesz itt nálunk. Éjszakánként nem alszom, töröm a fejemet.

Az evangélista Potapov szemére húzta a nyúlszőr kucsmáját, és a kijárat felé tartott; senkire sem nézve, mintha csak önmagának beszélne, mormogta:

– Össznépi ima, bűnbánás és egymás bűneinek bocsánata... De itt – a pokol bűze, istenkáromlás, haramiák bűnbarlangja... Vérontás lesz – gyász lesz... felfaljuk és kifosztjuk egymást, de a férgek felfalnak mindannyiunkat. Házunk küszöbét felveri a gaz, egyedül ragadozó vadak kóborolnak majd a föld színén...

Ki gondolta volna, hogy még egy hónap sem telik el, és az újizraeliták, óizraeliták, szombatosok, stundisták, reszketősök és a sztanyicában létező egyéb szekták tagjai testvéreikből alakított szakaszokat és századokat adnak a partizánmozgalomnak?

Makszim hajtogatta a magáét:

– Vagy ide, vagy oda, csak minél hamarabb földet...

– Úgy van, az idő nem vár, ideje vóna osztani.

– Ugyan minek osztani? – csodálkozott a vörös Bobir –, föl van már osztva. Kimelegszik az idő, befogok, füttyentek egyet, és ki a földre.

– Bűnbe jutunk.

– Majd vénségünkre leimádkozzuk.

– Könnyű mondani: „füttyentek, és ki a földre". Nektek, Alekszej Mironovics, a kozák telekből tizenöt gyeszjatyina jutott fejenként. Fej meg van, hál' istennek, elég: három fiú, unoka, nagyapa, vő, jómagad. Ostoba fővel egyhamar ki sem számítod, milyen nagy térképet szántotok be egyszerre...

– Te meg ne számold a másét, kificamítod az eszed... – szólt Bobir. – Pengess le árendába háromszáz rubelt gyeszjatyinájáért, és mind szánthatsz, míg bele nem szakadsz.

– Honnan veszek ilyen tőkét? Se nem lopom, se nem verem a rubelt.

– Az már nem az én gondom, nem erőszakolom senkire a földet. Akinek szüksége van rá, megkeres, és még kétrét is hajlik előttem.

– Ügyelj, Alekszej Mironovics, nehogy elszámítsd magad.

– Hagyd már, Ignat, minek játszod vele a kérősdit? – avatkozott a beszélgetésbe Szavka Kurok, a rokkant. – Az emberek kihajtanak, mi is kihajtunk. Az emberek elkezdik a vetést, mi is elkezdjük. Amelyik mező kedvedre való, az a tied.

– Vessetek, csak vessetek, ám aratni meg csépelni már nem kényszerítünk titeket, valahogy magunk is elbajlódunk.

– Hetvenkedj csak... Mi, frontharcosok nem tesszük le kezünkről a fegyvert, amíg meg nem teremtjük a mi rendün-

ket. Szabadság, egyenlőség, és veletek, vaddisznókkal semmiféle testvériség. Mi vagyunk az erő, azt mívelünk, amit akarunk.

– Ugass csak, sánta kutyája.

– Én neked kutya vagyok?

– Nem, nem te, csak kegyelmed.

Szavka felragadta a mankót, és ment volna verekedni. Elrángatták, próbálták lebeszélni. Nekiveselkedett, és magából kikelve ordította:

– Lecsavarom a fejét...

– Nyughass már, nyomorék, hallgasd inkább, mit beszélnek az emberek a háborúról.

– Felőlem akár a pokolba is mehet a háború... Ignat, neked jól megy, a fiad jó pénzeket keres a városban, eltart halálodig. Én nyakig vagyok a csávában. Az asszony beteg, nem tud dolgozni, teli a ház gyerekkel, nincs mit falni, s én sem tudok mit végezni.

– Hát megkapta ki-ki az adagját – szólt Szerjoga Osztrouhov, a gárdista. – Én nem tudom, ti mint vélekedtek, de engem aztán pányvával sem tudnak befogni a háborúba. Kihősködtük magunkat, elég volt. Épp ideje már, hogy éjszakánként az asszonyainkkal hősködjünk.

– Mind csak az asszonyokkal hadakoznál. Ha az ilyen hősködésért kitüntetéseket osztanának, megkapnál minden György-keresztet.

– Elég, ha csak a háborúra gondolok, máris megfagy fáradt ereimben a vér, de mégsem kerülhetjük el.

– Meg vagyunk áldva.

– Fal állja utunkat – mondja Makszim –, hát le kell dönteni. Kivel kezdjük, mivel? Van-e mindenkinek fegyvere?

Nehezen születtek a gondolatok.

Éjszakákat vitatkoztak át, kilátástalanul bukdácsoltak a rémhírek útvesztőiben, s ha lassan is, de a rátermettebbek megtalálták az igazi ösvényt.

Egyik vasárnap, mise után lovasok járták be a sztanyicát, és kiáltoztak az ablakok alatt:

– Mindenki a térre. Apraja-nagyja!

A gazda kihajolt az ablakon:

– Miért, hé?

– Megjött...

– Kifene jött?

– Őméltósága Bantis ezredes, a Kubanyi Rada tagja méltóztatott megérkezni. Izibe a térre mindenki.

A gazda abbahagyja a tea szürcsölését, félretolja a félig evett süteményt, felugrik az asztaltól és vezényel:

– Asszony, hozd az egyenruhát.

És hamarosan ünnepi öltözetben, feltéve a hadi kitüntetéseiket, siettek a kozákok a községházára. Az utcákból, sikátorokból sietve jöttek az öregek meg a frontharcosok. Eszeveszetten száguldoztak a gyerekek. Szaladtak a semmiféle gyűlést el nem szalasztó katonafeleségek. Átlőtt lábát húzva sántikált Szava Kurok, és teli torokkal üvöltözte:

– Hát ez meg miféle gyűlés? Úgyis az lesz, amit mink akarunk. Minden erő a katonáké. A kozákok nem tudnak ellenállni a népnek.

A teret széltében-hosszában megtöltötte a sztanyica népe. A szenvedélyes vitázók már több helyen szócsatát vívtak. És a bátortalanabbak, akik a nyilvánosság előtt mindig hallgattak, most még azok sem állták meg szó nélkül.

Gololobov, légnyomás sújtotta, s azóta dadogó, rángatózó vállú pék, hol itt, hol ott bukkant fel a tömegben és hadarta.

– Kozáksapkát nem viselhetsz... Ha tttrágyát hordasz, tttérj ki. Áááárendát fizess, a lelelegelőért fizess, a kekecskét kicsapod, fffizess. A tűtűtűzoltókat tartsd el, hhhidakat, uuutakkkat tartsd rrrendbe. A templomban állj a küküküszöbön... kokokozák bbbíróság, kokozák igazgatás, kokozák iskola. Tyűh, hogy égetné meg a gygygye...

– Gyehenna – segítette ki Grigorov tanító, és kirobbant a nevetés.

– Üüülök az este a kkkapuban, és jjjön Nyeszterenko meg Miska Kokokozjol. „Fizess, testvér, egy üveg pálinkát. ha nem, lelelevágunk." Es nekem a tőrökkel. Mit tehettem vvvolna, fizettem. Égetné meg az ilyen éééletet a gyehenna.

– Minden kétfejű sasos kokárda azt mívelheti veled, ami csak eszébe jut... A trágyahányó villa kéne ide...

– Hhhhogyne fájna.

– Nem akarják, hogy mi is felemeljük a fejünket.

– Bűnöd, hogy a világra jöttél.

A hallgatók szoros gyűrűjében Makszim hangosan olvasta az elrongyolódott bolsevik lap példányát, amelyet immár jó hónapja mindenüvé magával vitt. Már betéve tudta csaknem minden cikkét. Folyékonyan olvasta a lapot, és ahol szükséges volt, ott megfűszerezte saját szavaival, így aztán nagyszerűen hatott.

Visszafojtott hangok, suttogás:

– Na, ezek a szukafi bolsevikok, minden szavukkal a burzsujokat meg a tábornokokat nyírják.

– Egy-két lépés, és minden az övék.

– Spionok.

– Hazugság az, bátyó.

– Ez aztán a lapocska. Kinyitja a tudatlan nép szemét... Hallgatom, és felforr bennem a düh... Hej, te arannyal bélelt gazdagok hatalma, hová juttattad országunkat?

– Csendesebben, Jegor, nem hallom a szónokot.

Leontyij Sakunov, az idős kozák Makszim vállára ejtette nehéz kezét:

– Állj, katona.

Makszim megfordult, és lerázta válláról a kezet.

– Állok, akár meg is fejhetsz.

– Hogy merészeled a népet lázítani, te posztópofájú?

– Hát neked mi gondod ezzel, öreg? Mi az, talán parancsnokom vagy? Vagy régi rendőr?

– Hahaha – robbant ki a torkokból.

– Ne pillogj, disznó, ne merészelj gorombáskodni velem. Három hadjáratban csatáztam, úgyhogy lovag vagyok.

– Ébredj, lovag, nyisd ki a szemed: szólásszabadság van. Jogom van bármit szólani, és jogom van bármit követelni.

Sakunov kinyújtotta ádámcsutkás nyakát, pillantása a kozákokat kereste a tömegben.

– Mi az, szegre akasztottátok a fületeket, végighallgattok minden disznóságot, még vigyorogtok is hozzá? Le kell ezt az újságot tartóztatni, a katonát megbotozni és kikergetni a sztanyicából a pokolba...

– Nem viszed túlzásba, öreg?

Sakunov köhintett, és fenyegetően összehúzva ősz szemöldökét, beszélni kezdett:

– Hallassatok meg, sztanyicások, engem, az öreget. Nekem már nem sok van hátra, hazudni bűn, nem fogok hazudni. Kik azok a bolsevikok meg vörösgárdisták? Ez nem az egykori gárda, amelyben a legjobbak, a kiválasztottak szolgáltak, mint a mi kozákgárdistáink. Ezek ágrólszakadtak, csirkefogók, mezítlábasok, aranyszázad, örökös kocsmatöltelékek, tolvaj népség. Se házuk, se gazdaságuk nincs, nem is volt soha. Semmihez se értenek. Káromkodva beszélnek, káromkodva esznek, isznak. A kozákok szétugrasztották őket a Dontól, a mi radánk meg Jekatyerinodarból füstölte ki őket. Most csordában kószálnak Kubanyban, mint az ordasok, és lesik a bárányhúst. Amit szereznek, azt elisszák, elkártyázzák vagy bagóra költik. Add-vedd, semmit sem sajnálnak. Ma itt vannak, holnap az ördög tudja, hol. Nekünk van házunk, lovunk, tehenünk, sertésünk, ekénk, van, akinek kaszáló- meg aratógépe is van. Hát, sztanyicás urak, beengedjük a bolsevikokat udvarainkra, házainkba,

és azt mondjuk nekik: „Vegyétek, amit mi szereztünk, hálljatok asszonyainkkal?..."

– Hallgatlak, Leontyij Fjodorovics, és nem győzöm csodálkozással – szakította félbe az öreget az ősz bajszú Lugovij őrmester. – „Lovunk meg tehenünk, sertésünk meg aratógépünk, tej meg vaj..." Hogy nem sül ki a szemed a szégyentől? Hogy tudsz nagy ravaszul mindenkit a saját rőfödel mérni? Én is kozák, te is kozák. Egyik fiad Armavirban írnokoskodik, a másik meg a generális lakája, az én sólymaim a háború első percétől Oroszországért verekednek, és deli mellüket teleaggatták keresztekkel meg érdemekkel. – Piszkos kendőjével megtörölte könnyező szemét és szipogott. – Négyszáz gyeszjatyina a vetésed, három cselédet tartasz, én betöltöttem a hatvanötöt, öreg csontjaim pihenésre vágynak, de nem tehetem, magamnak kell megművelnem hétrét görnyedve a földemet... A körmöm alól nő a búza... – Felmutatta a munkától kicserzett kezét, majd végigsercintette a gyufát érdes tenyerén: a gyufa lángra lobbant. – Meg tudod te ezt érteni?

– Mit kell ezen érteni?... Lugovij, te őrmester vagy ugyan, de tőről metszett ostoba. Nem egy cárnak szolgáltunk mind a ketten, nem ugyanazokat a jogokat élveztük mind a ketten? Ki tiltotta, hogy meggazdagodj? Kevesebbet kellett volna dorbézolni, és jobban igyekezni a szolgálatban.

– Engem a cári szolgálat nem engedett meggazdagodni. Jómagam tizenkét esztendőt zupásként húztam le, a fiaim itthon a lakodalmukig vonták az igát, az ilyenekhez jártak napszámba, mint te. Én leszereltem, s a fiaimat készítettem fel a ténylegesre. Kiállítottam három lovat, három teljes rend felszerelést, és köhögni kezdtem, azóta is köhögök. Ma ettem, de holnap, meglehet, nyakamba akasztom a koldustarisznyát. Szép öregség, ugye?

– Az én udvaromat kerüld ki. Inkább a kutyának vetek egy darabot, beszélni nem tudó állat, nem mond köszönetet,

de megcsóválja a farkát. Miattatok, ilyen ostobák miatt jöttek ránk ezek a nehéz idők.

Lugovij még mondott volna valamit, de elfehéredett ajkai megreszkettek, kiköpött, és sarkon fordulva elment.

Valaki az öregek közül sóhajtott egyet:

– Helyesen mondta ma a pópa a prédikációban: „Gyávák és lázadások és véres csaták... Vérben született Kubany, és vérben is pusztul el."

– A forradalmat kell megmenteni, nem Kubanyt. Ha megmarad élőnek a forradalom, ép marad Kubany is.

– Hej, ez a ti forradalmatok... Csizmából bocskorba bújtatja a kozákot.

– Igen, az egyik ide, a másik meg oda áll... Száz évig fogunk ellenségeskedni, és nem tudunk eligazodni.

– Nem igaz – szólt Makszim, és újból kibontotta az újságot. – Eligazodunk. Már nem vagyunk olyan tudatlanok, mint tizennégyben. Most már tudjuk, mi a kvasz és mi a cefre, ki az, aki szépen beszél, de sötétek a gondolatai...

Sakunov az újságra sandított.

– Dugd azt el, katona, és még a mai napon nyújtsd be az atamánnak kivizsgálásra. Belőlünk, kozákokból nem fogtok muzsikot faragni. Minden egyes szavadra én tízzel rukkolok ki. Csak annyit mondok: a kozákság programja a kard. Az én öklöm a ti gazdátok. Itt van, lám, nem puhult el, nyom vagy öt kilót. – Fölemelte a szőrös öklét, és megforgatta a fejük fölött.

A gárdista Szerjoga Osztrouhovnak megvillant a szeme.

– Leontyij Fjodorovics, előbb mosd meg a kezed kilencszázöt után... Véres a kezed!

– Kuss, szukafi! Megfosztunk benneteket, rablókat a kozák címtől, és a telkeiteket is elvesszük. Nem engedjük, hogy feldúljátok a rendet, amit apáink és nagyapáink állítottak. A disznó sem jut a mennyországba, ti sem kapjátok meg a belenyugvásunkat.

Osztrouhov torkon ragadta:

– Ebbe a minutába megfojtalak...

Zaj támadt, kiabálás, de abban a percben az elöljáróság tornácára a sztanyica atamánjának és öregjeinek kíséretében, kék színű gárdista kaftánban megjelent Bantis, a Kubanyi Rada tagja.

A tér elcsendesedett.

Bantis levette kucsmáját, meghajolt, és a rengeteg szónoklattól rekedt hangján elkiáltotta magát:

– Adj' isten, sztanyicás urak!

A tömeg megmozdult, és csára-hojszra felelte:

– Erőt, egészséget, mél-tó-sá-gá...

– Oda süss, milyen délceg ember!

– Sas, igazi sas!

– Idegen, egymás ellen uszít bennünket, továbbáll, mi meg ehetjük, amit kavart – jegyezte meg bátortalanul Szuhobrusz.

– Ez lyukat beszél a hasunkba... – nevette el magát Vaszjanyin. – Mi a kijevi állomáson egy ugyanilyen bajszosnak igazítottuk helyre az eszét.

– Szájtépők, csendesebben, hallgassátok a szónokot. Nincs semmi sütnivalótok. Ez nem egy teddide-teddoda valaki, nem kutyagumi, hanem ezredes úr őméltósága.

Bantis atamán módra előretolta a fél lábát, és rázendített:

– Nagytisztességű kozákok! Ideje kimondani: vagy gyászszertartást tartunk a kozákság fölött, vagy egy emberként vágjuk ki: „Van még puskapor a szaruban! Nem apadt el a kozákság ereje!" Raszputyin csak egy volt, és mégis mennyi keserűséget okozott, most meg egész Oroszország becstelenkedik, tulajdon fiai árulják boldognak, boldogtalannak; rablás, gyilkosság, pártharc, szentséges templomaink fosztogatása. Oroszország elcsúszott a vérben, elesett, hadd álljon lábra egymagában, nem mi löktük fel. Nekünk, kubanyiaknak, a dicső zaporozseciek utódainak azon kell tör-

nünk a fejünket, hogyan erősítsük meg a helyes rendet itthon, minálunk. Jekatyerinodarban ülésezik a mi katonai radánk. Hál' istennek, van saját kozákseregünk is. Lesz kincstárunk és törvényünk is, Kubany önmaga ura lesz...

– Így, így az igazságos... – rázták szakállukat az öregek, de a tér sarkaiban újból fellángolt a vita.

Zirjanov frontharcos – szeme lobog, cséphadaróként jár a keze – úgy kiabált, mintha süketek állnák körül:

– Van itt nemesi föld, van itt kolostori birtok, van itt katonai birtok, de hol a mienk, a muzsikoké?

– A tiétek a rjazanyi kormányzóságban van, ahol a köldökzsinórotokat elvágták, takarodjatok oda új rendet állítani.

– Én négyszer sebesültem.

– Az ostobát a templomban is megverik.

– Szerintem nekünk, frontharcosoknak meg kell egyeznünk, hogyan osszuk szét a földet, hogy jusson mindenkinek, s eltűnik minden bűn.

– Barátom, engem te ne mérj asszonyhoz, muzsikhoz meg csecsszopóhoz... Mi vérünket hullattuk Kubanyért, csontjainkkal vetettük be... A temetőinkben mind csak feleségek és anyák pihennek, de a kozákok közül ki a Kaukázusban esett el, ki meg idegenben lelte halálát. Barátom, minket a szolgálat kötelez.

– Bennünket is.

– Megállj, te vaksi, megjárhatod.

– Ne fenyegess...

– Ki kéne ütni a másik szemedet is.

– A szememet ne bántsd, meg akarom érni, látni akarom az ilyen szakállas vadak vesztét, mint te.

– Nem éred azt meg.

– Megérem.

– Nem éred meg.

– Megérem.

A kozák öklével feldöntötte a félszemű muzsikot, és taposni kezdte. A higgadtabbak szétválasztották a verekedőket.

Bantis javaslatára képviselőt választottak a radába. Dmitrij Csernojarov, ahogy a szokás megkívánta, szabadkozott.

– Engedelmetekkel, tisztelt vének, ti nem ismertek, nem tudhatjátok, hogyan foglak titeket képviselni. Válasszatok egy tősgyökeres sztanyicást.

– Tudjuk, ki vagy. Apádat is, nagyapádat is ismerjük. Képviselj.

– Nem tehetem.

– Képviselj, Dmitrij Mihajlovics.

A közelben fiatal kozák állt a nyeregben, és karját mellén festőien összefonva, szónokolt.

– ...Mi nem vagyunk a rada ellen, de a bolsevikokkal nem akarunk verekedni. Védje meg magát a rada. Kozák urak, akik a frontot is megjártátok, ideje észbe kapnunk, hová tartunk, kit követünk? Azok a keresztek meg érmek, kitüntetések meg díszoklevelek, amelyeket a nyakunkba aggattatok, ostobáknak, nehezebbek a kőnél... A cár lába alá vetettek bennünket...

– Eltért a tárgytól...

– Apaszomorító.

– Takarodj, sátánfia.

– Keményen mondja. Ki fia-bornya?

– Vanyka Csernojarov.

– Ahá... Egyenest a szemükbe vágta, egyenest oda. Ez aztán a megveszekedett.

– Hát ti, vének, meddig fogtok még szédíteni meg béklyóba verni bennünket? Ti hű szolgái vagytok császári őfelségének, Kancsuka cárnak, megszoktátok, hogy markotokat nyújtsátok a félrubelért, persze hogy nem akartok megválni a régi rendszertől. Mi, a fiaitok meg unokáitok, harcol-

tunk, ti meg a kemencén a menyeitekkel szórakoztatok, úsztatok a gyönyörűségben. Nekem ezektől az arany válllapoktól tályog nőtt a szívemre! Ne feledjük, mint űztek gúnyt belőlünk ezek az ezredesek meg tábornokok! Égnétek el velük együtt! Le velük! Le velük! Le velük!

– Takarodj!

– Korbácsot neki!

– Letartóztatni!

– Hurrá!... rá-á-á...

– Fogjátok meg!

Az öregek feje fölött egész pálcaerdő imbolygott.

Ivan a nyeregbe huppant
kurjantott
és lovával feldöntötte

a lomha mozgásúakat, kitört az utcára, Salimhoz nyargalt az aulba, csak a porfelhő szállt a nyomában.

Forró napok hullámverésében csobogott-csengett a tavasz.

A sztyepp lerázta magáról a hótakarót, felfedte a kurgánjai feszes, fekete mellét, megadással várta a szántóvetőt.

Táncolt, kiáradt a Kubany. Megérkeztek a szorgalmas seregélyek meg a pacsirták. A sűrű szél a párálló földek nyugtalanító szagát, és az első üröm illatát hozta. A koromfekete éj hangos volt a daltól, a lányok sikongatásától, nevetésétől.

A sztanyica megmozdult.

A felázott utakon nyikorogtak a nehéz sztyeppi szekerek, az egylovas bricskák, a kétlovas fogatok. A nap sziporkázott a befoghatatlan kékségben. Gomolyogtak, repültek a derűs felhők, a dombokon ritkás árnyék suhant. Az utak felszikkadt martján felkunkorodott farkú kutyák ügettek.

Messzire elhangzott a lovak jóízű nyerítése... Fel-felvillan a borona fényes foga, az ekevas, a lószerszám dísze. Élénk beszélgetés, a gyerkőcök pozsgás, mosolygós arca, asszonyoknak a hirtelen nap ellen védő, arcra húzott fejkendői, ostorpattogás.

– Csára, csára, te...

Makszim utolért egypár tarka ökröt.

– Jó munkát, koma.

– Nektek is.

– Szép idő van, sajnálhatja, aki tegnap halt meg... Hol kezded a szántást, Nyikolaj Trofimovics?

– Megette a fene az egészet... – Mikola koma mormogott valami érthetetlent, és dühösen csépelni kezdte az ökröket.

– Mégis, mi a baja?

A koma sokáig szipogott, valamin sokáig rágódott, figyelmesen végigmérte Makszimot, lovát, az újonnan húzott kerékráfot, és torkát köszörülve kényszeredetten megszólalt:

– Fogalmam sincs, mi sül ki belőle... Kinéztem itt magamnak egy jó parcellát, Oltarzsevszkij ezredes úrét. Igee-n. Olyan zsíros az uraságí föld, hogy akár kenyérre kenheti az ember... Ősszel Miroskával előleget ígértünk az uraságnak, és felszántottunk egy jó darabot... Kicsi pénzt adni előlegbe valahogy restelltünk, nagy pénz meg nem került. – Hosszú ideig megint hallgatott, majd bizalmatlanul Makszimra sandítva kipakolt: – Most aztán nesze neked, se uraság, se Miroska. Beszélik, az uraság a városban a kozákezred parancsnoka lett, azt a kelekótya Miroskát meg a nagybátyja átcsalta Jejszkbe, intézőnek a gyertyagyárba...

– És akkor?

– Hát akkor... Ki tudja, hogy alakul a helyzet? Most szabadság van, de ha a cár fellázad a nép ellen?

– Félbolondja, jókon töröd a fejed! Menj szántani.

– És Oltarzsevszkij ezredes úr? És ha betoppan? Felfal szőröstől-bőröstől. Nagy bajsza van, és hogy kiabál! Az átkozottja, hányszor láttam már álmomban, mindig kirázott a hideg. Olyan az, isten bocsássa meg...

– Lehet, hogy bajtársaink már meg is nyúzták azóta...

– Add, Uram Isten.

– És nagy az a rész?

– Van ott föld elég... az urasági nyolcszáz gyesztjatyina... katonabirtok meg több ezer. Csak győzd munkával.

– Ez már valami, a bocskorát – mondta elnyújtva Makszim. – Én meg átrándulok a sáncon túlra, úgy hallom, a Keserűmezőn sok az elhagyott parcella.

– És képes vagy tíz versztára hajtani a lovat? – Mikola koma feltolta a sapkát izzadt homlokáról, és kis szünet után fontoskodva mondta: – Miért ne tennék jót veled, mert én már olyan ember vagyok, a komámért akár darabokra tépetem magam... Egy lovacskád van, a szerszámaid sem valami jók, nekem mégiscsak pár ökröm van, húznak az átkozottak... Tarts velem... Felszántunk közösen négy-négy gyesztjatyinát, és nem lesz kenyérre gondunk. Na?

Makszim rövid ideig gondolkozott, aztán elmosolyodott.

– Rajtam ne múljék, koma.

– Hát akkor mehetünk... Az elszámolást... azt majd a végén... mondjuk, fizetsz egy áldomást, ha úgy adódik, vagy majd te is teszel velem jót. Mert én olyan ember vagyok, én... Hé, foltosok, mozduljatok.

Letértek a dűlőútra.

Meztelen sztyepp.

Fekete hullámok vonultak a felszántott földeken. A tavaszi nedvek forró ereje átitatott minden rögöt. Peckesen lépdelt a vetési varjú, és okos szemével sandítva felcsípte a barázdából a zsíros férgeket. Ürgefütty, hajtók kiáltásai, az ökör lassú léptei.

...Hármat fordult Makszim a komával, és megálltak rágyújtani. A magaslaton meghúzódó tanya felől lóháton egy vörösbajszú közeledett, kutyaprém sapkáját tarkójára tolta.

– Ti meg mit csináltok?

– Mit csinálnánk?

– Kinek a földjét piszkáljátok?

– Az Istenét.

– Neki nincs a jurtánkban földje. Ez a föld Oltarzsevszkij kozákezredesé, de mivel ő elhalt a szolgálatában, a föld ránk szállt, kozákokra. Fogjatok be és pucoljatok innen, vissza se nézzetek, ha élni akartok... – mondta, és pillantása árként döfködte őket.

– Tisztelt uram, ezért a földért árendát fizettünk.

– Adok én nektek árendát, fattya lelke... Neked, te ökör, letöröm a szarvad. Befoglak és a pofáddal szántom fel a sztyeppet.

– Na, próbáld meg! – lépett előre Maxim.

A kozák egy darabig a barázdában álldogált, majd a tanyára vágtatott. Ám rövidesen ötödmagával tért vissza, és lovát Makszimra hajtva ráparancsolt:

– Kotródj innen!

– Lassan a testtel!

– Széthasítalak, üreshasúak! – és Makszimra húzott az ostorral.

Makszim felragadta a kikészített kocsirudat, és támadásba lendült vele.

Mikola koma kiáltozva futásnak eredt:

– Segítsetek, pravoszlávok... tulajdon földünkön vernek...

Ketten utolérték, és korbácsaikkal püfölni kezdték, hamarosan cafatokban verték le róla az inget.

Mindenfelől siettek feléjük, ki lóháton, ki futva: lehajigálták bekecseiket, s nekigyürkőztek.

– Vágd!

– Átkozottak!

– Taknyukba fojtjuk őket!

Makszim lábánál fogva lerántotta a lóról a vörösbajszút, és patkós csizmájával taposta, de Mikola koma a tavaszi vizektől kimosott mezsgyeárokban kucorgott, és karjaival védve szemét a korbácstól, hörögte:

– Nem adom meg magam!... Nem adom meg magam!

A muzsikok túlerőben voltak. A kozákok erősítésért rúgtattak.

A sztanyicában népgyűlés, és a népgyűlés verekedéssel végződött, ennek utána az elöljáróságon az öreg kozákok a fiatalját botozták, míg Grigorov tanító házában éjfél utánig viharzott a vita: azon az éjszakán a sztanyicában megalakult a forradalmi bizottság.

Felfegyverkezve mentek szántani: katonapuskával, kézigránáttal, vadászfegyverrel, kinek mije volt.

1929

Fekete váll-lap

Oroszországban forradalom van, egész Oroszhon lángra lobban, és vérben fürdik az ország.

Nyikolaj Kulagin, a Kornyilov-ezred tisztje már második hete nyomta az ágyat. Feje alatt az iszákjában a pisztoly és a fehérnemű, keze ügyében a puska. Még a front nyirkát őrző huszárköpennyel takarózott. Forró vízzel és – a hadseregben támadó illúzió – mahorkával melegedett. A piszkos, rosszul fűtött kórterem az utolsó harcban, Novocserkasszk alatt sebesült és fagyott katonákkal volt teli. A tapasztatlan ablakok résein behatolt a nyirkos februári hideg. Kulagin ágya az ablaknál állt. Könyökére támaszkodva sokáig nézte az utcát, majd visszahanyatlott a palacsintává lapított szalmapárnára, és félig önkívületben lehunyta a szemét. Érzéketlen, fekete hólyagokkal borított füle megdagadt, fagyott, a kötés alatt gennyedző lába hányingert okozó bűzt árasztott. A csontjaiba nyilalló fájdalomtól nem volt sem éjjele, sem nappala.

Rosztov a végső táncot járta. A Városi Dumában a kadétok, demokraták és kozáktábornokok utolsó szónoklatait tartották. Az esti utcákat ellepték a tisztek, a gondtalan uracsok és nemes vérű, előkelő divathölgyek. A vendéglőkben pénzes üzletemberek és a fővárosi arisztokraták dorbézoltak. Politikai kalandorok keveredtek közéjük. Itt forgolódtak a szétzavart Állami Duma jó hangzású nevekkel tromfoló tagjai, a szélnek eresztett miniszterek, az Ideiglenes Kormány főkolomposai, a hírhedt terroristák és a forradalom által elsöpört hivatalok címzetes urai, a kisbirtokos neme-

sek, a főpapok és a bezárt játékbarlangok hamiskártyásai. Az októberi fordulat után mindannyian a Donhoz menekültek, és ideig-óráig a kozák pikák védelmében szándékoztak meghúzni magukat. A titkosrendőrség bűzös titkainak ismerői és az isteni csodák látnokai, a tudományokban jártas professzorok és a mindenféle megmozdulás és erjedés elméletét a leghalványabb árnyalatig kitanulmányozó szocialisták egymás szavába vágva jósolták meg a bolsevikok közeli és elkerülhetetlen pusztulását. A boráztatta asztalokon az eljövendő kormányok nyilatkozatait fogalmazták, Oroszország újjáépítésének grandiózus terveit dolgozták ki, miniszteri tárcákat osztogattak, érdemdús tábornokokat olyan tartományokba neveztek ki kormányzónak, amelyeket csak ezután akartak megtisztítani a lázadóktól. A csalódást keltő kozákezredek közben szétszéledtek a tanyákba és sztanyicákba; északról ágyúszóval, népgyűlések hangorkánjával, tánccal és füttyel özönlöttek a frontharcosok, a matrózok és munkásosztagok. A vigadó városhoz fenyegető vihar közeledett.

A kórházat egy kivénült ezredes parancsnoksága alatt gimnazisták őrizték. Őrségváltáskor az öreg megnyugtató hírekkel járta be a kórtermeket. Jóllehet nem hittek neki, de türelmetlenül várták a jöttét.

Egyszer korán reggel ágyútűz ébresztette fel a kórterem lakóit. Az egészségesebbje már készen állt arra, hogy leléphjen, amikor az ajtóban megjelent az ezredes. Kezét viseltes mundérja kivágásába dugva, ünnepélyesen és tagoltan mondta:

– Uraim, hogy is mondjam, gratulálok.

Még a súlyos sebesültek is abbahagyták a nyögést. Nyikolaj Kulagin szomszédja, a bajszos Krilov őrmester egyik kezében a csizmával, másikban a kefével, mozdulatlanná meredt.

– A legfrissebb hírek, uraim... A taganrogi és cserkasszki frontszakaszon a bolsevikokat, hogy is mondjam, ripityára vertük. Igen, ripityára. Az ellenfél két ezredét az utolsó emberig foglyul ejtettük.

Mindannyian jó kedvre kerekedtek. Egyesek felültek, mások leugráltak ágyaikról, és körülfogták a hírhozót.

– Pontosak-e a hírei, ezredes úr?

– Miért hallgatnak a lapok?

– És ... a lövöldözés a város határában?

– Mi az a kis lövöldözés? – mosolyodott el ravaszul az ezredes. – A környékbeli sztanyicák lázadtak fel, uraim, és most átvágják magukat, hogy egyesülhessenek csapatainkkal... A városban a szökevényeket fogdossuk, a banditákat irtjuk, ezért a lövöldözés, hahaha... Elhihetik nekem, az öregnek, nem fogok szépíteni. Igenis, nem fogok. – Kitaposott csizmájával csoszogva átment a másik kórterembe.

– Szóval így állunk – szólalt meg a mankóin ugrándozó Lebegyev alhadnagy. – Mit mondtam én tegnap?

– Ne olyan hevesen, alhadnagy – szólalt meg sötéten a borulátásával mindenkit lehangoló Toptigin csendőr százados –, az ujjongás, enyhén szólva, túl korai számunkra.

– Engedtessék megkérdeznem, miért?

– Ne feledje, fiatalember, hogy az anarchia milliónyi, emberi arculatát elvesztett egyént rántott be pokoli örvényébe, és a nemzeti fölszabadulás gondolata, legyen bármennyire is gyönyörű...

Lebegyev fölkapta mankóit, leült a százados mellé, és nekibuzdulva kezdte kifejteni, hogyan látja ő a haza megmentését. Toptigin bozontos bajszát pödörgetve hallgatta, néha szúrt csak közbe egy-egy rövid, élettapasztalattal telített megjegyzést, amelyek hahotára fakasztották a kórtermet.

A közös asztalnál, félretolva a táblát, szenvedélyes sakkozók vitatkoztak: Szagajdarov gyalogsági zászlós és a kiondolált, pacsuliszagú Poplavszkij kornétás. Mindannyian tud-

ták már, hogy a zászlós meggyőződéses eszer. Poplavszkij csak azért játszott vele, mert nem akadt más ellenfele. Azonkívül szórakoztatta, hogy sértegetheti az önérzetes zászlóst. A már álló hete folyó, szüntelen csatározások során Szagajdarov nem nyert egyetlen játszmát sem, jóllehet számára úgy tűnt, hogy a győzelem már nemegyszer feléje hajlott.

Poplavszkij ritkán ejtve a szót, megvetően beszélt:

– A mi forradalmunk már csak azért is mélységesen nemzeti, mert mindenre utólag jövünk rá, igenis utólag... A bolsevizmust már csírájában el kellett volna fojtani, és akkor az orosz hadtestek most Németországban menetelnének, de a pillanatot elszalasztottuk.

– Ki szalasztotta el? – kérdezte Szagajdarov előrehajolva.

– Természetesen önök... Amíg az önök szocialista Bonapartéja szónokolt, a bolsevizmus járványként harapózott el, a front összeomlott, megértük azt a szégyent, hogy mindenféle jöttment demagóg jelszavakkal takarózva törvényesnek tekinti haramiáskodását, amikor...

– Higgyék el, uraim – fordult a zászlós az egész kórteremhez –, közel a gyógyulás. Becsületszavamat adom. Én tudom, én hiszek az orosz nép bölcs lelkületében, ragyogó eszében. A katonák legjava velünk tart. A munkásosztály és a dolgozó parasztság előbb vagy utóbb, de okvetlenül, hangsúlyozom, okvetlenül elfordul a bolsevikoktól... És végül is nem szabad megfeledkeznünk az emberiség legszentebb eszméinek hordozójáról, az önfeláldozó orosz értelmiségről.

– Jaj, zászlós úr, tudom én, hány pénzt ér a maga értelmisége – avatkozott a beszélgetésbe a százados –, nem egyet akasztottam fel belőle.

– Engedelmével, hogy értsem azt, hogy akasztottam?

– Igen egyszerűen, jó uram, kötéllel a nyakában. – A százados keresztbe tette kitüntetésekkel borított mellén pufók,

fehér kezét. – Hol vannak a zemsztvók harcosai, a haza és a rend védelmezői? Hova lettek a szabadgondolkodó jogászok és különböző rangú állami tisztviselők? Latrok! Tegnap még a trón előtt hajbókoltak, és két pofára faltak a kormány pecsenyéjéből, tegnap még... – legyintett, majd folytatta: – Jó volt-e a cárunk vagy rossz, azt majd a történelem ítélőszéke eldönti, de egyetlen kurafi sem emelte fel kezét a védelmében, mintha mindegyik forradalmárként jött volna a világra.

– Bocsánatot kérek – szólt a zászlós –, de ez mélységesen elvi kérdés. Az Össznépi Alkotmányozó Gyűlés...

– Nagyon jó – szakította félbe a kapitány –, milliónyian szavaztak az Alkotmányozó Gyűlésre. Szétzavarták, vinné el az ördög! Miért hallgat a maga önfeláldozó értelmisége meg a bölcs lelkületű nép? Vagy talán nem vergődik az ország a sátán karmaiban? Vajon nem fenyeget minket a tatárokénál is gyászosabb bolsevik járom? Fityinget nem érnek se maguk, se az elveik. Porrá lettek!

– Mindenesetre furcsa nézetei vannak, becsületemre...

– Unom az egészet – ásított Poplavszkij –, a háború folytatása értelmetlenség. Oroszországot csak valamilyen csoda vagy egy jó kancsuka mentheti meg. Az ön népi bölcsességéből, zászlós, egyelőre csak a gyújtogatásra, a rablásra és a kultúra fészkeinek lerombolására futja... Vegyük például az én apámat – mondta felélénkülve a zászlós. – Kiszolgált tábornok, a japán háború után nyugdíjba vonult, birtokán élte hátralevő napjait nyugalomban, és az égvilágon semmi de semmi nem érdekelte az öreget a virágokon kívül... Kedvesem, hogy milyen rózsákat nevelt, szavamra mondom, felfoghatatlan. Sötét skótot, mósuszillatú világoskéket, tejszínhab-fehéret, az ördög tudja, milyen feketét. A mi üvegházunkról még a külföldi folyóiratok is írtak.

Patrikejev, a bajuszos gimnazista, aki megőrült, hogy megcsillogtathatja ismereteit, a sarokból kiáltotta:

– Anakreón, az ógörög költő mondta: „A rózsa az istenek és az emberek öröme és gyönyörűsége."

– Pontosan – fordult Poplavszkij a gimnazistához, és mit sem törődve azzal, hogy a kórteremben többen nevetni kezdtek, folytatta az elbeszélést arról, hogy a muzsikok kivágták a park fáit, tönkretették az üvegházat, és apját kiűzték szülőházából. – Mondja, kinek ártottak a virágok? Én egyetértek önnel, kapitány, hogy csak a kancsuka meg a hurok, úgy, mint Pugacsov és Razin idejében, képes megfékezni a csőcselék elszabadult ösztöneit. Jöjjön bárki ezzel a kancsukával, németek, zuávok, bárki. Igenis, bárki...

– Azt már nem – ugrott fel Szagajdarov elvörösödve –, az orosz nép megszenvedett a maga szabadságáért, és senkinek oda nem adja. A katonai balsikerek szégyenéből nem lehet Oroszországot feltámasztani. A németek nemcsak kulturális, de faji undort is táplálnak irányunkban. S ráadásul, ha dicstelenül megadjuk magunkat, elvesztjük az európai és az amerikai demokrácia támogatását. A császár a csizmáját fogja velünk pucoltatni, becsületszavamra... Nem és nem! Mindannak a nevében, ami szent, kötelességünk, talán utoljára, kardot ragadni.

– Dőreség – jegyezte meg a zászlós –, Oroszországnak legvégső esetben alkotmányos monarchiára van szüksége, és az önök egész ázsiai szabadságát tűzzel-vassal a pokolba kell juttatni.

– Szóval így? Orosz tiszt mondja ezt?... Szégyellje magát!

– Elég volt. Meguntam. – A zászlós elfordult, és fütyörészve az ablakhoz ment.

Poplavszkij egyedül érezte magát a szedett-vedett kórházi társaságban. A háború alatt a perzsiai expedíciós hadtest törzskaránál szolgált. A forradalom egy idegen városba vetette, ahol sem kapcsolata, sem menedékhelye nem volt. Nem sietett a polgárháború hadszínterére kerülni, s fejfájás-

ra és a valahol régen kapott légnyomásra panaszkodva kórházról kórházra vándorolt.

Kinek a pártján állott Nyikolaj Kulagin?

A kapitány számításba sem jöhetett. Néhány, Szagajdarov által kifejtett gondolatot helyénvalónak érzett, de nem tudta legyőzni a zászlóssal szembeni ellenszenvét: goromba arcán rejtett sandaság lapult, pislogó, fehér pillás szeme kerülte mások tekintetét. Poplavszkij szemtelen hangja és elvtelensége fölháborította. Nyikolaj különben sem szerette az ügyeskedő törzstiszteket. Hát el lehet Mogiljovot felejteni?... 1915-öt? A Varsó alatt húzódó százversztás hadállásokat, lövészárkokat, amelyek színig voltak hullákkal... A legjobb tényleges hadtestek vesznek az augusztusi erdőkben, recseg a front az ellenség nyomása alatt... Az ezred maradványával a hátországba vergődött, hogy ott csapatát újraalakítsák, és Mogiljovban első ízben látta a nagyvezérkar fűzőt viselő, kiondolált és festett hajú tisztjeit. És ahogy most elnézte a zászlós ápolt arcát, úgy látta, hasonlít a mogiljovi bájgúnárokra. Nyikolaj Kulagin, akárcsak a hivatásos tisztek többsége, nemigen értett a politikához. Elvitathatatlannak tartotta az Oroszországot a hatalom ragyogó útjára kivezető kegyetlen háború szükségességének gondolatát. A forradalom felforgatta a hazáról és a kötelességről kialakult jó néhány elképzelését. A fedezékben kezébe került brosúrában olvasta, hogy a katonáknak nincs szükségük a háborúra, s hogy a parancsnokok a nép ellenségei, a burzsoázia és a lemondott cár érdekeinek védelmezői. A forradalom első tavasza a gyűlésezések és az elharapódzó vadság mámorában szállt tova. A jámbor katonába bottal püfölt fegyelem egyszerre semmivé lett. A parancsnok nem ismert rá tulajdon ezredére. A sikertelen júniusi támadás után a hadsereg porlani kezdett. Nyikolaj a hátországba menekült, és útközben Krimov generális hadtestéhez csatlakozott, amely Pétervárra vonult, hogy megdöntse az Ideigle-

nes Kormányt. De a hadtestparancsnok rövidesen főbe lőtte magát, és a tisztek, ahogy Pétervárra érkeztek, az Ideiglenes Kormány védelmére keltek a bolsevikokkal szemben. A családban töltött napok szép álomként lobbantak el: könnyek... csókok, vég nélküli kérdezősködések. A vihar – mennydörgéssel és záporral – mind jobban tombolt. Kulagin részt vett a vlagyimiri tiszti iskola védelmében, majd Moszkvába száguldott a Kreml védelmére, és a vereség után fülében az ágyúszóval a Donhoz sodródott...

– Az ördög vinné el – mondja Jurij Csernyavszkij, a ragyogó szemű, tizenhat éves gimnazista –, hogy szeretnék még ma felgyógyulni és részt venni osztagommal a hadjáratban, de csak hever itt az ember, és semmit sem lát, s közben a háború is véget érhet... Mi a véleménye, kapitány úr – fordult Kulaginhoz –, a húsvétot már otthon töltjük?

– Persze, persze, Jurik, otthon fogunk ünnepelni... kalácsot viszünk szentelni, és piros tojással kedveskednek nekünk.

– Vakáció... – mondja álmodozva a kadét, és felidézi emlékezetében a hajdani örömöket. – Vakációra mindig a nagynénémhez utaztam, a szmolenszki kormányzóságba... Milyen csodálatos erdők... a bátyám kétszer is elvitt magával vadászni...

– Van testvére is?

– Volt testvérem... Kijevben elesett.

A szanitécek fiatal önkéntest hoztak, zubbonyán egyetemi jelvénnyel, és felfektették egy üres ágyra.

Pillanatok alatt köréje gyűltek.

– Honnan? Milyen egységből? Nem tudja véletlenül, hol állomásozik a második zászlóalj?

– Én Csernyecov egységéből vagyok – válaszolta erejét összeszedve az újonnan érkezett. – Csapatunkat szétverték, a parancsnokot levágták... mindennek vége...

– És a kozákok?

– Rémhírek... Balga rémhírek...

– A rémhíreket a vénasszonyok meg a gazemberek terjesztik – mondta félhangon Toptigin Poplavszkijnak, hogy a sebesült ne hallja. – Egytől egyik főbe kéne lőni, fel kéne akasztani őket, nem sajnálva a kötelet.

– Nem, nem rémhír – nyögte ki nagy nehezen a csernyecovista –, a vörösök támadnak... Kutyepov feladta Matvejev kurgánt... A sztrájkolók megkaparintották Taganrogot... Cserepov tábornok egységei és a Kornyilov-ezred visszavonulnak Szinyavszkajától, és ma vagy holnap itt lesznek a városban... A veszteség nagy... A legjobbak elesnek, a gazemberek szétszökdösnek... – Köhögés vette elő, a melléhez kapott, és kiharákolt egy megalvadt, fekete vércsomót.

– Ha ez igaz – szólt nyugtalanul Poplavszkij –, akkor az egyetlen megoldás eltorlaszolni az ajtókat, ablakokat, és utolsó leheletünkig védekezni.

Senki sem válaszolt.

„Pusztulás? Visszavonulás? – Kulagin gondolatai villámgyorsan száguldoztak. – Hova vonulunk vissza? Kivisznek vagy a kapkodásban itt felejtenek? Pusztulás? A vég? Fogság? Akkor inkább egy golyó tulajdon pisztolyomból!"

Éjjel megint hallatszott az ágyúzás. A sötét utcákon vészesen kürtölve bukdácsoltak a hörgő gépkocsik, és mintha összenevetnének, csattogtak az úttest kövein a patkók. Elszökött a kórházból Patrikejev, a gimnazista. Meglógott Poplavszkij. Reggelre, lázálmában nővére, kedvese vagy menyasszonya nevét kiáltozva meghalt a csernyecovista. Az álmos szanitécek kivonszolták megmerevedett testét. Az üres ágy fölött a szegen ott maradt elárvult kucsmája.

A homályos ablak mögött hasadt a hajnal.

Nyikolaj felkönyökölt, és kinézett az ablakon. A felkelő nap hideg, rózsaszínű sugarai elérték a templomok kupoláit és egy magányos nyírfa ágait, melyek hideglelősen rángatóz-

tak a szélben. Váratlanul egy osztag fordult be a sarkon. Kulagin azonnal ráismert övéire a Kornyilov-ezredből. Gyors léptekkel, csaknem futva közeledtek. Annyira kevesen voltak, hogy összeszorult a szíve. „Úristen, mindössze ennyi maradt az ezredből? Öklével kiverte az üveget, és kihajolt.

– Kazik! Vologya!

Felkapták a fejüket, megismerték, és sapkával, kesztyűvel integettek.

Egy perc sem telt bele, ketten szaladtak be a kórterembe – a pirospozsgás Vologya és Kazimir Kosztyenyeckij, Nyikolaj testi-lelki jó barátja, akivel még a német fronton hozta össze a sors. Mindketten összecsókolóztak Nyikolajjal, és a többiekhez fordulva Kazimir kikiáltotta:

– Uraim, kérem, ne nyugtalankodjanak. A kialakult helyzetben... – Zavarba jött. – Egyszóval – futunk. Feladjuk a várost... Önök... Önöket... Aki járni tud – magunkkal visszük, a többieket elhelyezzük a városban, megbízható lakásokban.

Hallgatás, elképedt arcok.

– De hová, hová vonulunk vissza?

– Egészségesen mindenkinek szüksége volt ránk, most meg...

– Szavát adja, hadnagy?

Kazimir tagoltan ejtette a szavakat:

– Igen. Ha a főnökség megfeledkezik önökről, akkor mi magunk megteszünk mindent, ami szükséges. Orosz tiszti becsületszavamat adom! – Ünnepélyesen tisztelgett.

Mindketten elköszöntek, sietve távoztak.

A súlyos sebesültek hánykolódtak, nyögtek. A százados szipogva csatolta be hatalmas bőröndjének szíjait, mások a hátizsákokban turkáltak, és átöltöztek az útra; megint mások az ablaknál csoportba verődve a hadi események menetét tárgyalták. Szagajdarov a parancsnokság taktikáját kri-

tizálta, elmarasztalta a doni kormány politikáját, és a parasztság közeli kijózanodásában reménykedett.

– Ha maga lett volna a parancsnok helyén, meggyőződésünk, hogy minden másképp alakul – gúnyolódott Toptigin, és csípőre tett kézzel, rosszindulatúan röhögött.

Kulagint ideges reszketés gyötörte... „A fenébe a fülemmel, de a lábam, a lábam cserbenhagy vagy sem? Meg tudom vajon játszani a lábadozót? Ha már halni kell, hát menetoszlopban, barátok között."

A kadét sírt a fejére húzott takaró alatt. A többiek körülvették.

– Jurka, hogy nem szégyelled magad? Édes öregem, csillapodj... Csak nem képzeled, hogy itt hagyunk? Hamarosan itt lesznek a fogatok...

Valaki felhígított szeszt adott a kadétnak. Némi habozás után felhajtotta, elakadt a lélegzete, köhögés fogta el, majd köpenye ujjával megtörölte könnytől nedves arcát, apránként megnyugodott.

A városban erősödött a lövöldözés.

Nyikolaj felkelt. Lábízületeit hasogatta a fájdalom, még a velő is sajgott csontjaiban. Erőt vett fájdalmán, és mintha üvegcserepeken járna, végigment a kórtermen, majd leült az ágyra, és hozzálátott a kötözéshez.

Szagajdarov azt tanácsolta, hogy a nedvedző sebet szórja be cukorral, ami, erősködése szerint, elősegíti az új bőr képződését. Fogait összeszorítva a kornyilovista a rátapadó bőrdarabokkal együtt letépte a megkérgesedett fáslit, kibontotta hátizsákját, és kiválasztva fehérneműjéből a viseltebbet, hosszú szalagokra hasította, és jó szorosan bekötözte a lábát.

Sokan már felöltözve, fegyverrel a kézben hátizsákjaikon ültek.

Az ajtóban batyuval a kezében megjelent a kifulladt ezredes.

– Uraim, hogy is mondjam... Indulhatunk.

Felszedelőzködtek.

A kapu előtt a mozgósított fogatosok a kísérő őrséggel civakodtak. Néhány félénk diáklány indult az ajtó felé, és gyertyaként szorongatták markukban az első gyöngyvirágés ibolyacsokrokat. A lépcsőn, kendőt szorítva szeméhez, egy öregasszony ült valakire várva – csipke fejkendője félrecsúszott, ősz fejét zokogás rázta.

A szekéren Kulagin beásta magát a szalmába, elringatta a kerekek nyöszörgése, átaludta az éjszakai utazást, és nem hallotta sem a lövöldözést, sem a bolsevik aeroplánról ledobált bombák robbanását. Kutyaugatásra ébredt. A szekérsor beért Olginszkaja sztanyicába. Szemébe szúrt a napfény. A ganés úton még keményen tartotta magát a hótakaró, jóllehet a gödröket már megtöltötte a folyékony lánghoz hasonlító hólé. Az ereszről vékony ezüstfonalként jött lefelé a csillogó olvadt hó. A jégcsapok úgy ragyogtak a napban, mint a szuronyok. Mindenütt érződött és boldogságot sugallt a diadalmaskodó tavasz.

A szekér befordult egy udvarra.

A kapuban díszegyenruhába öltözött, vigyázzban álló idős kozák fogadta a vendégeket.

– Erőt, egészséget, nagyságos úr! – rikkantotta el magát, amint megpillantotta a tiszti vállpántokat.

Három lépésre az öreg mögött a fölsorakozott asszonynépség hajlongott.

A tiszta, városiasan berendezett szobában a dús keblű, kiöltözött háziasszony kínálta derelyével a tiszteket. A gazda a vendégek iránti tiszteletből az ajtóban állt. A rend kedvéért rá-ráripakodott feleségére, és egyik kezéből a másikba kapva sapkáját, sorra kérdezte, kik azok a kadétok, kiért harcolnak, és hová szíveskednek visszavonulni. Toptigin százados gyakran hivatkozva Isten kegyelmére, türelmesen

magyarázta a kozáknak a politikai bölcsességeket. S mikor kifejtette egyik vagy másik párt programját, mint egy dalnak a refrénjét, állandóan hozzátette: „Akasztani a gazembereket, akasztani, nem sajnálva a kötelet!"

Kulagin megborotválkozott, hólével megmosakodott, és a falnak támaszkodva kiment a tornácra.

A széles utcát és a teret ellepte a katonaság. Az elegáns csizma együtt gyúrta a sarat a szakadt bakanccsal. Tincses doni partizánok összekeveredtek a lerongyolódott tisztekkel. A menetelésben megférfiasodott gimnazisták mellüket kifeszítve, felsőbbrendűségük tudatában sandítottak a szemüveges, csapott vállú egyetemistákra. A gyorstalpaló tanfolyamok kadétjai, akik még nem érték el orrukkal a fegyverre tűzött szuronyt, kihúzták magukat, és tartásban az idősebbekkel versengtek. A csicsergő fecskék fürtökben telepedtek a távíróhuzalokra. Az egyik helyről a másikra parancsolt emberek egyszerre léptek és lendítették a karjukat.

Köpenye szárnyát felfogva, Kazimir szaladt át az úton.

– Adj' isten, Kolja. Megláttalak és engedélyt kértem a szakaszparancsnoktól, hogy kilépjek egypár percre a sorból. Na, hogymint vagy? Vologyával kerestünk reggel... Ettél?

– Megetettek, megitattak, kényeztettek... Sütkérezem a napon, és majdhogynem mosolygok... Kazik, szerezz nekem mankót... Nem tart meg a lábam... Úgy hiszem, egy hét múlva már köztetek leszek.

– Derék.

– Mikor támadunk?

– Talán holnap. A törzs úgy döntött, hogy az elővédet a Markov emberei képezik, a hátvédet meg mi. Élelmet és hátaslovat vásárolunk. A gazember kozákjai háromszoros árat kérnek gebéikért, de nincs mit tenni, meg kell fizetni. A parancsnokság, hogy ne támadjon viszály a sztanyicások-

kal, szigorúan megtiltotta a rekvirálást. Nehéz, de fölöttébb szükséges intézkedés... Reméljük, hogy ebbe a kőbe belebotlanak a bolsevikok, és fellázítják maguk ellen a kozákokat meg a parasztokat.

– Milyen nagy a seregünk? – kérdezte Kulagin.

– Több mint négyezer szurony és kard. A gyalogságot a Kornyilov-, Markov- és a Partizánezredbe tömörítettük. Különleges egységet képez a műszaki zászlóalj, a tengerészszázad és az a jó néhány apró osztag, amely ultimátumszerűen bejelentette az... autonómiáját.

– Szóval így?

– Sajnos – folytatta Kazimir –, az apró hiúságok játéka tetőpontjára hágott. Az önállóság kórja megfertőzte a mi sorainkat is. Miből lesz a cserebogár! Szólj hozzá; a junkerek és az egyetemisták nem akartak egyesülni, és csaknem szuronyra mentek... A junkerek szocialistáknak szapulják a diákokat, a diákok meg monarchistáknak a junkereket. Ezek is, azok is saját parancsnokot követeltek, saját gazdasági osztályt, saját trént, és végül mindegyik ficsúrnak volna esze magához vezényeltetni egy-egy irgalmas nővérkét, akikből amúgy is kevés van. Pedig nekünk se jut elég.

– Vannak közöttük helyesek?

– Mi az hogy! Megismerkedtem egy dundival, hát öregem, jelentem tisztelettel, az aztán döfi. Igaz, nem szép, de...

– Ha futószáron űzöd egy hétig, megszépül?

– Viccen kívül, nagyszerű kislány... Micsoda keze, lába... pofácskája van, és minden második, harmadik szó után szipog.

– Hahaha... Bemutatod nekem is?

– Szívesen. Még ma meghívom, hogy cserélje ki a kötésed. Szóval, mondom neked, micsoda semmirekellők... Szocialisták, monarchisták... A legjobbkor kezdtek politi-

zálni... Ököllel kell az ellenségre sújtanunk, nem szétterpesztett ujjakkal.

– Semmiség, ezek nem politikusok, menet közben összeszoknak.

– Felháborító maga a tény. S amint látod, gyűlést is rendeztek.

– A polgárháború – szólt Kulagin elgondolkozva – különben is tele van értelmetlenséggel és csodával. A vörösöknél csizmadiák a hadseregparancsnokok, nálunk meg az ezredesek és tábornokok alkotják a szakaszokat.

– Lavr Georgijevics ragyogó beszédet tartott a csapat előtt. „Szétvertek bennünket a Donnál – mondta –, de még nincs veszve a játék. A bolsevikok felfalják önmagukat. Ki kell tartanunk a kijózanodás beálltáig, és Oroszország hallani fog tetteinkről." Tyűh, de elfecsegtem az időt, szaladok. – Felhajtotta köpenye alját, és a csillogó tócsákon át a századához sietett.

Kulagin levelet írt Pétervárra:

Kedves Irinocskám!

Faragott tornácon ülök, hunyorgok a napban, rólad és anyámról álmodom. A vágy szőrös mancsa facsarja a szívemet... Micsoda gonosz hatalom zilálta szét életünket, és szakított el egymástól?

A fronton fagyási sérüléseket szereztem, több mint két hetet kórházban hevertem, de most már jobban vagyok, és visszatértem az ezredhez. Egy Rosztov melletti sztanyicából írok, élve az alkalommal, hogy Moszkvába és Pityerbe rendkívüli futár utazik.

Irinocska, őszinte leszek... Nem valami jól áll a szénánk. Az ősz Don, a csendes Don, hogy vinné el az ördög! A Donnál a tél folyamán mi, orosz tisztek vertük vissza a bakák és a matrózok támadását, mi védtük a vidék önállóságát, és próbáltuk megakadályozni

kifosztását, de maga a kozákság, kevés kivétellel, az egész cirkuszban a legnagyobb közömbösséget tanúsította.

Bevesszük magunkat a Don mögötti sztyeppbe... Kíméld anyát, semmiről sem kell tudnia. Drága mamácska... Bizonyos vagyok benne, hogy folyvást könnyes a szeme... Homályos szobájában az én életemért könyörög a régi ikonok előtt... meg tudtok vajon érteni, megbocsátani a fájdalomért, amit nektek okoztam? Egész Orország viseli a sors keresztjét. Már ötödik esztendeje harcolunk. Minden házban gyászolnak, csaknem minden orosz családnak van halottja. A kórházban feküdt velem egy sebesült kadét, csaknem gyerek még. A bolsevikok megölték apját, testvérét. A férfiasság, amellyel az ifjú rettenetes fájdalmát viseli, lelkem mélyéig megrendített... Hányan pusztultak közülük, szinte gyermekek még, velünk együtt a doni sztyeppeken, mennyi eltaposott, jeltelen sír... Képzeld el, Irinocska, milyen nagyszerűen fejezte ki magát Alekszejev tábornok Novocserkasszkban a kadétok temetésén: „Emlékművet állítanék nekik, egy feldúlt sasfészket a sasfiókák tetemével. Az emlékműre felírnám: A sasfiókák meghaltak, védve fészküket, ahol születtek, de hol voltak a sasok?"

Nekivágunk az ismeretlennek... Egyedül vagyunk... Mi a politikai hitvallásunk? Senki sem ismeri ki magát, és mindenki elkeseredett. Sok tisztünk szolgál az ukrán nemzeti csapatokban, már ezzel is támogatva a balga és elvadult önállóságot. Na és Kubany, ahová minden valószínűség szerint tartunk, szintén megéri a pénzét. Jekatyerinodarban Pokrovszkij törzskapitány fő haderejét az orosz tisz-

tek alkotják. De maga Pokrovszkij támogatja a rada alantas fondorlatait.

Minden, mi drága a szívünknek, leköpve, sárba taposva... Úgy képzelem el Oroszországot, mint egy égő zsibvásárt, pontosabban, mint egy lángban álló bolondokházát, amelyben az odaveszők jajkiáltása összekeveredik a dühöngők vad füttyével és esztelen kacajával. Ismétlem, senki sem ért semmit. Mi nem vagyunk politikusok, mindössze gyermekei szülőhazánknak és e baljós fekete korszaknak katonái... Úgy tűnik, az élet rákényszerít arra, hogy egy-két dolognak a mélyére hatoljunk, de tanulni már golyózáporban fogunk. Önmagunkra vagyunk utalva... Oroszország hajnalszép látványa lebeg előttünk, és acélozza szívünket...

Bízunk a jó öreg Isten segedelmében és vezetőink éles eszében.

Ölellek és csókollak
Nyikolaj

1918. február 10.

Az első száz versztát a sereg egy hét alatt tette meg. A gyorsabb előrehaladást gátolta az úttalanság, a nagy trénoszlop a sebesültekkel és menekültekkel. Az elcsigázott lovak hasig merültek a sárba. A szekerek és bricskák úgy úsztak a híg latyakban, mint a ladikok. Megbontva minden rendet, az emberek hallgatagon vánszorogtak. Csak a kocsisok fenyegető nógatása meg az ostorpattogás hallatszott. A kadétok és gimnazisták görnyedtek a fegyverek súlya alatt, de igyekeztek eltitkolni egymás elől a kimerültséget. Az idős ezredesek lépést tartottak a többiekkel, délcegen taposták a sarat. Egy fiatal asszony elvesztette a cipőjét, és szoknyáját

felfogva, harisnyában járt a cuppogó sárban. Kisírt arca piros volt, összegubancolódott, szőke haja a szemébe hullt. Egy magas hintóban fiával együtt utazott az ősz Alekszejev tábornok, aki nemrégiben még a tizenötmilliós orosz hadsereg sorsának irányítója volt. Egyensapkáját mélyen fülére húzta, az ellenző alól elővillant szigorú szemüvege, szikkadt, öreg nyakán minden egyes zökkenőnél imbolygott a feje. Az út szélén egy kabard hátason Kornyilov nyargalt, és buzdította a seregeket. Kalmükös arca kemény volt. A parancsoló, rekedtes hang még az üdvözleteket is parancsként recsegte. Kopottas irhabekecset viselt, felvetett fején fekete tyekini kucsma. Elragadtatott pillantások szegeződtek a parancsnokra, és dörgő „hurrá" szállt a nyomában.

A vörösök kitértek a döntő ütközet elől, hátráltak.

Sztavropol vidékén, Lezsanka falu alatt volt az első nagy összecsapás. A fehéreknek három halottjuk és tizenhét sebesültjük volt, betörtek a faluba, és mintegy hatszáz embert végeztek ki. A megtorlásban részt vehetett, aki csak akart. A kozákok leszámoltak a muzsikokkal. A tisztek a meggyalázott rangért, a mundér becsületéért és az anarchiáért álltak bosszút, amelynek jó esztendeje tehetetlen tanúi voltak. A harcban felhevült ifjak szentül hitték, hogy a katonaköpenyt vagy bőrzekét viselő emberek főbelövésével és felakasztásával megmentik a hazát. Egyesek ki akarták próbálni az újdonatúj, még be nem lőtt fegyvereiket, mások térdre parancsolt áldozatokon gyakorolták a kardvágásokat; azok, akik megjárták a doni sztyeppeket, örültek a könnyű győzelemnek – lesz miről mesélni.

Kulagin nem vett részt az ütközetben. Már elhajította mankóit, de még nehezen járt. A kvártélyon vacsora közben Kazimir elragadtatással mesélte a harc részleteit, ki hol támadt, milyen egységek tűntek ki, kit milyen kitüntetésre terjesztettek fel. Kulagin figyelmesen hallgatta, és önkéntelenül kiszaladt belőle:

– Micsoda aljasság...

A tiszt elharapta a szót, és csodálkozva pillantott barátjára.

– Ilyen nagyszámú foglyot kivégezni – folytatta Kulagin –, s ráadásul oroszokat. Hát nem lehetett volna csupáncsak a főkolomposokat vagy végső fokon minden tizediket kivégezni?

– Egy frászt. Próbáld csak meg kideríteni, ki közülük parancsnok és ki az alantas. Mezítlábas banda. Ma szakács, de holnap már parancsnok. A biztonság kedvéért sorjában lelövöldöztük őket, mint a szalonkát.

– Tudják-e azt, uraim – mondta Szagajdarov hadarva, mert attól tartott, nem fogják meghallgatni –, hogy Szorokin, a frontparancsnokuk egy hajdani kozák felcser? Becsületszavamra. Mit szólnak hozzá? Vagy ahhoz, hogy tegnap Jegorlikszkaja alatt elfogtak egy komisszárt, és kiderült róla, hogy kényszermunkás, száműzött! Becsületszavamra.

– Nem a kényszermunkás a lényeg, zászlós – szakította félbe Kulagin –, marhaságokat beszél.

Felállt a pityókos, pirospozsgás Vologya, és mosolyogva koccintásra nyújtotta poharát:

– Ne bomolj, Kolja, hagyd a szentimentalizmust, és ne heveskedj feleslegesen... Félre a filozófiával... Irtani fogjuk a gazembereket. Nem hagynak élni, szeretni, vigadozni... Engem például Szaratovban vár a menyasszonyom... De Oroszországot csak meg kell mentenie valakinek! A szavak ideje lejárt, itt a nagy tettek órája. Igyunk a költészetre és a menyasszonyomra. Ha tudnátok, hogy milyen remek kislány.

– Értem én – szólalt meg Kulagin izgatottan –, cseppet sem szeretheti az országát, ha az egész népre rásüti a bűnözők billogát.

– Érted te, miről van szó, de akadékoskodsz – válaszolta Kazimir haragosan. – Talán cipeljük magunkkal vagy meg-

botozva szélnek eresszük őket, hogy holnap újból összeakadjunk velük? Hát elfelejtetted, hogy milyen önbíráskodást rendeztek a tisztekkel? Elfelejtetted a megcsúfoltatást, amelyből a fronton mindannyiunknak kijutott? És az otthon maradt szeretteink? Talán kesztyűs kézzel fognak bánni velük a komisszárok? Mit gondolsz, ha a kezükbe kerülünk, ők megkegyelmeznek nekünk? Te elfelejtetted, a matrózok milyen vad és rettenetes módon végezték ki felderítőnket Kamenszkajában? Nincs irgalom, mindent egy lapra teszünk.

– Na és a parancsnokság? – kérdezte Kulagin.

– A parancsnokság tette magát, hogy semmit sem lát.

– Igen – szólt energikusan Kazimir, konyakot töltve a poharakba –, Oroszország pusztul. Mi vagyunk az összeomlott államiság egyetlen támasza, mi vagyunk a nemzet lelkiismerete. A nép az idegen javak elrablásának tekinti a forradalmat. A burzsoázia reszket a bőréért, hát nem őrület? Rosztovban a híres-neves kupecek és a gyárosok filléreket adakoztak seregünk számára, utánunk jöttek a bolsevikok, és minden bizonnyal beseperték millióikat. A szocialisták, akárcsak a mi zászlósunk, marnak bennünket mint a nép ellenségeit. A kozákok sunyik... Teljesen magunkra vagyunk hagyatva. Maréknyian vagyunk. Mi prédikáljunk emberségről, és kegyelmezzünk a térdre kényszerített ellenségnek? Nem és nem... A nemesség és a burzsoázia legfelső körei bűnös tétlenségükkel elárulták Kornyilovot az augusztusi támadó hadjárat idején. Csak a hivatásos tisztek maradtak hűségesek Oroszországhoz. Elsősorban ránk számít a történelem. És – a sarok felé fordult, ahol fülüket hegyezve ültek a kadétok – ez az ifjúság. A mi szellemünkben kell őket nevelnünk. Megedződnek a harcban, és kitartanak velünk a végső célig. Igyunk, tiszt urak, igaz ügyünk diadalára, az ifjúságra, és nem bánom, Vologya, a te menyasszonyodra!

A vacsora folytatódott.

Kulagin kiment. A tavaszi éjben millió csillag ragyogott. Érzett az erjedt trágya édeskés szaga. A kertben a csupasz fákat ellepték éjszakára a vetési varjak. A falu fölött riasztó csend lebegett, amit az álmos tehenek bőgése, egy-egy magányos lövés csattanása szakított meg, vagy férjét sirató hadiözvegy tompa, mintha csak a föld alól törne elő, fojtott zokogása.

A kapukban egy gerendán, állát botjára támasztva, mozdulatlanul ült egy öregember. Kulagin szótlanul elszívott egy cigarettát, majd egy másikat, és végül megkérdezte:

– Mi vagy, kozák vagy jövevény?

– Én? Cselédeskedek itt. – Megvakarta a derekát, sóhajtott, majd bizonytalanul kérdezte: – Szóval a cárért harcolnak?

A kérdés váratlanul érte a tisztet, nem is tudta, mit válaszoljon. A cár alakjával szorosan összenőtt benne a szülőföld nagyságának gondolata, de mint a nem arisztokrata származású tisztek többsége, sohasem volt monarchista. A gyenge cár, aki a vereségek, az éhség, az anarchia zsákutcájába juttatta az országot, egy idő óta mindinkább elvesztette tekintélyét a tisztek szemében.

– Nem, nem a cárért – felelte Kulagin határozottan.

– Hát akkor miért a régi rend? Má' bocsánat, de mind rangosan meg cári zászló alatt járnak.

– A régi zászlóhoz ragaszkodunk, megtartottuk mint az egységes és hatalmas Oroszország jelképét – felelte a tiszt a betanult szöveget, majd gondolt egyet, s hozzátette: – Drága nekünk a régi zászló, mint az anyai áldás, mint a keresztségben kapott név... Érted?

– Nagyon is értem – mormolta a muzsik, és sóhajtva, bizonytalanul kérdezte: – A tanyasiak itt a közelben széthordtak egy kúriát, és felszántották a parlagot. Most bíróságra adjátok vagy egyből megbotozzátok és akasztjátok is őket?

– Hát a bolsevikok nem vertek és nem akasztottak titeket?

– Eddig segített az Isten. Inkább a gyűléseket kedvelik. Igaz, főbe lőttek itt egy uracskát, de az kutya volt, a környéken mindenkit adósságba béklyózott.

– Bejönnek a németek, és földestől, tetvestől, bocskorostól megkaparintanak bennünket. Ők aztán megtanítanak kesztyűbe dudálni.

– Egész Oroszországot nem kaparinthatják meg... Oroszország nem fogja hagyni magát... Ha megengedi méltóságod, ifjú korom óta ezer városban, faluban megfordultam, rengeteg embert láttam, és mindenütt, ne nehezteljen botor beszédemért, egy szánt, és heten nyúzzák róla a bőrt. Mostanság, kegyelmességed, nemhogy a német, de maga Belzebub minden seregével sem veszi el tőlünk a földet, vállig belenőttünk. Ha idegyün a német, itt is marad, egyenként fojtjuk meg.

– Neked nincs semmi földed, ugye?

– Adnak – mondta a muzsik meggyőződéssel –, tegnapelőtt a gyűlésen úgy döntött a közösség, hogy mindenkinek adnak, akinek nincs, egész telket... Én itt a tanyán egy özvegyet is kinéztem magamnak... Éltünk a régiben, tudjuk, milyen, megpróbálnám az újat... Lehet, nem lesz könnyebb, mégis vágyunk rá nagyon, és semmi német nem vet ránk hámot. – Elhallgatott és sóhajtott. – A tábornokuk azt mondta a gyülekezet előtt: „A hitért, a hazáért, a boldogságért harcolunk." Miféle boldogság, amikor a pórnépet veritek, ott lógnak, né...

A téren a sápadt holdfényben halvány árnyékokként szürkültek az akasztottak.

Éjfél utánig beszélgettek. Kulagin valamiképp bűnösnek érezte magát a muzsikkal szemben, de ezt még saját magának sem akarta bevallani, és leverten távozott.

A kunyhóban fullasztó meleg volt. A kemencén mocor-

gott, nyöszörgött a vénasszony. Síró szeme zöldesen fénylett a kisablakon beeső holdfényben. Két katonafiát a jelenlétében lőtték agyon az udvarban. A menyei nem voltak otthon, kint a falu határában a trágyakupacokon keresték férjeik tetemét. A tisztet nyugtalanította az öregasszony suttogása. „Imádkozik vagy átkozódik?"

Hasadt a hajnal.

Az utcán ébresztőt fújt a kürtös.

A hadsereg továbbvonult.

Oroszországról és az eszmékről csak a törzsnél és a trénekben esett szó. A harcosokat teljes egészében lekötötték a háború hétköznapi gondjai: ki megy elöl, ki zárja a menetoszlopot, mikor és hol sikerül pihenni és kimosni a fehérneműt, lesz-e a táborhelyen meleg étel, mennyi töltényt kapnak fejenként? A dörzsöltebbjének még arra is futotta idejéből, hogy a rövid pihenőkön kalandokba bocsátkozzék a parasztmenyecskékkel és a menekült dámákkal.

Nyikolaj Kulagin már szakaszparancsnok.

A Kornyilov-ezred fiatal volt, és annak ellenére, hogy története csak a világháborúig nyúlik vissza, igazában csak a Donnál alakult ki, a bolsevikokkal folytatott harcban. A nyugati frontról átvezényelt ezred törzsállománya csaknem egészen elpusztult vagy szétszóródott, míg átvágták magukat Ukrajnán meg a rosztovi és novocserkasszki harcokban. Kornyilov bizalmasának és kedvencének, a fiatal Nyezsencev ezredesnek sikerült rövid idő alatt példás parancsnokokat összeválogatnia, segítségükkel az ezred valósággal páncélököllé alakult. Mindenkinek – kicsitől nagyig – azt sugallták, hogy a Kornyilov-ezred a legjobb. Ebben a szellemben nevelődött az utánpótlás is. Az ujjonc röpke hét alatt úgy összeszokott az „öregekkel", hogy semmivel sem lehetett átcsalni valamelyik más egységbe, még az előléptetés ígéretével sem. A hadseregbe beoltották és minden úton-

módon fejlesztették a versengés szellemét. Az első tiszti ezred irigyen figyelte a junkerek vitézi tetteit; az egyetemisták hadi érdemekben a gimnazistákkal versengtek, a markovisták meg azon voltak, hogy elhódítsák a pálmát a kornyilovistáktól. Minden egyes harci feladat végrehajtását nemcsak a közvetlen felettesek kísérték figyelemmel, de minden önkéntes dicsőséghajhász is, s az Isten legyen ahhoz irgalmas, akit a szigorú kritikusok kórusa valamilyen baklövésen kapott rajta. A kornyilovistákhoz kiképzésre beosztottak néhány újoncot. Kulagin szakaszába egy szemfüles gimnazista, Scseglov került, és a sebesülésből felgyógyult kadét, Jurij Csernyavszkij, aki különösen ragaszkodott parancsnokához, és lépésnyire sem tágított mellőle. Úgy viselte sapkáját, mint a tiszt, ugyanúgy figyelte a cigaretta füstjét, igyekezett a parancsnok járását és beszédmodorát is utánozni; szabad idejükben némi hencegéssel mesélte el parancsnokának szerelmi szívügyeit, és képes volt órákig elhallgatni a haditettekről és hősiességről szóló történeteket.

– Nyikolaj Alekszandrovics – kérdezte a kadét –, lehet-e olyan hőstettet véghezvinni, hogy az embernek egyszerre megadják a György-kereszt minden fokozatát?

– Te mindenáron ki akarsz tűnni?

– Ó, igen.

– Milyen hőstettet akarnál végrehajtani?

– Nem tudom... Mondjuk, elsőnek indulok rohamra egy bolsevik erőd ellen, vagy ha erre alkalom adódik – esküszöm! –, felrobbantok egy komisszárokkal teli szerelvényt.

Kalugin nevetett, és elmagyarázta a kitüntetések odaítélésének szabályzatát. Szeretett csevegni a kadéttal, mert önmagát látta benne, életének boldogabb szakaszában.

Csernyavszkij dohogott:

– Kevés a hadjáratunkban a hősiesség... Piszkos munka, tetvek, csontig feltörtem a lábam... Nem ilyennek képzeltem a háborút.

Igazat szólt.

A hadműveletekben kevés volt a változatosság... Szürke sztyepp, kurgánok, a látóhatáron felderítő járőrök derengtek. Majd tűzharc, mozgolódás a csapatokban, fejetlenség a tápban. A menetoszlopokkal szembevágtattak a felderítők, lovas ugratott a főparancsnok kíséretéhez.

– Jelentem méltóságodnak... Sztanyica... Az ellenség két ezrede... Könnyű üteg...

A kedvetlen Kornyilov föl sem pillantva éles hangon szakította félbe:

– Kiverni.

Rúgtattak a küldöncök. A parancsnokok tisztelegtek, és szaladtak, hogy támadásba vigyék az ezredeket.

A sztanyica kenyérrel-sóval és harangszóval fogadta a győzteseket. Az asszonyok házaikba invitálták és tejjel itatták az embereket. A téren Kornyilov vagy Alekszejev rövid beszédet tartott, ami után, ott helyben, a közösség színe előtt a szakállas kozákok megvesszőzték bűnbe eső fiaikat, unokáikat, aztán a katonák sietve, zeneszóval eltemették halottaikat, és másnap reggel továbbmentek.

Újból sztyepp, kurgánok.

– Alázatosan jelentem, kegyelmes úr, előttünk sztanyica, jobbra egy tanya, bolsevik erők gyülekezését észleltük...

– Kiverni.

A kitűzött cél közel volt. Jekatyerinodarig alig négynapi menetelés maradt. A Kubanyi Rada seregeit vezényelő Pokrovszkij törzskapitánynak a felderítők elvitték a vezér parancsát: „Tartani a várost!"

Korenyovszkaja sztanyica közelében a menetoszlop váratlanul összetorlódott. A városba vezető útvonalak védelmére a vörös hadvezetőség válogatott frontharcosok osztagait és harci lázban égő, bátor fiatalokat vezényelt.

Reggel dübörgött fel a csata.

A front a sztanyica mindkét oldalán kifejlődött. A tüzelés

egyetlen dörgéssé olvadt, a parancsszavak sem hallatszottak. Ezrek dőltek a halálos forgatagba, mint forgács a tűzbe. Senki sem érzékelte a tűzvonal folytonosságát, ember embert vett célba, a század kikereste magának az ellenfél századját, és minden figyelmét rá összpontosította, igyekezve a lehető leggyorsabban megsemmisíteni. A kornyilovisták csatárláncokban mozogtak a vasúti töltés mentén, jobbra tőlük a junkerek, balra meg a Markov-ezred tisztjei verekedtek. Markov emberei, fölhasználva a talaj egyenetlenségeit, sikeresen törtek előre, és a vörösök szárnyát veszélyeztették. Úgy tűnt, még egy pillanat, és döntő szárnytámadással a vörösök hátába kerülnek... A páncélvonatok idejében észrevették a veszélyt, és fergeteges tüzet zúdítottak a tisztekre. A Markov- és a Kornyilov-ezredek meginogtak, majd hátrálni kezdtek... És akkor a dombon megjelent a kék ég hátteréből élesen kirajzolódó főparancsnok, törzstisztjei és tyekini testőrei kíséretében. A tisztek gyorsan magukhoz tértek, és kihúzva magukat, feszes tartásban megindultak előre.

Folytonosan tüzelve, a csatárláncok mintegy száz lépésre közelítették meg egymást, majd lehasaltak. A páncélvonatok kénytelenek voltak abbahagyni a tüzet. Kulagin szakaszával az első láncban feküdt. Mellét a földre szorította, fejét egy fűvel benőtt vakondtúrás mögé rejtve, beszívta az üröm forró, kesernyés illatát. Az ellenfél géppuskája széles legyezőben jégesőként paskolta a száraz földet: port vágott a szemükbe, s a zubbony elálló gallérja mögé homokot fröccsentett, mintha valaki szemből, szúrós köpettel köpdösné őket. Szorosan a szakaszparancsnok mellett feküdt a kadét, majd valamivel odább Kazimir. Alacsonyan, mint egy árnyék, elsuhant – vagy csak Kulaginnak tűnt úgy – egy lövedék: heves légáramlat borzolta fel haját, rájött, hogy elvesztette a sapkáját. A láncban továbbadták egymásnak: ez meg ez megsebesült, az meg az halott. Kazimir feljajdult,

Kulagin anélkül, hogy a fejét felemelte volna, feléje pillantott, és látta, amint vékony, elerőtlenedő ujjai kinyúlnak a puskatuson.

– Halott?

– Nem... A vállam – alig hallhatóan felelte elfehéredett ajkát mozgatva Kazimir, és elkáromkodta magát.

A robbanástól és az izgalomtól az emberek kifulladtak, és így, amikor elhangzott a parancs:

– Rohamra készülj...

És a másik oldalról:

– Csatárlánc, előre...

némán, ugyanabban a pillanatban
emelkedett fel a két lánc.

A lövöldözés elfulladt.

Súlyban tartva a fegyvert, menet közben igazodtak kézitusára, szuronyok hideg fényében közeledtek a csatárláncok. Kulagin látta maga előtt a katonákat a nyitott köpenyben, a városi felöltőt és kiskabátot viselő legényeket, cigarettával a fogai között lépdelt Vaszka Galagan, az első osztályú matróz, bátran kitárta a halál előtt sűrűn tetovált, csupasz mellét. Mindenkinek kikerekedett a szeme, fogukat vicsorították, a néma ajkakat görcs torzította.

Az egyensúly pillanata...

Szuronyrohamban a győzelem titka: ki tudja jobban markolni a szuronyt. A tisztek keményebben markolták a szuronyt. A vörösök meginogtak... futásnak eredtek. Csak a matrózok és egy maréknyi öreg katona állta a sarat. Összegabalyodtak, mint marakodó kutyafalka. Akinek nem volt szuronya, az a puskatussal sújtott. Villogtak a pisztolylövések. Rikkantások keveredtek ordítással és szaggatott káromkodásokkal. Galagan a szuronyra kapott tiszteket úgy hajigálta maga mögé, mint a kévéket, Kulagin először vett

részt kézitusában, de remekül megbirkózott a feladattal: két fogásban szúrt, mint valamikor a szalmabábukkal végzett gyakorlaton. Mikor kifulladt, eldobta a vértől taknyos fegyvert, és forgópisztolyából lőtt a hajlott hátakba, nyíratlan tarkókba.

Messziről felharsant az egyre erősödő ordítás:

– Lovasság... gyerünk, gyerü-ü-ünk!

A dombról felfejlődve és porfüggönyt hagyva maga mögött, vörösszázad ereszkedett le vágtatva. A horkantó lovak fülüket hátracsapva, kinyúlva repültek, mintha nem is érték volna a földet. A lovasok a lovak nyakára dőltek, köpenyük fekete szárnyként csapdosott felettük, s a fejek fölött tartott kardok villogtak, mint a harag.

– A lovasokra tüzelj!...

De már késő volt.

A parancsnok hátrafordult századához, és átható hangon rikkantotta:

– Vágd!

És villámgyorsan forgatva a kardot, elsőnek robbant a tisztek sűrűjébe.

Felröppent:

– Hurrá...

Fölkapták:

– Ááá...

Csattogás és ropogás, nyögés és a csonton sikló penge sikoltása.

A tiszti századok sündisznóállásba fejlődtek, utolsó töltényeiket kilőve, embereket veszítve, sietve visszavonultak. Egy, a többiektől elszakadó Markov-szakaszt megtapostak a lovakkal, mindenkit kardélre hánytak.

A harc átcsapott egy másik övezetre.

A sztanyica mögül a szélrohamok dobszót hoztak és a támadást fújó kürtök recsegését.

Az ütközet megszakítás nélkül vagy tíz óra hosszat tar-

tott. A fehérek többször is elfoglalták a sztanyicát, de a vörösök mindannyiszor kiverték őket. Csak késő délután foglalták el véglegesen a sztanyicát. A rosszkedvű Kornyilov a tyekiniek kíséretében végigkocogott az utcán. Néhány házat megtöltöttek a sebesültek. A kitört ablakokon kihallatszott a sebtében – altatás nélkül – operáltak nyögése és jajszava.

Kulagin megkereste barátját. Kazimirt már tisztába öltöztették, bekötözték és ágyba fektették. A fejénél, fehér kendőjét szemére húzva, Varjusa sírt.

– Csontba? Izomba? – kérdezte Kulagin.

– Semmiség, ne nyugtalankodj – suttogta a sebesült.

– A golyó a kulcscsont alatt fúródott be – mondta bánatos mosollyal a nővér –, érintette a tüdőcsúcsot, és a lapocka alatt ment ki...

Két kozák behozott és a padlóra eresztett egy eszméletlenül hörgő kozák alhadnagyot. Egyik fülét archúsával együtt lecsapták, mentéjének csonka ujjából előmeredt vérző, könyök fölött levágott karja; a vágástól jó fél hüvelyknyire felgyűrődött a bőr, és kilátszott a csupasz csont. Varjusa hozzálátott a megnyomorított alhadnagy kötözéséhez.

– Még néhány ilyen csata, és a hadseregből csak hírmondó marad – mondta Kulagin. – A szekéroszlop miatt nem manőverezhetünk. Nincs hátországunk. Bármilyen áron, de nekünk állandóan győznünk kell, egyetlen vesztett ütközet mindannyiunk számára a véget jelenti, a teljes megsemmisülést.

– Ostoba játék.

– Igen, a győzelem eshetősége nagyon halvány... De mi mást tehetnénk? A szükség arra késztet, hogy az utolsó golyóig folytassuk a játszmát. Úgy látszik, a sors hajlik arra, hogy a szenvedésért és Oroszország szégyenéért a mi fejünkkel fizessen... – És hogy felvidítsa barátját, Kulagin elmesélte a támadás végső mozzanatát. – Érted, egyenesen nekem tart. Szája – ekkora! Szakálla – ekkora! A szeme lo-

bog, mint egy fényszóró. Egyenesen a pofájába, pak, pak... Az ördögbe, gondolom, csütörtököt mondott a pisztolyom? Pak, pak... na, végem van. S csak az ütközet után jöttem rá, hogy a pisztolyomban már nem volt egyetlen töltény sem. Hála az én Sancho Panzámnak, Csernyavszkijnak, hogy leterítette a rablóját, másképp...

Összeszorítva színtelen ajkát, Kazimir elszunnyadt.

Már a csata előestéjén a törzs nyugtalanító híreket kapott Jekatyerinodarból. Korenovszkajában pontos híreket kaptak arról, hogy a Kubanyi Rada és kreatúrája, Pokrovszkij, elhagyta a várost, és átkelt a Kubanyon. Az elképesztő hír egyeseket letaglózott, másokat felbőszített. Semmivé lett a pihenésbe vetett remény. Nem volt semmi értelme a további előretörésnek: ha sikerülne is elfoglalni a várost, a meglevő erőkkel nem tudják megtartani. A rettegés űzte sereg délnek fordult, és Uszty-Labinszkaja alatt kitörve a vörösök gyűrűjéből, átkelt a Kubany folyón, és felrobbantotta maga mögött a hidat.

Túl a Kubanyon égig csapott a jajszó.

A forradalom megvadította és a kozákot a muzsikra, a muzsikot a cserkeszre, a cserkeszt a muzsikra és a kozákra uszította. Felböffent a régi ellenségeskedés. A kozákok még a kaukázusi háborúk idejéből fenték a fogukat a hegyi lakókra, a muzsikokat – régi mese – a föld miatt gyűlölték. A muzsikok vörösgárdista osztagokba szerveződtek, elfoglalták a földesúri szántókat, és a gyűléseken azt kiabálták, hogy a hegyi lakókat ki kell irtani, a kozákokkal meg rendezzenek földosztást, egyenlőségi alapon. A cserkesz knyázocskák járták az aulokat, és a területi kormány védelmére nemzeti osztagokat toboroztak. A legforróbb fejű bennszülött nemeseket és papokat az foglalkoztatta, miként tudnának elszakadni Oroszországtól, és Törökország védelme alatt újrateremteni a Nagy Cserkesz Birodalmat, amelynek

gyepűi hajdan az Elbrusztól az Azovi-tengerig húzódtak. A területi rada ellenezte a földek újraosztását, és arra szólította fel a lakosságot, hogy várja ki az Alkotmányozó Gyűlést. A rada Jekatyerinodarban, az atamán palotájában ülésezett – idáig nem értek el a szuronyok: a tanyasiak minden gyűlölete a területi kormányt támogató aulok és sztanyicák ellen fordult. A cserkeszek egyesültek a kozákokkal, és megrohanták a tanyákat – gyújtogattak, fosztogattak, öltek, erőszakoltak, elhajtották a marhát. A tanyasiak ugyanazoknak a kozákoknak a támogatásával megrohanták az aulokat, gyújtogattak, fosztogattak, öltek, erőszakoltak, elhajtották a marhát. Így dúlták fel Gabukaj, Dzsidzsihabl, Asszokolaj, Kosehabl, Sendzsij, Vocsepsií, Laksukaj aulokat, meg számos, a Psis, Laba és Belaja folyók mentén szétszórt tanyát és falut.

Ahogy átkelt a Kubanyon, Kornyilov darázsfészekben találta magát. A cserkeszek a zászlaja alá adtak egy lovasezredet, amelyet az egykori Vad Hadosztály embereiből toboroztak. A tanyasiak a bosszútól tartva egy emberként felkeltek, hogy megvédjék életüket. A kozákok félrehúzódtak, várták a helyzet alakulását.

...Jurij Csernyavszkij kadét végérvényesen kiábrándult a háborúból. Eltompult a fáradságtól. A környező világ iránti közömbösségéből csak kegyetlenségi rohamai zökkentették ki. Előfordult, hogy ütközet után a vele egyívásúakkal a csatatéren maradt, hogy végezzenek az ellenség sebesültjeivel és a foglyokkal: egyik fél sem kegyelmezett a foglyoknak. A szenvedés hidegen hagyta, a vér sem izgatta többé. Nem örült a György-keresztnek sem, amit a korenovszkajai csatáért kapott. És nem is olyan régen még megszeppent, ha az osztályfőnök rájuk reccsent, félt kimenni éjjel a félhomályos folyosóra, lázba jött, ha a diákbálokon Sztaszjával, a göndör diáklánnyal találkozott... Csak a tulajdon haláláról nem volt képes nyugodtan elmélkedni. Elkérgese-

dett fiatal szívének minden dobbanásával siettette a sereg kijutását az ellenség csapásai alól, hogy bevegyék magukat a megközelíthetetlen, vad hegyekbe... Mindenekelőtt kimosakszik majd a fürdőben, aztán feltétlenül beleszeret egy cserkesz lányba, azután vadászni megy, és majd...

– Tűz!... Csatárlánc, tüzelj!... Géppuskák, tűz!... Csernyavszkij, mi a fenének nem teljesíti a parancsot? Feküdjön!

Jurij felocsúdott, és nem messzire megpillantotta az árokban guggoló szakaszparancsnokát. Még ideje sem jutott arra, hogy ennek az okát felismerje, amikor valami puffant mellette, befröcskölte sárral, és lassan egy lövedék feje gurult a lába elé... „Ez a vég" – villant a tudatába, de a lövedék nem robbant fel: a kadét átlépett rajta, és elkapva parancsnoka pillantását, belepirult örömében. Aztán fél térdre ereszkedett, és szinte nem is célozva, tüzelni kezdett a dombon megvillanó vörösgárdisták sapkáira.

Szitált az eső...

A szakasz, a század, az ezred, az egész hadsereg a mocsaras mélyedésben feküdt, és rendszertelen lövöldözéssel űzte el a mindenfelől támadó muzsikokat. A főparancsnok utasítására a trénből mindenkit kihajtottak a tűzvonalba, aki csak védekezni tudott. Professzorok, ügyvédek, szocialista vezérek kúsztak a tartalék láncban, maguk után vonszolva a fegyvert, és szintén lövöldöztek. A mosdatlan, borotválatlan arcokon – rettenet, sértődöttség, zavar... A vörösöket most is szétszórták.

A Kornyilov-ezred elsőnek vonult be a tanyára.

– Na, Jura, begyulladtál? – kacsintott Kulagin, és elnevette magát. – Megfagyott benned a vér?

– Szó sincs róla, Nyikolaj Alekszandrovics – felelte jókedvűen a kadét.

– Uraim – fordult Kulagin a szakaszához, és hogy növelje

a hatást, némileg kiszínezve elmondta az ágyúgolyót. – Tisztelet és dicsőség a hősnek...

A zavarba jövő Jurijt megragadták és földobták. Bajtársai feje fölé repülve keményen tartotta kinyújtott kezében a fegyverét, és az egész Kubanyon túli hadjáratban talán első ízben érezte igazán boldognak magát.

– Nótások, az élre!

Néhány ember kiszaladt a sorból. Vologya, a pirospozsgás, mosolygós előénekes arccal az ezrednek fordult, könnyedén, lábujjhegyen hátrált, és zengő tenorján elkezdte:

Nyessed
Hetyke fejét...

Az ezred kurjantott, s a csendes esti utcán cseppet sem vidám vidámsággal vette át a katonanótát.

A legközelebbi udvarról váratlanul kiszaladt két katona meg egy félig öltözött, kócos asszony, mindőjüknél fegyver. Váll váll mellett megálltak a ház előtt, archoz kapták a fegyvert, és tüzet nyitottak.

Felbukott az előénekes... Felbukott Sahovszkoj herceg és még valaki...

A nagy meglepetéstől kővé meredtek. A hosszan tartó ütközetek valamennyiük hidegvértartalékát felemésztették.

– Gépfegyvert ide! – rikoltotta hisztériásan Scseglov gimnazista.

– Kornyilovisták, szégyelljétek magatokat! – kiáltotta Nyezsencev ezredparancsnok, és kirántva revolverét, egyenesen a három lövöldözőhöz sietett... Közvetlen közelről lelőtte az egyik katonát, a másik futásnak eredt, de egyszerre több golyó is érte, és fennakadt a kerítésen. Az odarúgtató cserkesz lovával feldöntötte az asszonyt, de még nem ért földet, amikor a lovas mestervágással, válla tövében, kard-

jával leütötte a fejét. A fej a tisztek lába elé gurult, belecsavarodott a lobogó, dús hajba.

– Felgyújtani a házat! – parancsolta az ezredes.

– Engedje meg, Mitrofan Oszipovics, hogy reggelre halasszuk, az emberek fáznak a nyitott ég alatt éjszakázni. Indulás előtt felgyújtjuk az egész tanyát.

Nyezsencev beleegyezett.

Erőltetett menetben haladtak. A lázongó tanyákat hamuban, porban, vérben hagyták maguk mögött. Feltünedeztek az aulok. A hegyeknek, amelyekről nemcsak Csernyavszkij álmodozott, se hírük, se hamvuk. A cári kormány szétszórta a cserkeszeket a síkságon, a kozák sztanyicák gyűrűjével vette őket körül. Az aulok szinte semmiben sem különböztek az orosz falvaktól és tanyáktól: a megszokott, szalmával és náddal fedett kunyhók; ugyanolyan, a folyókig lenyúló veteményeskertek, és itt-ott... templomok. A költő által megénekelt „tétlen, büszke cserkeszek" helyett az érkezőket üvöltő, a terror szörnyűségeitől eszelős emberek fogadták. Méltóságteljes kinézésű öregek térden csúszva, ősz szakállukkal törülték a sarat a győztesek csizmájáról.

Az egyik sötét éjjelen a junkerek felderítőosztaga rábukkant a kubanyi kormány puszta mezőn éjszakázó seregére. A kóbor hadseregek felujjongtak.

...A csűrbe, ahol a szénán a kornyilovisták pihentek, beszaladt egy civil. Körülnézett, és miután a sötét sarokban észrevette az embereket, szigorúan kérdezte:

– Milyen egységből?

– Kornyilovisták. Mit óhajt?

– Lehetetlen... Engedjék meg, hogy bemutatkozzam, a törvényhozó rada tagja, Dmitrij Mihajlovics Csernojarov vagyok.

Mintha csak összebeszéltek volna, elhallgattak és fekve maradtak.

– Uraim, ne gondoljanak rosszat rólam. Mi, a kormány

tagjai, ugyanolyan helyzetben vagyunk, mint az osztag bármelyik közlegénye. Egyformán éhezünk mindenkivel, kozák módra alszunk, öklünkkel a fejünk alatt, mindenki maga látja el a lovát.

– Ha szabadna megkérdeznem, milyen stratégiai vagy taktikai elképzelésből éjszakáztak tegnap a sztyeppen, zuhogó esőben? – kérdezte Csernyavszkij kadét, és önelégülten pillantott társaira.

– Szükségből – felelte Csernojarov. – Azon az átkozott éjszakán még rágyújtani is tilos volt, nehogy felfedjük hollétünket.

– Hahaha... Önök, a kubanyi törvényes hatalom... féltek felfedni magukat?

– Nincs mit tenni... Épp hogy beindult a törvényhozói munka, és tessék, kitört a háború. Így aztán soha semmiféle rendet nem lehet e vidéken megteremteni.

– Önök a hibásak... – szólalt meg valaki a sötét sarokból. – A párt- és a szocialista érdekeket előbbre helyezik az államiaknál és nemzetieknél.

– Akárhogy is van, a bolsevikoknak gyakorlatilag befellegzett. Bizalmasan elárulhatom önöknek, hogy most egy órája ülésezett a rada az önökhöz való csatlakozás kérdésében, és, értik ezt, uraim, semmi nézeteltérés. A legteljesebb egyetértés. Mi, kubanyiak, igenis elégedettek vagyunk azzal, hogy önök hozzánk csatlakozzanak.

– És miért nem megfordítva?

– Úgy hiszem, világos... Önök kevésbé ismerik a helyi viszonyokat, önök jöttek a mi területünkre, önök...

– Marhaságokat papol, nem tudom, minek szólítsam – szólt Kulagin haragosan. – Kubany nem afrikai köztársaság, hanem mindössze az orosz állam egy tartománya.

– Nem értem önt...

– Rosszul teszi.

– Mi, a radabeliek, nem osztjuk a monarchisták politikai

nézeteit, magától értetődik, fejet hajtunk Kornyilov és Alekszejev ragyogó egyénisége előtt, ennek ellenére minden határozottsággal kiállunk a vidék önállósága mellett, mert ehhez történelmi jogunk van. Elárulhatom azt is, hogy kidolgoztuk az elvi feltételeket, és csak ezek szigorú betartásával kerülhet sor seregünk egyesítésére az önök seregével.

– Először is, önöknek nincs serege, mindössze csak különítménye – szólt Kulagin –, továbbá szeretném megtudni, mihez kezdenek, ha Kornyilov feltétlen és teljes engedelmet követel?

– Hát ha így kiélezik a kérdést...

– Akkor?

– Magától értetődően, mi... alávetjük magunkat.

Kulagin hahotára fakadt, majd más hangon kérdezte:

– Szóval azt mondja, hogy a hadjárat sok kényelmetlenséggel jár?

– Nincs mit tenni, bele kell nyugodni. Ma például az iskola épületét utalták ki számunkra, ott alszunk a sáros padlón mind a negyvenen, az egész kormány. Volt már rosszabb is. Tahtumukaj alatt a bolsevikok körülzárták seregünket, és nem dicsekvésképpen mondom, de az mentette meg a helyzetet, hogy a rada tagjai ott voltak a tűzvonalban. Amikor a kozákok és az osztag egyszerű katonái megláttak bennünket, választott vezetőiket, velük egy sorban, fellelkesedtek, és bátran lendültek ellentámadásra, vállalták a halált, szúrtak, vágtak, aprítottak, öröm volt nézni... Az ault, ahol legutóbb táboroztunk, a bolsevikok teljesen kifosztották – mesélte naivan Csernojarov –, és még mondani is nevetséges, én, a kormány tagja, kénytelen voltam egy lóitató vedréből teázni...

– Hol hagyta a radájuk a teáskészletet?

– Ajaj... A visszavonulás olyan sietős volt, hogy az atamán a városban felejtette a buzogányát, amely nélkül a régi

kozák hagyománynak megfelelően nincs hatalma a sereg felett.

– Ezek szerint a bolsevikok alaposan megtáncoltatták önöket?

– A szerencse, uraim, forgandó... A mi oldalunkon áll Kubany, a kozákság és végül: az igazság. – Hátára vett egy öl szénát és kiment.

– Micsoda alak! – mondta Dabizsa hadnagy. – Mi az ördögnek állunk velük szóba?

– Ön nem politikus, knyáz – felelte Kulagin, és fejére húzta köpenyét. – Hagyjuk ezeknek a kellemetlen kérdéseknek a megoldását a főnökségre.

– Én büszkélkedem is azzal, hogy nem vagyok politikus. Annak idején harcolni tanítottak bennünket, és nem elmélkedni.

Hamarosan mindenki horkolt.

– Ivan Pavlovics, magyarázza meg, az isten szerelmére, miféle generális ez a Pokrovszkij? – fordult Alekszejev vezérkari főnökéhez. – Én nemigen emlékszem ilyen névre.

– Kalandor, kegyelmes uram, amilyent még nem hordott hátán a föld – felelte Romanovszkij. – A régi hadseregben az a pasas a repülőknél volt törzskapitány. A forradalom után jött Kubanyba, és néhány hónap alatt karriert csinált. A rada először ezredesnek, majd, egy hetecske sem telt bele, tábornoknak nevezte ki. Ezenkívül, hírszerzésünk adatai szerint, minden hájjal megkent intrikus.

– Fura egy népség ezek a vidéki hatalmasságok. Nem lehet velük zöld ágra vergődni. Még karácsony előtt Novocserkasszkból Jekatyerinodarban küldtem hadseregünk képviselőjét, Erdeli tábornokot. Miért nem vették igénybe ennek az energikus és okos embernek a szolgálatait, ha nincs saját hadvezérük?

Romanovszkij vállat vont.

Az ajtó kitárult, és a szolgálatos tiszt jelentette:

– Őkegyelmessége, Lavr Georgijevics Kornyilov.

Kornyilov máris belépett, és köszöntötte őket.

– Ivan Pavlovics, milyen alkalomból játszik egész este a téren a zenekar? Ledűltem szundítani egyet – képtelen vagyok. Már széthasad a fejem. Küldjön valakit, járjon utána, és ha lehetne... hagyják abba.

Romanovszkij kiment intézkedni.

Kornyilov és Alekszejev kettesben maradtak.

Egy darabig hallgattak, majd Kornyilov összedörzsölte kicsi, száraz kezét, hogy szinte ropogtak bele ujjai, és megtörte a csendet.

– Semmi értelme, hogy tovább caplassunk a sztyeppen meg a mocsarakban. Az emberek elgyötörtek, jelentősek a veszteségeink, a hadsereget pusztulás fenyegeti, ha... a közeli napokban nem vesszük be a várost. Mi a véleménye, tábornok?

– Ugyan már, Lavr Georgijevics, mi szüksége van az én véleményemre? Hogy ne értsen vele egyet? Ön a főparancsnok, az ön kezében van a gyeplő.

Düh rángott át a parancsnok arcán, de türtőztette magát, és nyugodtan folytatta:

– Széttaposnak bennünket. Lehetetlen egy ilyen gyülevész népséggel hadakozni. Bázisra van szükségünk. Csak egy város mentheti meg a helyzetet. Félreverjük a harangot, szétkiáltjuk a csatakiáltást, a kozákság felső rétegei és minden becsületes ember, akiben szikrányi hazafiság maradt, velünk tart.

– A Donnál mi követtük el azt a hibát, hogy a kozákokban reménykedtünk. Úgy tűnik, Lavr Georgijevics, hogy Kubanyban ön ismételi meg ezt a hibát.

– Nincs igaza. Ön nem érti vagy nem akarja megérteni a mostani helyzetet... Még háromnapi megfeszített menete-

lés, és a városban leszünk... A bátrakat az Isten is megsegíti... A kockázat...

– Kockázatnak a kártyában a helye – szakította félbe Alekszejev, és felemelte nagy homlokú, kopaszodó fejét. Lehangolt arcán sok a fájdalmas ránc, de átható tekintetű szeme az aranykeretes szemüveg mögött szigorú volt, mint a bója a csendes vízben. – A számítás és a terv híve vagyok! Elnézést kérek a hasonlatért, de háborúban inkább a szuronyokban bízhat az ember, mint a szentségekben. Nincs az a szent, akit odaadnék egy jó ezredparancsnokért. Istenben bízva vesztettük el a japán hadjáratot, és a németet úgyszintén... Az erők nem egyenlőek, és ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni.

– Szóval, kerüljem az összecsapást a bolsevikokkal? Kíméljem az embereimet az ellenség golyóitól?

– Azt már nem! A harcot a leghatározottabban folytatni kell. Minden hadsereget – tudott dolog – kikezd a tétlenség, de ismétlem, az erők nem egyenlőek... Vonja vissza a sereget a szalszki sztyeppre, adjon embernek, lónak pihenőt, csökkentse a trént, és higgye el, nem kell sokáig várni majd az igazi csatára. Karnyújtásnyira a Don, Ukrajnában ott a Csehszlovák Hadtest.

– A szalszki sztyeppre – mosolyodott el dühösen Kornyilov –, egy hónappal ezelőtt nem én akartam-e, hogy igenis oda vonuljunk? Az egész tábornoki kar – Gyenyikin, Markov, Bogajevszkij, Lukomszkij, Borovszkij, Ivan Pavlovics és legvégül ön – beszélt rá arra, hogy a Kubanynak forduljunk. Most már késő a szalszki sztyeppen törni a fejünket, az az isten háta mögött van, fogytán a lőszer, élelmiszertartalékunk elfogyott, a lóállomány megsemmisült, a trénben hatszáznegyven sebesült, az emberek a végsőkig kimerültek... Mindenáron beveszem a várost. Így parancsolja a becsület, a kötelesség, a lelkiismeretem!

– Kaland – pakolt ki haragosan, pillanatnyit sem tétovázva Alekszejev. – A várost aligha tudjuk bevenni, de ön mindent kockára tesz. Az ön kötelessége a hazával szemben...

– Nagyon jól tudom, mik a kötelességeim Oroszországgal szemben – szólt Kornyilov dölyfös mosollyal, és felállt. Táguló orrcimpája remegett, ajka reszketett.

– Megbocsát, tábornok, de ön nem érti a legegyszerűbb igazságot: inkább a vereség, mint a szégyen.

Belépett Romanovszkij és jelentette:

– A téren Pokrovszkij parancsára zeneszóval akasztják azokat a helyi lakosokat, akikről gyanítják, hogy a bolsevikokkal szimpatizálnak. Utasítást adtam, vezényeljék el a zenészeket.

– Kitűnő – mondta Kornyilov. – Hajnalban elindulunk Novo-Dmitrovszkaja irányába. Elővéd Markov ezrede, úgyis panaszkodtak a tisztjei, hogy nem adok lehetőséget arra, hogy kitűnjenek. Hátvéd a junkerek.

A vezérkari főnök szótlanul meghajolt.

...Egész éjjel zuhogott az áldott tavaszi eső.

Még sötét volt, amikor a felázott utakon megindultak az első ezredek. A trén, a törzs, a sebesülteket és a betegeket szállító fogatok követték őket. A széles dombon épült Novo-Dmitrovszkaja sztanyica ágyú- és gépfegyvertűzzel fogadta a támadókat.

A hadsereg megtorpant.

A sztanyicához vezető utat egy szilaj folyócska zárta, amelyen megsemmisítették a hidakat és az átkelőhelyeket. A gázló keresésére kiküldött lovasok eredménytelenül tértek vissza.

Déltájt hideg szél támadt, majd nedves hópelyhek kezdtek hullani.

Az emberek engedelmesen áztak és vacogtak
Sűrűsödött a szél
zúgott a hóvihar
sötétbe fulladt a havas
mező.

A hadrend felborult. Az ezredek térdig álltak a jeges kásában, és várták a hadvezetőség parancsait, amely maga sem tudta, mit is határozzon... Visszatérni Kaluzsszkajába és Penzenszkajába előnytelen és szégyenletes lett volna: a hadjárat megkezdése óta a sereg még egyetlenegyszer sem hátrált meg, különben is Novo-Dmitrovszkaját muszáj volt bevenni. Átúszni a folyót és frontálisan támadni elképzelhetetlennek tűnt. A nyílt mezőn sem maradhattak éjszakára, már mindenki rég bőrig ázott, a szekérkaravánból baljós hírek érkeztek: emez megfagyott, amaz főbe lőtte magát...

A karaván ban a pánik hizlalta szörnyű rémhírek keringtek. A menekültek, akik természetesen valamennyien hírességek voltak, reszketve füleltek a fegyverropogásra. A különböző árnyalatú szocialisták a bőröndjeiken kucorogtak, és vég nélkül vitáztak a forradalom sorsáról. Az Állami Duma elnöke, Rodzjanko, göcsörtös bottal csépelte egy tajtékos lovacska csontos farát, és emlékeit mesélte a szeretetre méltó hallgatóságnak. A bundákba bugyolált úrhölgyek túltettek a szarkákon. Az egyetemi tanárok keserű gondolatokat ébresztő csendes beszélgetésben múlatták az időt. Nyitott elemózsiásládájuk fölött be nem állt a lefogyott földbirtokosok csámcsogó szája: minden porcikájuk érezte a még nagyobb megpróbáltatást, és siettek telezabálni magukat, hogy a nehéz pillanatokban legyen mit felidézni a letűnt időkről. Az egek urának földi helytartója, az ősz pihékkel megtűzdelt őszentsége, Szerafim atya, úgy nézett mindarra, ami körülötte történik, akár a bagoly a napvilágra. A közismert újságíró, Borisz Szuvorin nem vesztegette hiába az

időt, bejegyezte naplójába úti élményeit, az ellesett párbeszédeket, észrevételeit a kozákok életéről, és mindezt bőven fűszerezte keserű panasszal átitatott fejtegetéseivel. Jeges félelem dermesztette az övéikért és Oroszország sorsáért rettegő hírességek szívét.

– Nyikolaj Alekszandrovics, nincs már türelmünk, jó lenne támadni... Itt veszünk...

– Mozogj, Jurik, kimelegszel. Mindenkinek rossz, de mindenki tűri.

A kornyilovisták gúlába rakták a fegyvereiket, és mit sem törődve a magasan robbanó srapnellel, birkóztak és döngették egymást. A kadét, szemmel tartva a szakaszát, futni kezdett a barázdától egy karóig és vissza. Átfagyott köpenyege csattogott, mintha bádogból lenne, dermedt ujjai alig tartották a fegyvert, amelynek tusára jégréteg fagyott.

A sötétség leple alatt Markov tiszti ezrede egészen a partig nyomult.

– Uraim, uraim – agitálta embereit suttogva a csatárlánc előtt fel-le szaladgáló és csizmaszárát lovaglóostorral csapkodó Markov –, reggelre itt úgy megfagyunk, mint az ürge. Nincs kitől segítséget várnunk. Döntenünk kell.

– Tűzön-vízen át követjük.

– Köszönöm, uraim! Köszönöm a bizalmat. – A tábornok lekapta nedves hóval borított kucsmáját, keresztet vetett. – És most Isten nevében utánam! – Feje fölé emelte fegyverét, és elsőnek ereszkedett a vízbe.

A sztanyicát bevették...

A hadsereg szusszant egyet, Jelizavetyinszkaja alatt átkelt a Kubany folyón, és három oldalról megostromolta a várost.

Második napja tartott már a csata, de győzelem sehol.

Kornyilov berendelte a törzshöz Nyezsencevet.

– Jó napot, kedvesem.

Nyezsencev jelentést akart tenni az ezred helyzetéről, de a parancsnok bosszúsan félbeszakította:

– Hagyja a formaságokat. Üljön le és beszéljen. Mikor leszünk a városban?

– Sajnos, semmi jót nem mondhatok, Lavr Georgijevics. Az ezred apad. Ma kétszer támadtunk, de egy lépésnyit sem jutottunk előbbre.

– Tudom, tudom. Már parancsba adtam, hogy töltsék fel az ezredet kétszáz mozgósított kozákkal. Van elég töltény? Milyen a hangulat? Mikor leszünk a városban?

– A töltény fogytán. Az emberek kimerültek, elalszanak a tüzelőállásban. A hangulat nyomott. Most egy órája, amikor parancsot adtam az újabb támadásra, a csatárláncok... fekve maradtak.

– Micsoda?! – A főparancsnok felugrott, és a szoba sarkába rohant. – A kornyilovisták megtagadták, hogy rohamra induljanak? Szégyen! Szégyen!

Az ezredparancsnok lehajtotta a fejét.

– Ezek szerint a helyzet tényleg nem rózsás – mondta Kornyilov, és elgondolkozott.

– Az ezred régi létszámából a fele se maradt, az utánpótlás... Ön is tudja...

– En mindezzel tökéletesen tisztában vagyok, és személy szerint önt, Mitrofan Oszipovics, semmiben sem hibáztatom. Föl kell újítani a katonák harci kedvét, és meg kell értetni velük, hogy a várost mindenáron be kell vennünk.

– Igenis.

– Csaknem két hónapja annak, hogy Rosztovból elindultunk, és a tegnapi napig a hadsereg becsülettel teljesítette vezérének minden parancsát, és most fognak meginogni sorai, amikor egy utolsó erőfeszítésre van szükség? Nem! Én inkább főbe lövöm magam, semhogy elvonuljak a város alól, ezt szó szerint közölje az ezreddel.

– Lavr Georgijevics...

– Egyetlen lövésünket a bolsevikok sortűzzel viszonozzák. Egyetlen katonánk ellen tízet állítanak... Nem szabad késlekedni, mert a sereg elveszíti szívét. Még ma... Tovább nem tartom vissza. Sikert! Isten önnel!

Nyezsencev elment, és még aznap elesett.

Kornyilov Barcevics ezredesnek, a vezérkari főnöknek – Romanovszkij megsebesült – diktált:

HADPARANCS
AZ ÖNKÉNTES HADSEREG EGYSÉGEINEK

A Kubanyi Gazdasági Társulat tanyáján.

1918. március 29. déli
12 óra 45 perc.

185

1. Az ellenség kezében tartja Jekatyerinodar városának északi külvárosát, a lovas tüzérségi laktanyákat a város nyugati szélén, a fekete-tengeri pályaudvart és a várostól északra elterülő ligetet. A fekete-tengeri vasúti pályán egy páncélvonat akadályozza az állomás megközelítését.

2. Mivel Markov tábornok megérkezett, az 1. Tiszti ezred egységeivel újból megindítjuk a támadást Jekatyerinodar bevételére; a fő csapást a város északnyugati negyedére kell mérni.

a) Markov altábornagy – az 1. brigád. Az 1. Tiszti ezred négy százada, az 1. Kubanyi Lövészezred egy zászlóalja, a 2. Különleges Üteg, az 1. Utászszázad elfoglalja a lovas tüzérségi laktanyákat, majd folytatva a támadást az északi városperemen, oldalba támadja a fekete-tengeri pályaudvart védő ellenséget, és az

erők egy részét a Kubany-folyó partjára irányítja a jobb szárny fedezésére.

b) Bogajevszkij vezérőrnagy – a 2. brigád. A 2. üteg nélkül a 3. üteg és az 1. Különleges Üteg második ágyúja. Az 1. Kubanyi Lövészezred egy zászlóalja és a Kornyilov-rohamezred első összevont tiszti százada Markov tábornoktól balra támad, fő feladata elfoglalni a fekete-tengeri pályaudvart.

c) Erdeli tábornok – a Különleges Lovasbrigád a Cserkesz Lovasezred nélkül – Bogajevszkij tábornoktól balra támad, és hozzájárul Bogajevszkij feladatának teljesítéséhez, biztosítja annak bal szárnyát, és használhatatlanná teszi Tyihoreckaja és Kavkazszkaja irányában a vasútvonalat.

3. A támadást ma 17 órakor kezdeni.

4. Én a Kubanyi Gazdasági Társulat tanyáján tartózkodom.

Kornyilov tábornok

A város beleremegett az ágyútűzbe.

Tüzek világították be az éjszakai égboltot: égtek a tüzérségi laktanyák, a bőrgyárak, a szénatér házai és boltjai.

A tűzvész és a dörgés Kubany minden részéből a városhoz vonzotta a partizánosztagokat. A gyalogságot szállító fogatok felverték a sztyepp porát, száguldott a lovasság, és egymást érve futottak be az állomásra a szerelvények Tyihoreckaja, Kavkazszkaja, Tamany és Novorosszijszk irányából.

A védők vezérkarának kapujában indulásra készen álltak a leoltott fényszórójú automobilok, a küldöncök készenlétben tartották a felnyergelt lovakat. A főbejárat előtt, a géppuska mögött guggolva Asztafjev nyomdász bagózott. A lépcsőkön és a folyosókon egymás hegyén-hátán alvó katonák.

A védelem vezérkara megszakítás nélkül ülésezett.

Mielőtt elmenekült volna a városból, Pokrovszkij szétzúzta a baloldali forradalmi szervezeteket. Számos bolsevik közembert halálra kínoztak a börtöncellákban, az ideiglenes bolsevik végrehajtó bizottság elfogott tagjait túszoknak hurcolták el. A város közéleti vezetői az eszerek és a mensevikek közreműködésével pénzalapot gyűjtöttek, jótékonysági estélyeket rendeztek, és gimnazista osztagok szervezésével segítették a radát. De a rada elszelelt, és a politikai kelj-feljancsik felajánlották szolgálataikat a szovjeteknek. A bolsevikoknak nem volt elegendő emberük. Előfordult, hogy olyanokat neveztek ki igazgatónak meg intézőnek, akik alig tudták leírni a nevüket. A diadalmaskodó szószátyárokat beválasztották a társadalmi szervezetekbe és a védelem vezérkarába is... A frontról kedvező hírek érkeztek, a vezérkarnál is mindenki keze alatt égett a munka – sercegtek a tollak, csengtek a tábori telefonok, agitátorok indultak sietve a kapott feladattal, jöttek-mentek a küldöncök és a takarmánybeszerzők, az újonnan érkező egységek parancsnokai átvették harci feladatukat. De ha a közelben felrobbant egy eltévedt ágyúgolyó, vagy lábra kapott egy rémhír, a vezérkarban máris kitört a pánik; ki a táskáját ragadta fel, ki a bőröndjét rángatta, a titkár zsebébe gyűrte a jegyzőkönyveket, a lihegő csendben ajtók, fiókok csapódtak.

A terem sarkában vizes törülközővel a fején, a Kubany–Fekete-tengeri Köztársaság fiatal főparancsnoka, Avtonomov feküdt a díványon.

– Talpra, talpra, te tökfilkó – lökdöste a főparancsnokot Szorokin, a helyettese, akit tanácskozásra hívtak be a vezérkarhoz. – A puha díványon heverni meg a parádékat fogadni, ehhez értesz, de a harchoz nem fűlik a fogad.

– Orvost... – nyögte a részeg főparancsnok. – Meghalok.

– Egy jó verés kéne neked, nem orvos, te. A civilek a város feladásáról akarnak meggyőzni, te meg oda se bagózol.

– Jaj, Ivan Lukics – lépett Szorokinhoz a vezérkar egyik legtekintélyesebb tagja –, barátocskám, maga félreértett engem. Eszébe se jut senkinek a visszavonulás. Én mindössze azt javaslom, hogy helyezzük át a vezérkart az állomásra, kerekekre. Mert, teszem fel, ha betörnek a kadétok, akkor bennünket, eszmei irányítókat kötnek fel elsőnek, és a vezéreitől megfosztott forradalom hosszú időre az egész vidéken kialszik.

– Felkoncolnak, felkötnek, futni kell, futni – dörmögte a sarokból a vezérkar egy másik tagja. – Beengedjük a fehéreket a városba, mint a csapdába, aztán körülfogjuk és elintézzük őket.

Szorokin dühödten felordított:

– Civil gazemberek! Árulók! Szedjétek az esernyőket, sárcipőket, és takarodjatok a pokolba!... Vezérkar nélkül maradok, de a forradalomhoz hűséges sereggel. Nem adom fel a várost.

A bolsevik Petya Rizsov és Frol meg az a hosszú fürtű anarchista, Afrikanov, egymás szavába vágva kiabálták Szorokinnak, hogy ők maguk sem értenek egyet a vezérkar többi tagjával, de az már semmit sem akart hallani, hanem kirántotta kardját, és az ajtóhoz rohant.

– A frontra, barátaim, a frontra! Szólít a kötelesség!

Utánatrappolt két testőre, mint hűséges kuvaszok a gazdájuk után, Gajcsenyec és Csornij, a két kozák.

– Gazember! – kiáltotta Szorokin már az utcán, és megállította Zolotarjovot, a helyőrség parancsnokát. – A fronton szent háború dúl, de nálad, itt a front mögött tovább folyik a rablás meg a gyilkolás. Részeg bandák csatangolnak az utcákon, levetkőztetik a sebesülteket, és halálra rémítik a békés lakosságot. Az őrszemek cigarettáznak az őrségben,

beszélgetnek, nem tartják be a szolgálati szabályzatot. Én magam is szeretek inni, de akkor iszom, amikor nincs csata.

Zolotarjov kihúzta magát, és bocsánatkérést mormolt. A parancsnok elkapta a vállát, és fejét a kerítéshez verdeste.

– Gazember... Szívvel-lélekkel észhez kéne térítened a dorbézolókat és tolvajokat, de ehelyett magad is részegeskedsz, lopkodsz, és cédákkal tivornyázod át az éjszakát.

– Bocsáss meg...

– Na, lódulj. Ha még egyszer részegen a szemem elé kerülsz, lelőlek. Parancsba adom, azonnal helyre kell állítani és fenntartani a városban a rendet. Minden disznóságot fegyverrel felszámolni.

A helyőrség parancsnoka tisztelgett. Kaftánja bő ujjából kivillant egy karperec. Szorokin megfenyegette a lovaglóostorral, majd felugrott csődörére és elvágtatott. Utóbb a forradalmi bizottság utasítására Zolotarjovot főbe lőtték. Avtonomov, aki Bonaparténak képzelte magát, nem sokkal a fentebb leírt események után ágyúit a Népbiztosok Kubanyi Tanácsára szegezte, amiért is leváltották, és nyilvánosan kipellengérezték. Avtonomov és Kalnyin menesztése után Szorokint választották meg főparancsnoknak.

Frol kiment az utcára.

A házak bádogtetején doboltak a magasban szétrobbanó lövedékek repeszdarabjai. Ferdén lógtak a megsérült cégérek. Az ablakokból csörömpölve ömlött a járdára az üveg. Az úttesten a szétdobált kövek között összecsavarodott villamosvágány meredezett.

Az állomásról minden utcán laza sorokban ömlöttek a csapatok a városba.

A két munkásnegyed, Dubinka és Pokrovka lakói úgy özönlöttek, mintha gyűlésre sietnének. Fiatal és öreg fegyvert fogott. Senki sem félt semmitől, elszántan lépdeltek váll váll mellett.

Csörömpölve gurultak a tüzérségi fogatok, a Vöröskereszt rugós szekerei, és számozott zászlócskával katonai furgonok. Partizánok, ki sapkában, ki füles kucsmában, ki meg szalmakalapban. Szakadt bekecsek, különböző korú, kifakult katonaköpenyek, cafatok, foltok. Lőszeresládán kigombolt cobolybundában ült egy tüzér. Egy matróz mezítelen lábára csatolta a sarkantyút, és úgy zötyögött nyergeletlen lován, feje fölött csipkés napernyővel. A lovasság a járdákon vágtatva előzte meg a szekérsort.

Ül a tábornok úr,
Zabálja a kását,
Fújják a szegények:
Miénk Oroszország...

Végtől végig zengett az utca.

Fiatal tiszt uram,
Hová oly sietve?
A markunkba kerülsz,
Golyó fut szívedbe...

„Ez már igen" – remegtette meg az öröm Frolt. A meghatódás a torkát szorongatta, kisajtolt a szeméből egy forró könnycseppet. Elkeveredett a menetelők közé, és egy ütemre lépdelt velük:

Tiszt urak, hej, tiszt urak,
De fényes a csizma,
Kotródjatok Kubanyból,
Amíg ép az irha...

Öregasszony jajgatott egy mosoda ajtajában:
– Szegénykék, hát nincs apátok-anyátok? Mentek a halálba.

Jól megtermett, nyúlszájú leányzó rángatta félre.

– Gyere, Anna néne, az ördög igazodik el rajtuk, ne ártsd magad bele.

– Gyermekem, magam is árva vagyok, tudom, hogy milyen apátlan-anyátlan az élet... Harminc évet dolgoztam le egyvégtében Sablikin ezredesnél, szolgálója voltam, annyi fehérneműt mostam, mint egy hegy – fölemelte csontra aszott kezét –, meggörnyesztett a munka, kiszikkasztott a gond, s öregségemre az ezredes úr szeretője, Aglajuska kidobott, le is út, fel is út...

– Hagyd már abba – erőszakoskodott a leányzó –, hányhatnékom van tőle, ha hallom, gyerünk!

– Kizavart, és kész. De hová hajtom le ősz fejemet, hol kapok egy falatot? Tanítsátok meg, fiacskáim, tisztességre ezeket a kikent-kifent ördögöket, nyúzzátok le a bőrüket, hadd tudják meg, hogy mi a szenvedés... – Lúgette vörös kezével az öregasszony szórta a keresztet az elhaladó századokra.

Mind újabb erősítések érkeztek.

Emberek, fogatok lepték el a Kubanyra lefutó, a piacra és a kertekre nyíló utcákat és udvarokat.

Negyedik napja tombolt a harc.

A tüzelőállásokból támogatták, hordták a sebesülteket. Volt, aki egymagában jött, átlőtt lábát vonszolva és elszorítva sajgó sebét. Mások a házak és a kerítések védelmében pihentek. Az úttesten egy sebesült gyermek kúszott. „Kihűl bennem a vér" – suttogta alig hallhatóan a hozzá siető szanitécnek, és átölelve a hirdetőoszlopot, meghalt. Egy felnyergelt hátasló botlott az emberekbe, a porban húzta maga után felhasított oldalán kibukó beleit.

A téglafal túloldalán kötözőhely. A vágóhídi böllérre hasonlító, bajszáig vérrel befröcsköl t felcser borotvával vagdosta fel a nadrágszárakat, zubbonyujjakat, hasította le az

átlőtt lábakról a csizmát. Kisírt szemű, a fáradtságtól tántorgó asszonyok sürgölődtek a sebesültek körül.

– Jaj! – kiáltott fel az egyik hirtelen. Megismerte a férjét: mellén tátongó sebből buzogott a vér. Nem tudva, mit cselekszik, az asszony letépte fejéről a kendőt, és kezdte a sebbe gyömöszölni. A szanitécek alig tudták elrángatni a hordágytól.

A sebesülteket körülvették, az ütközetről faggatták, dohánnyal és kenyérrel kínálták őket.

Vaszka Galagan folyékonyan mesélt:

– Hajnalban a lövészárkunkba rohan egy szakadt köpönyegű pofa, és ordít: „Testvérek, árulás." – „Hol az árulás?" – kérdezzük. – „A parancsnokaink mind ostobák, ki kell nyírni őket. Szorokin félrevezeti a tüzéreket, minden ágyúgolyónk a Kubanyba esik." – „De te ki vagy?" – „Az utászszászlóalj aknásza vagyok. Nyírjátok a parancsnokokat, elárultak bennünket. Meneküljetek, matrózok, árulás." Mi erre: „Mutasd az irataid!" Őkelme futásnak eredt. Mi utána, beértük, levertük a lábáról. Megmotozzuk. Lerántjuk a csizmát. A kapca alatt fehér zászló. Lerántjuk a másikat – kihullnak a váll-lapok. „Mi az, sátánfajzat, hülyíteni akartál bennünket?" – „Kegyelmezzetek – sírja –, testvéreim, ha nem is vagyok utász, hanem hadnagy, de vérbeli köztársasági vagyok, szeretem a forradalmat meg az egyszerű népet." – „Te szeretsz minket – ordítjuk –, de miért szeretnénk mi a te fajtádat?" Alighogy vakvágányra küldtük, halljuk: hu-hu-hu-hu, tra-ta-ta, tra-ta-ta. Az egész frontvonalon támadásba lendültek ellenünk. Tyűh, Szűzanyám, alaposan eltángáltuk őket!

Bum!

a sikátorból tüzel egy ágyú, és kimerülten lökődik hátra.

– Rövidebbet! – kiáltja a háztetőről a megfigyelő.

Bum!

– Talált!

Bum!

– Talált! Így tovább!

Vanya Gribov, a kültelki csizmadia egy kilőtt ágyú talpán ült, és gyötörte a kopott harmonikát. Minden egyes lövésnél megrándult és hahotázott.

– Fűts be nekik, Mikiska, nincs isten!

A kerítés tövében karját szétvetve, kiégett bekecsében arccal a földre borulva hevert egy legény. A szanitécek megragadták a lábát, hogy fellódítsák a hullaszállító szekérre.

– Mi az? – üvöltötte el magát, és felnyitotta szürke szemét.

– Élsz?!

– Pusztuljatok innen. – A legény az oldalára fordult, és azon nyomban horkolásba kezdett.

– Nahát, maga az ördög – csodálkoztak az emberek. – A halál szálldos fölötte, ágyú dörög a fülébe, ő meg horkol, oda se neki.

Frol lehajolva átszaladt egy nyitott térségen, és beugrott egy zsúfolt lövészárokba. Volt, aki lövöldözött, mások fegyverüket átölelve aludtak. Két öreg katona hangosan szürcsölte a nem tudni, mi úton-módon szerzett teát.

– Kitől ijedtél meg, Petyka?

– Tyűh, az éjjel alaposan begyulladtam – a hevedert a géppuskába fűző Petyka felhúzta szemöldökét. – Ropog minden, villognak a lövések, reng a föld a lábam alatt, az átforrósodott géppuskából folyékony ólom fröcsög, nyögnek a sebesültek, és ráadásul a sötétben hahotáznak a kínaiak. Nagyon féltem, elpucoltam. Otthon kialudtam magam, s ahogy hajnalodott, felkerekedtem. Anyám nem engedett, de én kiszöktem az ablakon.

Valahol felharsantak a trombiták.

A szárnyakon felhangzó rekedt hurrááá! végigsepert az egész tűzvonalon.

A lövészárkok megmozdultak.

– Megint jönnek – szólt egy katona, félretette a bádogbögrét a teával, és fegyverét megragadva felállt.

Nem messzire, a kert fekete szántásán kúsztak a tisztek.

– Hadd lőjek egyet, bácsika – kérte Petyka.

– Adok én neked lövöldözést, te csirkefogó! – reccsent rá az öreg baka. – Ülj ott, és ki ne dugd az orrod.

Frolnak nem sikerült kilőni a hevedert, a gépfegyver bedöglött. Nem tudván, mi baja lehet, otthagyta, és átszaladt a szomszédos, hallgató gépfegyverhez, amely mögött a magyar Ferenc vonaglott, rózsaszínű hab gyűlt meg harcsabajuszán.

A tüzérség, mintha megbolondult volna, förgeteges ágyúzásba kezdett. Az acél bőgő záporában megtorpantak a támadók.

Egy pillanat
a csatárlánc visszalódult.

A gépfegyverek még magabiztosan trilláztak, amikor a fekete-tengeri pályaudvarnál felzengett a rezesbanda, és az ellenség szeme láttára, társai kíséretében, lezginkát járva és két Mauserével lyuggatva az eget, Szorokin szemlére indult a lövészárkok mentén. Megragadva málnaszínű cserkeszköpenye lobogó szárnyát, a partizánok berántották a főparancsnokot a fedezékbe.

A lövészárkok előtt, a szögesdrót akadályoknál jajveszékeltek a sebesültek. Vizesüvegekkel a nyakában Petyka kikúszott hozzájuk.

Egy szerencsés kézzel kilőtt lövedék leterítette Kornyilovot. A parancsnokságot átvevő Gyenyikin abbahagyta az ostromot, és ott hagyta az ágyúkat, a fogatokat és százával a sebesült bajtársakat, a sereg futásnak eredt.

Napsugaras tavaszi reggel ragyogott.

A harcmező szomorú látványt nyújtott... Kilőtt hüvelyek, üres konzervdobozok, tölténytáskák, repeszdarabok, piszkos kapcák, véres rongyok és hullák, hullák hevertek... A folyó rajokban vitte a döglött halat. Ringatózva, keringve úsztak a felpüffedt lovak. Messzire bűzlött a rothadék.

De az élők az életre gondoltak.

– Gyalogosok, a fogatokra!... Lovasság, előre!...

Mozdony füttye vijjog,
Felhallszik az égig.
Kubanyban a tiszt urak
A vállpántot tépik...

A zeneszó felforrósította a szíveket.

Jó Szorokin támad,
Nevetős a kedve.
Futnak a kadétok
Nekikeseredve...

A partizánok az ellenség sarkában voltak, újból üldözőbe vették a sztyeppen. A lovak sörényébe befonták az első virágokat, a farkukra meg a rájuk száradt vértől megfeketedett ezüst és arany vállpántokat kötözték.

1927–1928

Lakomáznak a győztesek

Oroszországban forradalom van –
düh, jaj, tűz, áradás, vágtató vizek.

A vagonban egész úton nem apadt a beszéd.

Miről vitatkoznak olyan hevesen?

– Száz szónak is egy a vége – üsd a burzsujt!

– Verd ki a lelket is belőlük!

– Testvérek...

– Mienk a föld, mindazzal, ami rajta van.

– De a fehérpofájúak?

– Nem félünk a fehérektől... Van fegyverünk, és éles a szemünk.

– Így igaz...

– Mi vagyunk az erő, mi vagyunk a hatalom. Agyontaposunk, felkoncolunk mindenkit.

Szembefut két szerelvény.

– Hurrá ... Ááá...

Fegyverrel, sapkával integetnek.

– Szecskára a burzsujokkal!

– Le a vállpánttal... Vágd a kadétját!

– Dorbézoltak, utaztak... Most mi lovagolunk rajtuk.

– Bátran, elvtársak, a tőkének nincs irgalom!

– Le velü-ü-ü-k...

S még sokáig zengett a szerelvények nyomában a káromkodás, az ováció, a lövöldözés.

A hegyek elvonultak, és falként emelkedett előttük a tenger, feltünedeztek a munkásnegyedek házikói, a vonat párafelhőt sisteregve befutott az állomásra.

– Hol az állomásparancsnok? – kérdezte a kocsiból kiugró Makszim a mellette köteg zöldhagymával elszaladó katonát.

– Tyűh, földi – állt meg amaz, és köpenyének aljával megtörölte izzadt arcát –, komoly az ügy. A frontharcosok nem szarnak be. Ha nekifognak valaminek, szempillantás alatt elintézik, és nem akárhogy.

– Nem hallottad, mit kérdeztem?

– Most aztán, nagyságos urak, kössétek fel a büdöset, de bele ne piszkoljatok! – A baka megrázta a hagymát, és szaladt tovább.

„Gyűlésről jön – villant föl Makszimban –, alaposan begerjedt – nézett utána –, azt sem tudja, fiú-e vagy lány."

Hullámzik, zajong a tömeg, tolongás, lökdösődés... Makszim megindult az állomás felé.

– Hol a parancsnok, az anyja hétszázát...

– Én vagyok a parancsnok.

– Téged kereslek.

– Ki vagy, honnan jössz? – tért magához a parancsnok, és felemelte az asztalról alvástól puffadt arcát. – Lássam a papírt.

Makszim elfordult, kigombolta nadrágját, és titkos zsebéből elővette a papirost.

– „Elv... elv (ásítás) társat... fegy-fegy- (ásítás) verért küldik (ásítás). A helyi for-for-forradalmi ha (ásítás) talom megvédésére..." – olvasta fennhangon a parancsnok, majd megnyálazott ujjával megdörzsölte a pecsétet, és hátradűlve a párnázott karszékben, sapkáját a orrára húzta. – Nem rám tartozik.

– Hogyhogy?

– Úgy... – de rám sem nézett többet.

– Hát ez meg hogy lehet?

– Hát úgy – mormogta félálomban.

– Miféle parancsnok vagy te, ha nincs raktáron fegyvered?... S ha az ellenforradalom hirtelen támad?

– Hujú – szusszant amaz, és az asztalra ejtve fejét, olyan horkolásba kezdett, hogy remegett bele az ablak.

– Tyűh, te ördögfajzat! – köpött Makszim a parancsnok feje fölött a falra, és kitépve kezéből megbízólevelét, nyakába vette a várost.

A NOVOROSSZIJSZKI MUNKÁSOK, KATONÁK PARASZTOK ÉS KOZÁKOK KÉPVISELŐINEK TANÁCSA

A lépcsőkön és a termekben annyi az ember, hogy tűt nem lehet leejteni; a Fekete-tenger partján élő moldovaiak a földparcella növelését szorgalmazták; a német telepesek igazságot kerestek a kozákok önkényeskedésével szemben; frontharcosok és munkások intézték ügyeiket, egy ismeretlen katona ezüstkanalakat árult.

Makszim bement az egyik szobába – gyűlés, fojtogató hőségben; befurakodott egy másikba: tanácskozás, kézitusával egybekötve; a harmadikban a helyi pénzügyi komisszár a jelenlevők elragadtatott pillantásainak kereszttüzében közönséges tiszta papírból bankókat csinált.

Megállt Makszim az ajtóban, és megragadta a főemberek kezét.

– Fegyvert...

Az egyik siet, a másiknak nincs ideje, mindenki kiabál és szalad tovább, senki sem akar a küldöttel szóba állni. „Mit tegyek? – töri a fejét Makszim. – Ordítani volna kedvem, vagy tán térjek így vissza a sztanyicába?" Keserűségében elővette az éhség, felült az ablakpárkányra, letört egy darab kenyeret, már nyúlt volna a szalonnájáért, és kit pillant meg? Vaszka Galagant.

– Jó napot, pajtás.

– Szóval, drága bajtársam, élve maradtál?

– Nem fog engem se kard, se golyó...

– Tyűh, pajtikám, ha tudnád, hogy mennyire örülök!

Odaintette Vaszka a bajtársait, és elmesélte, hogy hajtottak az automobillal az út mellett, hogy vendégeskedtek a papnál, hogy töltötte ő, Vaszka, a kéményben az éjszakát... Röhögtek a matrózok, hogy hullt belé a vakolat a mennyezetről, a tanács tapétája meg cafattá szakadva lengedezett.

– Miért verted be magad, pajti, a városba?

Makszim megmutatta a megbízólevelét.

– Fegyvert itt te nem kapsz, jó katonám – nevet Galagan. – Az itteni szovjetbe mindenféle csirkefogó fészkelte be magát: bolsevikok és mensevikek, kadétok meg eszerek.

– Micsoda szovjet akkor, ha nincs államhatalma?... Na és ha váratlanul támad az ellenforradalom, akkor a füle botját se mozdítja?

– Rossz helyen kereskedsz.

Makszim belekapaszkodott barátja zubbonyának ujjába, és kérte-könyörögte:

– Vaszenyka, édes barátom, nem mehetek vissza a sztanyicába fegyver nélkül... Hát miért nyúzattuk magunkat, emésztődtünk a fronton?... És miért tűrjük el a szovjetekben ezt a teddide-teddoda mensevik hatalmat? Meg kell nyúzni az aranyozott bőrű bandát... Fellázadt az egész Kubany, harmincezer kozák.

– Csillapodj, szívecském, szerzünk neked fegyvert.

– Biztos?

– Szavamra, ha mondom.

– És a szovjet?

– A szovjet borsóval töltött csörgő... Minden hatalom a mi kezünkben van: házak, paloták és így tovább.

Az örömtől Makszim majd kibújt a bőréből. A darab szalonnát meg a kenyérvéget is az ablakpárkányon felejtette.

A matrózok egymásba karolva, gajdolva mentek utcaszélességben.

Makszim iszákjával a hátán követte őket.

Elhagytak egy utcát, majd egy másikat, és mindnyájan betértek a Rosszija Szállóba. Egymás hegyén-hátán a sok holmi. Ide fordulsz – bőrönd, oda fordulsz – batyu, de olyan, hogy ketten se képesek megemelni. Festmények, díványok, selyemfüggönyök. A padlón üres üvegek hevernek, az asztalon rozskenyerek, végekben a kolbász, a tálak tele gyümölccsel, az arany szegélyű tányérokon kovászos uborka, savanyú káposzta.

A kiéhezett Makszim rávetette magát a zabára. Vaszka pezsgőt bontott. Felidézték, hogy száguldoztak a gépkocsin az út mellett, ittak rá; felidézték a kéményt, ittak rá; a pap csizmájára újfent ittak. A matróz kivezette vendégét az üveges ajtón az erkélyre, és mutatja:

– Az ott a Krím, ott vannak a németek... Az ott Ukrajna, búzatermő ország, az egészet elfoglalták a gazemberek, és ide kényszerítették a flottánkat.

– A németek?

– A németek, az ides anyjukat... Einz-zwei, adjuk át nekik a flottát a breszt-litovszki szerződés alapján... Befűtöttünk, és lehajóztunk ide. Kiisszuk az utolsó veder bort, és felhúzzuk a horgonyt, elpusztítjuk a partvidéket, meghalunk becsülettel, de nem adjuk meg magunkat.

– Miért halnál meg, Vaszja?

– Hogy én?... vagyis mi?... Soha az életben... Örökké fogunk élni... Tűzben, harcban vágtuk át magunkat... A szabotázs teljes gőzzel működött mindvégig az úton... De megkapták a magukét... Elvertük a hajdamákokat, elvertük a radát, Belgrád alatt Kornyilovot is megtáncoltattuk, a Donnál Kalegyinnal akasztottunk tengelyt, a Krímben a tatárokkal verekedtünk, a szevasztopoli réven a tiszteket fojtottuk a tenger mélyébe: követ a nyakukba, és mehettek,

megfizettünk a hitványoknak a Patyomkinért meg az Ocsakovért!

– Írmagjuk se maradjon.

– Igazad van, bácsikám... Ha egyszer tiszt... tényleg ellenforradalmár... Szúrd, vágd, aprítsd, taposd a gazemberjét, nincs a férgek számára kegyelem, annyi sem, mint békán tollu... Hallottál Mokrouszov osztagáról? Ez a mi osztagunk, a Fekete Flotta... A tisztjeinknek egy-kettő befűtöttünk, most önmagunk urai vagyunk... A hajóbizottságban csak a mi fajtánk van, nincs egyetlenegy pápaszemes. Éjjel-nappal ülésezünk, gyűlésezünk, gyűlésezünk, ülésezünk... Naponta ezer határozatot hozunk: esküszünk, esküszünk és esküszünk – üsd az ellenforradalmárt, punktum!...

A csendes tengerben játékos kedvű, lomha erő lappangott.

A révben nyomdokvonal-oszlopba sorakozó, ünnepi zászlódíszben pompázó hadihajók füstöt eregettek. Reggelente a Volja páncélosról rádión közvetítették az egész hajórajnak a politikai híreket, parancsokat, gratulációkat, vagy az alábbihoz hasonlatos értesítéseket:

M
ind
enkinek
mindenkin
ekamainapon
avárosiparkban
fedetlenszínpada
szabadégalattkoncer
tpezsgőbálreggeligbel
épésdíjtalankivételnélk
ülmeghívatnakahaditengeré
szekéljenéljenéljenlevelele
veleéljenaszabadFeketetengeriF
lottaéljenéljenéljenéljenTrojka

Makszim távcsővel vette sorba a hajók hatalmas testét, a fenyegető páncéltornyokat, a huzatokba bújtatott ágyúkat, és hüledezett:

– Micsoda erő...

– Az egész Fekete-tengeri Flotta – mondta Vaszka büszkén –, s a legénység a parton... Tizenkétezer matróz a szárazon, képzeld el, micsoda felfordulás... Recsegnek a házak, paloták, a szállodák meg a burzsuj villák matrózokkal tömve... Az itteni szovjetekre kár a szót pazarolni. „Nyomás a pezsgővel" – és a besavanyodott szovjet szivattyúzza a bort Abrau-Dürcet pincéiből a hadihajókra. Hetenként két vödör per kopoltyú. És megszabott, elfogadható áron. Éjjel meg kidöglesztjük a konflislovakat. A kocsist borban meg Kerenszkij-bankóban fürdetjük, halálosan szeretnénk autózni, de automobil nincs a városban. Csapatostul körülvesszük a szovjetet és ostromoljuk. „Adj autót! Hátország, civil provincia, beléd fojtjuk a szuszt! Hahaha, add szép szerével, ha nem, elvesszük!" Kidugja fejét az ablakon a katonaköpenybe bújt szolgálatos tag, de aranyfogai csak úgy vacognak félelmében: „Elvtársak..." – „Le vele..." –„Elvtársak, én magam is három évig hullattam a véremet, de a szovjetnek nincs automobilja. Önök mint öntudatos..." – „Ugasd, hová tettétek? Elittátok? A németeknek tartogatjátok?... Lenyúzzuk a bőrötöket, kesztyűt varrunk belőle..." – „Elvtársak – sírja a tag –, ne kínozzatok, öreg édesanyám van..." De mi hülyéskedünk, szórakozásból a levegőbe lövöldözünk... A tag azt hiszi, hogy őt akarjuk kilyukasztani, hol a fal mögé húzódik, hol kinéz az ablakon, topog, sürög-forog, mint a kígyó a tűzben. „Én nem ellenzem – kiáltja –, magam is frontharcos vagyok... Automobil helyett a szovjet bátorságotokért megjutalmaz benneteket... fejenként egy üveg pezsgővel..." – „Kevés. Még hogy frontharcos, meghízott, mint egy disznó"... Hosszas alkudozás után kapunk két üveggel

fejenként és még kettőt ráadásnak, így aztán tisztességesen visszavonulunk.

A tengerésznek be nem állt a szája, magyarázta, mi a helyzet a városban, a fronton, felidézte barátainak különcködését és hősi tetteit.

Lent az utcán vadul kiáltozva, harmonikaszóval, csörgős dobokkal elszáguldott egy lakodalmas menet...

Vaszka áthajolt az erkély korlátján, és megnyalva kicserepesedett, piros ajkát, még nagyobb hévvel mesélt.

– A tyúkocskák csak úgy buknak utánunk... egymást érik a lakodalmak, micsoda mulatság... Óránként – percenként lakodalom... Menyasszony minden sarokban egy... Násznaggyal, nyoszolyólányokkal, ahogy elő van írva. Van gyűrű is dögivel... A gyűrűket Kornyilov tisztjeitől szedtük el, ujjastól... Minden templomban éjjel-nappal műszak, belerekedtek a szakállasok az esketésbe... üvöltő zene, majd leveti a tetőt... Van hatalom, van pénz, mindenki gajdol, mindenki járja, égig rúgjuk a port... Ivás, dorbézolás, füst, fergeteg ... egyszóval teljes gőzzel élünk!

– Vaszja – szakította félbe a távcsövet forgató Makszim –, sehogy sem tudom kivenni, mi a fene lóg amott?

– Hol?... – a matróz a szeméhez emelte a távcsövet, és hahotázni kezdett. – Ez egy bocskor...

– Micsoda?

– Isten engem úgy segéljen, bocskor... Független szellemünket bizonyítja... Félre, cipellő, csizma: jön a bocskor...

Hátravetette magát a fonott karszékben, és fáradtan lehunyva gyulladásos szemét, Vaszka elhallgatott. Szendergett néhány percig, aztán megrázkódott, elővett egy lakkozott kokainosszelencét a zsebéből, megtömte duzzadt orrlikait, az élvezettől megcsóválta fejét, és Makszim csontos fenekére húzva egyet, folytatta:

– Az utasításnak megfelelően a hajókon felhúzták a vö-

rös lobogót, de a hóbortosok kevesellték... Mindegyik nyomja a magáét... Az ukránok a vörös zászló mellé kitűzték a sárga-kéket... a moldovaiak a maguk nemzeti lobogóját, hát mi, oroszok, mi sem maradunk el a többiektől... Vörös zászlónk az van, de a régi Szent András-lobogót valahogy nem illik melléje tűzni... Hát így aztán ellenségijesztőnek felhúztuk az árbocra az orosz bocskort – hadd rémüldözzön Európa.

Makszim hitt barátja mindenható hatalmában, és bízott abban, hogy fegyvert szerez. Minduntalan a tengerészek sarkában volt. De Vaszka nem akart semmiről sem hallani, mert pont azon a napon nősült.

...Vaszka Margaritocskával a lakodalmi asztalnál ül, és mosolyognak egymásra. Teljes matrózi díszben feszít, s mindenféle fegyvert magára akasztott. A menyasszony újdonatúj tengerészblúzban, a vőlegény ajándéka... Bolondozik Vaszka, átöleli a menyasszony derekát, szájon csókolja, vedeli a bort, zúzza a poharat, henceg:

– ...anyaszült meztelenül, mártással.

Röhögnek a cimborák, nem hisznek neki.

. . . . . .

– Haha!

– Hahaha!

Vaszka dühöng.

– Mi vagyok én nektek, pojáca?

Fogadásból Vaszka két colttal szétlövi a zongorára állított üres palackokat.

A nők sikoltoznak, a cimborák szórakoznak...

– Nagyszerű legények vagytok ti, tengerészek – kiáltja át Makszim az asztalon –, de én... nekem... fegyver kell, várják a sztanyicások...

– Még hogy neked fegyver, amikor én nősülök? Kiszórakozzuk, kitáncoljuk magunkat és...

Kitartott könyökkel ropta Vaszka a csecsotkát, a csúsztatóst, a békást:

– Hogyha éjjel mulatunk, hosszabb lesz a nappalunk!

Makszim elnehezedett feje az asztalra koppant, de a kirobbanó jókedvre minduntalan felnyitotta a szemét...

A sarokban a matrózok verték a blattot. A tét: aranyholmi, órák, gyűrűk. A Kerenszkij-bankót nem számolták, csak úgy szemre markolták.

Az após, plasztronban és tarkóra tolt, behorpadt köcsögkalappal a fején, demokratikus alapon járta a kamarinszkaját. A matrózok mulattak rajta, biztatták:

– Nézd, hogy riszálja a tatját!

– Kerepelj, szórakozni akarunk...

– Fújd nekünk a *Jablocská*-t.

– Zengd, burzsuj, van egy húszasom.

Az anyós a fiatal párt ajnározta:

– Finom, érzékeny, jóravaló, okos gyermek a lányom. Aranyéremmel végezte a gimnáziumot, Vaszilij Petrovics, az isten szerelmére kérem, legyen hozzá gyöngéd. Még egészen, de egészen gyermek.

Vaszkának a meghatódottságtól kibuggyant a könnye. Majd kibúvik a bőréből az anyós előtt:

– Drága anyuka, értem én, miről van szó... Drága anyuka, a tenyeremen fogom hordozni!

Margaritocska a zongorán pötyög... Viaszlágyságú hangja elvész a zavaros, pokoli hangorkánban...

Hordón üldögélek,
Lógatom a lábam.
Matróz jön ma vendégségbe,
Mulatunk vidáman...

Az utcán átvették a dalt, füttyszóval kísérték, majd fröccsen az ablaküveg, és a keretben egy vad-vidám pofa.

– Nézd csak, itt javában áll a bál!
Az ablak alatt röpgyűlés:
– Lakodalom...
– Hét utcára.
– Horgonyt vertünk egy órácskára?
– Nyomás, balra két fok.
A vőlegény kidugta fejét az ablakon, és üggyel-bajjal, de felismerte a sötétségben a fehér matrózblúzokat, hívta a társaságot:
– Bújjatok be, cimborák, van hely, van bor, gyertek...

Hej, almácska, almácska,
Ott ragyog a tálon.
Unom már az asszonyt,
Szép leánnyal hálok...

Zúgott, nyögött a ház...
Megittak minden pezsgőt, tiszta szeszt és kisüstit... Hajnaltájt az após fonott korsóban valami savanyú vinkót hozott – nem finnyáskodtak, azt is megitták... Szanaszéjjel, a törött edényen, a szétkent ételmaradékokon aludtak. A másnaposok vedelték az uborkalevet.

Valaki Vaszkát kereste.
Vaszka nem volt...

– Jaj, hol a vőlegény?
– Nincs a legény, eltűnt a legény!
Sír az anyós, batiszt zsebkendőbe fújja az orrát... Margaritocska úgy bőg, mint egy fóka, s közben gyűrött pofikáját püderezi... A násznagyok a másnaposságot űzik a maradék itókával, és sorra kérik meg Margaritocska barátnőinek a kezét...
Makszim Vaszka keresésére indul, nem találja.

Lehet, hogy kiment a frontra, de lehet, hogy mégsem oda. Az este mintha látták volna Vaszkát, a városi színházban a tükröket zúzta... Aztán híre ment, hogy a francia művésznő beleszeretett Vaszkába... Vaszka nem sokat fűzte a nőt, egykettő, kész a kocsi, és már vitte is. Mázlija van a matróznak, és még bölcsködik is hozzá a gazember: „Művésznő, hercegnő, ilyen nőt még nem látott a világ." Eljöttek a bajtársak, hogy gratuláljanak a cimborának, és látják: művésznő ide, művésznő oda, de nem más, mint az istenverésénél is rosszabb ribanc, Pántlikás Klavka... Ki ne ismerné Pántlikás Klavkát? Széles e világban a legnagyobb k... Vaszka, aki pedig híres volt a jó szívéről, nem bírta ki, felüvöltött:

– Te... rüherongy...

Lekevert neki vagy kettőt, egyenesben voltak, Vaszka nem bonyolult lelkületű egyéniség.

Nyögnek, inognak a házak
táncolnak az utcák...

A kerítésnek támaszkodva egy kínai sírt nagy keservesen:

– Volgula, molgula...

Kiözönlöttek a szállóból a matrózok, faggatják:

– Mit bőgsz, atyafi?

– Volgula, molgula... tolgoztam-tolgoztam... pénz tolgoztam, pénz nincs, cigaleta nincs, kenyél nincs! – Csak úgy dőlt belőle a könny. – Milen hajólól?

– Vakard le a könnyeket, te keserűmandula, tarts velünk...

– Én tolgoztam...

– Jaj, testvér, nem illik, itt a szabadság, te meg bőgsz? Kapaszkodj, jön a kanyar!...

Izmos karok belökték a pityókos Makszimot a rekvirált, törött oldalú püspöki hintóba... Begyúródott mellé Vaszka

Galagan, Szuvorov, a kormányos, még valaki... A színes pántlikákkal feldíszített trojka nekilódult, vágtatott, ünnepeltek a lovak is, a lovak is duhaj kedvükben voltak...

S-i-v-í-t!!!

Teljes gőzzel!

Ereszd, ne sajnáld!

Hej, sose halunk meg!

Makszim percre sem feledkezett meg a sztanyicáról, a frontról, nyugtalanság mardosta szívét, de csámborogtak szavai, mint a részeg rákok:

– Vaszja, drága cimborám... Uramisten, testvérek, egész Kubanyban ellenforradalom, negyvenezer kozák...

– Nyughass, eljutunk a kozákjaidhoz is, felszúrjuk őket a holdra...

– Hát ezért szenvedtünk, Vaszja?... Fegyvert...

– Ne emészd magad, jó katona. Kinyújtóztatjuk a fehér pofájú söpredéket. Punktum... Csak proletárok maradnak majd a földön. A parazitákat elföldeljük, hogy még emlékük se maradjon... Fegyvert, azt szerzünk, de előbb hadd mulassuk ki magunkat kedvünkre, életünk első ünnepén!

A városi színház recsegett-ropogott a feszülő vállaktól. Ketten ültek minden széken, az emberek megtöltötték az átjárókat, folyosókat. Ültek a korláton is, lelógatták lábukat a zenekarba.

A *Gésá*-t adták.

A zenészek eljátszották a nyitányt, felfutott a függöny. A megbabonázott kínai kinyújtotta vékony nyakát, még lélegezni is elfelejtett, úgy bámulta a fényárban úszó színpadot... Majd nevetni kezdett, és mezítelen sarkával a zene ütemére topogott:

– Hú, de jó eltáls! – könnyeit szétmázolta piszkos arcán.

Vaszka a páholy peremére rakta az üvegeket, s Szuvorovval egyenesen a palackból nyakalták a pezsgőt. A gésát méregették, és csettintettek nyelvükkel:

– Hűh, micsoda ütközők!
– Ez igen!
– Brá-á-á-á-v-ó-ó-ó!...
A páholy mélyén hárman kártyáztak. Makszim aludt a székek alatt. Vaszka felrázta.
– Indulhatunk?
– Hová?
– Dohányért a páncélos cirkálóra.
A forrón lélegző tömegen át kigyúródtak a színházból, beültek a hintóba, és a kikötőbe hajtottak.
A hajókon zavaros fények villogtak.
A kemény evezőcsapások röpítették a csónakot, szikrázólobogó ösvény maradt a nyomában. A Szvobodnaja Rosszija páncélos cirkáló úgy közeledett, mint egy hatalmas, szürke jéghegy.
Kiáltás a fedélzetről:
– Kik vagytok?
– Jó barátok.
– Jelszó?
A csónakot a vaslépcsőhöz kötöző matróz kacskaringósat káromkodott: a káromkodásról az őrszem felismerte az érkezőt.
Csizmáikkal dobogva-sietve átvágtak a fémfedélzeten, és leereszkedtek a fedélközbe.
Kinyitotta Vaszka a vaspántos ládikóját: Kerenszkij-bankó, cári bankjegy, rubel, ezüstkopek, mindenféle fajta... Megajándékozta barátját egy Zeiss-távcsővel.
– Nesze, neked adom ezt a cigarettatárcát is, nem bóvli... hétkarátos...
Makszim kebelére rejtette a távcsövet, forgatta kezében a tárcát: örült is az ajándéknak, de zavarba is hozta a ragyogó holmi...
– Vaszja, talán nem kéne...
– Mit motyogsz?

– Ötpercnyi félelembe került? – kacsintott Makszim, és elmosolyodott.

– Az isten szerelmére, mit képzelsz?... Soha sehol egy kopejkát nem raboltunk... az elesettektől szedtük el... Mondd, testvérem, minek egy halottnak hétkarátos cigarettatárca?

Makszim nem tud mit válaszolni.

– Nem mutatnád meg a hajót? – szólt, és alaposan szemügyre vette a szegecselt fémfalakat.

– Lehet. Trappolj utánam.

Míg a kazánházba ereszkedtek, a matróz mesélt:

– A Pronzityelnij torpedóromboló fedélzetén háromszáz láda arany hever minden őrizet nélkül, senki se nyúl hozzá, te meg azt mondod, raboltuk... testvér, ezt tudni kell, itt egy különleges csavar működik.

– Arany, igazából?

– Háromszáz ládikó a kijevi és a harkovi széfekből... Testvérkém, ha rajtakapjuk valamelyiket, hogy enyves a keze, egy-kettő ledurrantjuk. Ez gyorsan megy, volt, nincs, eb, aki bánja...

A kazánház fekete és égésszagú.

A szénpor lepte fűtők meztelen felsőtesttel dolgoztak. A szénvermekből karjukon cipelték az öntöttvas kádakat, piszkavasakkal nyúltak be a kazánok száján, és verték szét az összeforrt salakot. A vaspadlóhoz súrlódó fényes lapátok csikorogtak. A kazánok fala perzselő hőséget árasztott. A tűztérből a szelelőrácson kivillantotta féktelen dühvel telt sárga szemét a vonagló, hörgő tűzsárkány. Zúgtak, vinnyogtak a ventillátorok.

– Pokol – szólt Makszim, sapkájával törülgetve arcát. Patakokban szakadt róla az izzadság, a hőségben nehezen lélegzett.

– Ez semmi... – üvöltötte a hozzá hajló Vaszka. – Csak két kazán működik... Amikor mind a tízet begyújtjuk...

Ajaj! Hetvenfokos hőség! A szellőztetőberendezés régi, gyenge a húzás, hetvenfokos hőség... De nem ülhetsz, és nem legyezheted magad a kendővel, dolgozni kell, megállás nélkül hajtani: nem izzadság, vér patakzik az emberről... – A matróz szemében a kazánok fénye tükröződött, s ebben a pillanatban a piacon látott olajnyomat ördögéhez hasonlított. – Az istenségit neki, öt évet húztam itt le! Könnyes, keserű élet volt... És most ne mulatnám ki magamat? Életünk első ünnepe...

Kimásztak a fedélzetre, és ugyanazzal a csónakkal visszaeveztek a fényben fürdő, zenétől zengő városba.

Magas orrával hasítva a szembefutó hullámokat, elhúzott előttük a Kercs torpedónaszád. Fekete zászló lengett a tatján, lobogtak rajta a szavak:

AZ ANARCHIA A REND SZÜLŐANYJA

– Mért nem vörös a lobogójuk? – kérdezte Makszim.

– Ez jobban tetszik nekik.

– Kivel tartanak?

– Ugyancsak a forradalommal... A helyi forradalmi bizottságnak vannak alárendelve, de csak saját szabad forradalmár lelkiismeretüknek engedelmeskednek... Még a télen Novorosszijszkba érkezett Törökországból a Varnavinszkij-ezred, meg egy aknavetős osztály... Rengeteget gyűléseztünk a katonákkal, sokáig győzködtük, és végül meggyőztük őket, hogy induljanak Jekatyerinodarba, megdönteni a Kubanyi Rada hatalmát. Beleegyeztek. Jó, megkapták az útravalót, de a támadás előtt a Varnavinszkij-ezred tisztjei megkutyálták magukat, és kimondták a semlegességet. A Forradalmi Katonai Tanács letartóztatott negyvenhárom tisztet, és parancsba adta a torpedónaszádnak, vigye őket Feodoszijába, rendelkezzék velük az ott állomásozó hadosztály... Eltelik egy nap, eltelik kettő, a tisztek-

ről semmi hír. A Forradalmi Katonai Tanács táviratozik: „Hol vannak a letartóztatott tisztek?" A torpedónaszád legénysége a tengerről rádiózza: „Megtettük a magunkét" – többet egy hangot sem... Tiszta munka volt, mi?... Hahaha... A halászok szedik róluk a keresztvizet, az öbölben egyre másra jönnek felszínre a hullák, a piacon meg ingyen se kell a hal senkinek, undorodnak tőle.

A városi park bejáratán plakát:

CIVILEKNEK TILOS A BEMENET

Matrózok nyüzsögnek mindenütt.

A dobogókon énekesek vonaglottak. Tépték a húrokat, a színes ruhák forgatagában szilajkodtak a cigányok.

– Olcsó vidámság – mondta Vaszka Makszimnak, amint átvágtak az asztalok között. – Egy ezres, és egész éjjelre futja zenére, borra, nőre. Nem szeretem számolni a pénzt, annyi pénzem van, hogy ha folyvást csak iszom meg mulatok, akkor se tudom elverni...

– Valami burzsuj hagyta rád a vagyonát?

– Még mit nem... Te nagyfejű, ne gondolj rosszat rólam... Kaptunk öt rend teljes mundért? Megkaptuk egy esztendőre a zsoldot? Megkaptuk... Azonkívül marha nagy szerencsém van a kártyában... Számítsd ki, mi pénze van a fiúnak...

Mindenütt folyt a lakmározás, az asztaloknál, a nyitott verandákon és csak úgy a fűre terített köpenyeken.

– Hű, testvérek, a hétistenit neki!

– Zenekar, tust, koplaljon a Krisztus!

– Vedelj, a flottának úgyis befellegzett!

– Vágd a burzsujt, kell a dohány!

Számtalan torokból zokogásként tört fel a matrózok kedvenc dala:

Fedélzetre, bajtárs, mind készen legyetek,
Ím eljött az utolsó próba...
Büszke Varjagunk nem adja meg magát,
Irgalom itt nem jöhet szóba...

– Meguntam az egész küzdelmet... Haza!
– Nesze, kapd el a bunkómat!
– Jöjjenek az apostolok, hadd...
Mind többen fújták az éneket, az éjszaka remegett, nyögött a szívszaggató üvöltéstől.

Lobognak a zászlók, csörög a lánc,
Húzzák a horgonyt a mélyből...

Pántlikás Klavka cigányképű barátnőjével a *Két macská*-t táncolta.
– Bámuljátok, népek, kisasszonyok, szépek!
– Az a kincs, párja nincs...
– Hogyha éjjel mulatunk, hosszabb lesz a nappalunk!...
– Most abrakolj, pajtás, holnap nem lesz kenyerünk!
Csattogtak a kérges tenyerek, akár a sortüzek.
– Forgasd, forgasd, ne sajnáld! Micsoda lábak!
Táncoltak a szurokfáklyák, táncoltak a kézigránáttal, géppuskahevederrel, pisztolyokkal teleaggatott Rogacsevszkij-különítmény matrózai. Puskapor és az út porának szaga áradt belőlük. Tegnap léptek le a frontról, kimulatni magukat, és aztán két nap múlva fiákeren hajtanak vissza a tüzelőállásba. Itt van a szomszédban a tüzelőállásuk – Anapa, Azov, Batajszk –, tűz–víz gyűrűjében.
– Járd, szakadjon a csizmád sarka!
– Ide nézz a figurára!

Kereszt vagy kő nem jelöli, hol hulltak
Orosz flottánk dicső hősei...

Az asztalnál Makszim, Vaszka, Iljin, Szuvorov kormányos, a kínai és Jegorov, a vasúti műhely lakatosa.

Makszim a tengerészekhez:

– Vaszja, Iljuska, ide süssetek: ez itt Jegorov elvtárs, vasból a keze... Egy hét alatt két páncélvonatot hoztak össze, ezek húztak ki bennünket a pácból Tamanynál... Hamisítatlan proletár, a munka harcmezejéről... Villog a szeme, jár a keze, ahol a kéz nem bírja, vállával taszítja... Testvérkék, ide süssetek.

Szakadt könyökével Jegorov letörölte a lucskos asztalt, rekedten nevetett:

– ...a műhelyfőnök ellene volt, rács mögé dugtuk! Nem volt colos acéllemez – kerítettünk. Hat nap, hat éjszaka nem aludtunk, nem faltunk, de kigurítottunk a vágányra két páncélvonatot... Mi is le tuggyuk tenni a garast... Harminc éve gyúrom, de még nem láttam, hogy így hajtottunk volna.

Vaszka megrázta az öreg göcsörtös kezét, és mindenkit megvendégelt.

– Igyatok, mulassatok, elvtársak!...

– Iszunk is.

– Most mi ünnepelünk... Tulaj! – rikkantotta el magát Vaszka felemelkedve. – Tizenöt fogásos vacsorát ide! Fizetem az egészet! Rendelés véve! A fehérpofájúakat meg mind egy szálig a másvilágra küldjük, az anyjuk keservit... Mi majd...

A cigánykórus:

Hegyen áll a szál fenyő,
Lent cseresznye zöldül...
Cigánylányt szeret a burzsuj,
S matróz vette feleségül...

Járd, komám,
Ne sajnáld,
Járom én,
Elvenném.
Sohse bánd,
Adom én.
Venném én,
A kertembe ültetném...

Minden kobak kapatos
Minden kobak csörgődob.

Mi fáj ám? hol fáj, komám?
Fejem fáj a szesztül...
Nappal iszunk, éjjel iszunk,
Egész héten fesztül...

Egyszer volt,
De jó volt,
Számlálatlan
Még jobb volt...

Jegorov nem iszik, meg-megmártja bajszát a pohárban, és hol az egyik, hol a másik matróz mellé telepszik:

– Nagyszerű fiúk vagytok, csak a pia kikezd benneteket. Nem fúltok a vízbe, nem vesztek a tűzbe, de itt aztán könnyen rajtaveszt, bele is fúlhat, le is éghet az ember. Nem véletlenül mondja a közmondás: „A bor a legjobb vitézt is leveri a lábáról"...

– Apuska, te ne rontsd el az ünnepet... Életünk első ünnepe...

– Nem korai még ünnepelni? Vessétek eszetekbe, fiúk, az ellenség nem alszik, az ellenség támadásra lendült... Inni?

Miért ne, lehet azt... csak... izé... nem kéne már munkához látni?

Lángba borult Vaszka szíve, könnyedén az asztalra pattant:

– Cimborák, nyissátok ki a fületeket...

És kezdetét vette a röpgyűlés, könnyel, muzsikával.

Így
Úgy
Üsd
Vágd
Szabd
Szőröstől
Bőröstől
Gyökerestől...

Vaszka Galagan mintha a tűzből kapdosta volna ki a szavakat: a frontról fenyegetően beszélt, a forradalomról ünnepélyesen, a burzsujokról engesztelhetetlen gyűlölettel... Habzott a szája.

Makszim kapkodva elmondta a maga sztanyicáját, a harcot Kornyilovval.

Mindenki beszélhetett.

Íme, Jegorov egyszerű, tömör beszéde:

– ...a napirenden most az a kérdés szerepel előttünk: honnan szedjük össze az ellenség megsemmisítéséhez szükséges erőt? Van erőnk, de ez az erő szanaszét van szórva, van, aki mulat, van, aki izgágáskodik, van, aki otthon ölelgeti az asszonyt... Az idő arra szólít, hogy kiszálljunk a vagonokból, hagyjuk a szállodai szobákat, a kényelmes, villanyvilágítású lakásokat, mindenféle kényelmet... A mi helyünk a lövészárokban van... hagyjátok abba, fiúk, a pohár fenekére való kacsingatást, elég volt a tyúkokkal korzózni, konflisban feszíteni végig a városon, sorra venni a fé-

nyes vendéglőket... Hagyjátok az átkozott kártyát és Istennek, vérnek, hantnak, szívnek, törvénynek, forradalomnak a káromlását... A frontra! A frontra! Betöltöttem az ötvenet, de ha kell, hát tűzbe-vízbe megyek, ha kell, holnap vagy most rögtön... Esküszöm! A fiam...

Az öreget nagy hurrázások közepette karjaikba kapták, és feldobták jó néhányszor a magasba.

Vaszka egy ceruzacsonkkal felírta a noteszába a frontra jelentkezőket.

Reggel felé egyenest a városi parkból indult Vaszka Galagan partizánosztaga az állomásra... Ütemesen ringtak a széles vállak és a matrózsapkás fejek.

Az állomáson a matrózok felverték a főnökséget, felébresztették a parancsnokot.

– Fegyvert!

– Nem tőlem függ.

Galagan az orra alá dugta a Mausert.

– Te, én egyenként tépem ki az inaidat.

Topogott egy darabig a parancsnok, de látja, nincs kibúvó, kiutalt a matrózoknak egy vagon fegyvert, egy vagon lőszert és néhány láda robbantószert.

Makszimnak is jutott kétszáz puska.

Berakták a rizzsel, kenyérrel, cukorral tömött zsákokat. A pullmankocsik tetejére géppuskákat állítottak, a pőrekocsikra tábori és páncélosokról leszerelt hajóágyúkat.

A frontra induló különítménynek híre futott, és búcsúztatásukra kijöttek az állomásra a munkások, a matrózszeretők meg egyszerűen a lakosok.

Rezesbanda, beszédek, utolsó csókok.

A fáradságtól megfeketedett Vaszilij Galagan kiadja a parancsot: „beszállni!", és maga ügyel, nehogy lemaradjon valaki.

Kling, kling, kling...

A szerelvény meglódult, és csörömpölő ütközőkkel billegett át a váltókon, majd robogni kezdett.

Száguld a vonat
fények
hosszú út...

A vasas németek betörtek a búzatermő Ukrajnába, tűzzel, szuronnyal vágva maguknak utat, keletre nyomultak. A partizánkülönítmények nem tudták megállítani a jövevények vasáradatát, és azok üvöltő árként zúdultak a Donra, majd a Donon át a Volgára és a Kubanyra... A németek elfoglalták Rosztovot, a Krímből átkeltek Tamanyba, s ezekből a hadállásokból veszélyeztették a gazdag délkeleti vidéket.

A németek az egész fronton támadtak. Tamanyba mezőgazdasági gépekkel jöttek, és munkához láttak: lekaszálták a be nem érett gabonát, összepréselték, és vitték a lisztet, a magot, a szalmát, a töreket. A Donnál összeharácsolták a búzát, húst, gyapjút, vajat, szenet, kőolajat, benzint, ócskavasat és mindazt, ami a kezük ügyébe került.

Azovtól Batajszkig húzódott a front hullámzó szuronyvonala. A szülőföld és az újszülött forradalom védelmére megmozdultak a rosztovi és a taganrogi vörösgárdisták, a kubanyi partizánok, a fekete-tengeri matrózok az anarchista Mokrouszov parancsnoksága alatt, Maruszja Nyikiforova fejvadászai és számos változó létszámú apróbb osztag.

Az Ukrajnából visszavonuló szabadcsapatok többsége nem időzött Kubanyban, hanem futott tovább.

A Tyihoreckaja csomóponton csinnadrattával, dallal, részeg esküvel robogtak át a tomboló szerelvények százai... A tehervagonokból és pullmankocsikból álló szerelvényeken a Kaukázus felé vették útjukat Cserednyak, Szamohvalov, Guljaj-Guljajko, Kaszka bandái és a tyiraszpoli zászlóalj.

Harcolva vágta át magát és vitte Caricinba a vonatnyi aranyat az anarchista Petrenko. Caricin alatt a bolsevikok kivégezték Petrenkót.

Júniusban a breszt-litovszki szerződés alapján Németország ultimátummal fordult a Népbiztosok Tanácsához a Fekete-tengeri Flotta átadásáról. Moszkvából repül rádión az utasítás a Kubany–Fekete-tengeri Köztársaság tanácskormányának: „Szevasztopolba vezényelni a flottát, átadni a németeknek." S vele egyidejűleg a rejtjelzett parancs: „Azonnal elsüllyeszteni a flottát a novorosszijszki öbölben."

Mindenfelé tömeggyűléseket tartottak.

Jekatyerinodarban és Novorosszijszkban a sokezres tömeggyűléseken harcias határozatok születtek: „Ne süllyesszétek el a flottát, harcoljatok az utolsó lövedékig."

A matrózok szavazata csaknem egyformán oszlott meg. A fekete-tengeriek körében – eltérően a baltiaktól – igen erőteljes volt az anarchista, ukranofil és különösen az eszer hatás.

Egy nappal az ultimátum határidejének lejárta előtt Moszkvából megérkeztek a bolsevik Központi Bizottság képviselői, és követelték a parancs végrehajtását. A novorosszijszki révben elsüllyesztették a Szvobodnaja Rosszija cirkálót, a Kaliakrija, Hadzsi-bej, Fidoniszi, Sztremityelnij, Sesztakov és más torpedórombolókat. Néhány hadihajó, a Volja páncélossal az élen mégis kikötött Szevasztopolban, és megadta magát a németeknek.

Két nappal a flotta elsüllyesztése után Novorosszijszkba befutott egy német hajóraj...

...Ivan Csernojarov osztagának nem sikerült a többiekkel együtt kivonulni Ukrajnából, sokáig hányódott a Donnál a németek háta mögött, átvágta magát a fronton a szalszki sztyeppre, majd Kubanynak fordult, hogy pihenjen és feltöltse sorait.

Egy tavaszi ünnepnapon, amikor csaknem mindenki az utcán sétált, az osztag bevonult a sztanyicába.

Zsíros porfelhőben, széles, kemény léptekkel masíroztak a nyugati front hosszú háborúban elvadult katonái.

A matrózok, akik mindig elsők voltak a csatában és a rablásban is, külön csoportokban jöttek, nem elegyedtek el a többiekkel. Szélcserzett arcuk fekete volt a portól, szemükben az elszántság vad tüze égett.

A Dnyeper-vidék egyszerű, barna szemű legényeit és nagy bajszú muzsikjait szürke bárányból kucsmájukról és érdes bekecseikről könnyen meg lehetett különböztetni a többiektől. A németek felperzselték tanyáikat és falvaikat, elhajtották marhájukat, elvették kenyerüket. Rongyokban, eltetvesedve, szívükben olthatatlan haraggal, kábán menekültek, maguk sem tudva, hová.

Egy lerobbant, lóvontatta automobilban szemüveges fiatalok zsúfolódtak össze, már berekedtek, de csak fújták az anarchista dalokat.

Viharvert fogatokban a nagy déli városok hírhedt bűnözői és csirkefogói feszítettek. Nagy ezüstszamovárból vedelték a pezsgő cimljanszki bort, és ugyancsak gajdoltak.

Szedett-vedett öltözékben egy bányászszázad zárta a menetet.

A gépfegyverkocsikat dunnákkal, párnákkal tömték meg, legfelül portól szürke szőnyegek. Az egész Ukrajnát és Donvidéket bejárt, agyonhajszolt lovak horkanva hegyezték fülüket, és megérezve a közeli pihenőt, nyerítettek. A felnyergelt hátaslovak a gépfegyveres kocsikhoz kötve nyargaltak, sörényükben pántlikák lengedeztek, a farkukhoz kötött vadvirágcsokrok elhervadtak. Csattogtak a kopott patkók, csörömpöltek a géppuskapajzsok, az ágyúk nehéz fara bukdácsolt az út gödreiben. Kimázolt lányok ültek a gépfegyverkocsikon. Mindegyiknek az ölében ott ringott egy-egy részeg partizán feje. Egy láncra vert medve szaladt a fogatok

után, és vérfagyasztó ordításától visszhangzott az utca. A porfelhőben, hangzavarban vonuló szekérsor vándorcigányok karavánjára hasonlított.

Az osztag élén egy könnyű, sötétpej arabs kanca nyergében feszesen ült Ivan Csernojarov, a fiatal atamán. Hetykén tarkójára tolva viselte asztrahán kucsmáját. Magas, napbarnított homloka fedetlen volt. Szurokfekete varkocsa csaknem válláig ért. Az ajka fölött ütközött a bajsza, egy rakoncátlan hajtincs az arcára hullt. Málnaszínű cserkeszköpenyét kivert, keskeny öv szorította derekához. Ékes hímzésű, puha ázsiai csizmájának orra alig érintette a kengyelvasat.

Az atamánnal kengyel kengyel mellett lovagolt a halotti lepelbe burkolózott Salim szárnysegéd. Kiálló pofacsontú arca öntöttvasfekete. Övén rövidre vágott csövű puska és egy kivarrt dohányzacskó lógott. A pikája hegyére felszúrta a legutolsó összecsapásban, Batajszk alatt megölt ősz bajszú német sisakos fejét. A bűzlő fej körül légyraj dongott.

A két barát nagyot csavargott azóta, amióta elhagyta a sztanyicát: csatangoltak a Donnál, a Volgánál, lerándultak a Krímbe, és számos ukrajnai kaland után Durnoszviszt atamán bandájában kötöttek ki. Tűzben-vérben járták be Umany vidékét. De Durnoszvisztot mihamar rajtakapták, hogy meglopja őket, és tulajdon emberei felhúzták. A helyébe választott Sziszoj Bukretov az első csatában egy szicsbeli pikáján lehelte ki páráját. Csernojarov átvette a banda vezetését, és bejárta vele Ukrajna régi útjait. Znamenka alatt verekedett a hajdamákokkal. Fasztovnál Petljurával, Kijev alatt a németekkel és a bolsevikokkal. A fiatal atamán szívvel-lélekkel a rend és a fegyelem híve volt, de kezdetben, hogy megnyerje az embereket, szemet hunyt a bandában meghonosodott rablás, dorbézolás és más becstelenségek fölött. Miután helyzete megerősödött, gyökeresen változtatott a dolgon, saját kezűleg lőtte agyon a gyávákat, korbá-

csolta meg a fosztogatókat, de mindennek kevés haszna volt. A banda a legkisebb balsiker után szétszéledt, mint a füst a szélben, és Ivan leghűségesebb húsz-harminc embere és Salim kíséretében vágtatott a sztyeppen. Fordult a szerencse, és a banda létszáma pillanatok alatt több százra is felszaporodott. A küzdelmes ordasélet kialakította a maga, egyetlen szolgálati rendbe sem illeszthető szabályait: csak a gyávát és az olyan tolvajt sújtották halálbüntetéssel, aki nem akarta megosztani társaival a harácsot; semmi egyéb nem volt büntetendő...

A banda a Don felől nyolc században mozgott.

A nagyra törő álmokat dédelgető Ivan látta magát, amint vezérként tér be a sztanyicába, látta, hogyan várják őt, apjával az élen, az öregek kenyérrel, sóval, hogyan kérlelik majd, fogadja el ajándékba a fajparipát, hogyan... Türelmetlenül csapkodott a korbáccsal, állhatatosan nézett az udvarokra kiözönlő sztanyicások arcába, és dühöngött, mert senki nem mutatta, hogy ráismert volna.

A szekereken volt bőven a csatákban zsákmányolt mindenféle színű és árnyalatú lobogókból. A sztanyicába az osztag fekete zászlóval vonult be, amelyre világos selyemből hímezték a keresztbe rakott csontokat, a koponyát, a kakas taréjához hasonló felkelő napot, és hatalmas betűkből a fenyegető szöveget:

NINCS MENEKVÉS
A TŐKÉNEK PUSZTULNIA KELL

Amikor az egész osztag beért a sztanyicába, az atamán felemelkedett a kengyelben, és rekedt basszus hangján vezényelt:

– Vidáman!

A trombitások torkukat köszörülve keresték elő a szekerekről a naptól felforrósodott kürtöket. A klarinétosok az

erőfeszítéstől kivörösödve próbálták hangszereiket: arcukon gödröcskék ugráltak, úgy tűnt, a zenészek mosolyognak.

A zenekar rázendített a *Jablocská*-ra.

Két gépfegyverkocsit egymás mellé akasztottak, és deszkából dobogót borítottak rájuk. A mozgó színpadra könnyedén felpattant az atamán tábori felesége, az osztag legjobb táncosnője, Delfin Maska. Forgolódva cicomázta magát. A fején kerék nagyságú kalap, hímzett, betyáros öv szorította derekát, szűk dragonyosnadrágba bújtatott csinos lába rángatózott a türelmetlenségtől, kemény mellét az ég tudja, kinek a zubbonyáról letépett kitüntetésekkel aggatta tele, volt ott a hűséges szolgálatért kapott érdemrend, az igyekezetért és a leszolgált évekért járó érdemérem, a György-kereszt minden fokozata. A sztanyicások, ahogy meglátták az atamán feleségét, a rang iránti beidegződésből önkéntelenül kihúzták magukat, az öreg Regyegya meg vigyázzba merevedett...

– Vidáman!

Maska körülnézett, összeütötte tenyerét, majd rázendített:

Jézus, a szűzmáriás,
Nem tudta a máriást,
Elvesztette mindenét,
Mahnóhoz ment pénzér...

Üvöltözés, köhécselés, csujogatás...

A szépséges Szűzanya,
Kofa lett a piacon...

Maska dobbantott néhányat, majd folytatta:

Burzsujom, jó burzsujom,
A citromot ne sirasd,*
Mi vagyunk a rend, a jog,
Törvényt hoztunk, jó szorost...

Az osztag felhördült, fülsiketítőn fújta:

Itt a fegyver, itt a jog,
Törvényre ne panaszkodj...

Egyesek fütyültek, mások a megvadult kutyákat lövöldözték, a kutyacsaholást ki nem állható medve bőgött, ahogy a torkán kifért.

A tér szűknek bizonyult.

Az öregek nem legyezték Vanyka hiúságát, nem fogadták kenyérrel, sóval, nem hajtottak fejet előtte.

Az atamán felemelte az ostort.

– Állj!

A mozgás leállt.

Puskája agyát földre dobbantva megállt a gyalogság. A lovasok elereszve a gyeplőt, leugrottak a nyeregből, űzték a lábukból az zsibbadást. Megszakadt a zenekar ujjongó játéka. Elhalt a kerekek nyikorgása.

Salim enyhén torzítva a szavakat, éneklő hangon kiáltozta:

– Szállásmesterek, beszállásolni az embereket!... Menyecskék, vessétek meg az ágyat, készüljetek fel a csatára... Takarmánybegyűjtők, hozzám!

A hahotázó Delfin Masát a levegőbe dobálták, fölröpítették a lovak feje fölé.

Egy matróz cimboráját ébresztette:

* Az egyszerűség kedvéért citromoknak (limoni) nevezték a milliókat. (A szerző megjegyzése)

– Tyimoskin, ébredj! Tyimoskin, ég a muzsik!

Tyimoskin sehogy sem tudta kitépni magát az álom karjaiból, és csupáncsak nyögött. Egy veder hideg vizet zúdítottak a fejére. Tyimoskin prüszkölve emelte föl nyírott fejét, gyulladásos szemével ijedten pislogott:

– Hol vagyunk?... Taganrogban?... Égünk vagy süllyedünk?

– Nagy rabló ez – röhögték a közel állók. – A Don óta nem tért magához, álló hete részeg. Mássz le, megérkeztünk Kubanyba, most a kozákokkal fogunk verekedni.

A községháza előtt az atamán elgondolkozva megállt... Majd legyűrve tétovázását, fellépett a nyikorgó tornácra, és sarkában kíséretével benyomult az épületbe.

A forradalmi bizottság tagjai szanaszét ültek.

– Ki itt a főbohóc? – kérdezte Vanyka, és átható tekintetét körbejáratta a bizottság felálló tagjain.

Grigorov megkerülte az asztalt, és kezét nyújtotta:

– Jó napot... Én vagyok a forradalmi bizottság elnöke.

– Te meg honnan kerültél ide, szép fiú? – kiáltotta mérgesen az atamán, de nem adott kezet. Az dühítette fel, hogy a sztanyicát nem kozák, hanem egy idegen vezeti, akit korábban ő csak futólag látott.

Salim égett a türelmetlenségtől, összekacsintott a takarmánybeszerzővel, az élelmezőkkel, elkáromkodta magát, és ostorával felhasította az asztalt borító zöld posztót.

Grigorov visszahőkölt, megigazította szemén a csiptetőt, és ironikusan mondta:

– Derék legények vagytok, amint látom...

– Hallgass, elnök – szólt sötéten az atamán –, nem örülsz érkezésünknek?

– Hogyan mondhat ilyet? – mosolyodott el újból Grigorov. – Majd belehalunk az örömbe valamennyien.

– Hagyd a fecsegést! Inkább azon törd a fejed, mivel

látsz vendégül bennünket, és lovaink is éhesek, azokat se koplaltasd.

– Kinek van alárendelve az osztag? – kérdezte Grigorov.

– Mondjuk, nekem.

– Hát te kinek?

– Az ördögnek.

– És kiért harcoltok?

– Mi az, parancsnokom vagy, hogy kihallgatsz?

– Te koszos – üvöltött fel Salim, mintha megharapták volna, és felemelte a korbácsot.

Az atamán visszafogta a kezét.

Az ajtóban állók felzúgtak:

– Csak a fejét, Salim!

– A piacra jöttünk, alkudozni?

– Mit húzzuk az időt, az emberek éhesek, a lovakat etetni kell...

– Verd be a fejét, és kész.

– Csillapítsd le a vitézeidet – mondta Grigorov –, parancsolj rájuk, hogy menjenek ki, és akkor majd rátérünk a dologra.

– Kizavarsz? – hunyorított az atamán, és orrcimpái megremegtek.

– Zavarni nem zavarlak, de nem akarok mindenkivel egyszerre tárgyalni.

– Adod a bátrat?

Grigorov hallgatott.

Nem véve le róla pillantását, az atamán szándékolt lassúsággal kivette Mauserét, kibiztosította, és az elnök feje fölött a falba lőtt.

– Gazember...

Berontott Makszim.

Grigorov egyenesen állt, de hirtelen beesett arca szürke volt, pillantása megkövesedett.

– Ezt a disznót! – kiáltotta elragadtatással Ivan. – Ez se tűztől, se víztől nem fél... Eljössz hozzám a törzsbe írnoknak?

Makszim rögtön megértette, miről van szó, elfedte testével Grigorovot, és amennyire csak tőle kitelt, elszántan szólt:

– Megállj, Ivan Mihajlovics... Fölösen sértegeted az elnökünket... Orosz ember, nem ismeri az itteni rendet.

– Hogyhogy nem ismeri a rendet?

– Csak nemrégiben lett elnök, hát ezért nem ismeri... A sztanyica forgalmas helyen van... Te beállítottál, vered az ember pofáját, a holnap érkező szájon ver... Egy hétnél tovább nem lehet elnökösködni, nem bírja ki az ember pofája.

– Nem bírja ki a pofája?... – Ivan elnevette magát.

Kísérete is hahotázni kezdett: köhögve, tüsszögve, fulladozva röhögtek.

Ahogy kinevette magát, az atamán eltette a Mausert, és kapkodva, alig találva a tűzzel a pipába, rágyújtott, és elsorjázta követeléseit.

– Idejében előteremtünk mindent – ígérte Makszim –, innivalót, friss kenyeret, zabot és mindent, ahogy illik, pontosan... Legyen nyugodt, Ivan Mihajlovics.

– Még észbe tartasz?

– De hiszen maga Mihajla Csernojarov fia. Hogyne tartanám...

Vanya akart valamit apja felől kérdezni, de meggondolta magát. Figyelmesen végigmérte Makszimot:

– Ki vagy?

– Makszim Kuzsel... Idevalósi.

– Komisszár?

– Egyszerű közember vagyok.

– Jól vigyázz, ha nem teljesíted a parancsot, leütöm a fejed.

– Legyen nyugodt, teljesítjük.

– Rendben. Gyerünk, fiúk!

A vendégek távoztak.

– Mi a teendő? – kérdezte Vaszjanyin.

– Küldjünk egy segélytáviratot a frontra – javasolta Megyenyuk. – Hívjuk ide Mihail Prokofjevicset az ezreddel, ő majd megvendégeli őket...

– Mi magunk nem tudnánk lefegyverezni a bandát? – kérdezte Grigorov. – Úgy látszik, szép szóval nemigen boldogulunk velük...

– Nincs elég megbízható emberünk.

– Fegyvert meg töltényt hoztam – mondta Makszim –, de azt hiszem, nem tudunk annyi embert összeszedni...

– Hol a fegyver?

– Az állomáson... Galagan is ott van, a mozdonyt javítják.

Röviden elmesélte városi kálváriáját, találkozását a matrózokkal.

– Mi lenne, ha mozgósítanánk a te Vaszkádat? – kérdezte Grigorov.

– Aligha győzöd meg ezeket az ördögöket... A frontra igyekeznek, és alaposan felhergeltek, útközben nem volt kivel csatázni, mind a távíróoszlopokba lövöldöztek.

– Mégis fel kell venni velük a kapcsolatot... sürgősen...

– Megpróbálhatjuk...

A bizottság tagjai szétosztották maguk között a falut, és elindultak, hogy összeszedjék a jövevényeknek a harácsot. Makszim Grigorovval elrohant az állomásra.

Még sötétedés előtt felkészültek a lakomára.

A házak szűknek bizonyultak, így az utcákra és a térre hurcolták ki az asztalokat. A konyhák ablakai alatt, akár a részegek a kocsma előtt, összeverődtek a kutyák. Nekigyűrkőzve, feltűzött szoknyában sürögtek a kipirult asszonyok. Az asztalok rogyadoztak az ételek súlya alatt: búzakenye-

rek, húsos lepények, sült szárnyas, besavanyított dinnye, alma, üstökben gőzölgő birkahús, vedrekben savanyú káposzta.

A téren egy bőségesen megrakott asztal mögött kopott plüssdíványon ült hívei körében Ivan Csernojarov. Magas ülőjékéről – a dívány lábai alá téglákat raktak – mindenkit látott, és őt is látta mindenki.

A kürt ezüst szava gyülekezőt fújt.

Az emberek elhelyezkedtek az asztalok körül, az atamán felemelte karját:

– Legények...

A tér elcsendesedett...

Az atamán nem szerette a sok locsogást, beszéde inkább napiparancshoz hasonlított:

– Legények, ma kimulatjuk magunkat, de holnap megyünk a frontra! Minket visszavonhatatlanul megfertőzött a forradalom, nem tartunk sem istentől, sem az ördögtől!... Továbbmegyünk nyitott szemmel, testünkkel vágunk utat! Addig megyünk a kerek világon, amíg csak lábunk visz, és lovaink bírnak. Nekünk nem árt se vér, se mennykő, se tűz!

Felhajtott egy kancsóval. Szolgálatkész kezek uborkát, kenyeret, füstölt halat nyújtottak felé.

A tér mennydörgött:

– Hurrát édesapánknak!...

– Agyonverjük, besózzuk az urakat!

– Fel a horgonyt!

– Teljes gőzzel előre!

– Huhuhu...

– Nincs menekvés, a tőkének pusztulnia kell!

– Éljen az atamán és a szabad szövetség!

Apránként elcsendesedett, elült a kiáltozás.

Mindenki rávetette magát a zabára. Egy ideig csak csámcsogás, dugók pukkanása, edénycsörgés, a kardokkal szét-

csapott velős csontok roppanása hallatszott, majd újult erővel zúgtak fel a hangok, szárnyalt a dal, visongtak a nők, csengett a forró kacaj.

A templom cintermében a bányászok lakomáztak az egyszínű terítővel takart asztaloknál.

A februári forradalmat a Don-medencében távolban cikázó villámnak látták. Szerencsétlenségükre a bányászok nem ismerték ki magukat a politika finomságaiban. A gyűléseken átkozódás, fogaknak csikorgatása, csábító felhívások és meddő ígéretek. Az első választáson a mensevikek és az eszerek győztek, ők vezették a városi dumákat és a bányabizottságokat, befurakodtak a szakszervezetekbe. A szurtos erőt újból lekényszerítették a föld alá. A szocialisták békésen együttműködtek a gyárosokkal. Mire egy kopejkányi fizetésemelést alkudtak ki a tulajdonosoktól, a kenyér öt kopejkát drágult. A tulajdonosok villáikba húzódtak. A tisztviselők az elszámoláskor továbbra is becsapták a bányászt. A főnökség kihívóan továbbra is fajlovakon feszített. A vállalatok az elhasznált, a háború alatt tönkrement berendezést nem újították fel, de állandóan emelték a normákat. Végül a bányászok türelmének is vége szakadt.

Sztrájkok törtek ki.

A tulajdonosok háromszáz bánya becsukásával válaszoltak. Vad haraggal a szívükben, vállukon az üres batyuval tízezerszámra kerekedtek fel a munkanélküliek a Don-medencéből, és széledtek szét, ki merre látott. Aztán az októberi vihar sepert végig az országon. A bányászok új erőre kaptak. A bányatulajdonosok követelésére Kalegyin tábornok kozákokat küldött a bányavidékre. A bányászok csákányt ragadtak. Kitört a polgárháború. A bérkaszárnyák és a földbe vájt viskók félig kiürültek, csak az asszonyok meg a macskák maradtak otthon. A bányákban leállt a munka. Az idénybányászok hazatértek falvaikba a földet túrni, mások Mahnóhoz szöktek vagy beálltak Sziversz, Zsloba,

Antonov-Ovszejenko vörösgárdáiba; rengeteg szurtost vitt magával Caricin alá Artyom és Vorosilov... A Martyjanov vájár vezette szabadcsapat átharcolta a telet a kozákok ellen a felső-doni körzetben, majd a németek elől menekülve hozzácsapódott Csernojarov bandájához.

Kis hordókból szűrték, vedrekből itták a kisüstit.

– Ez igen – villant elő egy öreg vájár gennyező szeme a véres kötés alól; bőrkalapjával legyezte magát. – Ez élet!... Valaha az úri konyha mellett vitt az utam, én csak szívtam a húsos scsíleves illatát, most ezt is megértem... Örülj, lélek, habzsolj, bendő!

Mindenfelől koccintani nyúltak feléje.

– Ereszd meg a nadrágszijat, férjen tartalék is.

A fegyvereket gúlába rakták.

A túlterhelt gyomorból felböfögött erjedt bűz terjengett.

Két legény egy pikára szúrt sertést sütött a tűzön.

A rászáradt piszoktól fekete kezek tépték a húscafatokat. Az izzadt arcokon csillogott az elégedettség, a borostás állakon patakzott a zsír.

A házakban nem gyújtottak világot. Az ablakokban ijedt arcok villantak. Martalócok bandái járták sorra a házakat. Rémült kutyák ugatása, gyerekek bömbölése, az asszonyok siránkozása és szitka fogadta a vendégeket.

Döng az ajtó.

– Hé, gazda!

– Nincs itthon – feleli egy reszkető hang az ajtó mögül –, magam vagyok a családdal.

– Fegyver van?

– Jaj, istenem, minek nekem fegyver?

– Nyiss ajtót... Házkutatás!

– Mentsetek meg, jóemberek!

Az ajtó recseg, majd széthull a puskatusok csapása alatt.

– Beszélj, hová rejtetted a géppuskákat?... Hol vannak a ládák? – Majd elfojtott suttogás: – Pénzed van?

– Honnan lennem pénzem? Hadiözvegy vagyok...

– Nincs időnk a szoknyád alá kukkantani. Gyerünk, fiúk!

– Segít-sé-ég!...

– Csend!

Az asszony torka ropog a vasmarok szorításában.

– Elvtársak... ördögök... a férjem elesett a német fronton... Van róla papírom.

– Nem tudunk olvasni.

A ládafiából röpdöstek az ünnepi szoknyák, vég vásznak, színes kendők és a lányok tartogatott kelengyéje.

– Visszük a bundát.

– Nem adom... Nem adom a bundát!

– Ne marhulj, asszony, minek neked bunda? Melegít majd a zsírod, jó vastag vagy.

A házkutatás után olyan a ház, mintha tűzvész pusztított volna.

Batyukkal léptek ki az udvarokba. Jobbra-balra sandítva, egymásnak füttyögetve kotródtak vackaikra.

Az atamán dülöngélve, a részegeken átlépve járta a teret. Időnként teli marokkal ezüstpénzt szórt szerte, és kiáltozott:

– Berúgott-é, jóllakott-é mindenki?

Egyesek itallal kínálták, mások összecsókolóztak vele.

A síró asszonyok cserkeszköpenye szárnyát rángatták:

– A vastag gyapjúkendőt... az aranyat...

– Ki hibás? Mér nem dugtad el ügyesebben?

– Kiraboltak... Mindenemet elvitték...

– Akinek nincs, attól nem visznek el semmit.

Regyegya, az öreg kozák az atamán lába elé rogyott:

– Fiam... Vanyka... Kimerték a zabot... elhajtottak két lovat, a bricskát...

– Kiraboltak? – kérdezte az atamán, akit megindított az öreg kesergése. Kirántotta az övéből a pisztolyt, és a markába nyomta: – Menj, Szafron Petrovics, rabolj ki te is valakit.

A körbenállók nagyot röhögtek.

Az atamán Maskát kereste, de sehol nem találta. Váratlanul a közelben, a templom kerítése mögül csendült fel az ismerős nevetés.

Megállt az atamán, hallgatózott.

Majd a kerítésre kapaszkodott, és felfogva kardját, beugrott a sötétbe. A bokorból jajt kiáltva fürjként rebbent ki borzasan Delfin Maska. Majd ruháját porolva, fekete bajszú bányász emelkedett utána, az atamán felismerte Ljascsenko géppuskást.

Szemébe húzva sapkáját, mintha verekedésre készülne, Ivan a barátnőjéhez lépett:

– Megruházzalak?... Te áspiskígyó, kitaposom a beled.

Maska elhúzódott:

– Nem vagyok a cseléded... Mindenestől szabad vagyok.

– Coki, te hétsápkóros szajha!... – üvöltötte veszetten az atamán, és tőréhez kapott. – Mozgás utánam!

– Kutyagumit...

Megvillant a tőr, a géppuskás elkapta a pengéjét, és eltörte; az atamán kezében csak a markolat maradt.

A bányász Maska meg az atamán közé állt, és felemelte öklét:

– Lassan a testtel!

– Te szarzsák, ne avatkozz a más dolgába.

Összeakaszkodtak, és mindketten a földre zuhantak.

A lotyó felvisított.

Odaszaladtak a partizánok.

Szétválasztották a verekedőket, elszedték fegyvereiket. A bányászok bajtársuk pártjára álltak, a katonák meg a matrózok egy emberként az atamánéra. Már-már kirobbant az általános verekedés, amikor előkerült Martyjanov, a bányászszázad parancsnoka. Ellentmondást nem tűrő hangon oszoljt parancsolt embereinek. A bányászok nem adták ki

Maskát, az asztalukhoz ültetve, versengve kínálgatták, a legjobb falatokkal tömték.

Az atamán négyszemközt maradva a szárnysegédjével, így szólt:

– Salim, készíts elő két gépfegyverkocsit a sztanyica mögé. Csald el a ribancot ezektől a kanoktól... Ha mindennel elkészültél, jelented... A lovakkal tépetem szét.

Csernojarovot hazahúzta az otthon. Legalább fél szemmel szeretett volna az udvarra pillantani, szeretett volna végigfutni a kerten, belesni az istállóba, a padlásra a galambokhoz. Egész este várta, hogy felkeresi valaki az otthoniak közül, és hazahívja. Ahogy a házhoz közeledett, mind izgatottabb lett.

Az ablakokon a zsalutáblák betéve, a kapu elreteszelve.

Bezörgetett... Szíve a bordáját verte...

Rekedten csaholva előrohantak a kutyák... Csulcsa, a béres szolga nyitotta meg a kiskaput, de álmosan nem ismerte fel a fiatal gazdát, elállta útját. Ivan képtelen volt egyetlen szót is ejteni, félrelökte a kalmüköt, és korbácsával tartva távol az ebeket, átszaladt az udvaron.

A pitvar udvarában maga Mihajla fogadta.

– Apja...

– Hűha...

Ivan meg akarta csókolni. Az öreg mellbe lökte, és be akarta zárni az ajtót, de a fia benyomult a pitvarba.

– Szóval így, apja? – kérdezte tompán, és részegen csuklott.

– Apád neked a szürke ordas... te elfajzott kutya... Kubany-szerte szégyenbe hoztál... Az apja kitüntetéseket kapott a szolgálatban, a fia meg haramia...

Ivan hallgatott, és a szobába lépett.

A lócákon a fal mellett öregek ültek: Karpuha Podobedov, Trofim Szavvics Maszlakov, Szeljonkin, a Csalikov testvérek.

– Jó napot, kozákok – vetette oda mogorván a belépő.

– Nézd csak, jó napot kíván... Erőt, egészséget, ifjú atamán...

A hangokból kiérzett a gúny.

Ivannak zúgni kezdett a füle, a düh gombócát érezte a torkában. Körülnézett... Lecsavarva füstölt a lámpa. A régi tölgyfa burkolatú óra állt, súlyai a földig értek. Az asztalon halomban a mosatlan. A háziak sehol.

– Hol vannak... a többiek? – kérdezte apját.

– Ki kéne?

– Hát a testvér?... A fehérnépek?

– Az utcára futottak, hogy vitézeidben gyönyörködjenek... Engemet, a vén ebet házőrzőnek hagytak, de én is kíváncsi volnék megnézni a cirkuszodat...

– Egészségileg?

– Köhögök... Nem küldi a halált az Isten.

– Nem vártak?

– De mennyire, kigúvadt bele a szemünk – ingatta magát a Csernojarovokkal távoli rokonságban álló, vörös szakállú Szeljonkin, és sírva fakadt: – Vanya, ne hozz szégyent a családunkra, a fajtánkra, ne keveredj ezekkel a városiakkal, ezek ágrólszakadtak, csavargók, te meg kozák vagy, vér a vérünkből...

– Lehet, hogy már nem is tartja magát kozáknak... Mostanság mindenkiből polgártársat csinálnak – epéskedett az idősebb Csalikov.

Ivan felpattant, majd újra leült.

– Goromba, sértő szavakat hallok tőletek, öregek.

Felzúgtak egyszerre:

– Magasságos Teremtő...

– Fennhéjázó lettél, testvér...

– Jusson eszedbe, fiú, hogy kaptalak el a borsóval a veteményesben, igen, lehúztam a nadrágodat, és elfenekelte-

lek!... Alig tegnap volt... És mit hoz az idő?... Istenem, a te akaratod.

– Minek jöttél? – kérdezte az apja, és közel lépve hozzá, nem vette le róla bősz pillantását. – Nincs elég út a sztanyicád körül?

Ivan egyenesen ült a padkán, mint a nyeregben, és arcán érezte az öreg forró leheletét.

Mihajla erőlködve feszítette ki ujjait, majd újra ökölbe zárta őket, foga között szűrte a szót:

– Az ördög ficánkol benned?... Nem vetsz keresztet?... Azt hiszed, kocsmában vagy?... Vedd le a sapkát!

Ivan áttolta másik fülére a sapkát, és a dühtől fulladozva nyögte:

– Nyughass, apja...

Apja letépte fejéről a sapkát, s vele egy hajtincset is, felüvöltött:

– Állj vigyázzba, szukafi!

Ivan az ajtónak lódult, de apja kemény öklének első csapásától búgócsigaként forgott a szobában... Az öregek lábaihoz rogyott, tarkóját belevágta a varrógép vaslábába, és elvesztette eszméletét. Mihajla szironnyal hátrakötötte fia kezét, és a pincébe lódította.

– Vaszja, barátom, segíts ki a bajból.

– Mi a zűr nálatok!

Makszim gyorsan elmondta, Grigorov kibővítette.

– Milyen párti? – kérdezte Galagan.

– Mardel-veddel párti... Ezek mindent elmozdítanak a helyéről.

– Messze a sztanyica?

– Kétversztányira.

Galagan végignézett a parancsnoki kocsiba zsúfolódott matrózokon.

– Na, mit csinálunk, fiúk?

A tengerészek az ismeretlen terepre hivatkozva különféleképpen vélekedtek. Egyesek azt tanácsolták, ne avatkozzanak a mások dolgába, mások érthetetlenül mormogtak, többen arra hajlottak, hogy meg kell várni a reggelt, felderíteni a helyzetet, és csak azután lássanak a banda szétveréséhez.

– Elvtársak – szólt Grigorov –, nincs vesztegetni való időnk... Elvtársak, engem elképeszt a ti határozatlanságotok... A helyzet világos, a bandát le kell fegyverezni, és minél hamarabb, annál jobb...

– Ne pattogj, elnök, itt vérre megy a játék – csillapította Galagan, és övéihez fordult: – Ki jön velem felderítésre?

Csaknem mindenki jelentkezett.

Kettőjüket választotta: Szuvorovot, a kormányost, és Tyupát, a szeplős atlétát, majd rendelkezett, hogy erősítsék meg az őrséget, és parancsba adta, hogy visszatéréséig senki se hagyja el a szerelvényt.

Grigorov Makszimra kacsintott:

– Menj velük.

Makszim észbe kapott:

– Vaszja, vigyél engemet is. A sztyepp minden talpalatnyi helyét ismerem, minden ösvényt behunyt szemmel tudok, egykettőre odavezetlek.

Négyen hagyták el a vagont, és halovány árnyakként eltűntek a holdvilágos sztyeppen.

Bíborfény a sztanyica fölött.

A sötét kertekben tábortüzek.

A díszes paplak magas tornácán részeg csoport ostromolta Gennagyij pópát. Egyikük levágta kardjával ősz haját, másik a nadrágot cibálta róla, és dúdolta:

Almácska,
Forradalom...
Rúgd le, pap, a nadrágot,
Adóba kapom...

– Irgalmazzatok, gyermekeim...
– Gyere velünk, a századból hiányzik egy géppuskás.
– Essen meg a szívetek, fiacskáim.
– Jó lesz szakácsnak.
– Kancafelelősnek!

Ráijesztve a papra, elengedték. Az fölkapta inge alját, szaladt a háza közeléből, amelynek ablakaiból üres üvegek, konzervdobozok, harsány hahota, nők visongása és üvöltések repültek az utcára.

Az asztalok körül port kavarva száguldoztak a táncoló párok. Lábikrájukat villogtatva lányok ugráltak át a tűzön. Ki a politikáról vitatkozott, ki meg csak szórakozott. Részegek hevertek szanaszét.

Borotvált pofájú kupléénekes állt szemtől szemben az elálló fülű, szárazbetegségtől sorvasztott bakával, akár a verekedők, és fogadásból versengtek, ki múlja felül a másikat káromkodásban. Lábuk elé a földre vetve halomban gyűrött papírbankók, cigarettásdobozok, törött távcső, ezüst gyufatartó – mindezt a győzőnek szánták... A szitkozódókat a káromkodások hahotázó értői és kifinomult becsülői vették körül.

Tyimoskin matróz, foga között tőrrel, kezében egy-egy orgonacsokorral az asztalon járta a csecsotkát.

Szitok és buzdítás repült feléje mindenfelől:
– Verd a lábad jobban!
– Klassz!
– Eressz meg egy hármas sorozatot.
– Sűrűbben. Ne gilisztát rázz, sűrűbben, vidd fel percenként háromezer fordulatra.

Az asztalról borultak az üvegek, csúsztak a tányérok.

Galagan ivott a katonákkal, megfordult a matrózok között, tolvajnyelven tréfálkozott az alvilágiakkal, dumált egy sort az elkülönülten csoportba verődött anarchistákkal, énekelt a bányászokkal – öblös torkukból úgy tört elő a dal,

mint a farkasüvöltés. Majd megkereste társait, félrevonta őket, és rövid utasításokat osztogatott.

Makszimnak:

– Két páros bricskát a sztanyica alá, a malomhoz... Gyorsan!

Szuvorov kormányosnak:

– A bányászok parancsnokát – ott megy né, az ott! – csald ki a sztanyicából, tartsd ott a jöttömig. Értem? Nyomás!

Tyupa matróznak:

– Cimbora, te meg fogj egy sűrű szakállú katonát, és vontasd ki a sztanyicából.

– Rendben – mordult Tyupa, és visszakérdezte: – Gyülekező a malomnál?

– Igen. Fél óra múlva. Hátra arc!

Szétoszlottak.

A tér sarkában a sztanyicások ácsorogtak, és félhangon beszéltek:

– Nesze neked, kummunyizmus...

– Az ördögét, menyecskék, ez nem kummunyizmus... Anarchisták ezek, hallod-é, meg kisajátítók...

– Kisajátítók... Lenne egy kancsukás kozákszázadom, megmutatnám én nekik...

– Szafron apónak két lovát hajtották el.

– Ha akarják, a feleségedet is elviszik az udvarból...

– Két kézzel vetnék keresztet, ha valaki az én Dunyámra szemet vetne – mondta a fiatal és szép Lukaska. – Az osztán olyan ám!... Tyűh!

– ...az asszonyt is elviszik, a keresztet is letépik a nyakadból... Elfordult tőlünk az Atyaúristen.

– Romlás!

– A mi bizottságunk ugyancsak behúzta a farkát.

– Mi az hogy!

– Szép napokra virradtunk... Szabadság!

– Eszetekbe jut még nemegyszer, amit a megboldogult Vakula Kuzmics mondott: „Cár nélkül élni szégyen!"

– Rázendítettél megint, bajszos madárijesztő.

– Várj csak, Szerjozska, fenekeltünk mi el benneteket, fiatalokat, és még fogunk fenekelni, hogy megemlegetitek...

Osztap Dudka forrón lihegte Lukaska fülébe:

– Lovak... Borocska... Pénz... Csernojarov tárt karokkal fogad, akárhogy is, földik vagyunk... Lelépünk?

Lukaska habozott:

– Várj, Osztap... Meg kell rágni... A banda nem a hajdani testőrgárda, a bandába mindig könnyű bejutni.

Tyimoskin matróz sátánként forgolódott a tömegben, be nem állt a szája:

– ...A németek úgy nyúzzák Ukrajnát, mint vágóhídon a kecskét. A hajdamákok kétkulacsosok – a németek is bajtársaik, Szkoropadszkij meg az édesapjuk... Mi nem akartuk a hajdamákok istenét szolgálni, és átrobogtunk ide. Csupasz karddal vágtuk át magunkat valamennyi fronton, a gépfegyvereket a fehérektől szereztük, az ágyúkat pedig Kajal alatt a vörösektől fújtuk meg...

– Hosszú időre jöttetek, matrózocska?

– Ne-e-e-m... Itt nálatok csak apró halak úszkálnak, de a nagy burzsuj tokhalnak nyoma sincs... Tömény unalom számunkra az ittlét... Pihenünk egy hetecskét, aztán viharként zúdulunk vissza... A mellünk vas, a karunk acél, előre, előre és előre!

– S mondd, te katona, a Krímben is felfordulás van?

– Ajaj, a Krímben háború van, az egész Krím füsttengerben – bolond, aki érti... A bolsevikok Bresztben eladták Ukrajnát. Most Rosztovban a németekkel folytatnak béketárgyalásokat. Holnap a burzsujokkal találkoznak, és szőröstül-bőröstül eladnak mindnyájunkat.

Szétzilált haját igazítva, Anna Pavlovna tör át a tömegen.

– Elvtársak, én nem értem... Én nem értek ezzel

egyet... Eszmei anarchizmus... Maguk... A varrógépet, azzal tartom fenn magam...

– Ki vagy?

– Tanítónő vagyok.

– Tanítónő? A varrógépjét? De ilyet elképzelni is! – háborodott fel Tyimoskin, és egy vastagot köpött. – Én ezeket a torzonborzokat saját bíróságom elé állítom... Ki volt, aki az ön varrógépét, bocsánat, nem tudom a nevét, megléptette?

– Hol találom meg őket?... Maguk egyformák, mintha csak egy anya szülte volna valamennyiüket.

– Nyugtát adtak?

– Gúnyolódik? Milyen nyugtát? Alig sikerült elmenekülnöm... – Reményteljesen nézett a matróz élénk, szeplős arcába.

Tyimoskin elmosolyodott:

– A tekergők fújták meg. Ismerem én őket. Sem élőnek, sem holtnak nyugtát nem adnak... Ne keseregjen, asszonyom, előkerítem a varrógépét.

Elrohant, és tényleg, hamarosan hozta a varrógépet.

– Köszönöm, nagyon köszönöm... – A tanítónő felvette a varrógépet, de le is tette nyomban.

– Nehéz? Hazavigyem? – ugrott oda Tyimoskin.

– Ha lenne olyan kedves...

Tyimoskin egész úton arról hazudozott, hogy azelőtt vasmacskákat és gőzkazánokat cipelt a hátán.

Megálltak az iskola előtt.

Anna Pavlovna becsengetett... Az ajtó mögül remegő gyermekhang válaszolt.

– Ki az?

– Én vagyok, Olenyka, ne félj!

– Mamácska, mamácska... – Az ajtó kinyílt. Az ismeretlen ember láttán a lány elhallgatott.

– A varrógép előkerült, hála istennek – mondja az anyja –, akadt egy jóérzésű elvtárs, segített hazahozni.

– Úgy féltettelek, mamácska, úgy féltettelek.

– Kerüljön beljebb, elvtárs. Hogy hívják? Nem inna egy teát?

A matróz letette a gépet a küszöbnél, kiegyenesedett, és kidüllesztette mellkasát:

– Engedje meg, hogy bemutatkozzam, a Balti Flotta matróza, Illarion Petrovics Tyimoskin vagyok... – melegen megrázta mindkettőjük kezét, és a lányhoz fordult: – Magát Surának hívják?

Olga csodálkozva vonta fel szemöldökét.

– Nem, nem vagyok Sura.

– Hahaha... Én meg azt gondoltam, Sura... Szeretem a Sura nevet... De nem számít... Ami pedig a teát illeti, örömmel elfogadom, rég nem ittam teát. Utoljára a millerovói állomáson teáztam...

Az asztalon dorombolt a szamovár. Anna Pavlovna teafüvet forrázott. Az élénk szemű Olgunyka, feje búbján a kék masnival, úgy ült, mint a fülét hegyező nyulacska. Félelemmel keveredő kíváncsisággal fürkészte a tengerészt.

Az első poharat szótlanul itták ki.

Tyimoskin mihamar otthonosan érezte magát. Elővette zsebtükrét, rendbe rakta frizuráját, és megkérdezte:

– Mitől is félt, kisasszony?

– Magam sem tudom... Ijesztő egyedül az üres házban.

– Ez így igaz. Egymagában mindenütt fél az ember. Luganszk alatt történt velem... Egyszer éjszaka felderítésre mentünk...

Elmesélt egy esetet háborús élményeiből, aztán szórakozottan rázogatta a poharában maradt áfonyaszemet, s Anna Pavlovnára pillantott.

– Jó fizetése van?

– Ugyan kérem... – legyintett a tanítónő –, csaknem havonta változik a hatalom. Az iskolába senki se dugja be az orrát.

– Fölháborító – ugrott fel az édesanyja keserűségét szívén viselő Olga, és kipakolt az emlékezetében megmaradt vezércikk mondatával: – Közoktatás nélkül a forradalom valamennyi vívmánya ebek harmincadjára kerül.

– Feltétlenül harmincadjára – erősítette meg a tengerész. – Ezeknek a gazembereknek csak a dorbézoláson jár az eszük. – Hanyagul lapozott a kezébe kerülő mértankönyvben, és megkérdezte: – Tanul?

– Az iskolában csaknem egész télen nem volt tanítás. Itthon anyámmal tanulgatok néha.

A tengerész keserűen sóhajtott:

– Én hat évet jártam a gimnáziumba. Nem értettem a számtant. Meguntam: „Engedjen el, anyám – rimánkodtam –, katonának." – „Eszedbe ne jusson, ostoba" – felelte anyám. Nem fogadtam szót. Elszöktem a tengerészekhez. Nemsokára fedélzetmester leszek. Eszeveszett vagyok ám...

Bő tengerésznadrágja zsebébe dugva kezét, Tyimoskin végigsétált a szobán, és megállt a figyelmét megragadó vászoninges öreg arcképe előtt.

– Az apukája?

– Nem, ez Tolsztoj, az író – felelte Olgunyka, és szemében vidám szikrák gyúltak.

A tengerész unatkozó arccal a földgömbhöz ment, és megpörgette: egymást kergették a tengerek meg a szárazföldek.

– Hol vagyunk mi?

– Mutasd meg, Olecska.

Olga megállította a légypettyes gömböt, ujjával mutatta:

– Ez itt európai Oroszország, lám, Ukrajna, Kaukázus...

– Maga járt ott?

– Hol?

– Abban a... hogy is hívják, európai Ukrajnában, vagy legalább a Kazbek-hegy csúcsán.

– Nem, nem voltam.

– Nem volt? – csodálkozott el a tengerész, és sajnálattal nézett rá. – A maga fiatal élete egy rémálom... Ma élünk, ficánkolunk, de holnap, képzelje el, felfordulunk, és semmit nem láttunk... Akarja, hogy egy csapásra új életet varázsoljak magának?

Olga kérdően pillantott az anyjára.

– Tartson velem – folytatta Tyimoskin, és engedetlen tincsekben ágaskodó vörös haját lapogatta. – Nálunk izgalmas: ...ennivaló is van, ruhaneműben és egyébben sem lesz hiánya...

– Kihűlt a tea, elvtárs – szólt Anna Pavlovna –, Olenyka menj, ideje lefeküdnöd.

A lány felállt, meghajolt a vendégnek, és eltűnt a választófal mögött; apja dolgozószobájában, a díványon volt a fekhelye.

Tyimoskin még elbeszélgetett a politikáról, a németek kegyetlenkedéseiről, majd elhallgatott, untatta a fecsegés az öregasszonnyal.

A lámpavilág újabb vendégeket vonzott.

Az ajtó recsegett a türelmetlen dörömböléstől.

Anna Pavlovna reszkető kézzel megigazította kendőjét, kiment.

A tengerész benézett a szobácskába.

Olga az íróasztalon ült, a matróz megjelenésére leugrott.

– Maga az?... Mit akar?

– Menjünk sétálni, kisasszony. Nagy a vidámság az utcán.

– Velem?... Nem lehet, már késő... Hallja?... Valaki

be akar hatolni. – Sarkallva a vágytól, hogy anyját megvédje, az ajtó felé szaladt.

Tyimoskin megragadta a kezét, magához rántotta, és belecsókolt lángoló arcába.

A lány magánkívül visítani kezdett, körmével végigszántott a matróz képén, és kisiklott az öleléséből.

– Kisasszony...

– Szemtelen fráter... Takarodj! – Dörzsölte az arcát, mintha megégette volna.

Tyimoskin kimeresztette elködösült szemét, valami érthetetlent dünnyögve megkerülte az asztalt.

A lány egy fotellel barikádozta el magát.

Az ajtóban több pofa jelent meg.

Valaki megütötte az anyát, és az élesen felkiáltott.

Olga magánkívül a matrózhoz vágta a tintatartót, majd mellével nekiszaladt a vékony ablakkereteknek, és a zúzott üveg csörömpölésében kiesett a kertbe.

A tengerész utánaugrott, átvetette magát a kerítésen, és megbotolva elterült az úton.

Az utcán arra haladó Galagan felemelte, és maga elé állította.

– Honnan lógtál meg?

– Pajtikám, nem láttad? Nem szaladt erre egy csokorajkú pisze?

– Nem éred utol, messze jár.

Galagan Tyimoskin tintás pofázmányát fürkészte, s a sötétben azt hitte, vérzik.

– Megsebesültél? Mivel sózott oda neked?

– Szerencséje, hogy elpárolgott, azért is megnyomorítom a beképzeltjét, nem kerüli el az én bütykös tenyeremet.

– Hagyd, testvér, csak nem fogsz egy nőcskével vacakolni? – csillapította Galagan a matrózt. – Gyere velem.

– Hová?

– Van egy buli.

– Átkozott csúszómászója, ha elkapom... Azt mondod, buli?... Melyik századból vagy? Mintha nem ismernélek.

– Topogj utánam, majd tisztázzuk.

Rövidesen kiértek a sztanyicából. A malomnál négyen beszélgettek halkan, cigarettázva. Az ötödik összekucorodva a bricskában aludt. Felkapaszkodtak a két bricskára, és elhajtottak az állomásra.

A törzs vagonjában félhomály uralkodott, egyetlen gyertya lángja táncolt, az asztalon kenyérmorzsa szikkadt, a falakon térképek és trágár karikatúrák s a törzs alvó tagjainak ruhái és fegyverei lógtak. A lő- és robbanószeres ládákon aludtak, amelyek elfoglalták a vagon felét.

– Ébresztő! Fel, testvérek! – rikkantotta a beszaladó Galagan. – Fogadjátok a küldöttséget...

Tyimoskin már korábban megsejtette, hogy idegen helyre került. Míg a törzs tagjainak kezét rázta, riadtan kérdezte:

– Milyen osztag?... Fekete-tengeriek?... Gyertek, egyesüljünk.

– Melyik hajóról?

– A Gangutról. Baltiak.

– Csendet – vert Galagan az asztalra. – Elvtársak, haditanácsra hoztunk ide titeket... A helyzet a következő... A ti osztagotokat beszállásolták a sztanyicában, megvendégelték, teljesítették a partizánok minden követelését...

– Gyertek, egyesüljünk! – tört ki megint Tyimoskin.

Galagan tétovázva kereste a megfelelő szavakat, majd újból beszélni kezdett:

– Eljöttek a forradalmi bizottság tagjai: panaszkodnak... Hittem is nekik, nem is... De, gondolom, jobb lesz, ha szétnézek magam. Mert a nagy kavarodásban előfordul olyasmi is, ami nem kéne... Elmentem és felderítettem... Honnan szedtetek össze ennyi rablót és csirkefogót?

– Elvtárs, mi...

– Ezt a gyülevész társaságot le kell fegyvereznünk – foly-

tatta. – Van elég erőm hozzá. Ezzel az erővel a sztanyicában mindenféle gyűlésezés nélkül is mindannyiatokat kiteríthettem volna, de... – felemelte a hangját –, de miért annyi felesleges vért ontani?...

– Mi, drága elvtárs, ártatlanok vagyunk...

– A forradalom ezt nem veszi figyelembe. Lehetsz az öntudatosabbnál is öntudatosabb, de ha egyszer kurafi módjára viselkedsz, bűnös vagy.

– Elég a fecsegésből, ne kerülgesd a kását, mit akarsz? – kérdezte Tyimoskin. – Bort? Szajrét?

– Rövid leszek. Remélem, a bányász elvtársak, a tengerész elvtársak és a katona elvtársak segítségemre lesznek, hogy móresre tanítsam a bandát... Miért hallgattok? – fordult Galagan mindenkihez. – Ki kér szót?

– Mi, frontharcosok – mondta egy, a csapnál is részegebb katona –, mi hazafelé tartunk... mi a szamarai kormányzóságba, a buzuluki járásba... hogy is mondjam, igyekszünk, és senkinek sem adjuk oda a fegyvert... Hogy lehetnék én fegyver nélkül, amikor nálatok itt, amerre a szem ellát, bandák garázdálkodnak?

– Testvérkém – fakadt ki egyidejűleg a katonával Tyimoskin –, a tieidre emelsz kezet? Hol vannak a cimboráid? Gyerünk, irányítsd az osztagot a sztanyicába, fraternizáljunk...

Makszim és Grigorov a bányászszázad parancsnokával veszekedett.

– Csernojarov nem akárki... – üvöltött Martyjanov. – Együtt törtünk át vele a fronton, a némettel verekedtünk... Ráadásul messzire elkerültünk a mi vidékünktől, nem térhetünk vissza a Donhoz, de nem hagyhatjuk el az atamánt sem... Üsd, vágd, nem apád, hulljon a férgese!

– Értsd meg, barátom – győzködte tovább Grigorov –, a ti atamánotok többet árt, mint használ... Kitomboljátok

magatokat, dorbézoltok, aztán továbbálltok, fellázítjátok az egész vidéket a szovjethatalom ellen...

– Fellázítjuk?... Hát ti miért lődörögtök itt? Üssétek, tapossátok a kígyókat, még sziszegni se tudjanak!

– Igazad van – szólt Makszim –, sziszegnek a viperák, és minden kapu alól beléd marnak, ráadásul még ti is arcátlankodtok...

– A mi osztagunkban nincs egy fia ellenforradalmárocska sem – fújta a magáét a bányász. – Messzi elkerültünk az otthoni vidéktől, a félelem tart össze bennünket, mivé leszünk atamán nélkül?... Az egy szemfüles legény.

Makszim és Grigorov sarokba szorítva a bányászt, próbálták meggyőzni.

– Mit fáj nektek a burzsujok vagyona? – üvöltötte a katona. – Csak nem fogunk kegyelmezni ezeknek az óriáskígyóknak?...

Jegorov felemelt öklöllel támadt a katonára:

– Ti magatok vagytok a szegénység, kötelességetek a forradalmat védeni, nem pedig itt a hátországban lődörögni, nőket tapogatni meg a tejfölös köcsögöket nyaldosni... A maguk burzsujaival a forradalmi bizottság tagjai is elbánnak, de a te helyed, velünk együtt, te darócpofájú, a tüzelőállásban van. Az én egyetlen fiam a fronton hullatja vérét, én sem kívánom ingyért tömni magamba a szovjet kenyerét. Megyek! Mindannyian ázunk a tűzesőben, nekimegyünk a szuronyerdőnek, ti meg itt tejet habzsoltok?

Galagan felállt, és parancsolóan kiáltotta:

– Félre a dumával, döntöttünk... A forradalom nevében megparancsolom...

– Be akarsz hajtani a flaskóba, aztán bedugni a dugót? – szakította félbe Tyimoskin. – Hazudsz, piszok, innen te se jutsz messzire!... – kirántott az övéből egy barázdált, nagy robbanóerejű angol kézigránátot, és a falig hátrált, hogy mindenkit szemmel tarthasson. – Kifingunk?... – eltor-

zult, tintafoltos arca elszántságot tükrözött, gránátot tartó kezét feje fölé emelte.

Galagan meghökkent.

Mindenki elnémult.

A vagonban hirtelen csend lett, akár a sírban. A falióra tiktakoló ingája mintha pontozva húzta volna alá a csendet.

– Megállj, rohadék – szólalt meg Galagan. – A vagonban kétszáz lövedék és hat pud dinamit van. Az egész szerelvényt szurokká csinálod.

Tyimoskin vigyorogva hallgatott. Szemében nyoma sem volt a félelemnek.

– Lőj agyon engemet egyedül, ha ellenségnek tartasz – folytatta Galagan. Aztán lassan, nehogy valakit megijesszen a hirtelen mozdulat, óvatosan lekapcsolta övéről a Mausert, és csövénél fogva az asztal szélére tette, markolatával előre.

Még egy hosszú percig tartott a csend.

Tyimoskin lassan leengedte a karját, az asztalhoz lépett, és letette a gránátot a Mauser mellé.

– Megadom magam.

Jegorov, aki a legközelebb állt hozzá, fültövön csapta Tyimoskint:

– Te besenyő!... Te ötödik kereke vagy a mi kommunista szekerünknek...

– Én is megadom magam – emelte fel reszkető kezét a katona. – Én, testvéreim, a gyebalcevói bolsevik ezredben szolgáltam, csak elfelejtettem a helyes nevét... Testvérkéim, én kerek esztendeig jobbra-balra ingyenes agitációt fejtettem ki.

– Na, és te? – fordultak egyszerre többen Martyjanovhoz.

– Én, hogy is... én semmi...

– Ez velünk tart – felelte helyette Grigorov.

A bányász kezdte lecsatolni derékszíját.

– Tartsd meg a fegyvered – azólt rá Galagan. – Fuss a

sztanyicába. Rád és bajtársaidra bízom az üteg és az atamán elfogását... Mondd meg az embereidnek, vessék le a köpenyt és az inget is, hogy a harcban meg tudjalak különböztetni a többiektől.

– Pontosan végre lesz hajtva... Ha én egyszer megmondok valamit, az szent. – Sietve kezet rázott Makszimmal és Grigorovval, és kiment.

A kavarodásban a katonának sikerült kereket oldania.

– Ezt pedig – bökött Tyimosinra ujjával Galagan – leírni...

– Tengerészszerencse – fakadt sírva amaz, miközben az ajtó felé lökdösték. – Testvérek, miért? Senkinek se tettem egy fikarcnyi rosszat.

Az állomás mögött, a golyócsípkedte téglafalnál Tyimoskin horgonyt vetett.

– Mi a helyzet a menetoszlopban? – kérdezte Galagan.

– Alusznak.

– Ébresztő!

– Igenis, ébresztő – felelte Szuvorov, és továbbította az ajtóban álló őrszolgálatosnak: – Ébresztő!

A szolgálatos végigfutott a szerelvény oldalán:

– Ébresztő!... Fegyverbe!... Fegyverbe!...

A vagonokból felöltözött, fegyveres tengerészek ugráltak le, és az állomás épülete előtt felsorakoztak.

– Két ágyút legurítani a pőrekocsiról! – parancsolta Vaszka.

– Igenis – felelte Szuvorov, és a válla fölött hátraszólt az őrszolgálatosnak –: két ágyút előkészíteni.

– Lövegparancsnokok az ágyúhoz! – továbbította elnyújtva az őrszolgálatos.

A sötétből azonnal jött a válasz:

– Két ágyú készen!

Az osztag felsorakozott... Mély hangok dörmögtek. A

szél fel-felszította a fogak közt szorongatott cigaretták parazsát. Az arcokat nem lehetett megkülönböztetni.

A törzsvagon lépcsőjéről Galagan szétkiáltott egy rövid, káromkodásokkal átszőtt, haragos beszédet.

Komor csendben hallgatták végig, és teljes hadirendben kivonultak az állomásról, felfejlődtek két csatárláncba, és gyorsan megindultak a sötét sztyeppen.

A tengerészek egyszerre három oldalról hatoltak be a sztanyicába.

A felriasztott utcák megbolydultak...

Az udvarokról gépfegyverkocsikat gurítottak ki, a lovakat futva szerszámozták fel. Lovasok vágtattak, visszavisszalövöldözve szaladtak a katonák, és a trén egy része már a hídon dobogott...

A lakosok sörétes puskákból tüzeltek a menekülőkre. A bátor kozákasszonyok cséphadarókkal, edényfogó villákkal püfölték a részegen fetrengőket.

A bányászok kigurították az ágyúkat az utca közepére, és tüzet nyitottak a hídra. A lövedékek célba találtak – a híd lángba borult; párnák, gágogó libák, bőröndök és limlommal tömött dobozok úsztak a folyón...

1923–1927

Keserű másnaposság

Oroszországban forradalom van – lázrohamban a falvak, lázálomban a városok.

A hadsereget elárasztotta a tetű,
a hadsereg pusztulni kezdett.

Esővel, ólommal, vérrel paskolta az ősz.

Daróckent terült a learatatlan, elgazosodott búzamező. Az elárvult termést lovasság taposta, egerek zabálták, vándormadarak ették fel. Kubany, Tyerek és Sztavropol vidéke fölött a tűzvészek vörös lobogói lengtek. A vörösök felperzselték a fellázadt kozákok tanyáit és sztanyicáit, a fehérek dúlták a muzsikfalvakat és a munkástelepeket.

Közelgett a tél.

Északról mind gyakrabban ruccantak le a kerteket meztelenre vetkőztető, a sztyepp halott füveit surrogtató hideg szelek. Reggelenként megjelent a dér, a tócsákra ráterült az első törékeny jéglepedő.

A hadseregnek nem volt sem ruhaneműje, sem lábbelije.

A hadsereggel egyazon úton kúsztak a tífuszt terjesztő tetvek. Az egészségesek még úgy-ahogy lerázták a tetűt, a betegek képtelenek voltak védekezni.

Minyeralnije Vodi,
Pjatyigorszk
Vlagyikavkaz
Groznij

Szvjatoj Kreszt
Mozdok
Kizljar
Csornij Rinok...

A túlélők sokáig megőrzik emlékezetükben ezeket a véres határköveket.

Valamennyi városban és faluban, tanyán és sztanyicában a menekülő had sorsára hagyta ezernyi sebesültjét, beteg, legyengült katonáját. A táborhelyek parancsnokai a kórház kapujában őrséget állítottak, azzal a paranccsal, hogy senkit ki ne engedjenek. Azok, akiket erejük még nem hagyott cserben, beszaladtak a kórházakba búcsúzkodni.

– Bajtársak! Ne nyugtalankodjatok... Vagy három napra vonulunk vissza, aztán újból visszatérünk.

– Hazudsz, ordas!... Elhoztatok az isten háta mögé, és elárultatok... A kadétok lekaszabolnak mindőnket.

– Nem bántanak... Nem mernek a sebesültekhez nyúlni.

– Feküdnél az én helyemben, golyóval a melledben, nem így papolnál.

– Mondtam, mihamar visszatérünk, várjatok.

– Kire és mire várjunk? A hóhérra meg a kötélre?

Leugráltak az ágyakról.

– Bajtársak, készülődjetek.

– Hová? Miért keltek fel? Nincs lovunk. Meleg mundér sincs. A hátországban felrobbantották a hidakat. Nincs mivel etetni benneteket, nekünk sincs táplálékunk. Az úton biztos halál leselkedik rátok, sebesültekre...

– Mindenképpen a halál fiai vagyunk. Kopogjatok táviratot Leninnek...

– Testvérek, ne hagyjatok itt!

Zokogás és fogcsikorgatás.

– Ne hagyjatok itt... Együtt harcoltunk, együtt is halunk meg!

– Isten veletek, sztanyicások... Isten veletek, barátok...

Nyögések, üvöltések, utolsó ölelések.

Apa örökre elvált a fiától, testvér a testvértől, elvtárs az elvtárstól.

A kórházak ajtajait bedeszkázták, aki képes volt rá, az ablakon ugrott ki. Mankókon, lázálomban, letépdesve magukról a véres kötést, bukdácsoltak a visszavonuló hadsereg nyomában; támogatták egymást, vánszorogtak, kúsztak, felbuktak és meghaltak. Sokan feküdtek békésen az út két szélén összekucorodva az első hó takarója alatt.

Hamuba hűlt tanyák, sztanyicák, romvárosok.

A hadsereg Forradalmi Katonai Tanácsa még ülésezett, vakon hitt határozatainak erejében, és rakétaként röppentett fel parancsot parancs után:

Visszavonni a hadsereget a Tyerek mögé... Átszervezni a csapatrészeket... Bevezetni a legszigorúbb fegyelmet. Pihentetni az embereket... Felvenni a kapcsolatot a 12. hadsereggel... Tavaszra előkészíteni a Gyenyikin elleni csapást...

A törzsparancsnokság vagonjainak fényes ablakai alatt, a feldúlt utakon éjjel-nappal csörömpöltek a vágtató trének és ütegek, ügetett a lovasság, vonultak a 7., 9. és 10. hadoszlop maradványai; a tamanyiak főhadától lemaradt alakulatok, a nemrég még harsogó dicsőséget kivívó ezredek megritkult századai: a Mihaljovszkij-, a Proletár-, a Viszelkovszkij-, a Nemzetközi, a Labinszkij-, a 292. Lövész-, a Scserbin nevét viselő parasztezred, a Tyimasovszkij-, a Rendkívüli Kubanyi, az Unarokovszkij-, a Fekete-tengeri, a Népi, a 306. Lövész- és más ezredek megapadt legénysége. Ukrán zsellérek és rosztovi munkások, ágrólszakadt sztanyicások és a taganrogi vörösgárdisták, tyemrjuki halászok és hetvenkedő matrózok, görnyedt, báránybundányi szakállú ta-

nyai bácsikák és tejfelesszájú legénykék. A poltavai vállvetve haladt a tauriszivel, a kínai lépést tartott a magyarral. Visszavonultak a Kubanyon túli gyalogos kozákok, visszavonultak a bátor lettek. A fiatal évjáratú kozákok a csecsenekkel és az ingusokkal versengtek a lovaglóművészetben; ez idő tájt egyébként a hegyi lakók kezdtek szétszállingózni auljaikba, hogy az ellenség hátországában hamarosan kibontsák a felkelés zászlaját. Bricskák, szekerek, taligák, homokfutók, gépfegyverkocsik zörögtek, igyekeztek megelőzni egymást. Kátyúba merültek a kerekek, a hosszú útszakaszoktól elcsigázott lovak megálltak, majd a korbácsok és botok zuhatagában újból nekirugaszkodtak maradék erejükkel.

Üvöltözés, sírás, átkozódás és káromkodás járta.

Alighogy megetették a lovakat, és maguk is épp hogy pihentek valamicskét, máris fütyültek a századosok, s a parancsnokok hangosan ropogták a parancsot:

– Szerrr-sszá-mozz!...

– Pocakosok, lóra!

– Trénesek, befogni... Század, sorakozz!

– Kása a kanálba, legény a lovára...

Szétkapkodták a fogakon csikorgó főtlen kását, és elindultak, menet közben szorítva meg a derékszíjakat, nyeldesve az utolsó falatokat. Senki sem akart lemaradni a csapatától. Azok, akik ezt tervezték, már rég lemaradtak, vagy levágva parancsnokaikat és komisszárjaikat, átszöktek az ellenséghez, vagy keserű-akaratlan fogságba estek, és sokan közülük már az ellenforradalom háromszínű zászlaja alatt harcoltak. Sok lekaszabolt vagy a fehérek golyójától leterített szökevény hevert a szakadékokban és az út menti árkokban.

Véres nyomot hagyva maga után, a hadsereg feltartóztathatatlan lavinaként hömpölygött Mozdok, Kizljar, Csornij Rinok felé. A vasútvonal ki tudja, hány kilométeren át zsú-

folva volt az egész vidékről ideirányított szerelvényekkel: mundér, lőszer, szökevények, tábori kórházak, nem létező csapategységek törzskarai. Parancsba adták: mindent, amit nem tudnak kivinni – felrobbantani, felgyújtani. Robbantottak, égettek, mindenki azt vitte el, amit tudott. Volt, aki semmi nélkül is alig dagasztotta a sarat; volt, aki két, mi több, három köpenyt húzott magára, és nyögdécselt a batyu súlya alatt. A kabardok, karacsajevek és a fellázadt sztanyicák kozákjai a tyereki ellenforradalom fejeseinek, Bicserahovnak, Agojevnek, Szerebajakovnak a parancsnoksága alatt sakálok módjára csörtettek a front mögött, és rabolták az elakadt tréneket, fosztogatták és öldösték a védekezni nem tudó legyengülteket.

Cservljenna alatt a visszavonuló sereg találkozott az Asztrahanyból segítségükre küldött 12. hadsereg Lenini és Vasas ezredével. A harcosokat mintha skatulyából vették volna elő, mindegyiken új köpeny, recsegő, tartós csizma. Az ezüstszállal kivarrt zászlók alatt az asztrahanyiak teljes hadirendben vonultak, és szemügyre véve a toprongyos partizánokat, kiáltották:

– Mit lógatjátok az orrotokat, sztanyicások?

– Megcsiklandozták a kozákok az ülepeteket?

– Ej, anyámasszony katonái...

A kubanyiak sem maradtak adósok.

– Hol voltatok eddig, világszépei?

– Jegyezzétek meg jól az utat visszafelé. Terpentint tartalékoltatok-e?

– Tejfelesszájú ördögfiókák... Várjatok csak, megcibálják a kadétok a fületeket...

Durva tréfák, hahota, káromkodás.

– Bátyó, forog a kereked! Haha!...

– Pofa be, tetűfészek!

– Teszek rád.

– Ha nem ti meg a penész, ki enné meg a kenyeret?!
– Elhúzzák a nótátokat, nem lesz kedvetek vihogni.
– Nótát!

Bátran előre, elvtársak!
Irgalmat nem ismerünk.
Mert aki ellenünk támad,
Annak nem kegyelmezünk...

Mindannyian rázendítettek, s harsogó indulóval vonultak az ellenség elébe.

Az első harcban, Mekenszkaja sztanyica alatt, az ellenfél harcmodorát nem ismerő mindkét ezredet bekerítette Pokrovszkij tábornok lovassága, és csaknem teljes egészében megsemmisítette.

A hadseregben alig maradtak parancsnokok és politikai biztosok; egyesek elestek a sztyeppen vagy a hegyekben; másokat a tífusz vert le a lábukról, és a kórházi ágyakon lázrohamaikban vívták tovább a csatákat; volt, aki otthagyta csapatát, s a Kaukázuson túlra menekült, vagy Derbenten át, hajón, Asztrahanyba.

A sztyeppet átszelő úton gépkocsi gurult fürgén. A hátsó ülésen a sarokba húzódva egy minduntalan felriadó, egyenruhás ember szunyókált. Fáradt arca szürke volt, az orrnyergén aranykeretes szemüveg ugrándozott.

Egy brigád és az ezred trénje vánszorgott az úton.

Rekedten felhördült a duda.

– Engedjetek előre, fuvarosok – kiáltotta haragosan a sofőr. – Továbbítsátok előre, hogy álljanak meg.

A trénesek visszapofáztak:

– Kotródjatok bokrétának a tehén valagába...

A sofőr:

– Térjetek ki!

A trénesek:

– Térj ki magad. Mi sokan vagyunk. Te meg egyedül.

Az ijedős sztyeppi lovak meghőköltek, majd vágtába csaptak... A tábori konyha felborult a forró levessel, felborult egy sebesültszállító szekér, a sárba zuhanó sebesültek üvölteni kezdtek.

A kocsi éleset fordult, és az út mentén gurult tovább. „Állj! Állj!" – káromkodás, kiáltozás, szitok szállt a nyomába. A kocsi mind gyorsabban rohant, hátsó kereke sárcsomókat lövellt. Ivan Csernojarov megelőzte a kocsit, és lovával elállta az útját:

– Taposs el.

A sofőr fékezett, a lovasok körülvették a kocsit.

– Ki vagy? – kérdezte Csernojarov az aranykeretes szemüvegűt. – Mi az anyád úristenéért taposod az embereimet?

– Arszlanov vagyok, a hadsereg Forradalmi Katonai Tanácsának teljhatalmú megbízottja. Az elvtárs mit óhajt? A megbízólevelem? Tessék... Én...

– Hát Ivan Csernojarovról, a partizánról hallottál-e? – szakította félbe a brigád parancsnoka.

– Hallani hallottam, de nincs szerencsém ismerni.

– Hova rohansz?

– Ez nem tartozik önre.

– Jelentéssel siet Asztrahanyba – nevettek a katonák. – Engedd útjára, nem ér rá.

– Nem tartozom beszámolni akárki jöttmentnek. Milyen egység ez? Ki a parancsnok? Jelenteni fogom... Indíts! – parancsolt a sofőrre.

A gép felbőgött. Senki sem mozdult.

– Félre az útból, lőni fogok – kezében megvillant a nikkelezett Browning.

– Hát akkor ismerkedj meg Csernojarovval! – és felemelkedve a nyeregből, Ivan leütötte kardjával a teljhatalmú

megbízott fejét. – Fiúk, rakodjatok az autóra száz pud takarmányt!

A lovasok üvöltöttek az elragadtatástól.

A hadsereg fejetlenségben vonult vissza. Az alakulatok összekeveredtek, elszakadtak trénjeiktől, megszakadt a kapcsolatuk a törzsekkel, hadtápokkal. A higgadtságát megőrző néhány parancsnok hasztalanul próbálkozott rendbe szedni a menetoszlopokat. Senki sem engedelmeskedett semmilyen parancsnak. Mindössze két lovasezred és Ivan Csernojarov brigádja fedezte úgy-ahogy a visszavonulást.

Pokrovszkij tábornok lovasai a sarkukban voltak.

Csernojarov brigádja éjjel hatolt be Kizljarba.

A városban égtek a házak, a magtárak, az üzletek. Az állomás vágányain égtek a vagonok a hadfelszereléssel. Messzehangzóan robbantak a lőszerládák, a tűzből süvítve repültek a repeszdarabok. Az égő vagonokban recsegtek – mintha vásznak hasogatna valaki – a puskagolyókat tartalmazó cinkládák. Az utcákon se gyalog, se járművön nem lehetett közlekedni; szekerek, ágyúfogatok, cókmókkal megpakolt bricskák, sárba ragadt páncélautók. A lakások tele sebesülttel, beteggel, lábadozóval.

Nem volt elég takarmány, kenyér, ivóvíz.

A szalma- és nádtetőket lerángatták, felétették. Az agyoncsigázott lovak a kocsik saroglyáját, az oszlopokat és a kerítéseket rágcsálták, amelyekhez hozzákötötték őket. Akik korábban jöttek, kiitták a kutak vizét. Az utánuk jövők a sarat meregették a kutakból. A visszavonulást fedező seregh ajtóknak semmi sem jutott.

Kizljar környékén mindig tengernyi volt a bor. A borospincékből kigurított hordókat csapra verték, öntötték, vedelték a bort, a lovak is bort ittak a vályúkból. A kiéhezett állatok hamar berúgtak, ágakodtak, nekirontottak a palánkoknak, belerohantak a tűzbe. Gajdoló emberek és kerge

lovak tántorogtak a bortócsákban. Habzó bor csobogott a részeg tűzvész fényében.

A lovasok kengyelszíjába békés lakosok kapaszkodtak:

– Elvtárs urak... Harminc hordócskát...

– Kevéssel megúsztad. Téged már rég a kutyák elé kellett volna vetni... Láttam, hogy könyörgött alamizsnáért egy rokkant katona, sajnáltátok tőle a falat kenyeret, és elzavartátok az udvarajtokról...

– Elvitték a ruhaneműt...

– Kotródj!

– A kozákod megütött.

– Kozák? Hát akkor nesze ráadás a hadnagytól is! – És a kancsukával ráhúzott a homlokára.

– Egy hordócska mézet...

Juhim Zakora századparancsnok visszafogta lovát, és gonosz hahotára fakadt:

– Legények, rájuk!

A lovasok kurjontottak, és ráhajtottak a lakosokra, kergették őket a járdán, lovaikkal taposták, arcukba csapdostak a korbáccsal, kardlappal paskolták őket. Mögöttük, elzárva a keskeny utcát, lavinaként zúdultak a gyalogosok, lovasok, szekerek.

– Gyerünk, ne állj meg!

– Labinciak, felzárkózni!

– Kanyarodj, teljes gőzzel előre!

Részegen, hangzavart támasztva játszottak a rezesbandák.

Magasra emelve szoknyáját, egy meghibbant egészségügyi nővér táncolt a sárban. Haja összeborzolódott, fogait vicsorgatta, oldalán himbálózott a kötszerestáska. A szekeret borító vitorlavászon alól kikandikáló sebesült matrózok hergelték:

– Hopp, kománé, ne hagyd magad, hopp, hopp!

– Ülj fel, megsétáltatunk!

– Ha a nővért elkapom, a kereszthez szorítom: „Nővér, szeress, a Krisztusért, légy kegyes!"

– Héé! Százéltű sátánfajzatok!

És még sokáig vissza-visszanéztek az égő városra, sapkájukkal integettek, a levegőbe lövöldöztek.

– Isten veled, Kaukázus!

– Isten veletek, erdők és hegyek!

– Miénk egész Oroszország. Hahaha!...

– Vár a sír, a gyantás koporsó!

– Hej, kiszakad testemből a lélek! Isten veled, kék ég, s veled is, hímes bocskor!

Csoport csoport után, osztag osztag után, ezred ezred után tűnt el a téli sztyepp rideg végtelenjében...

Csernojarov brigádja a piactéren nyergelt le. A harcosok átadták hátasaikat a lovászoknak, összeverődtek egy röpgyűlésre.

– Elárultak bennünket! – üvöltötte a ferde vállú, már ittas Csaganov, a géppuskás. – Hová megyünk? A vágóhídra? Eladtak, elittak bennünket...

– Ne marhulj, Csagan – csillapította Bucoj, a barátja. – Ugyan ki adott volna el bennünket? És kinek? Kettőnkért se ad senki egy ötöst.

– Árulás! – kiáltotta valaki egy másik bolyban. – A fronton csórén meg mezítláb verekedtünk, itt meg vagonszámra ég a mundér... A fronton nem volt elég lövedék meg puskagolyó, itt van garmadával.

Zúgás-morgás.

– Végünk van.

– Komisszárjaink meg parancsnokaink cuccostól menekülnek, magunkra hagynak.

– Egy a jelszó: ki-ki mentse az irháját!

Csernojarov benyomakodott a tömeg legsűrűjébe, és felugrott egy szekérre:

– Testvérek...

A hangzavar lassacskán lecsendesedett, ám itt-ott még sokáig zúgolódtak az elégedetlenek, és mint súlyos fahasábok szálldostak a káromkodások.

Csernojarov szónokolt:

– Testvérek, körös-körül árulás! Csak önmagunkra és harci szellemünkre vagyunk utalva. De eljön a leszámolás ideje, és az én vaskezem irgalmatlanul lesújt valamennyi gyávára és árulóra! Le a pánikkal! Le a kétségbeeséssel! Harcolni fogunk a végsőkig! Aki pedig nem akar a brigádban maradni, az adja le a hadtápnál partizán-lelkiismeretét, lovát, fegyverét, pusztuljon a szemem elől!... Testvérek, visszavonulunk Asztrahany felé. Nehéz lesz az út. Négyszáz verszta a vad kalmük sztyeppen. Se víz, se takarmány... Itt tábort verünk egy napra. Mindenki tartalékoljon, amit csak tud. Dobjátok ki a limlomot. A menetelésben megfizethetetlen érték minden szénacsutak, minden maréknyi zab... Személyesen ellenőrzöm a pisztolytartókat, a nyeregtáskákat. Akinél egyetlen fölös kacatot találok, az ne könyörögjön kegyelemért. Parancsba adom újrapatkolni a lovakat. Parancsba adom felülvizsgálni a nyergeket, szekérrudakat, lószerszámot, kerékráfokat, szekérvasalást, hogy egyetlen szeg se kotyogjon. A trén vételezzen ötszáz veder bort. Az egészségesek egy csupor bort kapnak naponta, a betegek hármat. Óvjátok a lovakat. Holnap hajnalban indulunk. A gyűlésnek vége. Oszolj, lárma nélkül, ki-ki a szállására.

A kovácsműhelyekben egész éjjel szakadatlanul folyt a munka.

Hajnalban, előreengedve a hadtápot, a brigád fölkerekedett, nekivágott utolsó menetelésének. Mindhárom ezred viszonylag rendben vonult vissza. A századok a tábori szabályzatnak megfelelően, váltakozó ütemben lovagoltak. A tapasztaltabbak időnként leugrottak a nyeregből, és a kápába kapaszkodva lovaik mellett lépdeltek. Mások a két- vagy

háromlovas gépfegyverkocsikon utaztak. A gépfegyverkocsik mögött kötőféken ügettek a felnyergelt tartalék hátasok. A takarmánybeszerzők meg a felderítők időnként leletértek az útról szénát keresni, és gyakran széna helyett a sztyeppen felszedett beteg partizánt hoztak a ló farán.

A kalmük föld határán, a legutolsó tanyák egyikében a brigád megállt pihenni. Csernojarov a kunyhóban ült, a nyitott ablak előtt, és a pipáját szortyogtatta. A harcosok aludtak, vagy verték a kártyát. A bank: halomnyi Kerenszkij-bankó, töltények, arany meg ezüst.

A tanyát megkerülő alsó úton valamilyen vegyes alakulat vonult. Egy hintóhoz kötve szép termetű pej ló lépdelt, valósággal táncolt, képeken látni ilyent. Csernojarov a szeméhez emelte a távcsövet, és Salimot szólította, aki a közelben leterített köpenyén ült, és egy reszelővel kicsorbult kardpengéjét egyengette.

– Oda süss, komám... né, ott táncol az a pej! – Rákacsintott. – Nyomás.

Az adjutáns, aki megszokta barátja és parancsolója féktelen természetét, szó nélkül elkötötte a kapuoszloptól kabard hátasát, nyeregbe pattant, és nyílegyenesen az alsó útnak vágtatott. Ám nemsokára visszatért és jelentette:

– A derbenti ezred... A pej kancát az ezredparancsnok, Beleckij lovagolja.

A partizánvezér, akit elkényeztetett a háború, és már nem tudott erőt venni megveszekedett természetén, kirántotta tokjából, és maga elé, az ablakpárkányra tette a Mausert.

– Pattanj, sátánfattyú, és vissza ne térj a kanca nélkül. Lepuffantalak. Ismersz, tudod, én nem játszom a szavakkal.

A katonák abbahagyták a kártyacsatát, és nevetgélve találgatták, mivel végződik a parancsnoki szeszély.

Salim megcsóválta a fejét, krákogott egyet, ostorával rá-

vert kabard hátasára, és a derbenti ezred után vágtatott, amely már megkerülte a tanyát, és egy hajlatba ereszkedett.

Mindannyian utánabámultak, míg csak el nem tűnt a szemük elől.

Csernojarov el sem szívta a pipát, az úton porfelhő támadt... Salim lóhalálában vágtatott, kötőféken tartva a másik hátast. Nyomában kardjukat forgató, kurjongató lovasok.

– Fegyverbe! – rikkantotta el magát a parancsnok.

A katonák felkapták a szekerekről a karabélyokat.

– Sortűz a kucsmákra... Tüzelj!

Salim beviharzott a tanyára.

Üldözői hallották a fejük fölött fütyörésző golyókat, megálltak a dombon, kardjukkal feléjük fenyegettek, és visszafordultak.

Csernojarov kiugrott az ablakon.

– Szeretlek komám, az ügyességedért – mondta nevetve, és elkapta a lágyékán sötét foltos, aranypej kanca kötőfékét. – Így is kell. Többet ér az ész a nyers erőnél... Amint látom, jó vásárt csináltunk. – Megsimogatta a riadt, felfelhorkanó lovat.

– Levágtam – mormolta komoran Salim.

– Kit vágtál le?

– Beleckijt.

– Füllentesz? – A brigádparancsnok figyelmesen ránézett a kaukázusira. – Na?!

Salim szótlanul előhúzta nemezköpenye alól a friss vértől ragacsos kardját.

– Ördögfajzat – komorodott el Ivan, és szárnysegédjéhez lépett. – Tökfilkó. Az ember elküld imádkozni, s te képes vagy a templomokat is kifosztani.

– Az nem akart adni ide, az kiabál – mentegetőzött Salim –, én meg azt levágni: így meg így!...

– Címeres tökfilkó – ismételte a brigádparancsnok, de

amint a lóra siklott a pillantása, sietve hozzátette: – Habár... énnekem kell ez a kanca, s amint látom, párját ritkítja.

A hosszú lábú, jókötésű, közepes súlyú, s mint a csuka, rugalmas hátas gyengéden sandított új gazdájára, mozgatta rőt fülét, s mintha nyargalni akarna, bólogatott keskeny fejével.

– Hogy hívják?

– Siettem, elfelejtettem kikérdezni – somolygott Salim, miközben homokkal s egy posztódarabbal kardpengéjét tisztogatta.

– Nyílnak keresztelem... Nyíl... Nyilacska.

Csernojarov meghúzta a nyereghevedert, és anélkül, hogy lábát a kengyelvasba dugta volna, a nyeregbe vetette magát, és kivágtatott a sztyeppre, belovagolni a kancát...

Csornij Rinok is elcsendesett, miután átengedte feldúlt utcáin a hadsereg maradékát; a kerítéseket, palánkokat, tornácokat s a járdák faburkolatát elégették.

A város szélén egy nyitott fészerben ültek az ezredtársak: Makszim Kuzsel, Grigorov és Jakov Blinov. Előttük a szétterített köpenyen veder bor, kerek cipó és néhány hamuban sütött krumpli. Hűséges fegyvereik a sarokban álltak.

Szótlanul ittak.

A kozák kard meg a tiszti golyó a sztavropoli sztyeppen kikészítette az ezredet. A Kalausz folyón való átkeléskor a trénnel együtt Grigorov felesége és beteg lánya a fehérek kezébe került, semmit sem tudott róluk. Naurszkaja sztanyica alatt éjjel kelepcébe estek, és elvesztették az utolsó géppuskákat és az utolsó üteget. Az ezred maradványai szétszóródtak az utakon. Makszim lábon vészelte át a spanyolnáthát és a hastífuszt, Blinovot kétszer érte légnyomás; eltorzult arca állandóan rángatózott, bal lábát húzta, a keze nem fogadott

szót, és csak bajmolódva tudta fölvenni az asztalról a kanalat vagy a kenyérdarabot.

– Vége, barátaim, mindennek vége – mormolta csendesen, inkább önmagának Grigorov. Ráérősen lapozta noteszát, és egyik lapot a másik után semmisítette meg.

Mindhárman újból hosszú hallgatásba merültek. Valahol Kizljar tájékán dörögtek az ágyúk.

– Menni kell – sóhajtotta Makszim, és elgondolkozott. – Hogyan, mivel is fogunk útra kelni?

– Hová indulnál?

– A többiek után.

– Marhaság...

– Itt miért kotlanánk? Hallod, bömbölnek a kadétágyúk... Mire fölocsúdnánk, már itt is vannak a bitangok... Akárhogy is csűrjük-csavarjuk, okosabbat ki nem sütsz, futni kell.

Grigorov behorpadt csajkájával merített a borból, lassan ivott, leszopogatta bajszát, és fáradt lóként horkantotta:

– Nem mozdulok sehova... Eljátszottuk a magunkét... Elég.

– Elég volt... – rázta meg a fejét Jakov Blinov is. – Kitapasztaltunk mindenfajta életet, most már meghalhatunk... Kezünkben voltak a kastélyok és a paloták, de nem melegedhettünk meg bennük... Nem hagyták az ellenforradalmárocskák, hogy szabad levegőt szippantsunk, megint visszazavartak a disznóólba... Úgy látszik, itt kell felfordulnunk... – Szomorúan körbejáratta tekintetét a trágyával tapasztott, lyukacsos falakon, és keserűen elnevette magát: – Hej, táltos lovacskám, nem vitted el a katonádat az ígéret földjére. Igyunk...

Makszim felállt, és haragosan kitört:

– Mit hallok a szátokból, sztanyicások?... Senki sem kényszerített bennünket, hogy a kadétokkal háborúzzunk... Mentünk a saját akaratunkból... Vitézül, ahogy

az újságban írják, vitézül kiálltunk a szent ügyért, nem kíméltük életünket, gazdaságunkat, családjainkat sem... Háromszáz éve nyomorgatnak bennünket, apáinkat, dédapáinkat is nyomorgatták...

– Hagyd, Makszim Larionovics... Én...

– Messzi még a cél – folytatta Makszim –, és mi félúton botladozni kezdünk és hátrasandítunk... Kubany, Kubany, hogy veszne el mindenestől! A régi módi szerint számunkra nincs rajta élet! A mi oldalunkon a szovjethatalom, száz vagy az ég tudja, hány kormányzóság... Csak Asztrahanyig vergődjünk el, ott kifújjuk magunkat, és tengelyt akasztunk a kadétokkal a földi mennyországért, eszünk mi még az aranyalmából, visszatérünk mi még Kubanyba zeneszóval, sírásra fakasztjuk őket... Ti meg, okosak, a nagy eszetekkel mit sütöttetek ki? A kadétok minden percben itt lehetnek...

– Csak nem gondolod, Makszim, hogy át akarunk lógni a fehérekhez? – mosolyodott el Grigorov. – Nem, barátocskám... A kadétok istene nem a mi istenünk, az ő sójuk nem a mi sónk.

– Menni, menni kell – fújta a magáét Makszim. – Ha ványadt is a gebénk, de jár. S útközben, alkalomadtán kerülhet még jobb is.

– Nem mozdulok sehova. A magamét eljátszottam. Vége! – ismételte Blinov konokul, és elfordult.

Makszim elzsibbadt lábát vonszolva kiment.

A fészer eresze alatt lelógó fejjel szendergett a kétkerekű taligába fogott, lefittyedt, nyálas ajkú kis fakó kanca.

– Na! – paskolt a farára Makszim. – A bűneidre gondolsz?... – Égett rozskenyérhéjat dugott a szájába. – Fejleszd a gőzt, benned minden reménységünk.

A fészerben lövés dördült.

Makszim berohant.

Arcával a borban ázó köpenyre borultan ott feküdt Jakov

Blinov. Meztelen jobb lábfeje még rángatózott, tarkójából sűrű sugárban lövellt a falra a vér. Grigorov előtte guggolt, és szakállát harapdálva fojtottan zokogott.

– Ő maga? – kérdezte Makszim.

– Ő maga... Megegyeztünk, hogy mindketten... De nekem nem volt hozzá erőm... Miért is kímélt meg a fronton a golyó?

Makszim téblábolt egy keveset, majd megbökte Grigorov vállát.

– Induljunk.

– Hová?

– Csak egy nótát tudsz? Mindig csak hová, hová?... Állj fel.

Hóna alatt tartva fölhúzta beteg bajtársát, és kivitte a fészerből. Majd visszatért, kikotorta a halott zsebéből a mahorkás bádogdobozt, a gyufát, megcsókolta az ajkát, és fölkapva az üres vedret meg a két fegyvert, kiment.

– Na, fakó, menekíts.

Kifordultak az utcára.

És egyszerre minden irányból útitársak rohanták meg őket. Rongyosak voltak, elcsigázottak, ingerültek, rimánkodtak, jajgattak, káromkodtak:

– Nincs jártányi erőm... elpusztulok...

– Testvérek, vegyetek fel...

– Sztanyicás!... Pajtás!... Mi szél hozott erre?...

Vaszka Galagan állt a taliga előtt. Fején piszkos rongykötés, amelyen átütött és sötét lepénnyé alvadt a vér. – Adj' isten, komám – hanyagul rábólintott Grigorovra is –, elvisztek egy-két versztnyit?... Érném utol az enyéimet.

– Vaszja! – kiáltott fel örvendezve Makszim. – Micsoda beszéd? Ülj fel, barátom.

Galagan felszökkent a taligára.

A többiek nem maradtak el, több szólamban folytatták a rimánkodást:

– Én is... Engemet is... Ne hagyjatok itt pusztulni...

– Menj utadra! – vadult el a tengerész. – Nincs vasból a lovunk!

Makszim felvett a taligára egy hosszú kórházi köpenyben bukdácsoló fiút.

Szorosan ültek, egymásnak vetett háttal.

– Honnan jössz, fiam?

– A kórházból, bácsikám, meglógtam. Egészséges vagyok, senkit meg nem fertőzök, ne kergess el... Az út betegített meg és az éhezés... Kiszáradt a szám, jó volna rágyújtani.

A tengerész odanyújtotta neki színes selyemszállal kivarrt, elkoszolódott dohányzacskóját a mahorkával.

– Sodorj magadnak, pajtás. A dohány meg a forralt bor csípős paprikával a tífusz legjobb orvossága. – Makszimhoz fordult, és pergő nyelvvel mesélte: – Jómagam több mint egy hónapot feküdtem a pjatyigorszki ispotályban. Adtak valami sós porokat, én meg kidobtam őket. „Csaltok – járta meg az eszem –, meg akarjátok étetni a tengerészt, de a műsorba én is beleszólok." Mellettem két üveg bor melegedett. Apránként azt szopogattam. A borocska állított engem talpra. Becsörtettem a bizottsághoz. A bizottság alkalmatlannak minősített a további szolgálatra. Kérdi tőlem a kecskére hasonlító főorvos: „Rangja, beosztása, megbízatása?" – „A közelmúltban első osztályú matróz a Szvobodnaja Rosszija csatahajón – feleltem –, és mindenhez értő parancsnok jelenleg s a jövőben is." Elmosolyodik a főorvos és mondja: „Önnek, elvtárs, okvetlenül pihennie kell." Erre én: „Pihentesd az alligátorok édesmamáját... Mindenki harcol, én meg pihenjek? Te engem kiszuperálsz, de én kitartok dicsőséges osztagom mellett." Azt se mondta, félkalap. Fetrengtem még néhány napot, törtem a fejem, hogyan szerezhetnék egy menetlevelet... Megint becsörtetek a bizottsághoz. Az orvosok megállapítják, hogy visszaestem a

tífuszba. – „Áttesszük önt, elvtárs, a ragályos barakkba." –„Tréfálsz! – kiáltom. – Egészséges vagyok – kiáltom. – Nem orvosok vagytok ti, hanem ellenforradalmárok!" – kiáltottam. – „Nyugodjon meg elvtárs, önnek árt az idegeskedés. Pihenésre van szüksége." – „Nekem nem kell a pihenés – kiáltom –, azt akarjátok, hogy elkapjam a ragályt, és felforduljak, s akkor ti nyugodtan pihentek nélkülem? Ebből nem esztek, gyalázatosak. Én még jó ideig elhúzom, sokáig nem hagylak nyugton titeket!" Egy mukkot sem szóltak. Én megvetéssel végignéztem rajtuk, rágyújtottam, a hátamra löktem az iszákot, és felszedtem a horgonyt.

– Lemaradtál? – kérdezte Makszim. – Hol az osztagod?

Galagan elmesélte az osztag pusztulását. Ő maga az utolsó hónapokban nem ült karba tett kézzel: egy lőporraktár parancsnoka volt, irányította a körzeti Csekát, banditákat hajkurászott Sztavropol vidékén, majd az azovi ezred lovas felderítőinek volt a parancsnoka.

A város régen letűnt a szemhatárról.
Sztyepp, csak sztyepp körös-körül.
Se bokor, se fa,
Nehéz, szürke homok.

A dühös szél hajtotta a sztyeppen a száraz szamártövist meg az ördögszekér könnyű bogáncsait, ugrándozva versengtek egymással, száguldoztak a vad síkságon, összegyűltek a mélyedésekben, s ha meggyújtották, nagy lánggal világoltak, mutatták az utat az éjszakában.

Kiértek egy hatalmas, fagyott tóhoz.

– A tenger? – kérdezte a fiú.

– Nem, gyerkőc, ez csak egy darabkája. A tenger odébb van, jó harmincversztányira.

Teleitták magukat a cukorral ízesített sós-keserű vízből.

A matróz köpdösött és káromkodott.

– A hideget, éhínséget még csak átneveti az ember, de ha nincs innivaló, húzhatod magadra a szemfedőt. Hogy is élnek itt az emberek? Hiszen ez nem víz, hanem inkább dámapisi. Pfuj, pfuj!...

– Hát így élünk – egy halász jött hozzájuk –, esőtlen években kipusztulnak a békák.

Száraz nádat kotortak össze a parton, bugájával megetették a lovat.

A halász mesélt:

– A napokban erre haladtak a tieitek, nagyon sokan voltak. Laganynak igyekeztek. A tavat irdatlan nehéz megkerülni. Nekivágtak toronyiránt, a jégen. Egyversztányira a parttól a jég meghasadt és szétnyílt. A hasadékot betömték szekerekkel, lovakkal, mentek tovább... a jég széttöredezett és lesüllyedt... Aki ott volt, a szekerek, az ágyúk, minden elmerült. Egész ladik kucsmát halásztam ki. Háború, háború... Ki a fene találta ki a keserűségünkre? Pusztul a nép számlálatlan.

– Várd ki, bátyó, leverjük a burzsujt, és vége a háborúnak.

– Mind várhatjuk, hogy az ördög felforduljon, eszébe sincs ágynak esni.

A vályúvá koptatott úton magányosok és csoportok vánszorogtak, felbuktak. Egyesek tántorogva felálltak, volt, aki fekve maradt, mások lázálmukban letértek az útról.

Egy halom mögötti védett helyen fiatal partizán ült le pihenni, ott is fagyott meg. A szájában cigarettavég. A szél játszadozott a kucsma alól kibukó vörös tincsével. Lábát behordta a homok.

Nekikeseredett ökrök egy páncélautót vontattak.

Egy döglött lónak a farkasok kiették a beleit. Valaki a metsző szél elől bekúszott a ló hasába, két mankóvég meg hitvány csizmába bújtatott lába látszott ki csak...

Fiatalasszony vánszorgott, karján csecsemőjével. Köny-

nyei szétmosták kivörösödött arcán a sarat. Bekecsének zsebéből kikandikált egy tejesüveg. Előtte nehéz csizmájával a homokot túrva, málnaszínű nadrágban a férje lépdelt. Arcán a tífusz lázrózsái égtek, gennyező szeme nem látott. Időnként megfordult és üvöltött: „De nekikeseredtél, hitvány kancája!" S az asszony még inkább zokog. A gyerek már nem sírt, csak szipogott.

Makszim gallyal biztatta a lovacskát, de az rá sem hederített, csapdosott gyér farkával, vonszolta magát, botladozott.

Kezek nyúltak, amelyek annyira lefogytak, hogy a bőr – úgy tűnt – rászáradt a csontokra, kezek, amelyek üvegesre puffadtak, a tífusztól kisebesedett, hámló kezek nyúltak és kapaszkodtak a taligába.

– Vegyetek fel.

– Hová ültesselek, szegény szerencsétlen?

– Valahová... Összerogy a lábam... Könyörülj.

– Sajnállak, barátom, de sajnálom magamat is.

– Jó, nem ülünk fel... Megyünk mellettetek, csak fogódzkodunk...

Egy kurgán tövében nemezköpenybe burkolózva döglődő lova fejénél egy kaukázusi ült, bárányből kucsmája alól éhes szeme parázsként izzott.

– Mit ülsz itt? – szólította valaki halkan.

– A halált várjuk – felelte ugyanolyan halkan.

– Tarts velünk.

– Sétálni egyedül.

– Add el – húzta le egy katona róla a nemezköpenyt –, úgyis meghalsz.

– Takarodj bele anyádba! Én szedem neked kívülre fogakat! – s a kaukázusi meglóbálta pisztolyát.

Mentek tovább.

A homok futott a lábuk alól. A lovak csüdig süllyedtek a homokba.

A horpadásban megrekedt egy üteg. A tüzérek kifogták a kimerültségtől rogyadozó, tajtékos igáslovakat, maréknyi homokot szórtak mindegyik ágyú torkolatába, és eldördült az utolsó sortűz. Az ágyúk megrándultak, a szétrepedező csövek lefordultak a talpukról. A tüzérek sapkájukkal letörölték arcukról a verítéket, rágyújtottak, és kötőféken vezetve az ágyúvontató lovakat, csatlakoztak a többiekhez.

Két géppuskás felváltva vonszolta a géppuskát. Elerőtlenedve, tátogva és vérbe borult szemmel megálltak, váltottak pár szót, és nekiláttak elásni a géppuskát. Idegen szemnek semmit el nem áruló, titkos jelet hagytak a fagyos homokban, még reménykedtek abban, hogy visszatérnek!

A málnaszínű nadrágos eltávolodott egy kissé az úttól, keresztet vetett, és egy golyóval pontot tett az életére. A felesége ráhullott, és vergődve, hangosan zokogta:

– Fegyuska!... Fegya... Fegya...

Gyászos jajongása mindenkit szíven ütött, de aki csak elhaladt mellette, félrefordult, hogy ne lássa... Senki sem tudott semmivel segíteni rajta... De lám, fáradságtól imbolygó fiatal katona lépett hozzá, szótlanul karjára vette a gyermeket. Az asszony levette melléről a keresztet, a férje nyakába akasztotta, és sírva-nyüszítve elindult a gyermekét vivő ember nyomában. Minduntalan megállt, hátranézett, mintha vissza akarna térni.

Esőre állt, nyirkos homokszag terjengett.

Makszim kikerült egy sebesültekkel tele, kifogott szekeret. Jajgattak és panaszolták mindenkinek, aki mellettük elhaladt:

– A fogatos elvágta az istrángot és ellovagolt... Egy szürke almásderesen, a farka rövidre nyírva, a bal füle behasítva, betűs billoggal. A fogatoson női bársonylajbi, fél szemére vak. Ahol találjátok – lőjétek agyon.

– Üthetjük bottal a nyomát... Már Asztrahanyban vedeli a teát, mézeskaláccsal.

Kínai baktat sántítva, mellén keresztben géppuskaheveder, a vállán szíjon tábori telefon ládikája, két kezében egy-egy fegyver, mindkét hóna alatt szalmaköteg. Le nem véve szomorú szemét a szalmáról, árnyékként imbolyogva követte a gazdájától sorsára hagyott két sovány, rogyadozó gebe. Bármennyire is megkeseredettek voltak a katonák, sokan elnevették magukat:

– Gyere, gyújtsunk rá.

– Én taltok Asztlahany – húzta mosolyra redves fogú száját a kínai, és meg sem állva ment tovább.

– Ez meg sem áll Szibériáig.

– Szívósak az átkozottak... Tegnap a táborhelyen egy ugyanilyen lépofájú az utolsókat rúgta. Három csepp bort csepegtettem a nyelvére, felragyogott a szeme, megrázkódott: „Sok szelencét, eltálsz" – és már ott se volt.

Lehullt az éjszaka, olyan sötétség támadt, hogy a lovak orráig sem lehetett látni. Szél kerekedett, fagyos rohamai mindent jeges kéregbe vontak. Később kitört a fergeteg, kavarta, hordta a havat.

Vonított, háborgott a sztyepp.

– Baj van – szólalt meg Makszim –, elpusztulunk.

– Farkaséjszaka – kucorodott össze a tengerész, és köpenyét fejére húzta; fogai csattogtak, akár a géppuska –, az orrodig se látsz.

Egy tábori kórházra bukkantak. A lovak befogva múltak ki. A gépfegyverkocsin jajgattak, átkozódtak, kérlelték és káromolták az Istent.

Egy kisfiú félrebeszélt. Megragadta Makszim kezét, és azt mormolta:

– Bácsika, fejtífuszom van... Bácsika, én meghalok... melegem van... Mintha szamovár lennék, és valaki megrakott volna égő parázzsal... Hajts! Hajts! Túl a hegyen a sztanyicánk... Vár a nagymama. Fedoszja Kudrina. Korty vizet adjatok!... Melegem van... Bácsika, kadétok! Né,

né, hogy futnak! Lobognak a fehér zászlók. Tüzelj! Add a puskát! Hajts gyorsabban! – Hánykolódott és fuldokolva sírt.

A taliga kátyúból kátyúba zuhant, hidegrázósan hánykolódott.

– Hajts!

– Csendesebben, Makszimuska – kérlelte Grigorov. –Jaj, de fáj... Menten kiszakad a belső részem... Takarj be, megfagyok.

Makszim betakarta köpenyével Grigorovot, majd leugrott, s a taliga mellett lépdelt. A tífusz után feldagadt a lába, nem tudott bakancsot húzni. Szerzett az úton nemezcsizmát, de avval sem járt jobban, hol beázik, hol meg átfagy, olyan, akár a sulyok.

– Farkaséjszaka... S ez a szél, mire észbe kapsz, letépi a nadrágodat... Ennek fele sem tréfa. Nem kéne megállnunk? – kérdezte Galagan.

– Ha megállunk, végünk van – válaszolta Makszim. – Ha csendesen is, de menni kell.

A fagyos úton nyikorogtak a kerekek, csattogtak a lópaták. Rekedt hangok nógatták a lovakat.

– Kik vagytok?

– Tyemrjukiak.

– Testvérek – rimánkodott Makszim –, tartsunk együtt... Valahogy elviselhetőbb.

– Hajts, földi, ne maradj le... Bennünket egy fuvaros vezet. Negyven évig szállította a kikötőből a halat, úgy ismeri az utakat, mint a tenyerét... Kivezet Erkentyenyevszk faluba.

– Messzire van?

– Ha jól megy, reggelre ott vagyunk... Csak a lovacskák cserben ne hagynának.

A gyerek ledobta válláról a köpenyt, és szétcibálva ingét, hánykolódott:

– Melegem van... szétreped a bőröm... Bácsika, leszakad a lábam... Az egyik mintha már le is szakadt volna... Hallod, hogy vágtatnak a föld alatt a lovasok? Sötét van? Félek! Jaj! Jaj! Égünk! Égünk! Inni akarok. Egy korty vizet adj, egyetlen kortyot. Hívjátok ide a szakaszparancsnokot, elmondok neki mindent...

– Nyughass, takonypóc, bezúzod a bordáimat – dörmögte a matróz, és hozzábújt melegedni.

Makszim nem érezte megdermedt lábát, feje majd szétrepedt, minden testrésze fájt, de a hadviselt katona férfiasságával erőt vett magán, és talált mindig tennivalót, hol a ló pofájáról szedte le a jégcsapokat, hol az ülést igazította meg, hol a fiú tüzelő szájába csúsztatott egy darabka jeget, gondját viselte Grigorovnak.

Reggelre a legényke elcsendesedett. Kiégett arca megszürkült. Összeharapdált, fehér lepedékes nyelve kilógott a szájából. Kék szemhéjára hópihék szálltak, és nem olvadtak el.

– Vége – mondta a matróz. – Tegyük le, csak zavar.

Letolta a halottat, és megkönnyebbülten nyújtotta ki a felszabadult helyen megzsibbadt lábát.

Zavaros hajnal,
csupasz sztyepp,
alig kivehető csapáson
haladtak.

– Hol a falu?

– Az ördög tudja... Úgy látszik, elhaladtunk mellette.

– S a fuvaros?

– Meglógott az éjjel... Elvitte a kenyérzsákot is a vén kan kutyája, hogy fulladna meg a morzsáinktól.

A bőrnyúzó fergeteg a hó alól felkapta a homokot. Megfeketedett a hótakaró. A hóval keveredő fagyos homok behatolt fülbe, orrba, szájba, fogakon csikorgott, hasogatta a szemeket, s úgy érezték, üres beleiket is az szurkálja.

Váratlanul magános sátorra bukkantak. Két kurgán közötti nyeregben védve volt a nyargaló szelektől. A lovak táguló orrcimpával szimatolták a trágyatűz füstjét, éhesen felnyerítettek, és megszaporázták a lépést.

Vagy százlépésnyire lehettek,
amikor a sátorból kiugrott

egy sapka nélküli, félig öltözött alak, lehasalt egy vízmosásban, kidugta fegyvere csövét, és tüzelni kezdett.

– Hé, hé – kiáltották. – Megőrültél?! Nem vagyunk ellenség!

Az elöl haladó sárga kanca eldőlt. Az egyik tyemrjuki vállába golyó harapott.

A tengerész bukógalambként viharzott le a taligáról.

– Hát ez meg mi a fekete fene, hát itt is háború...?

Makszim lábánál fogva rántotta le a taligáról az alvó Grigorovot.

Mások is lehasaltak.

Puff-puff-puff...

– Lövöldöz a szukafi.

– Kadétok volnának?

– Itt nincs mit keressenek... Úgy néz ki, egyedül van.

– És ha egyedül is, de befeküdt a gödörbe, golyóval nem lehet kipiszkálni onnan.

– Kerítsük be – javasolta egy fiatal tyemrjuki –, odakúszunk minden oldalról és megrohamozzuk.

– Felesleges annyit vesződni vele... Elintézem én egykettőre a pondróját... Megmutatom neki...

Galagan felpattant, és lehajolva-szökdécselve nekiiramodott.

Mire a többiek odaszaladtak, Galagan már a lövészen lovagolt, baljával fojtogatta, jobbjával meg a pofáját verte, s mondogatta hozzá:

– Gazember... Kurva... Gonosztevő... A tieidre emelted a kezed?... Sárkány... Torzszülött... Júdás-fattya... Tisztátalan... Sátánköldök! – És mi mindennel nem illette még a matróz...

Benyomultak a sátorba. Bárányбőrökön tífuszos kalmük öregasszony feküdt, félrebeszélt. Senki más emberfia a közelben. Akkor elővették a lövöldözőt. Galagan gallérjánál fogva felcsípte a földről, és fenyegető pillantása elé állította:

– Mondd el, ki fia-borja vagy?

– Ne kínozz, testvér – fakadt amaz sírva, és kezével az állára csorgó vért törülgette. – Lőj, lőj le mihamarább. Krisztus nevére kérlek, de ne kínozz...

– Ülj le és mesélj. – Galagan kirántotta övéből a coltot, és felhúzta a kakast. – A színtiszta igazat meséld. Az első hazug szóra golyót kapsz.

Mindannyian letelepedtek a sátor bejáratánál.

Mint a csapdába került hörcsög, véraláfutásoktól bedagadt szemmel nézte tegnapi bajtársait, és alig mozgatva kirepedt ajkát, halkan beszélni kezdett:

– Caregorodcev vagyok, a Paskovszkaja sztanyicából, az 1. kubanyi ezredben szolgáltam... Századunk a tengerhez tartott, Laganynak. Onnan egészen Asztrahanyig vezet az út. Útra keltünk az öblön át. Vesztünkre a partról kegyetlen szél támadt. A jég elszakadt, inogni kezdett, és megindult velünk a tengernek... Ki sírva fakadt, ki meg nevetett dühében, volt, aki a lovában bízott, s vízbe gázolt, kiúszik vele... Rengetegen odafúltak, de mi Bondarenko bajtársammal – kozák a Goncsarov-tanyáról – partot értünk. Elhagytuk az összefagyott lovakat, s hogy valamelyest megmelegedjünk, futólépésben a sztyeppnek vettük az irányt. Éjjel volt, nem látszott semmi nyom. „A szél – mondok – a bal pofánkat kell hogy fújja." A bajtársam vitatkozik: „A jobbat." Hány napot bolyongtunk éhesen, füstölnivaló nélkül,

a gyufa elázott, egy sem gyúlt meg... Ráakadtunk egy falucskára, de falat kenyeret se találtunk, se egyetlen eleven lelket. A kunyhókban halottak feküdtek, az utcákon halottak hevertek, kutyák szaladgáltak közöttük. Lefagyott mindkét lábam, hámlott róluk a bőr, az ujjaim gennyezni kezdtek... A bajtársam cipelte az iszákomat meg a fegyveremet. Lőttünk egy borzot, és nyersen faltuk fel. Rettenetesen hasogatni kezdett a bendőm, fetrengtem a homokban, és mondok: „Meghalok." A bajtárs a hátamra fordított, és gyomrozni kezdett ököllel, térddel. Kivert a veríték, de valamelyest erőre kaptam. Ha betegen is, de felálltam, bár jócskán szédelegtem. Elindultunk. Csendesen megyünk. Aztán rátaláltunk erre a sátorra. Volt három bárányuk és kevéske lisztjük is. „Mi le vagyunk gyengülve – mondok én –, ezek éjjel leszúrnak bennünket, és különben is, sokáig nem futja élelemből mindannyiunk számára, gyere, öljük meg őket." Azt mondja Bondarenko: „Nem tudok kezet emelni rájuk... Semmit sem vétettek nekünk. Az apám pont ilyen öregember, Kubanyban maradt, lehet, neki is elveszi valaki az életét." – „Ha ilyen nyúlszívű vagy – mondok –, menj félre egy kicsit..." Nem szívesen, de arrébb ment és elfordult. Előveszem a pisztolyt, és lelövöm az öreg kalmüköt, lelövöm a gyereket is, még egy gyereket és még egy füstösképűt. Milyen virgonc volt, két golyót eresztettem bele, de ő csak visong, a pisztoly után kapdos, és a lábam csókolgatja. Elintéztem ezt is. Az öregasszonyt meghagytam, mielőtt meghalok, gondolok legyen kivel kielégülni. Jó húsban volt még és forró, gőzölt a teste... Eltelt egy nap, el egy hét, jól élünk, akár a cigányok. Jóllaktunk bárányhússal töltött tésztával, leheveredünk aludni, kialusszuk magunkat, én meg-megerőszakolom a kalmük fehérnépet, újfent tésztát főzünk, és megint csak húzzuk a lóbőrt. Bajtársam egészen rendbe jött, és mind veri a fejemet: „Menjünk, menjünk már." Nekem feldagadt a lábam, mezítláb nem érsz messzi-

re, nem tudok csizmát húzni. Éjjelente az öregasszony sem hagyott nyugton: leült a sírhoz, ahová azokat elástuk, és nyüszít, nyüszít a szipirtyó; égnek áll tőle a hajad. Elzavartam, vertem, de ahogy leszállt az éjszaka, csak fújta a magáét...

Elhallgatott, majd végigmondta:

– Látom, végén vagyunk a lisztnek... egy báránycomb maradt még, és sötét aggodalom ülte meg a szívemet... Itt hagy a bajtársam, és a bárányhúst is megfújja. Figyelni kezdtem. Felmegy a kurgánra, és mind az utat fürkészi... Végül is összevesztünk... Lefeküdt, nem sejtett semmit... Én meg éjszaka... elintéztem. Magamra maradtam, s úgy éltem a kalmük fehérnéppel, mint a feleséggel...

– Minden világos – szakította félbe Galagan. – Mondd csak, finom barátocskám, miért is lőttél ránk?

– Begyulladtam... testvérkéim, én...

– Aha, begyulladtál, hogy megesszük a bárányhúst? Na, gyere, drágalátosom, vedd át a megérdemelt kitüntetést. – Galagan egy rúgással talpra állította, elvezette félre és lelőtte.

Megvárták, amíg elült a hóvihar, és újból útra keltek.

Kiértek a nagyútra.

A tyemrjukiaknak pihentebb lovaik voltak, megelőzték őket. Megint hárman maradtak: Makszim, Galagan és Grigorov. Mind sűrűbben állt meg a lovacskájuk.

– Rajta, jó paripánk, vigyél.

A paripa vánszorgott még egy darabig, aztán eldőlt. Fölemelték. A fakó lépett egyet, még egyet, és újból összerogyott: a véget jelző remegés úgy futott át kopott bőrén, mint csendes vízen a fodor.

– Az állat kiadta párját, az ember él. Ezek a te csodáid, Urunk Jézus... – Galagan keserűen elnevette magát, s lehúzta a taligáról karabélyát meg az iszákot.

Makszim a bajonettel széthasogatta a rudakat, lecibálta a taliga deszkáit, és tüzet rakott.

Úgy-ahogy átaludták az éjszakát a meleg hamun, reggel havat szopogattak és továbbmentek.

Az úton és az út mindkét oldalán homokkal félig befútt piszkos kapcák, törött kerekek, széttört tábori konyhák és szekerek hevertek, elhajított nyergek, görcsbe merevedett emberalakok.

Grigorov alig vonszolta a lábát.

– Nemsokára mi is úgy...

– Föl a fejjel, barátom – buzdította Makszim. Ő maga is alig mozgott, de nyoma sem volt rajta az elkeseredésnek.

Galagan sem csüggedt. Hogy elvonja útitársai figyelmét a halál gondolatától, egyfolytában valamilyen mulatságos históriát mesélt.

Felvettek egy eldobott boglyas kabard szőrkucsmát – ha a földre teszed, az ilyen kucsma úgy áll, mintha fakéregből volna –, de annyi homok fagyott bele, hogy nem volt erejük cipelni, így hát ott hagyták.

Alabuga tatár falu apró tüzekben hamvadt el. A házakat, a vályogviskókat, a fészereket, a deszka nyári konyhákat széthordták. Tűzre kerültek a padlódeszkák, a kapuszárnyak, az ablakrámák faragott szegődísze, a nádkévék. A tüzek körül kimerült félholtak gubbasztottak. Kiperzselték ingeikből a tetveket, lapótyát sütöttek a hamuban, borban főzték a húst. Felszerszámozva, felnyergelve aludtak az éhes lovak. Nyakukat a földön kinyújtva pihentek a tevék. Puha, zsenge lábuk csontig felsebezve, púpjuk petyhüdten lógott, bánatos szemükre galambtojásnyi könnycseppek fagytak.

A három érkező odament, köszöntek. Helyet szorítottak nekik a tűz mellett.

– Földiek, nincs valami innivalótok? – kérdezte rekedten Grigorov.

– Két napja mi magunk se ittunk.

Egyikük nagy darab húst ragadott ki a fövő vederből, és megpiszkálta fekete ujjával.

– Úgy néz ki, kész.

– Gyerünk, oszd szét – tört ki a lárma. – Akár nyers, akár forró, nem számít. Volt idő, odacsapdostuk a disznóhúst, s most annyi harc után még lóhúsból sem jut.

– Eleinte nem veszi be a gyomrod – szólalt meg a tűz fényében álló hatalmas termetű ember, akinek válláról, mint papi talár, perzsaszőnyeg hullt alá, amit nyersbőrből hasított szíjjal fogott össze a mellén. – A napokban csikóhúst ettem, s mind féltem, nehogy felnyerítsen a hasamban, és ficánkolni kezdjen, de most a kancahúst is megeszem.

– A tífusz után mind csak zabálna az ember! Nemhogy a kancát, de még a lószerszámot is kész vagyok felfalni.

– Hát igen, nincs módunkban válogatni. Azt eszel, ami a fogadra kerül...

Rávetették magukat a lóhúsra.

A tűz mind újabbakat hozott elő a sötétségből. Egyik szörnyűbb volt a másiknál.

Az út szélén tatár öregasszony állt, tarisznyával a vállán. Hajlongott, s az elhaladóknak egy-egy darabka száraz kenyeret adott.

– Isten áldjon, bácsikák – emelkedett fel Galagan. – Elcammogtam. Ha találkoztok a tieitekkel, üdvözöljétek az enyéimet – tréfált még egy utolsót.

– Hová mész, Vaszja, most az éjszakába?

– Rohanok, rohanok, a szerelem nyíló virága vár – énekelte tört tenor hangon, míg felkötötte hátára iszákját. – Asztrahanyban egy leányzó várja jöttömet: ringó szoknyában, csipke melltartóban. Ej, csak ez a szív ne volna... S ha szerencsém van, utolérem az azoviakat... Mit számít nekem az éjszaka! Felhajtom a köpenyem szárnyát, s ha rákapcsolok, porzik az út utánam! – Kezet rázott a sztanyicá-

sokkal, s elfordítva arcát a szél elől, bátran nekivágott az éjszaka sötétjének.

Makszim és Grigorov egy halsózó gödörben töltötte az éjszakát. Köpenyt terítettek az aljára, köpennyel is takaróztak. Egész éjjel tombolt a vihar, hordta a vizes havat. Éjjel Grigorov meghalt, megmeredt, Makszim halott karok abroncsában ébredt. Nehezen szabadította ki magát a halott öleléséből, kimászott a gödörből, módjával elsiratta barátját, aztán fölszedte a sátorfáját.

Két nap múlva Makszim beért Olenyicsevo faluba, s úgy döntött, itt megpihen, lába nem bírta tovább. Az utcákon vizescsebrek, körülöttük fogatok, emberek, lovak hevertek nagy összevisszaságban. Az útszakasz parancsnoki irodája előtt nagy tömeg zsongott. Az élelmezésiek nyitott ablakon át fél csajka búzát adtak fejenként, nyolcad font mahorkát négyüknek. A kalmükök, akiket a katonaorvos mozgósított, csoportokban járták az utcákat, csikorgó szekerekre rakták a holtakat, s a falu mögötti gödörbe vitték – rengeteg holtat elnyelt a gödör –, meszet öntöttek, homokot hánytak rájuk. A kínaiak az egyik udvaron fürdőkondérban egy teve fejét főzték. A ház gazdája ott járkált körülöttük és káromkodott:

– Honnan a jó fenéből pottyantatok ide, mosatlan pofájúak?... Éjjel-nappal, éjjel-nappal jönnek, csak jönnek... A lelkemet is lenyúzzátok. Koldusbotra juttattatok.

– Nem sétálni voltunk – szólt rá megrovóan Makszim. – Nem jószántunkból jövünk, a szerencsétlenség hajt bennünket... Várj csak, még nektek, asztrahanyiaknak is kijuthat a feketelevesből.

– Barátom, öt éve álltak érintetlenül a szénakazlak, valósággal benőttek a földbe... Mind halogattam, még nem kezdem meg... Aztán jöttetek, mintha dézsából zúdítottak volna ki benneteket... Felétettétek, elégettétek az utolsó szénaszálat. Nem fizet senki érte... Hát ne szakadjon meg

a paraszt szíve?... Akaszthatsz bármilyen lakatot... Semmi se marad, akárcsak a száskák után... Mikor visz tova az ördög?

– Vennék tőled kenyeret vagy valami affélét – szakította félbe Makszim a gazda panaszáradatát.

– Honnan lenne? – és kivillantott a kebeléből egy kenyérvéget. – Ez minden vagyonom, vele alszom.

– Add el.

– És én akkor mit falok?

– Te itthon vagy. – Odaadta a gazdának a kitüntetésként kapott ezüstórát, elvette a kenyérvéget, és bement a házba.

A ház tömve volt emberekkel.

Feküdtek a padlón, a lócák alatt, a lócákon, az asztalon. Nyögtek, félrebeszéltek. Rothadtak a lefagyott kezek meg lábak, hőség, bűz, Makszim elmajszolta a kenyeret, és ledőlt, elszunnyadt: feje a küszöbön, teste többi része az udvaron. A feje hőségben, de lábát kikezdte a fagy.

– Engedjen be, elvtárs.

– Lépj rám – nyögte az egyik –, csak ne zaklass.

Emberről emberre lépve Makszim behatolt. Nemhogy fekvő-, de még ülőhely sem akadt. Végül bemászott a kemencébe, ott aludta át az éjszakát.

Reggel csupa hamu meg korom volt. Elállt a lélegzete a rothadó hús bűzétől. Táncolni kezdett vele a szoba, elvágódott. Aztán magához tért, összeszedte maradék erejét, és az ajtóhoz kúszott.

A halál kengyelfutójaként egy kalmük nézett be a házba. Elkínzott, alázatos mosollyal kérdezte:

– Hullák nincs?

Feljajdultak, szitkozódtak:

– Kotródj, szajha... Takarodj, dögevő... Mi még élünk!

Dobálni kezdték mindennel, ami csak kezükbe került. A

kalmük beakasztotta a csáklyát a küszöb közelében heverő halottba, és elvonszolta.

Nem fűlött a foga Makszimnak a pihenéshez, továbbállt.

A széljárta sztyeppen Mikolára, haldokló komájára bukkant. Tömött zsákot ölelve az út szélén üldögélt. Sapkás fejére egy nadrágot csavart. Szövetmaradékokból varrt takaróba burkolózott, amit a derekán összesodort kapca szorított testéhez. Makszim odament hozzá és megszólította. Mikola komája nem emelte föl a fejét.

– Megismersz, Nyikolaj Petrovics? – Makszim eléje guggolt.

Amaz hosszan fürkészte kigúvadt, bevérzett szemével, amelynek fénye kihunyóban volt, és alig hallhatóan válaszolt:

– Nem... nem ismerek rád...

– Kuzsel vagyok...

– Á-á-á – dünnyögte közömbösen a haldokló –, emlékszek rád.

– Nincs egy kis kenyered?

– Á-á-... Van, hogyne vóna, itt van, vedd.

Makszim kioldotta a zsákot. A zsákban cipészkellékek, tekercs gyújtózsinór, három pár új cipő, egy köteg patefonlemez, süvegcukor, szíjak, zsinegek, ajtósarkok, sebészeti készlet, s a legfenekén maréknyi kenyérmorzsa és néhány kőkemény pogácsa...

– Makszim Larionics... a Krisztusra... A sztanyica... Bojtos ökreim... Anyjukom... Egész családom... – kezdte Mikola koma, de rátört az utolsó köhögési roham, hörgött, szipogott, és vége.

Makszim lezárta könnyben ázó, mozdulatlan szemét.

Félúton Asztrahany felé, Jandiki faluban a 12-es hadsereg alakulatai állomásoztak. A hadszíntér Forradalmi Kato-

nai Tanácsának tagjai szüntelenül üléseztek, felhívásokat, parancsokat fogalmaztak.

A törzskar főnöke, katonás tartású, szigorú ember – kimért mozdulatokkal, ceruzájával verte szavaihoz a taktust –, befejezte a soron levő tájékoztatót:

– A partizánharcok ideje lejárt. A tudatlan és mesebeli atamánok, akik a hadviselés legelemibb ismereteivel sem rendelkeznek, a mostani helyzetben nemcsak hogy elfogadhatatlanok, de károsak is.

– Mar-ha-ság! – kiáltotta Murtazalijev a szoba sarkából, ahol egy szétnyitható fonott kerti nyugágyon, karjára támaszkodva feküdt, borogatással a homlokán.

A törzskar főnöke megrándította a vállát, és folytatta:

– A kubanyi és az észak-kaukázusi tapasztalatok mindennél meggyőzőbben igazolják ennek az állításnak a helyességét. Százötven-kétszázezer partizán nem volt képes elbánni Gyenyikinnel, s most felszabadult tiszti hadosztályok a doniak hátából széles fronton vonulnak Voronyezs, Jekatyerinoszlav, Kijev irányába. Erős ellenséggel álluńk szemben, és csak a szovjethatalmat becsülettel szolgáló hivatásos tisztek vezetése alatt álló fegyelmezett hadsereg veheti fel velük a harcot... Kategorikusan ezt követeli Moszkva is. – Irattartó mappájából elővette a lila tintával sűrűn teleírt hadparancs tervezetét, és felolvasta: – Javaslom: a lényegében már nem létező tizenegyedik észak-kaukázusi hadsereg Forradalmi Katonai Tanácsának a felszámolását; a tizenegyedik hadsereg csapatrészeit megerősített körzetünkbe való érkezésük ütemében beolvasztani a tizenkettedik hadsereg állományába; a parancsnokoknak, politikai megbízottaknak és a rendfenntartó alakulatoknak parancsba adni: azonnal állítsák meg a kubanyiak menekülését, a betegeket helyben fegyverezzék le, az egészségeseket irányítsák vissza a frontra. Többféle meggondolásból és okvetlenül fontos számunkra megtartani Kizljar körzetét; javaslom, a tizen-

egyedik hadsereg maradványaiból alakítsunk egy lövész- és egy lovashadosztályt, mindegyik kilenc ezredből álljon; Csernojarov lovasbrigádját – három ezred – mint a legharcképesebbet Promiszlovszkojében szállásoljuk el: miután átrostáltuk az altiszti állományt, eltávolítva belőle a bűnöző elemeket, egy ezredet vezényeljünk vissza Laganyba, a másik foglalja el Olenyicsevót, a harmadik a Kuma folyó mentén vonuljon Velicsavaja felé, Szvjatoj Kreszt irányába, felderítésre. Magát Csernojarovot azonnal el kell szakítani a brigádtól és hadbíróság elé állítani. Eleget teketóriáztunk az atamánokkal, itt az ideje ráncba szedni őket. Egyébként Moszkva is kategorikusan követeli, hogy ezt tegyük... Végeztem.

Murtazalijev, a Forradalmi Katonai Tanács tagja felállt, megpödörte bajuszát, és szenvedélyesen beszélni kezdett:

– A mensevikek folyvást azt papolták: „Munkás, munkás, van ugyan szemed, de tuskó vagy. Először szerezz műveltséget, s csak azután csinálj forradalmat." De az orosz munkás nem hallgatott a tudós mensevik kandúrokra, bátran nekivágott történelme alakításának, és kicsikarta a hatalmat. Menet közben rendezve át sorait és sajátítva el bölcs tudományokat, a proletariátus irányítja az országot, és kivezeti a szocializmus és a világforradalom széles útjára... Mi magunk is tudjuk, hogy mit követel Moszkva, de...

– Tárgyra! – szakította félbe a kövér Bredisz. – Nem előadás kell nekünk, nekünk forradalom kell.

A törzskar főnöke is fészkelődött székén:

– Uraim, sietek helyesbíteni, nem volt célom egyik vagy másik politikai párt programját értékelni. Egyébként is nem nagyon értek a politikához, és bevallom, nem is igen rajongok érte. Az én jelentésem kimondottan katonai jellegű.

– A partizánok – folytatta Murtazalijev –, a partizánparancsnokok a forradalom szülöttei. De aki csak negatív tulajdonságaikat látja meg, az csapnivaló forradalmár...

Nem szabad elfelejteni, drága elvtársak, a helyzet sajátosságát sem... Való igaz, a központi kormányzóságokban a Vörös Hadsereg már kígyógyult a gyűlésezésekből, de Észak-Kaukázusban a partizánok a szovjethatalom legmegbízhatóbb támaszai. Vérükkel igazolták a forradalomhoz való hűségüket. Kerek esztendőn át lekötötték a fehérgárdisták fő haderejét, s lehetővé tették számunkra, hogy leszámoljunk a Donnal, az Urállal, Ukrajnával. Csupán két fehér városban – Jekatyerinodarban és Novorosszijszkban – harmincezer sebesült fehér fekszik a kórházakban, s hogy mennyi maradt a csatamezőkön, arról senki számadást nem készített. Nincs szándékomban Csernojarovot védelmezni. Az elkövetett bűnökért bűnhődnie kell. De Csernojarov – vezér. A katonái bálványozzák. Egyetlen tapintatlan lépés részünkről, és testvérek ontják egymás vérét szükségtelenül. A gyáva, ingadozó, alkalmatlan elemek kirostálódtak. Válogatott emberanyag hulláma verődött el hozzánk. Nem dobálózhatunk csak úgy vele. Be kell engedni a partizánt a városba, kivakarni a tetűből, kimosdatni a fürdőben, megetetni, felöltöztetni, kapjon rövid pihenőt, és újból elnyargal a lován akár Indiába vagy Párizs alá. Lefegyverezni és a sivatagban hagyni a beteg és éhező hadsereget annyi, mint biztos pusztulásra ítélni, ezt én bűnténynek tartom a forradalommal szemben!

Néhány percig mindenki hallgatott, majd Gavrilov, a Forradalmi Katonai Tanács tagja lépett Murtazalijevhez, és megszólalt:

– Neked, Saliko, sok mindenben igazad van, ennek ellenére én egyetértek a törzskar főnökével. Nem kell minden kubanyit a városba engedni. Amúgy is dühöng a tífusz, lépten-nyomon szedi áldozatait. Az asztrahanyi helyőrség megbízhatatlan, a kispolgár fel van paprikázva, zajonganak a matrózok, a rakodómunkások nyugtalankodnak. Az esze-

rek és a tisztek maradéktalanul kihasználják az elégedetlenséget, és lázadást szerveznek.

– Pont itt lesz szükség a kubanyiakra – kiáltott fel Murtazalijev. – Ők levernek minden szovjetellenes lázadást! Hogyhogy nem értitek?

– A helyzet túlságosan bonyolult. Nem lehet tudni, kinek az oldalára állnak a balsikerektől ingerlékeny kubanyiak... A város a mi bázisunk, és mindenáron meg kell tartanunk. Innen készítjük elő csapásainkat az Urálra és a Kaukázusra. Szükségünk van kőolajra, benzinre. Hat aeroplán van a városban, és egy sem repül – nincs üzemanyag. A flotta tétlenkedik. Leállnak a gyárak. A vasút megdermed. Üzemanyag nélkül a köztársaság megfullad...

Bredisz is odajött:

– A partizánok szokat kiabálni, ész kevész celekedni, ez nem jó szemmire. Én szokat gondolkozni, ész mindent véve figyelemben, legapróbb részletekig menve, azt mondok: fedelmet, fedelmet, fedelmet, ész tavaszig végeszünk Tenikinnel ész mász bitangokkal...

– Tökéletesen igaz – támogatta Brediszt a törzskar főnöke. – A hadsereg csak akkor lesz harcképes, ha a legmesszemenőbb áldozatok árán is, de vasfegyelmet léptetünk életbe. A Csernojarovok nem annyira az ellenséggel vívott harccal voltak elfoglalva, mint inkább a személyi hatalomért folyó belső marakodással meg rablással törődtek. Ha várakozásunkra rácáfolva, Csernojarov nem veti alá magát a parancsnak, javaslom, hogy a Forradalmi Katonai Tanács tekintélyének megerősítése érdekében fegyverrel végezzünk vele.

Murtazalijev lerántotta a szegről kucsmáját, köpenyét:

– Elmegyek Csernojarovhoz, és tárgyalok vele. Mindent el kell követnünk, hogy megőrizzük a forradalomnak, ha őt magát nem, legalább a harcosokat, akik követik.

A törzskar főnöke által javasolt hadparancsot egy tartózkodással, egyhangúlag elfogadták.

A lefegyverzés híre főbe kólintotta a hadsereget.

A kunyhókban
utakon
tábortüzeknél
gyűléseztek.

A csapatrésznek, amelyhez Makszim csapódott, a faluból kijövet őrcsapat állta útját.

– Elvtársak, adjátok le a fegyvert!

– Tátsd nagyobbra a pofád... Kivágtuk magunkat a halál torkából, ti meg így fogadtok?!

Az őrcsapat komisszárja megmutatta a parancsot.

– Olvastátok?

Hüledeztek, ordítoztak:

– El vagyunk csigázva, lerongyolódtunk...

– Nem tőled kaptuk a fegyvert, lesheted, míg neked adjuk.

– Félre az útból!

A komisszár felemelte karját:

– Elvtársak, csillapodjatok. Ti a forradalom katonái vagytok, és tudnotok kell, hogy a szovjethatalom parancsainak engedelmeskedni kötelességetek. Az egészségesek oszoljanak szét a kvártélyokra. A betegeknek sem javaslom, hogy továbbmenjenek, megfagytok, odavesztek az úton. Asztrahanyból fogatokat küldtek, a legrövidebb időn belül minden beteget felszednek, átdobnak a városba, és kórházba küldenek.

– Te csak ne sajnálj minket!... Mi magunk is képesek vagyunk rá... Engedj utunkra, ha nem akarsz mankóra nyomorodni!

– Ne fenyegess, barátocskám, közületek való vagyok én is.

Ősz hajú öreg lépett elő. Gyékényzsákot viselt, derekán puskaszíj szorította össze. Vörös kubanyi sapkájának alsó széle szürke volt a tetűtől, busa szemöldökében tetvek nyüzsögtek, himlőhelyesre csípdesett arcán is másztak, mancsával szedte arcáról a tetveket, és pislogott gyulladásos szemével.

– Attól féltek, nehogy behurcoljuk a városba a járványt? Hát mi nem vagyunk emberek? Hát bennünket nem szipolyoztak a tífusz tetvei? Te jól vagy lakva... én éhes vagyok, megrokkantam – rikoltotta. – Rajtad új köpeny, rajtam meg zsák, amelyen több a lik, mint a háncs...

A komisszár lerántotta köpenyét:

– Vedd fel!

– Minek nekem az irhád? – rázkódott meg az öreg. – Te add vissza félszáz juhomat, nyolc pár ökrömet, a lovaimat, a lányomat add vissza, akit a kadét tiszt urak halálra kínoztak. Két fiamat add vissza! A karomat add vissza! – kilibbentette a zsákból üres kabátujját.

– Elvtársak, sok a szöveg! – emelte fel hangját a komisszár. – Parancs... a fegyvert...

– A fegyvert?... Nesze, én adom át elsőnek – mondta az öreg keményen, és még sóhajtásra sem jutott senkinek ideje, mire az öreg letépte övéről a kézigránátot, és a komisszár lába elé lökte.

Tűzkéve csapott fel. A komisszár fekve maradt a földön, az őrség szétfutott.

Ivan Csernojarov brigádja Promiszlovka faluban pihent. Maga Csernojarov a végét járta... Megfeketedett szájából hörögve csapott ki forró lehelete, kékes tífuszkiütéssel borított és véresre vakart csontos mellkasa fújtatóként emelkedett-ereszkedett. Ágyánál, pihenés nélkül, harmadik napja

virrasztott az orvos és a hűséges Salim. A pitvarban és a tornácon tolongtak, fojtott hangon beszélgettek régi bajtársai, és ahányszor a szárnysegédje kirohant az udvarra, körülvették:

– Hogy érzi magát, testvér?

– Alik-alik lélekez... Mondja „óh, óh". Helzet nem rózsás...

– Nézz az orvos körmére...

– Nézem, nézem...

A ház romos volt, az ablakokat párnákkal meg szalmával tömték el. A szobákban nem volt egyetlen szék sem. Az orvos az ablakpárkányon ült, és a feje, mintha élettelen volna, a mellére bukott.

Salim lábujjhegyen odaszaladt és rásziszegett:

– Alszunk, öszvér?... Adok neked alvás.

– Mit akarnak tőlem? – kérdezte az orvos ingerülten, s nagy nehezen kinyitotta a szemét, amely úgy leragadt, mintha mézzel kenték volna be. – A kámfort beadtam, a lázt megmértem...

– Mék mérni! – bökött a forgópisztollyal bordájába Salim. – Állandó mérni. Ha ő meghalja magát, egész brigád bánatba meghalni. Ha kiszállni belőle léleg, belőled is kiszállni léleg.

Az orvos odament a beteghez, kicserélte a fején a jeget, megtapogatta ütőerét, bedugta hóna alá a hőmérőt, és a higany kék erecskéje sebesen a negyven fok fölé szállt... Salim nem bízott ebben a tisztes külsejű öregben, akit valamelyik kaukázusi üdülőből cipeltek el; leste minden mozdulatát, és kényszerítette, minden orvosságból előbb maga vegyen be, mielőtt a betegnek adná.

– Mongyad, hal meg? – kérdezte suttogva, immáron századszor.

– Nem vagyok isten. Meddig kínoztok még engem?... A kimerültségtől hamarabb meghalok, mint ti.

– Mér csukni le szemet? Beszélj és figyelni.

– Pulzus száznyolcvan... Hőmérséklet... Hááát... – és az orvos azon nyomban horkolásba csapott, bugyborékokat fújva.

Salim gyufával a haját gyújtogatta, és sziszegte:

– Aluszunk?... Meghalja magát, én is meghalni! Ő meghalni, téged kinyírni! Egyszer tégedet, öszvér, megölni kevés, én tégedet tízszer ölni meg!

Végül a betegség kitombolta magát és meghátrált.

A brigád ujjongott. Éjjel-nappal harsogott az ezredekben a harmonika, táncoltak, gajdoltak. Ittas harcosok jártak kibe imádott parancsnokukhoz, aki mindegyiknek ugyanazt mondta:

– Fiúk, készüljetek, felkerekedünk...

Jandikiból a küldönc meghozta a Forradalmi Katonai Tanács parancsát a brigád lefegyverezéséről. Csernojarov mosolyra húzta száját, és a papírlapot a paranccsal odaadta Salimnak:

– Menj, törülld ki vele...

Murtazalijev érkezésekor Csernojarov már talpon volt. Összeismerkedtek.

– A fejemért jöttél? – kérdezte Csernojarov.

– Miért nem veted magad alá a parancsnak?

– Nem vetettem és nem is fogom alávetni magam a cári ringyóknak, akik befészkelték magukat törzskaraitokba. Visszafordítani a hadsereget? Micsoda marhaság ez? Menjünk, és kérdezzük meg a leghitványabb tábori szakácsot, és az, pedig nem járt semmiféle akadémiát, elmagyarázza neked, hogy ebben az átkozott sivatagban, ahol nincs se víz, se takarmány, se kenyér, csak kicsi osztagokkal lehet harcolni. Az ezredeknek itt kampec, brigádoknak kampec, hadseregnek kampec!

– Nesze, itt az ultimátum...

– Ide vele!... – Megforgatta kezében a recsegő lapot, és visszaadta Murtazalijevnek. – Írástudatlan vagyok... Ol-

vasd fel magad, de hangosan, mert én megsiketültem a tífusztól... Zúg a fejem, mint a kaptár.

Murtazalijev fennhangon olvasta:

„Ivan Csernojarovnak, a lovasbrigád volt parancsnokának. Az oroszországi munkás-paraszt szovjethatalom nevében parancsba adjuk a brigád harcosainak, hogy szolgáltassák be mind hideg-, mind tűzfegyvereiket, utána a brigád csapatrészekre lesz felosztva..."

Csernojarov úgy ugrott fel, mintha megharapták volna, és a sarokba rohant.

– Olvasd! – rikkantott kifulladva, és nem vette le parázsló tekintetét Murtazalijevről. – Olvasd!

„A brigád nem vetette alá magát a szovjethatalom parancsainak, önkényesen elhagyta táborhelyét, és önkényesen vonul ismeretlen útvonalon, megbontva a rendet, és megszegve a katonai fegyelmet..."

– Hazudsz, disznó! – A csapás erejétől recsegett az ablakráma. Murtazalijev felemelte fejét, és lobogó szemeket látott az ablakban. Egy pengeajkú legény magából kikelve csépelte az ablakrámát, és üvöltötte: – Hazudsz, te füstöspofájú! Gyere hozzánk az ezredbe, és megmutatjuk, milyen rendet tartunk! Nem találsz egy patkolatlan lovat... Mi nem hagytuk el egyetlen betegünket sem... Kitart a borunk meg a takarmányunk egészen Aszrahanyig... Ellenőrizd a tábori konyhánkat, a trénünket... Számold meg, hány ágyút meg géppuskát hoztunk ki a Kaukázusból!

Az ablak alatt hangzavar, rikoltozás.

– Olvasd! – parancsolta Csernojarov. – Az én harcosaim lármáznak, nincs mitől félned... Ezek meg itt – fordult a küszöbnek, és a kintről benyomuló köpenyes és irhabeke-

cses alakokra mutatott – különböző csapatrészek parancsnokai, a legbátrabbak, akiket a Kubany a világra hozott... Olvasd! Hadd hallja az egész brigád, az egész hadsereg.

„Amennyiben az ultimátumban foglaltakat nem teljesítik – folytatta Murtazalijev –, minden ötödik harcost kivégzünk. Csernojarovnak kijelentjük, hogy ha nem gyáva, akkor megjelenik a szovjethatalom igazságos bírósága előtt, ahol joga lesz védekezni. Ha szereti harcosait és népét, könyörüljön meg életükön, és teljesítse ezt a legutolsó parancsot. Harminc perc gondolkodási idő adatik."

Sűrű, fojtott csend. A küszöbön valaki a pipáját szortyogtatta. Az ablakok alatt eltátott, néma szájak, nagyra nyílt szemek, mint az ezüst félrubeles.

– Ennyi? – kérdezte Csernojarov.

– Ennyi.

– Nincs bizalmam a ti Forradalmi Katonai Tanácsotokban, amelybe cári ezredesek meg tábornokok ásták be magukat. Már régóta verekszem velük, és verekedni fogok a legvégsőkig! A harcosok nem hagynak el engem! Ha térdig is állunk a vérben, de nem adjuk meg magunkat! Utat vágok magamnak Lenin apánkhoz, s az ő parancsára mindezeknek a csúszkáló hüllőknek leüttetik a fejét.

Murtazalijev, ősz haját borzolva, saroktól sarokig végigszaladt a szobán, és megállt Csernojarov előtt:

– Nincs igazad, drága elvtársam. A mi hadseregünknek jó a kerítése, de az oszlopok korhadtak, ki kell cserélni őket. Mi a katonai szakértőket befogtuk, és arra kényszerítjük őket, hogy húzzák a szekerünket. A fehérek főleg a vasfegyelmükkel erősek. Saját jól fegyelmezett hadseregünket kell szembeállítanunk velük, amely gondolkodás nélkül aláveti magát parancsnokainak.

– Rám így is hallgatnak.

– Az anarchia, drága elvtársam, vesztébe vitte a partizánhadsereget, megtörte erejét, és a kadétok szétvertek benneteket...

Csernojarov elgondolkozott, tenyerébe ejtette fejét. Kábult volt, levert.

A küszöbről az egyik parancsnok megszólalt.

– Nem a kadétok vertek szét bennünket, hanem a tífusz.

Felszakad a gát, kitörtek:

– A tífusz sem csak úgy a levegőből csöppent...

– Felütötték fejüket az árulók...

– Mért nem volt megszervezve a hadseregben az egészségügyi szolgálat? Mért nem volt elegendő lőszer a harctéren? Mért tetvesedtünk el? Színét se láttuk a szappannak, sem váltó fehérneműnek, de bezzeg Kizljarban álló hétig égették a lőszerraktárakat, az egyenruhát...

Akim Kopito, a Kubanyon túli gyalogos kozákok öles termetű parancsnoka – arca szomorú, ragyás, mintha csak árral pocsékolták volna meg – a markába köhintett, és mélyet sóhajtott:

– Vánszorogtunk és arra gondoltunk, a szovjethatalom megért minket, mint anya a gyermekét, s kiderül, hogy itt is golyóval fognak etetni.

– Drága elvtársak – szólalt meg újból Murtazalijev. – Mire való ez a zsivajgás? Nem a vásáron vagyunk. Beszélgessünk higgadtan... A vasúti szállítás szétrombolva, a fogatolt szállítás szétzilálva, Asztrahanyból nem tudtuk idejében átdobni nektek a Kaukázusba mindazt, amire szükségetek lett volna... Mondd meg nekem, elvtárs – fordult Csernojarovhoz –, igaz-e, hogy levágtad Arszlanovot meg Beleckijt?

– Igaz – felelte bíborvörösen a nyugtalanságtól fojtogatott brigádparancsnok. – Bízom a komisszárokban, akik a fronton verekednek, de azokban, akik a front mögött gép-

kocsikáznak, nem bízom. Nem fogok bennük bízni, amíg élek.

– Beleckij harctéri parancsnok volt, ezt tudja az egész hadsereg... Arszlanov régi forradalmár volt, ezt én mondom neked. Te, drága elvtárs, főbenjáró bűnt követtél el a forradalommal szemben.

Csernojarov hallgatott.

– Panaszkodnak a brigádodra – folytatta Murtazalijev –, lopkodtok jócskán. Ez is igaz?

– Hazugság. Feleslegesen sehol senkit ki nem raboltunk. A burzsujokat, előfordult, megkopasztottuk. A lázadók és a kulákok sem úszták meg szárazon. A régi kozák közmondás is ezt tartja: „Ha leütik, lesz hús, ha elvisszük, a miénk."

– Elmégy a Forradalmi Katonai Tanácshoz? – kérdezte Murtazalijev.

– Nem, nem megyek. Ti engem ott főbe lőttök... Ha bűnös vagyok, hát ítélkezzen fölöttem az egész hadsereg.

– Hát így... Fabatkát sem ér az olyan vörösparancsnok, aki fél a forradalmi törvényszéktől... A Forradalmi Katonai Tanács beszélni akar veled... Megígérem, hogy ott senki egy ujjal hozzád nem nyúl... Beszélni akarnak veled, hidd el nekem.

– Benned talán még bíznék – nézett rá Csernojarov fürkészve –, de azokba a régi vágású bitangokban, akik egy asztalnál üléseznek veled, és veled egy fedél alatt laknak, akikkel te egy tálból kanalazod a kását, azokban nem bízom! Négyelj fel, vassal égess, de nem bízom!

– Húsz éve vagyok bolsevik, bíznod kell bennem... Itt maradok túsznak, és kiteszem az asztalra az órámat. Menj egyedül. Jandiki ide hét verszta. Ha három óra múlva nem térsz vissza, úgy a katonáid végezhetnek velem.

– Kellesz is te nekünk, vénség – üvöltötte az ablakban a pengeajkú. – Testvérek, nem adjuk ki Csernojarovot!

– Nem adjuk ki! Nem adjuk ki!
– A halálba megyünk érte!
– Testvérek, árulás!
Az utcán – az ablakok alatt – viharos gyűlés kezdődött.
– Szóval nem mész? – kérdezte utoljára Murtazalijev.
– Nem.
– Akkor ég veled, elvtárs.
– Ég veled.
Murtazalijev kiment az utcára.
Éjszaka. A falu forrongott. Itt is, ott is röpgyűlések, zavaros, hisztérikus szónoklatok. Murtazalijev befurakodott a tömeg legsűrűjébe, és hallgatott egy darabig. Majd előretolakodott és fellépett egy lőszeresládára:
– Elvtársak... Én a Forradalmi Katonai Tanács tagja vagyok...

Üvöltés
Fütty
Káromkodás.

– Le ve-le-e-ee!
– Húzd le a lábánál fogva!
– Falhoz... falhoz vele!
– Drága elvtársak... Gondoljátok meg, mit kiabáltok! Kit akartok a falhoz állítani? Engemet? Szukafiak! Amikor közületek sokan még az anyjuk csecsét szopták, én már láncaimat csörgettem Akatujban. Nem végeztek velem a börtönök pribékjei, s ti, a forradalom katonái akartok végezni?... Marhaság! Inkább térjünk a tárgyra. – Érezte a sokezres tömeg perzselő leheletét. Az arcokat nem lehetett kivenni a sötétben, csak itt-ott parázslottak fel a szél szította cigaretták. Kezdetben volt néhány olyan pillanat, amikor úgy tűnt, hogy valóban lerántják és széttépik. De a meggyőződés bátran kimondott szavai lecsillapították a tombolást.

Az elcsendesett tömeg fölött forrón zengett a hangja. – Hol az áruló?... Miféle árulás?... Az ilyesmit kiabálókat kell elővenni, jól megrázni, és a körmükre nézni, kik is ők tulajdonképpen – fajankók vagy gyávák? Fajankókra nincs szüksége a forradalomnak. De a gyáva – ha befurakodik sorainkba – veszélyesebb az ellenségnél. Drága elvtársak, családunkban nincs helye csirkefogóknak, kishitűeknek és fejvesztett embereknek! Aki nem akarja vagy nem tudja teljesíteni a parancsokat, annak útilaput kötünk a talpára... A fegyelem megszegésére irányuló bármilyen kísérletet csírájában elfojtunk, a háborús idők és forradalmi törvények teljes szigorával; ezt minden becsületes harcosnak alaposan az eszébe kell vésnie... Drága elvtársak...

Murtazalijev beszélt a szovjethatalomról és Gyenyikinről, a bolsevikokról és a munkásosztályról, Moszkváról és a világforradalomról.

Utána a különböző alakulatok katonái szólaltak fel. Íme az egyik partizán rövid beszéde:

– Kubanyiak!... Nehéz lesz megbékélnünk az új renddel, de meg kell békélnünk. Ha parancsba adják, hogy száz versztát üvegszilánkon kell talpalnunk, senkinek sem szabad közülünk meghátrálnia... Sorainkba sok olyan gazember is bekerült, aki nem a forradalmat, hanem az irháját meg a zsebét félti... Nem kevés a bitang a parancsnokaink meg a komisszárjaink között sem, de ők sem bújhatnak a mandátumok mögé, a golyó megtalálja őket... Ha a törzskarokba befurakodtak ilyenek, hát sem ökölléssel, sem ordítozással ki nem vered őket... Ehhez először is fej kell, másodszor kobak, harmadszor koponya... Aztán majd tisztázzuk, kinek miben van igaza, ki miben hibázott, de most egyetlen szovjet család vagyunk, és közös az ellenség: azok, akik arany váll-lapokat viselnek...

Még azon az éjjelen, a miting után, Murtazalijev elvitt magával Jandikiba két ezredet és néhány apróbb osztagot.

Sokan csatlakoztak hozzá a csapatuktól elszakadt, csellengő katonák közül is.

Hajnalban, mikor a sztyeppen fagyos köd gomolygott, Promiszlovkából felkerekedett Csernojarov brigádja is. Vidáman vonultak, dallal, harmonikaszóval. A századok előtt a kurjongató táncosok a samilt és a naurit ropták. A gépfegyverkocsiban, párnák között, gondterhelten ült Csernojarov, balsejtelem töltötte meg szívét.

Jandiki előtt a brigád csatárláncba ütközött: a derbentiek, a nemzetközi zászlóalj és a különleges rendeltetésű kommunista osztag félkörben zárta körül a falut.

Kiáltás:

– Ki vagy?

A sűrű ködből
lovas tömeg
bontakozott ki:

– Barát.

– Állj! Lövünk!

A brigád megállt, és küldöttséget menesztett tárgyalni. Gránáttal a kezükben közelítették meg a hevenyészett, sekély lövészárkokat.

– Tegyétek le a fegyvert, kutyák – kiáltotta elfúló hangon a lövészárokból egy legényke, s a hirtelen beálló, idegtépő csendben kattant forgópisztolyának felhúzott kakasa.

– Töröld meg a taknyod, csókafia – villantotta rá tekintetét Juhim Zakora századparancsnok, s aztán mindenkihez szólva folytatta: – Adj' isten, fiúk... Kivel akartok hadakozni, és mit ültök itt?

– Ide vezényeltek bennünket, hogy lefegyverezzük Csernojarov bandáját... Az a dög eladta magát a kadétoknak, és föl akarja falni a fiatal szovjethatalmat.

– Miféle gazember uszít titeket a mi brigádunk ellen?... Mi banda vagyunk?... Kerek esztendőt verekedtünk Kornyilovval meg Gyenyikinnel...

– Miért kaszaboltátok le Beleckijt, a parancsnokunkat? Megfizettek érte, valamennyiőtöknek kitapossuk a belét... Miért nem engedelmeskedtek a parancsnak?... Kinek a pártján vagytok, a vörösökén vagy a kadétokén? – lármázott újfent a legényke.

– Te zöldfülű, még zörög a seggeden a tojáshéj... Ha a kadétokhoz húznánk, réges-rég elmentünk volna a kadétokhoz, de itt bukdácsolunk a sivatagban, és a tetveinket hizlaljuk... Ki a parancsnokotok?

– Szeverov.

– De hiszen az cári ezredes. Limonádé helyett a nép vérét issza... Ej, ti agyalágyultak... Nincs valakinek füstölnivalója?

– Gyújts rá! – egy asztrahanyi csomag cigarettát nyújtott oda.

– Cigarettát szopogattok, mi már a szagára sem emlékszünk... Na, rendben, látom, ti belevaló fiúk vagytok... Csernojarov legényei nem emelnek kezet az övéikre... Engedjetek át bennünket, elmegyünk Lenin apánkhoz, hadd tudja meg a meztelen igazságot. Eladtak, elittak bennünket Kubanyban... Hej, testvérek, hányan haraptak ott a fűbe, mi töméntelen vér elfolyt...

A lövészárkok mögött a politikai biztos futkosott, és torkaszakadtából kiabált:

– Befejezni a tárgyalást! Tüzet nyiss! Tüzelj!

De senki sem hallgatott a szavára.

A frontvonalon megkezdődött a fraternizálás, és néhol a katonák már fegyvert és sapkát cseréltek.

A politikai biztos a kommunista osztaghoz rohant.

– Tüzet!... Lőjetek!

Levágódott egy géppuska mögé és

ta-ta-ta – ta-ta-ta-ta – ta-ta-ta...

A brigád hullámzásba jött.

A szárnyon végigharsant egy öblös vezényszó:

– Szá-zaad, rajonként balra, rohamra készülj!

Salim Csernojarovhoz rúgtatott:

– Parancsold kibontani zászlót és – rohamra!

– Ne merjétek!

A kommunista osztag tüzelni kezdett. Utánuk, előbb félénken, majd mind bátrabban a derbentiek is csatlakoztak, és hamarosan az egész vonalon villogtak a torkolattüzek. Felbődült a ködben láthatatlan üteg, vakkantott a gránátvető.

Salim rángatta a ló zabláját, a nyeregben felállva kiáltozta:

– Támadni, Vanyuska... Engedj nekünk egy rohamra... Elbánni velük, mint szakács a pityókával!

– Ne merjetek!

Csernojarov felemelkedett, végignézett a brigádon, majd odakiáltotta a pillantásukat rászegező kürtösöknek:

– Fújj takarodót!

A brigád egyetlen lövés nélkül, sebesülteket és halottakat hagyva maga után, visszalódult Promiszlovka irányába.

A téren tömeggyűlés.

– Ég veletek, cimborák!... – zokogott Csernojarov, a további szavakra már nem futotta erejéből, és halántékához emelte a Mausert.

Lerángatták fegyvereit, elvették tőle a Mausert.

– Nekünk ott befellegzett! – próbálkozott újfent a beszéddel, de elvesztette eszméletét, és Salim karjába dőlt.

Az orvos sósborszeszt szagoltatott vele, valaki hóval dörzsölte meg a fülét.

Kinyitotta a szemét, és nehezen préselte ki a szavakat:

– Szívélyesen fogadtak bennünket és megvendégeltek... Így fognak megvendégelni minden partizánt.

A különféle csapatrészek parancsnokai körülvették, összesúgtak... Akim Kopito lehajolt hozzá, és fülébe dünnyögte:

– Kereket kell oldani... Lépj olajra, amíg meg nem történik a szerencsétlenség... A hadsereg nyugtalankodik, és fegyver alá áll... Gondold meg, Vanyka, mennyi ártatlan vére folyhat el.

– Olajra lépni?... Mint a vásári tolvaj?

– Mi mást tehetnél? – tárta szét Akim lapátnyi kezét. – Sok minden megesik. – Szipogott, majd kimondta: – Térdet kell hajtani a fejeseknek... Magunk közül már kiválasztottunk egy küldöttséget, elmegyünk és megkövetjük a Forradalmi Katonai Tanácsot, egy emberként kiáltjuk: „Üsd le a mi fejünket, a parancsnokokét, de ne bántsd a harcosokat. A mi szavunkra hagyták ott a sztanyicákat, és követtek bennünket. Mindenütt csépelik őket, és nekik halvány gőzük sincs róla, miért."

Gyerevjanko, a páncélvonat parancsnoka így szólt Csernojarovhoz:

– Így nem lehet eljárni, Vanya... Egy mindenkiért s mindenki egyért... S ez az egy a mi ügyünk: a szovjethatalom....

– Igen, igen, jobb, ha elmegyek... Ordas lettem a kutyafalkában! – Eszelős tekintetét körbehordozta a körülötte álló parancsnokokon, és kurtát káromkodott. Majd újból felkapaszkodott a gépfegyverkocsira, és eltörve a feje fölött a lovaglókorbácsa nyelét, kiadta a parancsot: – Lóra, cimborák!... Elindulunk... Aki bízik bennem, utánam!

Azon nyomban mintegy kétszáz harcos, akinek jobb lovaik voltak, egy málhás géppuskás szakasz és néhány trénszekér elszakadt a hadseregtől, és nyugatnak ügetve nekivágott a sztyeppnek.

De a harcosok már az első pihenőn körülállták a parancsnokukat:

– Hová tartunk és miért?

Csernojarov kiteregette a térképet – tintaceruzával agyoncirkalmazott viaszosvászon abrosz –, és ujját végigvezette a titokzatos jeleken, amelyeken egyedül csak ő ismerte ki magát:

– Ergedin huduknak,* Hahacsin huduknak, Cubunak, Bulmukta huduknak, Ülcrinnak, Tyurmjata huduknak tartunk... Innen a régi fuvarosúton Jaskul irányába, majd Ulan Erge, Eliszta következik, kiértünk Caricin alá, és egyesülünk Sztozsarov hadosztályával: ő nem hagy cserben, ő majd kiáll a partizánbecsületért... S onnan már csak egy ugrás Moszkva... Elmegyek Lenin apánkhoz, nem hiszem, hogy ne lenne a földön igazság.

– Ez mind szép, Ivan Mihajlovics – sóhajtott Ignat Porohnya –, de mondsza meg nekünk, hány versztányira is van az az átkozott Caricin?

Gyufaszállal meg ujjperceivel hosszadalmasan méricskélt a térképen, végül kibökte:

– Hát kijön az ötszáz verszta, mi tagadás, tetézve.

A csodálkozás nyögve tört ki a harcosokból:

– Jaj, az ördög bújjék belé... Ötszáz és még tetézve?

– Ötszáz versztányi vad kalmük sztyepp...

– Nem érünk oda. Felfordulunk.

Csend volt sokáig, mindenki gondolataiba merült... Aztán Juhim Zakora századparancsnok kimondta valamennyiük véleményét:

– Caricinig nem jutunk el... Nem bírják ki a lovak... A sietségben vajmi kevés takarmányt rakodtunk... Még két-három nap, s nincs mivel ellátni a lovakat. A cvibak is ke-

* Huduk = kút. (kazah)

vés, úgyszintén a bor, s a kutak vize, az ördög vinné el, sós... Mit tegyünk?

Csernojarov figyelmesen végignézett a magukba roskadt embereken, és érett búzakalász színűvé fakult szemöldöke megrándult:

– Igen, fiúk, nem jutunk el Caricinig, a lovak kidőlnek... Semmi értelme feleslegesen mindannyiunknak odavesznünk. Aki akar, visszafordulhat. Számomra nincs visszaút... A kardom élére esküszöm, hogy senkinek egy szó szemrehányást nem teszek. Nem kímélve sem a saját vérünket, sem az ellenségét, becsülettel jártuk meg utunkat. Köszönöm a hűségeteket... Ha életben maradunk, újból összegyűlünk egyetlen zászló alá, s az ellenség nem tudja majd, hova fusson kardunk elől! De ha a sors nem lesz irgalmas, úgy tartsatok meg jó emlékezetetekben. – Hangja elcsuklott.

A harcosok elbúcsúztak szeretett parancsnokuktól, sokan zokogtak, mint a kisgyerekek.

És Juhim Zakora vezetésével az osztag szapora léptekkel nekivágott az asztrahanyi útnak, ívben elkerülve Jandikit. Csernojarov sokáig nézett utánuk egy kurgánról, s szemét bepárázták a keserű könnyek...

Salim a brigádparancsnokkal maradt, s vele maradt még vagy húsz lovas, akik elhatározták, hogy osztoznak vezérük sorsában.

Kegyetlen szél
időtlen kurgánok
halott futóhomok...

Mentek éjjel, mentek nappal, fia lélekkel sem találkoztak. Az emberek éheztek. Éhségükben a lovak egymás farkát meg sörényét harapdálták.

Nagy néha a tűz mellé kucorodtak szunnyadni, a tüzecskéket ördögszekér tüskéiből és terméséből rakták. A csajkákban havat olvasztottak, forró pernyében puhított lóhúsdarabokat rágtak, az utolsó cvibakot majszolták. Aztán az élők felálltak, és mentek tovább, kantáron vezetve az elerőtlenedett lovakat; a halottak és haldoklók, mintha csak gondolkoznának, ülve maradtak a kihunyó tábortüzek mellett; a borotválatlan állakról lecsurgó tífuszos nyál földig érő jégcsapokká fagyott.

A párnákkal körültámasztott, pokrócokkal betakart Csernojarov a gépfegyverkocsin utazott. Időnként eszméletét vesztette és félrebeszélt.

– Hol vagyok? Hol a brigád?

– Mindenki itt, veled lenni mindenki... Aludni, kérlek szépen, békészen – burkolta be a pokrócba Salim.

– In-ni, in-ni...

Valaki a harcosok közül megemelte a parancsnok fejét, míg Salim tőre hegyével óvatosan szétfeszítette összezárt fogsorát, s néhány korty bort töltött a szájába. Majd szalonnadarabokat dugott bele, és ujjával legyömöszölte nyelőcsövébe.

– Enni, Vanyuska... Kérlek szépen, enni... Neked, testvérem, kell egészség.

A beteg megpróbált felugrani, és vadul ordította:

– Összegabalyodtak a lovak!... Salim, bogozd ki az istrángokat!... Ez-re-e-e-ed, kardot ki... Rohamra!

Eleinte a kutak mentén haladtak, de lám, a kocsiút sötét ösvényekre szakadt, és az osztag eltévedt.

Elmaradtak
felbuktak az emberek
és az utolsó lovak.

A hetedik napon négyen, összefagyva és félig holtan, elérték a sztavropoli kormányzóság Szoldatszkoje faluját, ahol az ellenség járőre foglyul ejtette őket.

Csernojarov egy házikóban tért magához. Három bajtársa mellette hevert a döngölt padlón. Hátával az ajtófélfának támaszkodva egy őrmester bóbiskolt, daliás termetű kozáklegény.

– Melyik sztanyicából vagy? – kérdezte tőle Csernojarov.

– Korenovszkajából.

– Ahá, ott gyújtottam fel azt a szép templomot.

– Hát te meg miféle jómadár vagy?

– No mit gondolsz?

– Minek törjem a fejem... De ha akarom, hát csizmámmal a pofádra mászok.

– Csernojarov vagyok.

– Távozz tőlem, beste lelke, távozz, sátán. – Az őrmester hátratántorodott, s majdnem kiejtette kezéből a fegyvert.

– Pfúj, patkány, kár belétek Gyenyikin kásája! – halvány mosoly ömlött szét Csernojarov sovány arcán.

Fegyveres őrök kíséretében vitték be a foglyokat egy mezővároskába – Szvjatoj Kresztbe. Salimot és a két katonát a helyőrség fogdájába zárták, míg Csernojarovot – mivel nem bírt megállni a lábán – két kozák a karjánál fogva egy szállásra vitte, ahol megnyírták, megfürdették, friss fehérneműt adtak rá, és ágyba fektették.

Naponta többször is elment hozzá egy katonaorvos, bebeszaladt a félkarú városparancsnok.

– Adj' isten, drágaságom. Hogy érzi magát? Mit kapott ma ebédre? Küldjek egy kis dohányt?

– Hol vannak a katonáim és Salim, a szárnysegédem? Azt álmodtam...

– Ne nyugtalankodjon, drága foglyom... Embereit kórházba utaltam, és miután felgyógyulnak, nálam teljesítenek majd szolgálatot a helyőrség parancsnokságán.

– Nem fognak azok nálad szolgálni, parancsnok – mosolyodott el Csernojarov. – Megszöknek.

Nem tudta, hogy mindhármójukat kivégezték már.

Egyszer csattanva kivágódott az ajtó, és sarkantyúit pengetve egy tiszt robogott be a szobába.

– Felállni! – parancsolta.

– Mit akar tőlem? – nyögte Csernojarov. – A fejemet vagy a lábamat? A fejem, tessék, itt van, de a lábam nem engedelmeskedik.

– Egyébként maradhat fekve is. – A tiszt megigazította a beteg feje alatt a párnát, visszahajtotta a takaróját. – Őméltósága, Reprjov tábornok, a hadtestparancsnok ide tart. Kérem, nem is tudom, hogy szólítsam önt, ne hagyjon bennünket pácban.

A törzskari kísérettel a nyomában bevonult a testes tábornok.

– Te vagy az a Csernojarov? – kérdezte rekedt, mély hangján, s kíváncsian szemügyre vette a partizánvezért. – Adj' isten, dzsigit... Na végre, megjött a jobbik eszed, és átjöttél hozzánk, nagyon jól tetted. Egyenesen a frontról jövök, s hallom, így meg úgy. Na, gondoltam, betérek egy kis tereferére a régi ismerőshöz. Emlékszem hősi támadásodra Mihajlovszkaja sztanyica alatt. És Kozinkára is emlékszem... De a Tyereknél is nemegyszer csaptak össze ezredeink. Derék, derék. – A tábornok beült a fotelba, és kinyújtotta kifakult, sáros csizmába bújtatott lábát. – Te kozák vagy. Apáid és nagyapáid is a rendért és a törvényességért harcoltak. A hősies kubanyi hadsereg most sem ejt szégyenfoltot a becsületén. Kitűnően verekednek a szukafiak. Még a mai napon táviratozom a hadtest vezérkarának, és kieszközölöm a kegyelmet a számodra. Gyógyulj meg, és Isten segedelmével, lóra. Kapsz tőlem egy ezredet, és hiszem, hogy becsületes szolgálattal lemosod magadról a szégyenfoltot. Te bátor katona vagy. Ilyenekre van szükségünk. A di-

csőséged messzire zeng. A te példád kijózanítja a részedett kozákokat, akik még szép számmal tévelyegnek a vörösöknél. Minden kozák észre tér, és átáll hozzánk. Akkor te már brigádparancsnok leszel, de megtörténhet, hogy hadosztályt vezetsz... Aztán, ha Isten is úgy akarja, a háborúnak is vége...

Csernojarov remegő kézzel megdörzsölte fagyott arcát, és keményen mondta:

– Kegyelmes uram, én egyenes lelkű vagyok... A farkcsóválás nem kenyerem. Az élet fabatkát se ér... Hányszor tettem fel egyetlen lapra! Semmitől sem félek. Inkább meghalok az igazságért, mintsem hazugságban vergődjek. Nem fogok szolgálni a rangért. Önök esküdt ellenségeim voltak, ma és holnap is azok maradnak.

A tábornok hátravetette magát a fotelben, és öblös hahotára fakadt.

– Hahahaha. Derék! Dicsérem a bátorságod... No, galambom, miféle ellenségek vagyunk mi? Egy az Istenünk, egy a hazánk... A bolsevikok ki akarják irtani a kozákságot, és én tudom, hogy alig mentetted az irhádat... A bolsevikok feldúlják szent templomainkat, és kirabolják a népet.

– Nem a bolsevikok támadtak rám, hanem a törzskarban fészkelő árulók.

A tábornok hosszan magyarázott a bolsevikokról, ördögi terveikről, az önkéntes hadsereg elhivatottságáról.

Csernojarov kimerült, és kábulatba esett. Homlokán nagy cseppekben kiütött a veríték. Éles fájdalom hasogatta kezét, lábát, derekában, szívében szúrást érzett. Kavarogtak, hullámzottak a takaró piros pipacsai. S csak zsongott, zsongott egyhangúan a fülébe:

– Az orosz hadsereg... A kozákság... Dicsőség... A haza iránti kötelesség...

– Kotródj! – kiáltotta hirtelen Csernojarov, és felkapta az

asztalról az öntöttvas hamutartót. – Takarodj a szemem elől, kurva! Elbeszélgetnék én veled, de nem itt! Heej! – és bősz üvöltés szakadt fel a melléből. A tábornok felállt, illatos zsebkendőjével megtörölte fáradt arcát, és távozóban odavetette:

– Felakasztani!

Még aznap éjszaka elhurcolták, kivitték a vásártérre és felakasztották. Élete utolsó pillanatáig vaskosan káromolta hóhérait, és a szemükbe köpdösött.

Furnértáblát akasztottak a nyakába, vastagon írt szöveggel:

IVAN CSERNOJAROV
BANDITA ÉS AZ OROSZ NÉP ELLENSÉGE

Kurgánok
a kurgánon jóllakott, szendergő sas figyelte fél

szemmel az utakon imbolygó embereket. A varjak rekedt károgással osztoztak a prédán, cafatokra cibálták a húst, és kitekeredő szürke bélgombolyagokat vonszoltak a homokban.

Vízmosások
a vízmosásokban, pofájukra rozsdásodó
vérrel,

elvadult, gubancos kutyák lapultak. Pukkadásig zabáló, lógó hasú, fájdalmasan vonító és nyöszörgő farkasok hemperegtek az aszott fűben.

Tanyák
a tanyákon halotti csend. A szél gyúrta-kavarta a

pernyét és a homokot, zizegett a papirossal beragasztott ab-

lakokban. Az épen maradt házak zsúfolásig megteltek halottakkal, és a holtakon, akár a rákok, kúsztak a haldoklók.

Hadsereg
a hadsereget a tetű tiporta. A valamikor rette-

gett ezredek maradványai véresen, mint a tövisbokron keresztül, vergődtek át minden akadályon, és kijutottak a Volga partjára, az ígéret földjére. Az elgennyesedett szemekből kibuggyantak az öröm könnyei, s a torkokból feltört az elragadtatás rekedt kiáltása.

Utolérte őket Csernojarov pusztulásának híre.

A Volga szakadékos partján körben üldögéltek a kompra várakozó harcosok. Az utolsó hordócska maradék borát iszogatták, felidézték a kubanyi sztanyicákat, a hadjáratokat, ütközeteket. Jó szóval emlegették Ivan Csernojarovot, a megátalkodott parancsnokot.

– Fenegyerek volt! – szakadt fel Makszimból mélyről a sóhaj. – Vakmerő feje nem viszi többé semmi kalandba... Emeljük rá poharunkat, testvérek, és igyunk a kozák emlékezetére!

1929–1931

Egy ismeretlen szovjet író – Artyom Veszjolij

„A fronton a katonák megvívták a harcukat a tisztek ellen, és bizottságaik segítségével megtanulták, hogy önmagukat vezessék... Egész Oroszország olvasni tanult és olvasott – politikát, gazdaságtant, történelmet –, mert a nép *tudásra* szomjazott... Oroszország olyan szomjasan szívta magába az olvasnivalót, mint a sivatagi homok a vizet. És nem meséket, meghamisított történelmet, felhígított vallástant, olcsó regényeket olvasott, hanem társadalomtudományt, közgazdaságtant, filozófiát, Tolsztoj, Gogol és Gorkij műveit... Petrográdban és egész Oroszországban hónapokon át minden utcasarok szószékké alakult át. Vonaton, villamoson, mindenütt és mindig rögtönzött viták... Szokolov szenátorral történt meg, hogy a forradalom legforróbb napjaiban egy ízben polgári ruhában ment el egy szenátusi ülésre, de nem engedték be a terembe, mert nem az előírásos cári szolgálati egyenruhát viselte!... Ez – egy egész nemzet erjedése és bomlása – volt a háttere az orosz népi tömegek felkelésének..."

John Reed, a világhírű amerikai riporter *Tíz nap, amely megrengette a világot* című könyvének első, *A háttér* című fejezetében olvashatók ezek a sorok. Reed a jól dokumentált riport eszközeivel, a szemtanú hitelességével tudósít az 1917-es oroszországi februári polgári demokratikus, majd az ezt követő szocialista forradalomról.

Ugyanezekről az eseményekről szól Artyom Veszjolij a magyar olvasó előtt eddig ismeretlen regénye, a *Véráztatta Oroszország,* amely mind a hátteret, mind a zajló, véres eseményeket és a háttérből kirajzolódó, egymással életrehalálra csatázó küzdőfeleket, az áradó, diadalmaskodó tömeget idézi meg a valóságírás művészi eszközeivel.

Artyom Veszjolij – családi nevén Nyikolaj Ivanovics Kocskurov – 1899. szeptember 17-én született Szamarában; apja rakodómunkás volt. A nincstelenség már tizennégy éves korában napszámosmunkára kényszeríti a tanulni vágyó Nyikolajt, s csak üggyel-bajjal tudja elvégezni a városi négyosztályos gimnáziumot. Fordulópont életében az 1917-es esztendő, amelynek márciusában belép a kommunista pártba, és attól kezdve fegyverrel és tollal szolgálja a forradalmat. A következő esztendő júniusában részt vesz a Volga menti ellenforradalmi lázadás leverésében, a fehérek elleni csatában megsebesül. 1918 decemberétől 1919 márciusáig Melekeszeszben körzeti párttitkár és a helyi lap szerkesztője, majd decemberben önkéntes vöröskatonaként Gyenyikin ellen harcol. Az 1920-as év folyamán moszkvai lapok munkatársa, de 1922-ben újból egyenruhát ölt, előbb a Fekete-tengeri Flotta matróza, majd csekista, még ugyanabban az esztendőben leszerel, és beiratkozik a Brjuszov nevét viselő Irodalmi Főiskolára. Később a moszkvai egyetemen folytatja tanulmányait, de nem szakít az újságírással, rengeteget utazik, tanul, vizsgázik, újfent utazik, bújja a könyveket. Ebből az időből származik keserű megjegyzése: „Jó dolguk volt a nemesi származású íróknak – nevelők, líceumok, egyetemek, sok százados családi kultúra. Nemzetségemben én vagyok az első, aki írni-olvasni tud."

Első írásait – cikkek, riportok – 1917-ben közli. Aztán elbeszélések és színdarabok következnek. A magas termetű, konok és hallgatag, de annál nyugtalanabb, a forradalmi harcok tüzében edződő Nyikolaj Kocskurovból Artyom

Veszjolij író, a forradalmi események krónikása lesz. Maga az írói név megválasztása is sokatmondó, nem elszigetelt jelenség a XIX. század, majd a századforduló orosz irodalmában: Alekszej Peskovból Makszim Gorkij, Sztyepan Petrovból Szkitalec, Jefim Pridvorból Gyemjan Bednij lett. Gorkij keserűt, szkitalec hontalant, bednij szegényt jelent. Kocskurov az írói névválasztással is félreérthetetlenül ielezni óhajtja, hogy az orosz irodalom demokratikus-forradalmi hagyományait tekinti példaképének, de a fiatal író, aki a proletárforradalom győzelme után kopogtatott az irodalom kapuján, derűsebb jelentésű álnevet keres magának: veszjolij vidámat jelent.

Artyom Veszjolij első színdarabját 1919-ben írta, két év múlva újabb darabbal jelentkezik; ezek művészi színvonala még nem sejteti a későbbi íróművészt. Pár év múlva, 1924-ben egy kisregényt ír *(Tüzes folyók);* az ugyancsak 1924-ből származó hosszabb elbeszélése (*Gyikoje szerdce,* magyarul: *Kegyetlen szerelem,* az azonos című antológiában, Bp. 1969.), majd az 1926-ban alkotott kisregénye *(Édes anyaföld)* mind a témaválasztás, mind a megírás módját tekintve minőségi ugrást jelentenek munkásságában, és egyben előrevetítik későbbi nagy sikert arató történelmi regénye, a *Véráztatta Oroszország* szerzőjének magasztalt erényeit, vitatott vagy végletesen elmarasztalt ábrázolásmódjának sajatos vonásait.

A fiatal író bekapcsolódása a forradalmat, majd a polgárháborút követő irodalmi életbe nem volt zavartalan. Az új helyzetben számos irodalmi csoportosulás alakult, s az irodalmi csoportok és szövetségek heves harcokat vívtak egymással, gyakori jelenség volt, hogy egyetlen csoporton belül sem uralkodott nézetazonosság. Az imaginisták, az akmeisták, a futuristák, a Szerapion testvérek, a konstruktivisták, a Proletárírók Szövetsége, az akadémisták csoportja a múlt örökségéhez és jelen valóságához mind a politikum,

mind az esztétikum szempontjából másként viszonyultak. Kiáltványok születtek, heves viták zajlottak a sajtóban és a kávéházakban, arcvonalak alakultak és bomlottak fel, programokat fogalmaztak vagy cáfoltak ádázan; a harc nem egy esetben a művészeti élet területéről politikai síkra terelődött, s előfordult, hogy az esztétikai érveknek adminisztratív intézkedések szereztek érvényt. Az irodalmi harc, amely már jóval a forradalom előtt fellángolt, s amelyben minden társadalmi csoport részt vett, tovább folyt a polgárháború befejezése után, és folytatódott a gazdasági építés korszakában is.

Majakovszkij és a LEF (Balfront) köré a futuristák tömörültek, s azok is, akik ebben az avantgardista mozgalomban látták a kibontakozó új forradalmi művészet letéteményesét. Folyóiratuk közölte Hlebnyikov, Kamenszkij, Pasztternak, Kirszanov, Tretyjakov verseit. (Itt jelent meg Majakovszkij Lenin-poémájának első része.) Babel és Katajev prózai művei éppúgy helyet kaptak a folyóiratban, mint Eizenstein, Dziga Vertov, Pudovkin, Mejerhold cikkei, tanulmányai, Viktor Sklovszkij, Oszip Brik, Perec kritikái. A képzőművészek közül Rodcsenko és Lavinszkij volt a folyóirat állandó munkatársa. És lehet-e véletlen, hogy Artyom Veszjolij erőteljes, sok újat hozó prózájának is helyet biztosítottak?

Artyom Veszjolij kezdetben a *Krasznaja Novj* folyóirat körül kialakult Pereval nevű, a fiatal írókat tömörítő irodalmi csoportosulásához csatlakozott. A RAPP, a Proletárírók Oroszországi Egyesülete, amely a proletárirodalom eszmei egységének a megteremtésére alakult, de amely vezetőinek szűk látókörűségével, dogmatizmusával, a párttag és pártonkívüli írók szembeállításával klikkszellemet honosított meg, nem fogadja be a fiatal kommunista írót. Bűnösen elzavarták maguk közül, bűnösen – jegyezte fel D. Furmanov, a *Csapajev* szerzője. Egyébként a RAPP túlzásaira jel-

lemző, hogy egy időben Gyemjan Bednij verselési módját akarta uralkodóvá tenni, meghirdetve a szovjet költészet „gyemjanizálásának" vulgáris-komikus jelszavát. Nemegyszer támadták Alekszej Tolsztojt, Gorkijt, Majakovkszkijt. Így nem csoda, ha a RAPP-tól önhibáján kívül távol maradó Artyom Veszjolij csupán 1929-ben lép soraiba.

Figyelmet érdemlő regénye, a *Guljaj Volga (Duhaj Volga)* 1932-ben jelent meg. A történelmi regény a XVI. századi szabad kozákok, hajóvontatók kalandos életét, Jermak kozák atamán szibériai hódításait ábrázolja. A szerző 1926-ban kezdett dolgozni rajta, az írást alapos előtanulmányok, mélyreszántó, szerteágazó dokumentálódás előzte meg. Az előtanulmányok során több mint háromszáz könyvet olvasott el és jegyzetelt ki; mindent felkutatott, ami a kozákság életmódjával, szokásaival, a vidék népeinek történetével foglalkozott. A folklóranyagot gyűjtve több mint 12 000 mérföldet hajózott az oroszországi és szibériai folyókon Jermak nyomdokain. A regény első húsz fejezetét az *Oktyabr* című folyóirat közölte 1930-ban, majd két év múlva egy másik folyóirat, a *Zemlja Szovjetszkaja* megjelenteti a teljes regényt, s még ugyanabban az esztendőben könyv alakban is kiadják. A tömegek mozgását, az ösztönös, vad erőt, a szigorú szépségű tájat és a féktelen virtust, a kegyetlen elnyomást, a kibontakozó társadalmi rétegződést, a lázongásokat, véres összecsapásokat erőteljes, színes-veretes stílusban örökíti meg a szerző. A népnyelv mélyrétegeibe ás, felszínre hozza kincseit, szervesen beépíti stílusába, megragyogtatja szépségeit.

Nem állt módunkban a korabeli kritikákat átolvasni, de talán sokat elárul a könyv értékéről s az iránta megnyilvánuló érdeklődésről az a tény, hogy 1932–1936 között a *Duhaj Volga* hat ízben jelent meg könyv alakban.

Főműve, a *Véráztatta Oroszország* hosszú évek során íródott. Veszjolij a forradalom és a polgárháború eposzának szánta, írásművészete ebben az alkotásban teljesedett ki. Z. Veszjolajának a könyv 1958. évi újrakiadásához készített jegyzeteiből megtudjuk a regényötlet születésének körülményeit. A szerző 1920 tavaszán egy agitációs vonat nyomtatott lapjának szerkesztőjeként Kubanyba utazott. Tyihoreckaja és Jekatyerinodar között egyszer korán ébredt, és ahogy kinézett a vonat ablakán, a hajnal bíborától megfestett porfelhőben vonuló kozáksereget pillantott meg, kubanyiak és doniak vonultak lovas rendben, mintegy tízezren. Ismeretes, hogy a Fekete-tenger partján, Tuapsze és Szocsi között a vörösök több mint 40 000, a fehérek oldalán harcoló kozákot ejtettek foglyul, lefegyverezték és szélnek eresztették őket, mehettek haza sztanyicáikba. A látvány csupán rövid másodpercekig tartott, a vonat tovarobogott, a kozáksereg eltűnt a porfelhőben, de az íróban megszületett az ötlet, grandiózus könyvet írni a polgárháborúról. Veszjolij még aznap megfogalmazta felhívását a polgárháború résztvevőihez, sokszorosította a vonat nyomdájában, és szétküldte a Kubany, a Fekete-tenger melléke, a Sztavropoli Kormányzóság, Ingusföld, Kabardia, Dagesztán településeire. (Hasonló módszerrel – sajtóban közölt felhívás útján – látott az anyaggyűjtéshez pár év múlva Markovits Rodion, s a beérkező anyagot felhasználta a *Szibériai garnizon,* A „kollektív riportregény" megírásához.)

Két hónap múlva Veszjolij moszkvai címére mintegy harminc kilónyi katonalevél érkezett. A legérdekesebb adatközlőkkel az író levelezni kezdett, majd éveken át intenzíven gyűjtötte a megírandó regény „nyersanyagát"; könyveket búvt, etnográfiai tanulmányokat folytatott, foglalkozott a kozákság és a forradalmi mozgalmak történetével, 1925 után minden esztendőben leutazott Kubanyba, megesett, hogy egy évben többször is, személyesen felkereste a világ-

háború és a polgárháború résztvevőit, tanulmányozta a különböző levéltárak anyagát, és 1926 telén végigjárta a 11. hadsereg tragikus visszavonulásának útvonalát az asztrahanyi sivatagban.

Még javában folyt az anyaggyűjtés, de már nekifog az írásnak is. 1921 óta részletek és fejezetek gyakran jelennek meg belőle az időszaki sajtóban, szerepelnek az író különböző köteteiben. 1925–1926-ban írja meg az első fejezeteket, a *Makszim Kuzsel közkatona beszél* és *Tombol, terjed a tűzvész* címűeket; 1927-ben fejezi be a *Lakomáznak a győztesek* című fejezetet; 1927–1928-ban a *Fekete váll-lap,* 1929-ben a *Kubany* címűt; 1929–1931-ben a *Keserű másnaposság*-ot. Ezekből a fejezetekből állt össze a regény első része. A *Halált halállal tiporva* címűt 1934-ben vetette papírra, és az 1935. évi harmadik kiadásban szerepelt először. A regény második része lényegében az *Édes anyaföld* című regényének átdolgozott változata. A második részben közölt etűdöket 1925–1935 között írta. Az etűdökről a szerző megjegyezte, hogy minden harmadik fejezet után „lélegzetvételként vagy zenei szünetként" hét etűd következik. Összesen negyvenkilenc etűdöt tervezett, de csupán tíz készült el. Két-három oldalas, néha hosszabb karcolatok ezek, amelyek a regény testéhez, „forró lélegzetvételükkel, a cselekmény helyével, témájával és idejével" kapcsolódnak. A regény azonban torzó maradt – ehhez szubjektív és objektív okok egyaránt hozzájárultak. Töredék – jelezte maga a szerző is az 1936. évi kiadás belső címoldalán. A nagy lélegzetű történelmi freskóregény eltervezett huszonnégy fejezetéből mindössze kilenc jelent meg (fordításunk ebből az első hét, egymáshoz szervesen kapcsolódó fejezetet tartalmazza).

A *Véráztatta Oroszország* így, töredékként is a szovjet irodalom jelentős alkotása, nélküle szegényebb volna a forradalmat és a polgárháború eseményeit megörökítő szov-

jetorosz szépirodalom. A kortárs olvasó – az események résztvevője – érdeklődéssel fogadta a regényt (1932–1936 között négy kiadást ért meg!), amelynek ott a helye Szerafimovics *Vasáradat*-a, Babel *Lovashadsereg*-e, Fagyejev *Tizenkilencen*-je, Solohov *Csendes Don*-ja, Furmanov *Csapajev*-e és még számos, a nyugtalan időt, a drámai eseményeket, a nagy történelmi-társadalmi átváltozásokat ábrázoló-megörökítő szépirodalmi alkotások sorában. Hogy befejezetlen maradt, ebben szerepe volt az író igényességének, az anyaggyűjtés s az előtanulmányok elhúzódásának (a *Duhaj Volga* lényegében egy művészi szintre emelt előtanulmány a tömegek, az ösztönös lázadás ábrázolási lehetőségeinek a kikísérletezésére), majd az események alakulása és az író tragikus sorsa ítélte befejezetlenségre. A felerősödő személyi kultusz légkörében s az azt kísérő törvényszegések eredményeként Artyom Veszjolijt 1937-ben koholt vádak alapján letartóztatták, majd kevéssel negyvenedik életéve betöltése után 1939. december 2-án kivégezték. Az ötvenes években rehabilitálták, műveit újból kiadták, és nemcsak a szovjet olvasókhoz jutottak el újból, de a külföldi is megismerkedhetett írásművészetével: mind újabb fordítások készültek műveiből.

A regény első kiadásának idején is sikerkönyvnek számított, jóllehet mind az akkori, mind a későbbi kritikában elhangzottak elmarasztaló vélemények is. Ezek szerzői leginkább azt kifogásolták, hogy Veszjolij az ösztönösséget ábrázolja, nincsenek tudatos forradalmár hősei, kevés figyelmet szentel a forradalmat, a fegyveres küzdelmet irányító szervezett erőknek, és az anarchista partizánokat, a szívükben élő gyűlöletre, indulataikra hallgató, tudatlan, katonaköpenyt viselő muzsikokat, kalandéhes, dorbézoló vagányokat szerepelteti inkább, ők uralják a regényt. Való igaz, a szerző kevés teret szentelt a harc szervezőinek és irányítóinak – a mozgó, áradó, lázadó, romboló tömeget, a pusztu-

lásba sodródó féktelen, izgága hősöket helyezi előtérbe, de megfesti az öntudatra ébredő katonát is (Kuzsel).

Az elmarasztalásokkal kapcsolatban nem érdektelen utalnunk arra sem, hogy amikor Babel *Lovashadsereg*-e megjelent, az írót ugyancsak számos, szelídnek egyáltalán nem nevezhető bírálat és súlyos vád érte. Bugyonnij azt vágta a fejéhez, hogy „gyalázza a hősöket". Közismert Gorkij állásfoglalása Babel és a *Lovashadsereg* védelmében: Babel „az első lovashadsereg kozákjait jobban és hívebben szépítette meg, mint Gogol a zaporozsiakat".

Hogy Majakovszkij miként vélekedett Artyom Veszjolijról és regényéről, arra egy sokáig eltemetett adatból következtethetünk. Viktor Percov, Majakovszkij életének és munkásságának kutatója Majakovszkij-monográfiájának új kiadásában megírja, hogy a költő 1927 tavaszán Varsóban járt, és sajtóértekezleten válaszolt a lengyel lapok és folyóiratok munkatársainak. A látogatás napjaiban több vele készített interjú jelent meg, az egyikben Majakovszkij arról vall, hogy minden költészetnek megvan a maga megfelelője prózában. Ezzel kapcsolatban két alkotót említ, Iszaak Babelt és Artyom Veszjolijt. A monográfia szerzője kitér arra, hogy Majakovszkij részleteket közölt a LEF-ben a *Véráztatta Oroszország*-ból, amelyet az új orosz próza megteremtésére irányuló jelentős kísérletnek és eredménynek minősített. Ha figyelembe vesszük, írja Percov, Majakovszkij megjegyzéseit arról, hogy minden költészetnek megvan a maga megfelelője prózában, akkor Majakovszkij költészetével kapcsolatban valóban a *Véráztatta Oroszország*-ot kell említenünk mindenekelőtt.

A nagy költő-újító felismerte Veszjolijnak a nyelv megújítására, gazdagítására irányuló törekvéseit. Rengeteg új szó, népi szólás, ízes fordulat, addig szalonképtelen kifejezés, indulatszó színes, kifejező építőanyagként került a regénybe. Majakovszkij a költészetben biztosított polgárjogot

az új viszonyokat jelző szóanyagnak, rengeteg neologizmust alkotott, hogyne értékelte volna a különböző társadalmi rétegek szókincséből, a tájnyelvből való, a katonák, tisztek, bányászok, matrózok, martalócok, izgága kozákok ajkán élő, lelkiállapotokat, szenvedélyeket, társadalmi változásokat tükröző szavak felhasználását az ábrázolásban, leírásban, képalkotásban, amelyekkel nemcsak színek és hangulatok, de maga a forrongó korszak is bekerült Artyom Veszjolij telített, helyenként szabadverssé sűrűsödő, „futurista beütésektől sem mentes" prózájába.

Balogh József

Tartalom

HALÁLT HALÁLLAL TIPORVA 5
MAKSZIM KUZSEL KÖZKATONA BESZÉL 17
TOMBOL, TERJED A TŰZVÉSZ 56
KUBANY 104
FEKETE VÁLL-LAP 153
LAKOMÁZNAK A GYŐZTESEK 207
KESERŰ MÁSNAPOSSÁG 263

EGY ISMERETLEN SZOVJET ÍRÓ –
ARTYOM VESZJOLIJ (Balogh József) 323

KIADTA AZ EUROPA KONYVKIADO

A KIADÁSERT AZ EUROPA KÖNYVKIADO IGAZGATOJA FELEL

SZEDTE ÉS NYOMTA A DABASI NYOMDA

84-2327 - DABASI NYOMDA, BUDAPEST-DABAS

FELELOS VEZETO BALINT CSABA IGAZGATO

KESZULT DABASON, 1985 BEN

A SZOVEGET AZ EREDETIVEL SANDOR JUDIT VETETTE EGYBE

FELELOS SZERKESZTO HARSANYI EVA

A KÖNYVET KELLER KLARA TERVEZTE

MUSZAKI VEZETO MIKLOSI IMRE

KESZULT 8900 PELDANYBAN, 17,01 (A/5) IV TERJEDELEMBEN

ISBN 963 07 3582 2

1920 tavasza. Vonat zakatol végig a polgárháborútól meggyötört Don-vidéken a Kubany majd a Fekete-tenger felé. Úgynevezett agitációs vonat. Újságokat, röpcédulákat nyomtatnak az egyik vagonban lévő nyomdában. A vonaton ott van Artyom Veszjolij is. Korán ébredt, s az ablakon kinézve látja, amint a hajnalfényben kozáksereg vonul lóháton – a Fekete-tenger partján fegyverezték le őket a vöröskatonák, s most hazaigyekeznek – többszáz kilométer van előttük.

A látvány csupán másodpercekig tartott, a kozáksereg eltűnt a porfelhőben, de a huszonegy éves fiatalember agyában már megszületett egy, a polgárháborúról írandó nagylélegzetű regény terve.

Újszerű módon fogott a megvalósításhoz: leveleket küldött szét a vöröskatonáknak, arra kérve őket, számoljanak be elmenyeikről.

Könyve – így gondolta – „kollektív riporttá" válik majd. Valóban sorolhatnánk a tényirodalom körébe is, hozzátéve, hogy a szerző erőteljes egyéni stílusa egységessé tette a nehezen összefogható anyagot, s ily módon az orosz avantgarde egyik maradandó értékű alkotása lett.

EURÓPA KÖNYVKIADÓ

38,— Ft